МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ і НАУКИ УКРАЇНИ
СЛОВ'ЯНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ГУМАНІЗАЦІЯ

НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Науково-методичний збірник

(Випуск XXXVII)

«ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ З СУЧАСНІСТЮ: ВИХОВАННЯ ГРОМАДЯНИНА»

Слов'янськ, 2007

УДК 371.13
ББК 74.202
Г.94

Гуманізація навчально-виховного процесу: Збірник наукових праць /За заг. ред. проф. В.І.Сипченка. – Слов'янськ: Видавничий центр СДПУ, 2007. –190 с.

Редакційна колегія:
Сипченко В.І. – кандидат педагогічних наук, професор (відповідальний редактор).
Борисов В.В. – доктор педагогічних наук, доцент (заступник відповідального редактора).
Євтух М.Б. – академік АПН України, доктор педагогічних наук, професор.
Гавриш Н.В. – доктор педагогічних наук професор.
Шевченко Г.П. – доктор педагогічних наук, професор.
Ляшенко О.І. – доктор педагогічних наук, професор.
Золотухіна С.Т. – доктор педагогічних наук, професор.
Плахотнік О.В. – доктор педагогічних наук, професор.
ЯворськаС.Т. – доктор педагогічних наук, доцент.
Пономарьова Г.Ф. – кандидат педагогічних наук, доцент.
Панасенко Е.А. – кандидат педагогічних наук, доцент.

У збірнику наукових праць представлені результати досліджень науковців, які працюють над проблемами розвитку сучасної освіти та науково-педагогічної думки у теоретичному, історичному та практичному аспекті.

Для науковців, викладачів, докторантів, аспірантів, студентів педагогічних навчальних закладів, практичних працівників системи освіти.

The following miscellany shows the result of the researches of the scholars, who work at the problems of the developing modern science and scientific-pedagogical thought in t historical and practical aspects.

For scholars, teachers, postgraduates, students of pedagogical educational institutions, workers of education.

Збірник наукових праць є фаховим виданням з педагогічних наук
(Бюлетень ВАК України № 3, 1999 р.).

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 8844, видано 09.06.2004 р.
Державним комітетом телебачення і радіомовлення України

Друкується за рішенням Вченої ради
Слов'янського державного педагогічного університету
(протокол № 1 від 06.09.2007 р.)

РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ І СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУЦІЙ У ВИХОВАННІ ГРОМАДЯНИНА

Прокопенко І.Ф.

РОЛЬ СТУДЕНТСЬКИХ ГРОМАДСЬКИХ ІНСТИТУЦІЙ У ВИХОВАННІ ВЧИТЕЛЯ-ГРОМАДЯНИНА

Сучасні соціально-економічні та геополітичні процеси зумовлюють динамічні зміни в українському освітньому просторі. Здобуття незалежності і розбудова державності, обрання стратегічного курсу на інтеграцію в міжнародні організації надали Україні можливість залучитись до глобальних цивілізаційних процесів. Національна система освіти як соціальний інститут у своєму розвитку не тільки спирається на внутрішні рушійні сили, але й значною мірою зазнає впливу зовнішніх економічних і політичних факторів культурної глобалізації.

Постала проблема концептуальної переорієнтації системи педагогічної освіти з суто функціонального підходу, що характеризувався спрямованістю на „озброєння" студента чітко визначеною сумою професійних знань, умінь і навичок, на пріоритети особистісно-професійного та громадянського становлення майбутнього вчителя.

К.Д. Ушинський свого часу зазначав, що виховує особистість тільки особистість. Тож надзвичайно актуальними для сучасного етапу державотворення в Україні стали завдання виховання громадянськості підростаючого покоління. Вирішити ці завдання неможливо без виховання вчителя-громадянина.

Функцію професійного та особистісного творення майбутнього вчителя виконує весь цілісний процес його життєдіяльності. Отже, визначальним чинником, що зумовлює ефективність процесу педагогічної освіти та становлення вчителя-громадянина, має стати спеціально організоване довкілля – освітній простір навчального закладу.

Освітній (педагогічний) простір – досить нове поняття в науково-педагогічному обігу, яке досі не має загальноприйнятого тлумачення. Проте аналіз багатої вітчизняної історико-педагогічної спадщини дає підстави стверджувати, що окремі його аспекти були вже предметом роздумів і досліджень видатних українських освітян. На особливу увагу заслуговують педагогічні ідеї і досвід В.О. Сухомлинського з створення в керованій ним Павлиській школі єдиного культурно-освітнього простору.

У своїй новаторській педагогічній практиці В.О. Сухомлинський виходив з ідеї про те, що навчальний заклад має бути осередком, вогнищем духовного життя. Саме створенню на основі Павлиської школи такого культурно-освітнього осередку і було по суті присвячене все його життя.

У Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди, де виховання вчителя-громадянина визнано пріоритетом освітнього процесу, за орієнтир у розробці технології громадянського виховання було обрано саме ідеї і досвід В.О. Сухомлинського.

Цей простір інтегрує всі аспекти життя учасників освітнього процесу – професорсько-викладацького складу, студентства, адміністрації університету, підпорядковуючи їхню діяльність єдиній меті: становленню вчителя-громадянина. Основні зусилля професорсько-викладацький колектив та адміністрація зосередили на створенні сприятливих умов для особистісно-професійного самовизначення, саморозкриття, самореалізації студентської молоді.

Ключову роль у процесі громадянського виховання майбутніх педагогів відводиться студентському самоврядуванню, роботі у громадських організаціях студентів. Провідними при розробці та реалізації технології громадянського виховання майбутніх педагогів в умовах самоврядування було обрано системний, особистісно орієнтований та діяльнісний підходи.

Згідно з Концепцією громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності, до принципів, дотримання яких у процесі громадянського виховання майбутніх учителів є найбільш вагомим, було віднесено:

– принцип гуманізації та демократизації виховного процесу;
– принцип самоактивності й саморегуляції;
– принцип комплексності та міждисциплінарності;
– принцип наступності й безперервності;
– принцип культуровідповідності;
– принцип полікультурності.

Студентське самоврядування в Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди має тривалу історію і багаті традиції. Його актуальність сьогодні особливо зросла у зв'язку з мінливими соціально-політичними умовами життя суспільства. Останніми роками структура студентського самоврядування суттєво змінилася у зв'язку із новими завданнями, що постали перед системою вищої педагогічної освіти країни.

Як стратегічна мета студентського самоврядування виступає становлення вчителя-громадянина, здатного брати участь в управлінні державою, приймати і виконувати суспільно значущі рішення, реалізовувати повною мірою своє право обирати і бути обраним до різних органів державного управління і місцевого самоврядування, здійснювати громадянське виховання молодого покоління українців.

Крім професійної компетентності, випускник педагогічного університету повинен:

– визнавати й забезпечувати в реальному житті права людини як загальнолюдську гуманістичну цінність, на якій базується громадянське суспільство;

– усвідомлювати взаємозв'язок між ідеями індивідуальної свободи, прав людини та її громадянською відповідальністю, формувати в молодого покоління розуміння цього взаємозв'язку;

– мати розвинену національну свідомість та виховувати в учнів почуття патріотизму;

– утверджувати гуманістичну мораль та формувати в молоді повагу до цінностей свободи, рівності, справедливості;

– мати самому і формувати в молодого покоління соціальну активність та життєву компетентність: готовність до участі в процесах державотворення, здатність до спільного життя та співпраці у громадянському суспільстві, готовність брати на себе відповідальність; здатність розв'язувати конфлікти у відповідності з демократичними принципами, здатність до самостійного життєвого вибору на основі гуманістичних цінностей;

– мати самому і формувати в учнів політичну, правову, економічну, екологічну культуру, повагу до Конституції України, законодавства, символів держави;

– мати самому і розвивати в молодого покоління критичне мислення, що забезпечує здатність усвідомлювати та відстоювати особисті позицію, вміння знаходити нові ідеї та критично аналізувати проблеми, брати участь у дебатах, вміння переосмислювати дії та аргументи, передбачати можливі наслідки дій та вчинків;

– вміти самому і навчати школярів визначати форми та способи своєї участі в житті суспільства, спілкуватись із демократичними інститутами, органами влади, захищати й підтримувати закони та права людини, бути обізнаним зі способами соціального захисту;

– бути для молодого покоління зразком сприйнятливості до культурного плюралізму, загальнолюдських цінностей, толерантного ставлення до інших культур і традицій;

– виробляти в учнів негативне ставлення до будь-яких форм насильства; активно попереджувати тенденції до виявлення деструктивного націоналізму, шовінізму, фашизму, месіанських налаштованостей.

Саме студентське самоврядування, діяльність громадських організацій і соціальних інституцій має стати школою громадянськості для сучасного українського студентства.

Студентське самоврядування в університеті здійснюється відповідно до Статуту. Воно є складником загальної системи управління навчальним закладом і спрямоване на створення умов реалізації творчої активності і самодіяльності студентів у навчально-пізнавальній, науково-професійній і культурній сферах.

Студентське самоврядування має свої відмітні ознаки:

1. Системність, яка виявляється в сукупності елементів, що знаходяться в певних структурних і функціональних відносинах і зв'язках між собою і створюють певну цілісність, єдність. При цьому, з одного боку, дотримується самостійність у діяльності кожного елемента, з іншого, – встановлюється взаємодія між елементами на основі співпраці.

2. Автономність, яка припускає відносну незалежність студентського самоврядування в постановці цілей і завдань діяльності, розробці її

основних напрямів; можливість формувати позицію, що характеризується незалежністю і самостійністю у виборі мотивації діяльності, її цілей, засобів досягнення, стилю здійснення.

3. Ієрархічність, яка відображається у впорядкованості діяльності органів студентського самоврядування, структурних підрозділів навчального закладу, громадських студентських формувань, встановлення між ними взаємозв'язків, поділ та делегування повноважень, ступенів відповідальності тощо.

4. Зв'язки із зовнішнім середовищем, що виражаються у взаємодії з органами управління освітньої установи, професорсько-викладацьким корпусом, господарськими службами, з іншими освітніми установами, громадськими організаціями, органами державного управління і місцевого самоврядування. Як зовнішнє середовище можуть виступати різні форми студентської самодіяльності, клуби за інтересами, громадські студентські організації, спортивні секції та інші громадські формування та структурні підрозділи навчального закладу, що не мають системних зв'язків з органами студентського самоврядування.

5. Структурованість органів самоврядування, що виражається в створенні на кожному рівні ієрархії студентського самоврядування відповідних органів: рад навчальних груп, рад факультетів, студентських деканатів, рад студентських громадських об'єднань, рад гуртожитків і т.д. В їх компетенції знаходяться питання, пов'язані із специфікою вибраної сфери діяльності, відносинами між групами, в групі та ін. Кожний орган студентського самоврядування діє на основі власного положення, порядок затвердження якого передбачається у кожному окремому випадку індивідуально.

6. Самодіяльність, яка припускає творчу активність у здійсненні управлінських функцій (плануванні діяльності, організації, мотивуванні учасників, контролі і керівництві), доведенні до виконання ухвалених рішень. Самодіяльність передбачає також наявність певних повноважень у органів студентського самоврядування, включеність безпосередніх виконавців у процеси розробки і ухвалення рішень.

7. Цілеспрямованість, яка припускає здатність органу студентського управління ставити цілі власної діяльності і розвитку, співвідносити їх з ключовою метою освітньої установи, державної молодіжної політики; чітке усвідомлення бажаних результатів, уміння бачити оптимальні шляхи досягнення цілей.

У діяльності студентського самоврядування нашого університету можна виокремити такі основні напрями: підвищення ефективності навчально-виховного процесу в університеті; вдосконалення студентської науково-дослідної роботи; представлення інтересів студентів у спілкуванні з адміністрацією університету; формування клубної діяльності студентів на основі їх інтересів; організація дозвілля студентів; організація роботи в гуртожитках.

Відповідно, до структури студентського самоврядування до нього входять такі ключові суб'єкти самоврядування: спілка молоді університету, до складу якої входять також спілка студентів-сиріт, спілка студентів-чорнобильців, студентське наукове товариство, студентські ради гуртожитків; професійна спілка студентів; спортивний клуб; молодіжний клуб.

На кожному факультеті діють спілки студентської молоді факультетів з відповідними факультетськими організаціями: підрозділами спілок студентів-сиріт, студентів-чорнобильців, СНТО, студентські ради гуртожитків, а також профспілкові бюро факультетів. Також до структури студентського самоврядування факультетів входять старостати. На факультетах діють громадські організації за фахом (наприклад, на юридичному факультеті – спілка молодих юристів-правників), волонтерські групи тощо.

Студенти представлені в складі Виконавчої і Вченої ради університету, рад факультетів.

До функцій органів студентського самоврядування віднесено:

1. Представлення інтересів студентства університету поза його стінами на різних рівнях: міжвузівському, міському, регіональному, всеукраїнському.

2. Представлення інтересів студентства перед адміністрацією університету: внесення на розгляд Вченої та Виконавчої рад університету пропозицій щодо заохочення студентів за активну наукову, навчальну та громадську діяльність; внесення на розгляд Вченої та Виконавчої рад університету рекомендацій щодо призначення персональних та іменних стипендій студентам за високу успішність, активну наукову і громадську діяльність; участь у вирішенні соціально-правових проблем студентства; внесення пропозицій щодо вдосконалення навчального процесу та науково-дослідної роботи студентів; підготовка на розгляд керівництва університету доповідей, аналітичних записок, рекомендацій у межах своєї компетенції.

3. Розробка, ухвалення і реалізація заходів з координації діяльності громадських студентських формувань, що діють в університеті.

4. Взаємодія з адміністрацією, керівниками структурних підрозділів освітньої установи, що здійснюють навчальну та виховну роботу зі студентами по різних аспектах життєдіяльності.

5. Організація соціально значущої громадської діяльності студентства.

6. Керівництво діяльністю органів студентського самоврядування структурних підрозділів університету (факультетів, курсів, груп, гуртожитків).

7. Інформування студентства, адміністрації, викладачів, співробітників університету про різноманітні аспекти студентського життя і державної молодіжної політики.

8. Участь у формуванні нормативно-правої бази для різних сфер життєдіяльності студентської молоді й активного включення її в соціально-значущу діяльність.

9. Формування і навчання широкого студентського активу університету.

Накопичений досвід переконує, що участь у роботі органів студентського самоврядування та інших молодіжних громадських організацій сприяє становленню громадянськості майбутніх учителів як інтегрованої якості особистості, що надає людині можливість відчувати себе морально, соціально, політично, юридично дієздатною та захищеною. Це крок до формування сталого громадянського суспільства.

Література

1. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності // Інформаційний збірник МОН України. – 2000. – № 22. – С. 7-21.

2. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5 т. / Редкол.: О.Г. Дзеверін (голова) та інші. – К.: Рад. шк., 1976 – 1977.

Долгая Н.В.

МОЛОДІЖНА МУЗИЧНА СУБКУЛЬТУРА ЯК ЗАСІБ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Побудова громадянського суспільства в Україні неможлива без реорганізацій системи освіти та виховання підростаючого покоління. Тому пошук шляхів і засобів громадянського виховання молоді становить нині одну з найактуальніших проблем педагогічної науки та шкільної практики.

Це підтверджують положення Національної доктрини розвитку освіти в Україні, пріоритетними напрямами якої є формування самостійної, самодостатньої, творчо активної особистості, підвищення її громадянського авторитету, статусу громадянина України.

Не викликає сумніву той факт, що у системі духовно-моральних та інтелектуальних цінностей, яких набуває людина протягом життя, чільне місце посідають ті, котрі зумовлюють характер її ставлення до проблем суспільно-державного життя, впливають на громадянську позицію і поведінку. Але формування цих цінностей слід розглядати лише в єдиній системі духовного розвитку учня, яка передбачає формування його життєвої позиції, відповідає за становлення особистості в цілому.

У процесі аналізу педагогічної і психологічної літератури сьогодення ми переконалися, що проблема використання в освітніх закладах сучасної музики масових жанрів, до яких відносять поп- та рок-музику, є актуальною. Про це свідчить безліч джерел, присвячених як вивченню змісту, функціональних особливостей сучасної музики масових жанрів (А.Васюріна, М.Саркітов), так і розгляду педагогічних особливостей використання легкої музики у виховному процесі (В.Березан, Б.Брилін, В.Дряпіка, Н.Кутова, Г.Шостак).

Але питання щодо можливостей молодіжної музичної субкультури в процесі громадянського виховання учнівської молоді залишається відкритим.

Отже, мета нашої статті – теоретично обґрунтувати виховні функції молодіжної музичної субкультури в процесі громадянського виховання учнівської молоді.

В свій час В.Сухомлинський визначав виховання громадянина як гуманний вплив, що спонукає учня стати справжньою людиною, яка живе у злагоді з собою і суспільством [5]. Отже, виховання громадянина не можливе поза системою духовного виховання школярів, яке передбачає самоусвідомлення особистості як людини творчої, здатної до самовдосконалення і самореалізації на користь людства.

Загальновідомо, що процес духовного розвитку людини триває протягом усього життя. Але найбільш чуттєвим періодом для виховання духовності є юнацький вік. Саме в юнацькому віці активно формуються духовні якості, світоглядні позиції, система духовних цінностей та ідеалів.

Невід'ємним фактором, що впливає на формування особистості старшокласника, є культура, яку він споживає і створює. У зв'язку з цим у психології й соціології введене поняття "юнацька субкультура", під яким розуміють культурні цінності, створювані молоддю, зокрема, жаргонну мову, моду, музику, моральний клімат.

Науковці, які займаються проблемою становлення і розвитку молодіжної субкультури, прийшли до висновку, що найяскравіше її істотні особливості виражаються в музичній культурі, котра створюється і споживається юнацтвом, тобто в музичній субкультурі молоді.

Деякі автори підкреслюють, що субкультура, в тому числі і музична, виникає в юнацькому середовищі як результат протесту молоді проти усталеної консервативної культури дорослих. Так, вітчизняні науковці В.Дряпіка, О.Рудницька розглядають феномен молодіжної "масової музики" як обов'язковий соціально-естетичний атрибут альтернативного світовідчуття сучасної молоді [3; 4].

Для більш ґрунтовного розуміння специфіки молодіжної музики та особливостей її впливу на свідомість юнаків, розглянемо функції сучасної музики.

Дослідники наголошують, що синтетичність сучасної музики масових жанрів, багатоплановість і водночас цілісність її впливу на людину передбачають її поліфункціональність. Найчастіше серед функцій сучасної музики можна зустріти такі:

– комунікативна, яка означає, що музика масових жанрів є засобом духовного спілкування людей;

– ідеологічна, яка означає, що сучасна музика виступає носієм і провідником того чи іншого світогляду;

– гедоністична, яка полягає в здатності сучасної музики збуджувати почуття, емоції, приносити естетичне задоволення;

–естетична, яка пов'язана зі здатністю сучасної музики надавати людині естетичну насолоду;

– пізнавальна, яка полягає у впливі сучасної музики масових жанрів на людей, у її можливостях формувати духовний світ людини [1, с.135].

Але останні дослідження намагаються поглибити і розширити існуючі підходи до класифікації функцій сучасної музики. Так, Г.Шостак у своєму дослідженні пропонує власну класифікацію функцій музики масових жанрів:

– комунікативна, що пов'язана зі спілкуванням з приводу музики;

– афіліативна, що передбачає належність особистості до певної групи чи спільноти (неформальної в тому числі);

– сугестивна, що пов'язана з навіюванням;

– пронологічна, яка передбачає закріплення певного стереотипу поведінки;

– психологічної та фізіологічної розрядки;

– ідентифікації з подібними до себе;

– рекреативно-гедоністична, що пов'язана з отриманням задоволення від слухання музики;

– естетична, яка передбачає естетичну насолоду;

– ескапізму, втечі від реальності [6, с.54-55].

Класифікація В.Дряпіки висвітлює наступні провідні функції-цінності легкої музики: рекреативно-гедоністична; комерційно-тиражована; комунікабельно-комунікативна; побутово-прикладна; світоглядно-концептуальна; творчо-новаторська; евристично-пізнавальна; формуючо-виховна; художньо-автономна [3, с.113-115].

А.Васюріна розглядає соціально-естетичні параметри функцій масової музичної культури в історичній динаміці. Власну класифікацію філософ розділяє на дві групи, виділяючи функції, що були властиві масовій культурі здавна і новоприйняті, що склалися внаслідок кардинальних змін у сучасному суспільстві.

До першої групи ввійшли:

– об'єднувальна функція, яка ґрунтується на потребі людини в згуртуванні з іншими;

– функція соціального спілкування, яка є своєрідною соціально-психологічною перешкодою усвідомлення самотності й відчуженості особистості серед людей;

– компенсаторна, через яку задовольняються потреби, що не мають реального здійснення;

– дозвільно-розважальна, що сприяє розрядці емоційної напруги.

До другої групи належать функції, появи яких зумовив технічний прогрес:

– побутово-естетична, що виконує роль “музичного інтер'єру”, який можна змінювати;

– художньо-естетична, яка надає змогу втішатися від неповторності музично-художнього вирішення митця [2, с.14-15].

Враховуючи результати аналізу попередніх класифікацій, В.Березан додає ще три функції сучасної музики масових жанрів:

– видовищна, де мистецтво розуміється як розвага, видовище, гра;

– терапевтична, тобто мистецтво як лікування душі й тіла;

– функція передбачення, тобто прогностична функція, що враховує здатність митця передбачати майбутнє [1].

На основі вищенаведених класифікацій функцій легкої музики і, беручи до уваги її безсумнівний вплив на становлення особистості старшокласника, ми маємо змогу виділити **виховні функції молодіжної музичної субкультури в процесі громадянського виховання учнівської молоді:**

– **когнітивна**: захоплення біт-музикою має пізнавальний характер, що розширює кругозір, сприяє набуттю вміння оформлювати свої почуття і думки в слова, розвиває пам'ять, формує емоційну сприйнятливість, прищеплює навички слухання музики;

– **світоглядна**: кращі зразки поп- і рок-музики формують громадянську позицію, виховують патріотичні й інтернаціональні почуття, нетерпимість до несправедливості, насильства, актуалізують потребу пошуку власного призначення на Землі;

– **комунікативна**: спілкуючись у тісному колі однолітків, а іноді й дорослих, що поділяють захоплення поп- і рок-музикою, юнаки здобувають навички спілкування, реалізують потребу у самовираженні;

– **творча**: слухання улюбленої музики часто приводить її шанувальників до бажання виражати свої думки і почуття в музичному стилі, що так захоплює: юнаки пишуть вірші, складають музику, вчаться грати на музичних інструментах, створюють власні рок-групи тощо. В результаті цілеспрямованого педагогічної впливу учні нерідко обирають тематикою власних творчих доробок саме проблеми соціальної справедливості, внутрішньої свободи, вболівання за суспільні ідеали.

Позначивши основні виховні функції музичної субкультури юнацтва, можна зробити висновок, що вона має великий виховний потенціал, який сприяє формуванню громадянськості особистості старшокласника. Молодіжна музика є одним з основних джерел пізнання старшокласниками світу і самих себе, сприяє формуванню їхнього світогляду. За допомогою цієї музики юнаки не тільки залучаються до культурної спадщини, але й мають змогу самовираження через творчу діяльність, що припускає пошук власної ідентичності і шляхів реалізації своїх потенційних можливостей.

У той же час існує ризик протилежної дії молодіжної музики на школярів (від асоціальних вчинків до адиктивної поведінки) в разі її стихійного впливу. Запобігти такій ситуації можна лише за умови цілеспрямованого педагогічного впливу, який, використовуючи матеріал музичної субкультури юнацтва, формує патріотизм, національну самосвідомість, моральність, правосвідомість, культуру міжетнічних відносин, планетарну свідомість.

Література

1. Березан В. Функціонування сучасної музики масових жанрів // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2001. – №1. – С.134-141.
2. Васюріна А.О. Соціально-естетичний аналіз масової музичної культури: Автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.08 / Київ. держ. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 1996. – 20с
3. Дряпіка В.І. Орієнтація студентської молоді на цінності музичної культури (соціально-педагогічний аспект). – К.-Кіровоград: Державне Центрально-Українське видавництво, 1997. – 215с.
4. Рудницька О.П. Музика і культура особистості: проблеми сучасної педагогічної освіти: Навч. посібник. – К.: ІЗМН, 1998. – 247с.
5. Сухомлинський В.О. Народження громадянина. К.: Рад. шк., 1970. – 288с.
6. Шостак Г.В. Музика масових жанрів як фактор формування музичної культури підлітків: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – К., 1995. – 177с.

Комісар І.С.

С. РУСОВА І В. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО МАТІР ЯК УКРАЇНСЬКИЙ МОРАЛЬНИЙ ТИП ОСОБИСТОСТІ

Сучасні національні і світові модернізаційні процеси вимагають нового розуміння і нестандартних підходів до розвитку системи виховання молоді. Життя досить швидко змінює умови і форми існування й самоствердження людини, трансформує і збагачує соціально-економічні засади людських відносин, пропонує нові моральні погляди й ідеали. Тому проблема виховання людини з відповідними цим процесам поглядами, поведінкою й ідеалами є сьогодні особливо актуальною.

Мета даної статті - пошук відповіді на питання: який моральний тип особистості є традиційно найбільш впливовим у контексті формування сучасних національних виховних ідеалів та як цю проблему вирішували визначні українські педагоги різних епох С. Русова і В. Сухомлинський.

Софія Федорівна Русова (1956-1940) – одна із фундаторів національної системи виховання, педагог-просвітитель, невтомний борець за національні ідеали, у своїй багатій і різноплановій спадщині пропонує власні шляхи вирішення цієї проблеми заради того, щоб „… пишалася… волею… наукою і багатством наша Україна”.

Василь Олександрович Сухомлинський (1918-1970) – всесвітньо відомий український педагог, що творив у досить складну епоху засилля марксистко-ленінської ідеології, проте в його спадщині прослідковується потужна тенденція до використання в теоретичних пошуках і практичній діяльності українських національних виховних традицій і ідеалів. Спільним таким ідеалом обох педагогів, на наш погляд, є позитивний моральний тип матері – української жінки-трудівниці, багатогранної людини, Берегині роду і гуманної особистості.

С.Ф. Русова, досліджуючи найбільш поширені зразки національного виховного ідеалу українського народу, вводить у педагогічну науку поняття „український моральний тип”, виділяючи як позитивні, так і негативні риси цього феномену [2]. В основу розуміння сутності національного ідеалу вона

покладає думку: „Чи національний елемент є позитивний, будівничий, чи може правда по боці тих новаторів, які вважають його „пережитком", а то й перешкодою для кращого сприймання нових поглядів і нових керуючих засад життя?" [2, с. 62].

Відповідаючи на це питання, педагог зазначає: кожний народ являє суму різних ментальних рис і якостей, психологічних реакцій, поглядів, має свій „питомий світогляд", що твориться віками залежно від умов зовнішнього життя, природи, історичного розвитку. „В цій духовній фізіономії народу є багато краси, багато моральних цінностей, які треба берегти, не відкидати їх, як щось непотрібне… з цього народного світогляду, естетично й морально високого треба… при творенні нової людини брати те, що найвартісніше, треба заложити основу з типово українських елементів і на ній… виткати новий моральний тип українця" [2, с. 62].

В. Сухомлинський у своїх „Листах до сина" пише: „Пам'ятай, хто ти і звідки вийшов… Пам'ятай, що дід твій, Омелько Сухомлин, був кріпаком і помер за плугом на ниві. Ніколи не забувай про корінь народний" [5, с. 586]. Наче слідом за С. Русовою, він неодноразово в своїх творах підкреслює необхідність шанувати і зберігати скарби народної душі, найкращі вияви творчої спадщини народу, народні моральні ідеали, закликає глибоко вивчати свій родовід та плекати його генетичну пам'ять: „І нехай проклятий буде той, хто хоч однією думкою, одним словом, одним вчинком буде виявляти зневагу… до народу, що дав усім нам життя …" [1, с. 42].

Софія Федорівна Русова радить, що „для того, щоб знайти основні елементи нації, треба звернутися до найінтимнішої частини душі народу, до самих джерел його думки: до його поезії. В ній виявив нарід свої погляди на добро і зло, на красу, в ній дав синтезу своєї моралі, своїх поглядів на вартість, на характер і на напрямні діла людини" [2, с. 62]. Вчена підкреслює, що народна поезія дає багато для розуміння менталітету народу, неповторності й унікальності його моральних ідеалів і приходить до думки про „два зразки досконалої людини: матір і козака", ставлячи матір на перше місце. „Мати – це, як каже прислів'я, „цвіт найцвітніший, рід найрідніший" або „Нема в світі правди, тільки рідна мати…", правда в народній творчості рівнозначна з любов'ю, а любов утілена на землі в матір, а на небі – в Бога. Мати виступає як найбільша втіха життя:

Ой, матінко, вишенько,
Що без тебе лишенько,
Що без тебе ані купити,
Ані заслужити,
Що без тебе, ненько моя,
Горе в світі жити!" [2, с. 63].

С. Русова виділяє як провідні такі риси української матері: всепрощальна любов, безкінечна самопожертва. „Народ створює в постаті матері таку моральну силу, як правда вічностраждальна, що своїм

всепрощенням наладнує взаємини між людьми", – пише вона у статті „Дещо про український моральний тип".

В.О. Сухомлинський у своїх творах також неодноразово підкреслює роль жінки-матері в утвердженні в дитячій душі поетичного, емоційного бачення і сприймання світу. Такою особистістю була для нього його мама, Оксана Овдіївна. Вона дуже багато знала народних пісень, любила співати їх у колі своєї сім'ї, на родинних святах і просто вечорами разом зі своїми подругами. Завдяки мамі в сім'ї панувала атмосфера доброзичливості, сердечності, доброти й поваги до дитячої особистості [1].

Інший жіночий моральний ідеал ученого – бабуся Марія, старша Мати, Берегиня роду. У книзі „Як виховати справжню людину" Сухомлинський пише: „Найближчою людиною в роки ранньої юності була для мене бабуся Марія – чудова людина, якій я зобов'язаний усім, що ввійшло в мою душу гарного, чесного, мудрого. Вона померла напередодні війни, коли їй було сто сім років. Вона відкрила переді мною світ казки, рідного слова і людської краси… Усе найскладніше вона вміла пояснювати казкою" [4, с. 399]. Бабуся так цікаво, вдумливо і захоплююче розповідала казку, що хлопчикові здавалося, ніби вона її бачить і він просив показати йому ту казку. Словами останнього прощання бабусі з онуком, уже вчителем, були саме слова з казки „Про працьовитого і ледачого": „Людина вмирає, а роки її доброї праці залишаються, якщо тільки вона справжня людина" [3, с. 519]. Стає зрозумілим, звідки у педагогічній творчості вченого і педагога-практика потяг до народної творчості, поетичних порівнянь, непересічний літературний талант, який так вигідно вирізняє його праці з-поміж інших. Казка у творчості В. Сухомлинського – від матері і бабусі. Вона значною мірою сприяє розумовому, моральному та естетичному розвиткові дітей, формує художнє та комбінаторне мислення. Казку можна використовувати як метод педагогічного впливу у формі драматизації та інсценізації з метою залучення дітей до виконання ролей, формування у них уміння перевтілюватися відповідно до конкретних життєвих ситуацій. Тому у школі Сухомлинського традиційним був День матері та існувала Кімната казки.

Повертаючись до педагогічного доробку С. Русової, не можемо не зазначити такого аспекту, який підкреслює вчена: за образу матері Бог карає. Материна молитва на морі й на землі рятує, її благословення, так як і її прокляття, відбиваються на долі дітей: „Куля мине, а материне слово не мине". Феномен материнської любові розглядається вченою на прикладі народної думи про козака Самійленка Коломийця, який, бачучи неминучу загибель, згадує у першу чергу свою матір і власне ставлення до неї:

Поставлю коня у вограду,
А сам піду в хату на пораду,
Аж моя ненька по рундуку ходить,
У рученьках сорочечку носить.
Ой на, сину, сорочку, не гайся,
Щоб від того війська не зостався!

Мати тут виступає як рішуча і вольова жінка, вона сприяє тому, щоб син виконував військовий обов'язок перед Батьківщиною, героїчно служив рідній Україні. С. Русова пише, що мати, навіть проклявши, „не перестає любити сина, так як син, хоч кориться вищому імперативові оборони землі, шанує матір. Мати теж скоряється тому почуванню правди, вкінці благословить впертого сина, дарує йому найкращого коня …" [2, с. 64].

На думку С. Русової, інша типова риса української матері – це мужність у переживанні горя після втрати своїх синів на війні чи дочок у нещасливому шлюбі. „Мати козака Івася Кановченка зустрічає звістку про смерть сина лише хвилевою розпукою:

К сирій землі груддю упала,
Вгору руки підіймала,
– але відразу схаменулася:
Сорок тисяч козацького війська
В двір свій зазивала,
Троє суток ні пити, ні їсти
Хліба-солі не боронила,
Всіх козаків, як бояр, дарувала,
Козацькую славу прославляла" [2, с. 65].

Отже, у підсумку С. Русова зазначає, що моральний тип матері як утілення провідного українського національного виховного ідеалу свідчить про реалізацію ідей гуманності, правди, любові, самопожертви, „організованого ладу в житті громадянськім і родиннім".

В. Сухомлинський робить моральний тип української матері більш сучасним, глибоким, відповідним його епосі. Спільною у поглядах учених є позиція визначення реальної, основоположної ролі жінки-матері у вихованні дітей в українській сім'ї. Не варто забувати, що до цієї проблеми вони звертаються у досить складні часи існування народу, держави, національної системи виховання: С. Русова – у період українських національно-визвольних змагань; В. Сухомлинський – у післявоєнне лихоліття, коли безліч українських сімей залишилися без батьків, які полягли на фронтах Великої Вітчизняної війни, а головним джерелом існування та виховання дітей стали одинокі матері. Система шкільно-сімейного виховання В. Сухомлинського, над якою педагог почав працювати в Павлиській середній школі з 1948 року, на наш погляд, і враховувала у першу чергу специфіку неповної сім'ї, де головна роль належить саме матері. Провідним завданням школи було разом з матір'ю виховати дітей, особливо – хлопчиків, як людей сімейних, замінити дітям батька, вдосконалити моральне обличчя батька і матері, сформувати „відповідальність за людину й вимогливість людини до самої себе й до інших людей" [3, с. 574].

І С. Русова, і В. Сухомлинський приходять до висновку: серед найважливіших цінностей людства чільне місце посідає сім'я. Особлива її роль зумовлюється основними функціями – відтворення і виховання. Сім'я впливає на дитину сильніше, ніж інші соціальні інститути: тут відбувається

соціалізація особистості, її духовний, фізичний, трудовий, естетичний, моральний, розумовий, розвиток, забезпечується спадковість народних надбань. Першими педагогами, які покликані знати і любити дитину найбільше за все у світі, є мати і батько. Вони створюють умови для повноцінного, гармонійного фізичного та психічного становлення особистості; забезпечують почуття захищеності, рівноваги, довіри; формують активне ставлення до навколишнього світу.

Сучасне українське суспільство відчуває проблему, причиною якої є, перш за все, нехтування важливими людськими цінностями. Існують тільки одиниці сімей, де між батьками і дітьми спостерігаємо повне взаєморозуміння, відверту любов і довіру. Сьогодні змінам підлягають такі людські почуття, як материнство, батьківство; порушуються такі тісні родинні зв'язки, як „мати і дитя", „ мати і сім'я"; можна дуже мало знайти сімей, де є найелементарніше - людська повага один до одного. Тому актуальність створення соціальних умов виховання у дитини поваги до оточуючих її людей, і в першу чергу - до своїх батьків є очевидною.

Література

1. Петрук Л.П. Становлення і розвиток етнопедагогічних поглядів В.О. Сухомлинського // В.О. Сухомлинський і сучасність. Наук.-метод. збірник. Упор. М.О. Антонець. – К., 1994. – С. 41-47.
2. Русова С.Ф. Дещо про український моральний тип: Де шукати його зразків? // Софія Русова. З маловідомого і невідомого. Ч. І. „Несторка української педагогічної літератури …" – Івано-Франківськ, 2006. – С. 61-67.
3. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5 тт. – Т. 1. – К., 1976. – 654 с.
4. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5 тт. – Т. 2. – К., 1976.
5. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5 тт. – Т. 3. – К., 1977. –670 с.

Іваненко В.В.

ВИХОВНІ МОЖЛИВОСТІ ЕПІСТОЛЯРНОЇ ТВОРЧОСТІ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

Постановка проблеми. Процес становлення української держави супроводжується значними змінами в житті усіх верств населення. Ці зміни стосуються сучасного соціально-політичного, економічного та культурного простору України, вони певним чином вплинули на проблеми виховання молодого покоління в сучасних умовах.

Головна мета виховання вбачається в передачі життєвого та історичного досвіду від одного покоління наступному, в успадкуванні духовних надбань українського народу, досягненні високої культури міжнаціональних взаємин, формуванні у молоді, незалежно від національної приналежності, особистісних рис громадянина України. Вона реалізується через різноманітну, спеціально організовану систему виховної роботи, різними методами виховання і педагогічного впливу на особистість. Однією з таких форм є повчання та листи дітям, як один із давніх літературно-педагогічних жанрів, який був широко розповсюджений серед різних народів світу.

Мета статті – розкрити сутність епістолярного жанру та його виховні можливості.

Виклад основного матеріалу. Епістолярний жанр у літературі має свою багатовікову історію і своїх корифеїв – від Цицерона до мадам де Севіньї і Честерфілда. Особливість цього жанру полягає в тім, що він розкриває широкий світ різноманітних стосунків між людьми. Застосовуючи такий жанр листування, його автор постає перед читачем – як людина, що має певний досвід, свою особисту думку і погляд на ті чи інші речі, про які йде мова в листі, і як митець, що силою свого художнього слова впливає на емоційно-чуттєву сферу особистості. Повнота такого розкриття, інтенсивність збурення художньої енергії залежить головним чином від двох чинників: від адресата і від ситуації.

У сивій давнині Великий князь Володимир Мономах залишив цінні настанови у «Повчаннях дітям», щодо виховання патріотизму, високих моральних якостей у молоді; як зразок автор наводить дітям приклади гідні наслідування із свого власного життя.

Надзвичайно цікаву епістолярну спадщину залишив видатний український педагог ХХ століття Василь Олександрович Сухомлинський(1918-1970) – сподвижник гуманістичного напрямку в навчанні та вихованні молоді. Його епістолярій – це величезний багатоаспектний масив, кожен аркуш якого наповнений духовністю й щирістю почуттів і думок. Читаючи нині його «Листи до сина» та «Лист до доньки», не перестаєш дивуватися високій громадянськості, ідейній переконаності, відданій любові до рідної Батьківщини, життєвій громадянській позиції, досвіду автора, його педагогічній майстерності, актуальності й доречності порад, які він дає своїм дітям. Це не просто листи до своїх дітей. У такий спосіб через листування батька зі своїми дітьми викладені думки про громадянське, моральне, етичне, фізичне виховання юнака, дівчини; особисте бачення ним навколишнього світу; розуміння проблем, що хвилюють сучасну молодь.

Василь Олександрович наголошував на тому, що позитивний вплив на формування особистості чинить благотворна атмосфера сім'ї, коли дружні стосунки між усіма членами родини, взаємоповага і розуміння один одного виховують щирість і любов, ввічливість і повагу до людей похилого віку, шанобливе ставлення до Матері і Батька, до Батьківщини, до рідної землі.

Близькими стосунки стають у процесі спілкування, коли в родині разом вирішують проблеми та шляхи їх уникнення у майбутньому, зустрічають разом свята, турботливо ставляться один до одного. В такому оточенні вимоги і запити дорослих сприймаються як особисті, а їх виконання приносить задоволення всім учасникам виховного процесу.

Василь Олександрович Сухомлинський наголошував: «Головний сенс і мета родинного життя – виховання дітей. Головна школа виховання дітей – це взаємостосунки чоловіка і жінки, батька й матері».

Безумовно важливо для дитини відчувати любов оточуючих, але не менш важливе, щоб вона вміла цінувати ці почуття. Ласка, радість духовного спілкування з рідними, особливо з матір'ю і батьком – це не тільки джерело гармонії, любові і щастя, це ще джерело обов'язку людини перед людиною.

У листах батько намагається викликати почуття обов'язку не тільки перед родиною, а перш за все перед усією державою. Не заплющувати очі, якщо бачиш безчинство. «Найстрашніше для людини – це перетворитися в сплячого з розплющеними очима: дивитись і не бачити, бачити і не думати про те, що бачиш, до добра і зла ставитися байдуже, проходити спокійно поміж зла і неправди».

У своїх листах до сина В.Сухомлинський наголошував на такі важливі речі, які повинні бути притаманні справжньому чоловікові – справжньому мужньому захиснику держави, охоронцю родинного вогнища, доброму сім'янину, люблячому чоловікові і майбутньому батькові. Найголовніші і найважливіші риси людини-громадянина були притаманні самому Василю Олександровичу, який своїм особистим прикладом, своїм ставленням до праці, до людей, високою відповідальністю за справу, яку він виконував, був взірцем для сина і доньки, а діти навчались у свого батька, шанували його. Його особисте ставлення до своїх батьків, до людей похилого віку допомогло виховати ці важливі якості у своїх дітей і багатьох учнів, яких він навчав.

Якщо ми уважно перечитаємо листи Василя Олександровича адресовані сину, то обов'язково звернемо увагу на те, що вони, листи, ніби написані для кожного з нас, вони стосуються кожного, кому небайдужа доля Вітчизни, хто не може осторонь стояти від подій, що відбуваються в нашому суспільстві, хто не байдужий до оточуючого світу і людей, що живуть і працюють в ньому. Той факт, що педагог ніби звертається до того, хто читає лист, і вболіває за його долю, за його майбутнє, і в решті решт, - за долю Вітчизни, не викликає сумніву.

Цінними для нашого дослідження є поради вчителям, які надає В.Сухомлинський у творі "Лист доньки". "Головне, - підкреслював учений, - вміти бачити в маленькій людині завтрашнього громадянина. Головне – вміти зрозуміти, що велике громадянське в людині складається по крихіткам із усього, що вона робить в дитинстві, що вона відчуває та переживає" [25, С. 173]. Ця складна і відповідальна справа залежить від двох обставин. Перша – це дух громадянськості, який необхідно створити у взаємостосунках між учнями, у житті колективу, у всій школі. Вчитель має правильно, чітко визначити свою позицію, завжди бути на стороні всього передового, революційного, правдивого; піднімати свого вихованця до громадянського бачення та розуміння світу, до громадянського відчування того, що його оточує, до громадянської поведінки. Друга обставина – це гармонійна єдність ідей та особистості вчителя [25, С. 173-174].

Цей лист Василя Олександровича можна вважати програмою для вчителів і вихователів. Це так би мовити звернення до педагогічної громади щодо формування громадянськості у наших школярів.

Листи Василя Олександровича – невичерпне джерело людської мудрості і доброти, високої громадянської позиції тощо. Говорячи про серйозні і значущі речі в поведінці підлітків, автор розказує цікаво, з м'яким гумором, зупиняється на негативних моментах особистості – невихованості. Він надає можливості читачеві, кожному з нас, порівняти варіанти правильної і неправильної поведінки, спів ставити свою поведінку з поведінкою тих, про кого він розповідає.

Це не просто листи, а як нам видається, це особлива форма епістолярного жанру, що містить в собі високий виховний потенціал, реалізація якого дозволяє певним чином позитивно впливати на особистість з метою виховання найкращих рис характеру, формування вільної особистості, зорієнтованої на відродження людини моральності та культури.

Висновок. Обравши саме таку форму педагогічного впливу на особистість школяра з метою формування в нього позитивних якостей, Сухомлинський глибоко усвідомлює той факт, що: "Виховати громадянина означає виховати справжню людину. Ідеал громадянина включає наступні якості: соціальний оптимізм, уміння дорожити святинями як особистими цінностями та святинями свідомості та серця, розуміння сенсу життя; гармонійна єдність загальної та особистісної гідності; почуття обов'язку як стрижень етичної культури; усвідомлена громадянська позиція, що глибоко переживається. Бути справжньою людиною та громадянином – означає жити правильно, любити дітей, високо оберігати свою гідність патріота, громадянина, трудівника" [5, С. 191].

Література

1. Войцехівська І.Н., Ляхоцький В.П. Епістологія // Короткий історичний нарис. -Київ: «Український державний науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства», 1998.

2. Михайлина Коцюбинська. Зафіксоване і нетлінне // Роздуми про епістолярну творчість.- Київ: «Дух і Література. Харківська правозахисна група», 2001.

3. Сухомлинський В.О. Письма к сыну. - Москва: «Просвещение»,1987.

4. Сухомлинський В.О. Лист до дочки. Київ: «Радянська школа»,1978.

5. Сухомлинський В.О. Воспитать настоящего человека. Київ: «Радянська школа»,1978. С.191

6. Мосіяшенко В.А., Задорожна Л.В., Курок О.І. Історія педагогіки в особах.- Суми: «Історія педагогіки України в особах», 2005.

Кравченко Л.М.

ІДЕЯ ОПТИМАЛЬНОЇ ШКОЛИ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО ТА ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНИХ МЕНЕДЖЕРІВ ОСВІТИ

Шкільна освіта кінця XX – початку XXI століть знаходиться у процесі реформування, детермінованому інноваційними змінами світового, європейського та національного освітнього контексту. Це зумовлює потребу оновлення як національної системи освіти в цілому, так і кожного навчального закладу зокрема.

Необхідність модернізації організаційно-педагогічної системи освіти і навчального закладу як її первинної ланки актуалізує ідею оптимальної школи, яка має можливість істотно впливати на зміст освіти, формує власні виховні, навчальні та управлінські освітні технології, здійснює ефективні громадські зв'язки у конкретному соціально-педагогічному освітньо-культурному середовищі та моніторинг наданих послуг у відповідних сегментах ринку [6].

Термін «оптимальний» у найбільш простому трактуванні означає «сприятливий, дуже придатний» [8, с.391]. Стосовно конкретної школи його трансформуємо, на претендуючи в даному фрагменті дослідження на повне охоплення всіх семантичних аспектів, у такі педагогічні поняття як «оптимальний розвиток дитини» і «оптимальний навчальний заклад». На думку вітчизняних учених-педагогів О. Савченко та О. Сухомлинської, школа має у першу чергу забезпечувати «…оптимальний розвиток кожної дитини… на основі конденсації вже апробованих світовим педагогічним досвідом ідей, які можна використати у процесі становлення молодої української системи освіти й виховання дітей» [3, с.15]. У контексті зазначеного переважна більшість українських учених сучасності орієнтують нас на конвергентне поєднання в педагогічній творчості таких чинників:

– вивчення зарубіжних педагогічних теорій, шкіл, напрямів науки, малодоступних раніше («нова школа», «вільне виховання», «мала школа», «школобазований менеджмент», «ефективна школа» та ін.);

– нове осмислення і більш глибоке опанування вітчизняним досвідом побудови і розвитку оптимальної школи, «відокремлення зерен від бур'яну», аналіз з точки зору сучасності того, що має «неперехідну цінність», а не того, що без сумніву відійде в історію [3, с.15].

Для даного аспекту сучасного вітчизняного менеджменту освіти незаперечно актуальною, на наш погляд, є спадщина визначного українського педагога В.О. Сухомлинського, який попри всі труднощі й негаразди складного історичного періоду розбудовував власну школу, проводив комплексний педагогічний експеримент у одному навчальному закладі тривалістю в 23 роки. Наше дослідження є спробою осмислення організаційно-педагогічної та науково-дослідницької спадщини В. Сухомлинського з точки зору реалій сучасного менеджменту освіти,

кращих світових і вітчизняних тенденцій пошуку й побудови (гіпотетичної, теоретичної, практико-технологічної) оптимальної школи як типового навчального закладу, що забезпечує всебічний і гармонійний розвиток особистості кожного вихованця та конкурентностпоможність власних послуг на освітньому ринку.

Розглядаючи спадщину В.О. Сухомлинського як суттєву складову педагогічних пошуків XX століття, М.Д. Ярмаченко визначає широку педагогічну ерудицію вченого у питаннях добору конструктивного матеріалу для побудови оптимальної школи. Це у першу чергу ідеї „нової школи" (Дж. Бедлі, Е. Демолен, Г. Літц, Г. Вінекен, П. Гехеб, А. Фер'єр) [3, с. 4]. Характерними ознаками таких шкіл були: проведення експериментальної роботи; влаштування шкіл у сільській місцевості; організація дітей за невеликими групами (10-17 чол.); широке використання з педагогічною метою фізичної праці, прогулянок, далеких екскурсій; побудова навчального процесу відповідно до вікових та індивідуальних особливостей дітей; поєднання колективної та індивідуальної роботи у навчанні; дитяче самоврядування. «Новими школами» вважалися лише навчально-виховні заклади, які були розміщені на лоні природи, при навчанні спиралися на досвід дітей, використовували ручну працю, організовували самоврядування вихованців.

Пізніше на Заході з'явилися «нові школи» дещо іншого типу (школи Декролі в Бельгії, Кузіне у Франції, школи-общини в Гамбурзі, досвідні школи в Бремені, ряд типів шкіл у США) [2]. Ці школи розташовувалися в містах і використовували комплексну систему навчання. Зміст навчання визначався виключно інтересами дітей; до співробітництва зі школою залучалися батьки, місцеве самоврядування, тобто формувалася шкільна громада.

Помітно співзвучними творчості В. Сухомлинського є ідеї Д. Дьюї, твори якого були видатні в СРСР з ініціативи Н.К. Крупської. Американський педагог і філософ свою теорію виховання будував як систему, що має на меті формування особистості, якнайкраще пристосованої до життя і практичної діяльності. Він вважав, що дитина – це сонце, навколо якого мають обертатися всі освітні засоби. В методиці Дьюї важливе місце займають ігри, імпровізації, екскурсії, художня самодіяльність [9].

В організаційно-педагогічній і науково-дослідницькій роботі В.О. Сухомлинського як директора Павлиської середньої школи і вдумливого науковця прослідковується вплив прогресивних ідей «нової школи». Павлиська середня школа – типовий для свого часу сільський загальноосвітній навчальний заклад з оптимальною на той період кількістю учнів (у середньому 400-500 чол.), класів–комплектів та наповнюваністю кожного класу в 22-25 чол. Проте вона весь час була майданчиком для експериментальної роботи директора школи і педагогічного колективу, адже на матеріалах в основному своєї школи В.О. Сухомлинський захистив дисертацію кандидата педагогічних наук «Директор школи – керівник

навчально-виховної роботи» (1955); підготував працю «Постановка експерименту педагогічним колективом середньої школи» (1958 р.), а пізніше його робота «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості» була представлена на здобуття вченого ступеня доктора педагогічних наук [3, с.156].

Учені І.А. Добрянський та М.І. Мухін підкреслюють: ні педагоги-практики, ні педагоги-вчені в той час не здійснювали зв'язку між дослідженням теоретичних проблем і практичною роботою окремої школи так, як це зробив В.О. Сухомлинський. «Ніхто не реалізував цього зв'язку на матеріалі одного педагогічного колективу у всій його багатогранності впродовж тривалого часу» [3, с.157]. Розвиваючи макаренківський принцип вивчення досвіду та принцип органічного зв'язку людини з середовищем, сформульований представниками «нової школи» і педоцентричного напряму в педагогіці, В.О. Сухомлинський проводить експеримент з конструювання оптимального навчального закладу, забезпечення оптимальних умов для розвитку кожного вихованця в ньому.

А.М. Бойко, аналізуючи феномен В.О. Сухомлинського в контексті національної та світової культури, підкреслює: «Повага Василя Олександровича до колег і дітей у поєднання зі справедливою вимогливістю породжувала мікроклімат доброти, згуртовувала колектив педагогів-однодумців, відторгувала недобросовісних» [1]. Ученому довелося бути в постійному пошуку, аналізувати власний і колективний досвід, докласти багато зусиль, щоб звичайну сільську школу зробити творчою лабораторією навчання і виховання, піднести її на рівень кращих світових зразків загальноосвітніх навчально-виховних закладів. «Керувати навчально-виховним процесом через педагогічний колектив – це значить повсякденно спиратися на думку і досвід колективу» (Сухомлинський В.О. Система роботи директора школи. – К.,1959. – С.14). Колективність в управлінській системі вченого була спрямована на поліпшення якості уроку та методів виховної роботи. Керівника школи, який відвідує за рік 70-80 уроків, а то й менше, він порівнював з людиною, що приходить на роботу «із зав'язаними очима і блукає, як у пітьмі: щось чує, але нічого не бачить, не знає, не розуміє» [10; т.4. – с.578].

В.О. Сухомлинський як директор школи часто відвідував інші навчальні заклади, особливо ті, де навчально-виховна робота оцінювалася високо. Це давало йому змогу порівнювати діяльність свого колективу з роботою інших колективів, уникнути орієнтації лише на державні вимоги. Проте, як зазначає А.М. Бойко, учений засуджував копіювання досвіду, рецептурне його сприйняття, вчив, як і К.Д. Ушинський, виявляти сутність досвіду, співвідносити нове в ньому з власною практикою, створювати необхідні умови для використання того, що заслуговує на запозичення і впровадження [1].

В.О. Сухомлинський сам був потужним джерелом досвіду і виховного впливу, у першу чергу – на педагогічний колектив школи, адже в управлінський виховній роботі він вдало використовував метод особистого

прикладу. Директор школи був учителем-професіоналом вищого ґатунку, автором самобутньої навчальної технології та власної педагогічної концепції виховання всебічно й гармонійно розвиненої особистості. Це є кращою традицією вітчизняної педагогіки, адже, на наш погляд, тенденція до розгляду директора як особистості, що займається лише організаторською роботою, в національному освітньому менеджменті не приживеться. Директором школи завжди був і буде у першу чергу педагог з фаховою освітою, з високим рівнем учительського професіоналізму, лідерськими здібностями, з постійним прагненням до саморозвитку і самовдосконалення. Зразком такого керівника навчального закладу був і залишається В.О. Сухомлинський; наявність такого менеджера є конвергентною ознакою сучасної оптимальної школи.

Вивчення вітчизняної і зарубіжної педагогічної літератури, при всій її різноманітності й широті проблематики, виявляє одну з тенденцій: досить легко сьогодні задекларувати непересічність і неминучість спадщини того або іншого педагога і продовжувати вперто на цьому наполягати, послуговуючись відомими фактами і цитатами з творчого доробку вченого. Узагальнюючи результати опитування більше 300 педагогічних працівників (учителів, директорів шкіл, керівників гуртків, заступників директорів шкіл з виховної роботи, керівників шкільних методичних об'єднань) стосовно використання теоретичних і практичних аспектів досвіду вітчизняних педагогів XX століття, з упевненістю відзначаємо: В.О. Сухомлинський знаходиться на чільному місці, його спадщину вважають актуальною 78% респондентів; його твори використовують 83% опитаних директорів загальноосвітніх навчальних закладів та їхніх заступників. Причому, тут варто відмітити, що позитивним результатом анкетування вважалась не проста декларація за зразком: «Люблю і знаю творчість Сухомлинського», а конкретне посилання на назви праць і зміст управлінської та виховної спадщини вченого.

Це анкетування допомогло нам остаточно визначити власну позицію в контексті проблеми даного дослідження. Використовуючи відомі факти творчої біографії вченого, ґрунтуючись на досліджених нашими попередниками працях, хочемо запропонувати власне бачення вагомих причин тривалої пролонгованості в майбутньому вітчизняної й зарубіжної школи результатів його науково-дослідницької і організаційно-педагогічної діяльності, її непересічної значущості для сучасних менеджерів освіти.

І. Не викликає сумнівів, що В.О. Сухомлинський глибоко знав і широко використовував у своїй педагогічній діяльності творчість видатних зарубіжних і вітчизняних педагогів XIX і XX століть, яких хвилювала ідея оптимальної для особистості й для соціуму школи. Сухомлинський сам не формулював цю ідею, проте, на наш погляд, він свідомо чи інтуїтивно обрав для практичної її реалізації Павлиську середню школу, яка була типовою сільською школою того часу: невеликий (25-30 чол.) педагогічний колектив, помірна наповнюваність класів, оптимальна для організації ефективного управлінського і виховного впливу загальна кількість учнів. Ці

параметри школи Сухомлинського майже повністю співпадають з сучасним баченням оптимальної школи як учнями і батьками, так і педагогічною громадськістю ряду передових країн світу [4; 5]. Комплексні дослідження шкільної політики в різних навчальних округах США виявили, що, на думку американських учених і практиків, оптимальні умови для навчання можна створити, якщо кількість учнів у школі не перевищує 500 осіб. Наприклад, у штаті Нью-Йорк є місто Рочестер, у якому на 33 тисячі учнів функціонує 60 шкіл, тобто на одну школу в середньому припадає трохи більше 500 учнів. Обмежені за умовами контрактів і розміри класів: у початковій школі учнів у класі не може бути більше 20-22; якщо ж міська влада нав'язує більшу їхню кількість, на клас встановлюють посаду асистента вчителя [5]. Ідея «малої (оптимальної) школи» реалізується в США також відмовою від бачення школи як закладу з великим приміщенням. Архітектура більше не диктує умов педагогіці, адже в одному великому шкільному приміщенні, розрахованому на 1500 учнів, органічно розміщуються три незалежні одна від одної школи, так звані «школи в школі», які спільно, за певними графіками, використовують лише спортзали, стадіон та їдальню. У цих навчальних закладах можуть бути абсолютно різні варіанти вибору планів навчання, яких сьогодні в США нараховується близько двадцяти.

У Новій Зеландії, де освітня політика здійснюється за принципом «згори-вниз», вищі органи освітнього менеджменту постійно рекомендують розміщувати школи у приміській або в сільській місцевості, що вважається суттєвою ознакою оптимального розташування навчального закладу [9].

ІІ. Світовою тенденцією розвитку сучасної середньої освіти є те, що кожна школа передусім орієнтується на запити громади. Ідея створення цілісного соціально-педагогічного й культурно-виховного середовища у творчості В.О. Сухомлинського виражена в першу чергу у формулюванні і розвитку поняття «шкільно-сімейне виховання» та технологічному забезпеченні умов його реалізації в обставинах середньої школи. Завдання сприяння зростанню задоволення рівнем та якістю освітніх послуг учнів і батьків завжди було й залишається актуальним, особливо в сучасних ринкових умовах функціонування і розвитку системи освіти. В.О. Сухомлинський постійно турбувався про привабливість внутрішнього середовища очолюваного ним закладу.

Розглядаючи виховання в школі і сім'ї як єдину систему, багато працюючи у цьому напрямі з батьками учнів, директор школи залучав до роботи громадськість, тим самим ставлячи школу в центр освітньо-культурного комплексу села, цілеспрямовано формуючи її зовнішнє середовище. Підкреслюючи важливість такого підходу, В.О. Сухомлинський стверджував, що «…Шкільно-сімейне виховання не тільки дає змогу добре виховати молоде покоління, а й одночасно є дуже важливою умовою вдосконалення морального обличчя сім'ї, батька і матері…, без активної участі батька і матері в житті школи … неможлива

сім'я …неможлива школа… неможливий моральний прогрес суспільства» [10; т.4. – С.13-14]. Педагог говорить про «єдиний колектив батьків, учнів, учителів» фактично як про основу «єдиної громадської думки… на виховання дітей», запоруку єдності вимогливості й поваги до особистості. Зміст і форми роботи Павлиської школи з інтеграції громадсько-педагогічного середовища закладу і сьогодні залишаються актуальними: «Школа радості», у якій педагоги разом з батьками і вихователями дитсадка протягом року займалися підготовкою дітей до навчання у школі; «педагогічна школа» для батьків; психолого-педагогічні семінари для батьків, учителів і всіх бажаючих. У «педагогічні понеділки» відбувалося спільне засідання цих форм роботи з обговоренням нагальних проблем розвитку школи. Завдяки такій роботі школа перетворювалася у сприятливе і привабливе місце перебування особистості, створювала індивідуальні й соціальні освітні цілі дітей і дорослих, забезпечувала спільну радість, задоволення, залучала місцеву громаду й батьків до участі в шкільних справах і у процесі виховання молоді. На нашу думку, цей досвід є актуальним, заслуговує вдумливого вивчення й інтерпретації, як наукової, так і практико-технологічної.

ІІІ. Сучасним залишається також бачення В.О. Сухомлинським проблеми виховання особистості для майбутнього життя, органічної та неподільної єдності розумового і трудового виховання. Сьогодні концепція 12-річної школи в Україні передбачає «залучення дитини до життєтворчої активності в суспільстві, культурі, природі» [7] у першу чергу на засадах самостійності особистості, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, впевнених у своїх розумових і фізичних силах. Ідея єдності трудового виховання і всебічного розвитку особистості – морального, інтелектуального, естетичного, фізичного – має бути по-новому осмислена сучасними менеджерами загальноосвітніх навчальних закладів. Центром цієї ідеї є думка вченого про те, що «…від праці йдуть міцні нитки до інтелектуального, морального, естетичного, емоційного розвитку, до становлення… громадянської серцевини особистості» [10; т.3. – с.568]. Кардинально важливою вважав педагог «працю за навчальною партою», уміння самостійно здобувати знання, що має органічно доповнюватися «азбукою трудового навчання, азбукою технічної культури» [10; т.4. – с.311]. Трудове виховання, на думку вченого, починається за партою, за книжкою; неробство за партою – страшна загроза, воно розбещує і морально калічить людину. Ніякі форми трудового навчання не можуть надолужити того, що згаяне в найголовнішому – у сфері думки. Людина, яка сидить за партою, має бути переконаною в тому, що вона – „трудівник пізнання" [3, с.13]. У сучасних умовах соціально-економічних трансформацій, формування нового економічного мислення, підприємливості кожної людини школа, на наш погляд, має при виборі профілю навчання у першу чергу враховувати можливості оптимального поєднання розумової праці і трудового розвитку особистості. Інколи ці можливості ігноруються: міські школи обирають лише профілі, які

сприяють інтелектуальному розвитку дітей, сільські – лише ті, які ґрунтуються на різних видах сільськогосподарської та технічної праці. Цим порушуються сформульовані В.О. Сухомлинським принципи єдності трудового виховання і загального розвитку дитини; розкриття, виявлення й розвитку індивідуальності особистості у процесі навчальної та фізичної праці. Оптимальна школа, як у місті, так і в сільській місцевості, не повинна порушувати органічність зв'язків людини з природою, з предметним середовищем, на яке особистість впливає у першу чергу засобами власної праці, інтелектуальної і фізичної.

Отже, не претендуючи на вичерпність аналізу проблеми актуальності науково-дослідницької і організаційно-педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського, підкреслимо: творчість видатного педагога є багатоплановою, глибокою і сучасною. У своїх працях він постійно звертається до майбутнього й веде з ним діалог. Кожне з наступних поколінь учених і менеджерів-практиків матиме змогу черпати нові ідеї, творчо осмислювати думки вченого, впроваджувати їх у життя школи на всіх етапах її розвитку.

Література

1. Бойко А.М. Феномен В.О. Сухомлинського в контексті національної та світової культури // Зб. наук. праць ПДПУ імені В.Г. Короленка. Серія «Педагогічні науки». – Полтава, 2005. – Вип. 7(46). – С.5-14.
2. Ващенко Л.М. Управління інноваційними процесами в загальній середній освіті регіону: Монографія. – К., 2005. – 380с.
3. В.О. Сухомлинський і сучасність :Наук.-метод. збірник. – К., 1994. – Вип. 1. – 162с.
4. Громовий В. Що таке школобазований менеджмент (SBM)? // Директор школи. – 2005. - №9 (345).
5. Громовий В. Як управляти шкільною освітою? Американський досвід на тлі українських освітніх реалій // Завуч. – 2005. - №7 (229).
6. Даниленко Л. Теоретичні основи управління 12-річною школою // Директор школи. – 2004. - №9 (297).
7. Огнев'юк В. Середня освіта в Україні: проблеми, пошуки та перспективи розвитку // Освіта і управління. – 1997. – Т.1, ч.4. – С.7-11.
8. Ожегов С.И. Словарь русского языка: 17-е изд., стереотип. – М., 1985. – 797 с.
9. Сбруєва А.А. Тенденції реформування середньої освіти розвинених англомовних країн у контексті глобалізації (90-ті рр. XX поч. XXI ст.) :Монографія. – Суми, 2004. – 500 с.
10. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: У 5-ти тт. – К., 1976-1977.

Осадча І.В.

ВИКОРИСТАННЯ ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ В.СУХОМЛИНСЬКОГО В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ АВСТРАЛІЇ

Сьогодні людина йде все далі і далі шляхом технічного прогресу, оточуючи себе електронними та лазерними пристроями. Гроші, жадоба наживи стають основною метою в житті, у той час як людську гідність, сімейні цінності, патріотизм, самопожертву – усі ці патріархальні максими

поспішають відкинути та віддати в архів. У суспільстві домінує жорстокість, а проблема тероризму вже стала злободенною.

Одним із головних завдань національної системи освіти є всебічний розвиток особистості шляхом навчання та виховання, який ґрунтується на загальнолюдських цінностях, принципах гуманізму та науковості (закон України "Про загальну середню освіту", "Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті")[1;с5-8]. Тому ідеї Сухомлинського як ніколи необхідні для школи, педагогів і школярів, адже вся концепція навчання й виховання видатного вченого ґрунтувалася на всеосяжній любові до дітей, батьків, природи, труда.

Інтерес до творчої спадщини педагога, висловлені ним міркування, думки, ідеї продовжують хвилювати учителів не лише в Україні, а й далеко за її межами. В Україні ідеї В.Сухомлинського проаналізовані у працях М.Антонця, О.Дубовик, І.Зязюна, О.Савченко. Вивченням проблеми виховання особистості в колективі займалися Г. Бучківська, Г.Калмиков, М. Красовицький; роль праці в розвитку особистості висвітлена у працях Н.Калініченко, М.Сметанського; порівнянням педагогічної спадщини В.Сухомлинського та А.Макаренка займалися такі вітчизняні науковці, як М.Богуславський і Г. Корнетов, в Польщі - М. Библюк. Використанню досвіду В. Сухомлинського в Китаї присвячені роботи Сяо Су , Бі Шу-джі, Лі Ченші, Ф. Сновського, В.Хайрулінойта ін.; Х.Франгос, М. Ціандзі описують використання ідей Сухомлинського в практиці роботи шкіл Греції, у Німеччині принципи та методи В.Сухомлинського досліджувала Е. Гартманн.

Проте, недостатньо проаналізована й неповністю розкрита творчість індійського філософа та педагога В. Йогендри, який, як і В.Сухомлинський, прагнув побудувати гуманістичну систему виховання й навчання дітей і в 1977 році заснував в Австралії школу нового напрямку. В цьому закладі він запропонував інноваційну освітню систему, відповідно до якої у виховному процесі тісно взаємодіють учитель, учень і батьки, що дозволяє ґрунтовно й глибоко розвивати індивідуальні здатності дитини [7].

Школа загальної освіти В.Йогендри (THE SCHOOL OF TOTAL EDUCATION - SOTE) розташована недалеко від міста Варвіка, штат Квінсленд. Щорічно школу відвідує 140 учнів з 1 по 12 клас, це дає вчителю можливість ближче контактувати з учнями (приблизне співвідношення 1 учитель до 12 учнів). У школі щотижня проводяться збори вчителів, батьків і різноманітні семінари. На одному з семінарів учителів у школі загальної освіти виступав Алан Кокериль – жагучий прихильник духовної педагогіки В.Сухомлинського. Кокериль розкрив особистість українського педагога та доніс до англомовної аудиторії його принципи й ідеали. В Австралії Алан Кокериль захистив докторську дисертацію за творчістю В.Сухомлинського і видав книгу "Кожний повинен випромінювати світло" ("Each One Must Shine"), у якій англійською мовою викладав основні ідеї В.Сухомлинського: «здоров'я як основа для всебічного розвитку дитини», «естетичне виховання», «роль природи як живого джерела думки» тощо [6].

Інтерес до Школи загальної освіти викликаний тим, що гуманістичний метод виховання, розроблений В. Йогендрой і вчителями в Школі загальної освіти, дуже гармонює з ідеями В.Сухомлинського. Так, наприклад, В. Йогендра, як і В.Сухомлинський, акцентував свою увагу на формуванні високої духовності та моральності людини як серцевині цілісної освітньої філософії, і це не єдиний схожий пункт у їхніх педагогічних концепціях. Первинною і суттєвою основою для всебічного розвитку учня вчені вважали здоров'я.

Дійсно, у своїй роботі з учнями В. Сухомлинський приділяв велику увагу здоров'ю дітей. "Турбота про здоров'я – це найважливіша праця вихователя, - зазначав В.Сухомлинський. - Якщо вимірювати всі мої турботи й тривоги про дітей протягом перших чотирьох років навчання, то добра половина їх – про здоров'я"[4;с.55] . Три основні компоненти, які є запорукою здоров'я дитини, за В.Сухомлинським, - це "правильний режим, повноцінне харчування й фізичне загартування" [4;с.57]. Часто відповідь на неуспішність учня полягає в слабкому здоров'ї дитини. Учителеві слід провести бесіду з батьками й досліджувати причини захворювань, режим дня й домашні умови. Найкращий режим дня – це ранній відхід до сну, тривалий сон при відкритій кватирці, ранній підйом, повноцінний сніданок і заняття розумовою діяльністю. Розумова праця буде ефективною тільки в перші 5-10 годин після пробудження, а в останні 5-7 годин перед сном вона просто неприпустима.

За таким принципом, навчання організоване й у Школі загальної освіти у Варвіку. Уроки, що вимагають найбільшої розумової праці, проводяться з ранку, художня й трудова діяльність – у полудень.

Спільність у вихованні й навчанні також виявляється й у відношенні цих педагогів до фізичних вправ і спорту. Для В.Сухомлинського заняття з фізичної культури - це засіб не тільки фізичного, але й естетичного виховання та засіб для естетичного задоволення, але ніяк не боротьба за особистий успіх.

Фізичні вправи або спортивні ігри в Школі загальної освіти проводяться щодня. Пріоритетом у спортивних іграх є не призи, кубки та інші види нагород, а втіха від участі та розвитку своїх навичок. Вважається, що саме цей фактор стане домінуючим у подальших заняттях спортом уже в дорослому віці [10] .

У Школі загальної освіти існує кілька ігрових майданчиків, а також особливі куточки природи, де кожний учень може відпочити й насолодитися нею. Недалеко від школи розташовані ферми та річка, тому любов до природи прищеплюється з малих років. Однак В.Сухомлинський більше акцентував увагу на естетичному розвиткові дітей, оцінки краси в природі, музиці, мистецтві, літературі, людських відносинах. Важливу мету всієї системи виховання він бачив у тому, щоб "школа навчила людину жити у світі прекрасного, щоб він не міг жити без краси, щоб краса миру творила красу в ньому самому"[5;с.61]. Спочатку видатний педагог причаровував дітей красою природи, одухотворяв її, потім учив почувати

красу мистецтва, поступово відкривав найбільш цінну красу – красу людину, його вчинків, праці тощо. Отже, можна стверджувати, що виховання красою було у В.Сухомлинського на першому місці, адже "краса – це дзеркало, у якім ти бачиш сам себе й відповідно до цього ставишся сам до себе" [3;с.36].

Створюючи красу своїми руками, людина вчиться цінувати працю іншого, приносити користь і тому стає щасливою. "Спостерігати, думати, міркувати, переживати радість праці й пишатися створеним, творити красу й радість для людей і знаходити в цьому щастя…", - такий був ідеал виховання у В.Сухомлинського, і він усіляко намагався реалізувати його в житті [5;с.101]. Діти садили квіти й улаштовували свята квітів, працювали в "зеленому будиночку", на фермі, у теплиці, робили різноманітні моделі в шкільній майстерні. Кожний учень почував себе творцем, розкривав свою індивідуальність у праці та пишався за успіхи в ній.

Особливу увагу В.Сухомлинський приділяв творчості дітей, вважаючи її глибоко своєрідною сферою їхнього духовного життя, самовираженням і самоствердженням, у якому "яскраво розкривається індивідуальна самобутність кожної дитини" [5;с.51].

Навчання для В.Сухомлинського – це частка багатого духовного життя, невіддільна від слова творчість. Він підкреслює, що навчання не повинне зводитися до зубріння, основним засобом навчання для учнів молодшого шкільного віку повинна бути казка, за допомогою якої вони пізнають і відгукуються на події та явища навколишнього світу.

У Школі загальної освіти у Варвіку учні активно беруть участь у позашкільній діяльності. В 2005 році учнями 11-12 класів були поставлені драматичні твори, вони також брали участь у Світовому водному конгресі у Варанасі, а учні молодших класів представили свої творчі роботи в шкільній Галереї Мистецтв[11].

Усі шкільні заходи проводяться за допомогою батьків, які тісно взаємодіють з учителями. Також батьки щотижня відвідують невеликі групові дискусії, що проходять у Школі загальної освіти[8].

Вчитель є об’єднуючим началом між батьками й дітьми та відіграє центральну роль у Школі загальної освіти. Він відкриває найкращі якості учнів за допомогою любові та поважного відношення до кожного з них. Учитель відвідує щотижневі збори, які засновані на спеціально розробленій у школі програмі розвитку вчителів. Основні питання дискусій - особливості дитячих потреб, робота в єдиному колективі з дітьми, відносини з батьками. Мало мати професіоналізм, щоб бути вчителем у школі загальної освіти, учитель повинен вкладати душу та серце в дитину[9].

В. Сухомлинський також уважно й ретельно відбирав учителів Павлиської школи. Слід зазначити, що методична неосвідченість викладача не враховувалася при прийманні на роботу, головними параметрами були – любов до дітей і науки, бажання творити й удосконалюватися. У

В.Сухомлинського вчитель – це не тільки наставник, але й друг, а вчитель початкових класів взагалі "повинен бути для дитини такою ж дорогою і рідною людиною, як мати" [5; с.11].

Таким чином, більшість педагогічних принципів індійського педагога, практикуючого в Австралії Віджау Йогендри тісно пов'язані й, без сумніву, ґрунтуються на гуманістичних ідеях В.Сухомлинського. Розроблений В.Сухомлинським метод виховання був визначений особистісними якостями цього видатного педагога й ґрунтувався на досвіді, отриманому протягом усього його життя. Однак, основною метою цих педагогів було виховання самодостатньої особистості з високою моральністю. І результати їхньої педагогічної праці показали, що це можливо, але тільки за умови взаємодії вчителя, учня й батьків на основі любові один до одного, ближнього, праці, природи та всього прекрасного. Нехай не кожний учень, у силу своїх особистих здібностей, може бути відмінником, але центральне завдання вчителя, щоб кожний став Людиною.

Література

1. Закон України про загальну середню освіту // Освіта України. – 1999. - №25. – С. 5-8.

2. Сухомлинський В.О.: Біобібліографія, 1987-2000 рр. /АПН України. Укр. асоц. В.Сухомлинського; Уклад. Г.І.Сухомлинська, О.В.Сухомлинська; За ред. Н.О.Гажаман, Л.І.Ніколюк. - К.: КНЕУ, 2001. - 128 с.

3. Сухомлинский В.А. Как воспитать настоящего человека. Педагогическое наследие/Сост. О.В.Сухомлинская. – М.: Педагогика, 1990. – 288с.

4. Сухомлинский В.А. О воспитании /сост. и авт. Вступ. Очерков С.Соловейчик /– М.: Политиздат, 1985 - с 55, 57

5. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям –К.:«Радянська школа», 1974. - 287с

6. Alan Cockerill The Educational Philosophy of V.A.Sukhomlinsky. // http://www.sote.qld.edu.au/articles/Sukhomlinksy.html

7. Introduction and key facts about the school// http://www.sote.qld.edu.au/about/keyfacts.html

8. People and Relationships The School of Total Education 2001// http://www.sote.qld.edu.au/about/peopleandrelationships.html

9. Richard Waters Beyond Professionalism. Article. Copyright The School of Total Education 2006 //http://www.sote.qld.edu.au/articles/BeyondProfessionalism.html

10. Total Education Program// http://www.sote.qld.edu.au/about/totaledprogram.html

11. School of Total Education Annual Report 2005// http://www.sote.qld.edu.au/index.html

Стражнікова І.В.

ГОЛОВНІ ПРІОРИТЕТИ ГРОМАДСЬКО-ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ГАЛИЦЬКОЇ ВЧИТЕЛЬКИ ІВАННИ ПЕТРІВ

В історії української освіти почесне місце займає галицька вчителька Іванна Петрів (1892-1971), діяльність якої лише в останні роки привернула увагу дослідників (Т. Завгородня, З. Нагачевська).

Діяльність І. Петрів не обмежувалася лише викладанням у школі. Вона опікувалася значно більшим колом проблем, які виходили за межі власне педагогіки, зокрема активно займалася громадською і просвітницькою роботою. Серед численних культурно-освітніх товариств Галичини, в роботі яких брала активну участь І. Петрів, важливе місце посідає "Просвіта". Водночас Іванна Петрів брала активну участь у роботі товариства "Взаїмна поміч українського вчительства" – у 1920 р. стала членом його "Надзірної Ради".

Загальновідомо, що товариство "Просвіта" у своїй діяльності завжди керувалося національними інтересами, мало на меті підготовку народних мас до реалізації української національної ідеї – побудови власної держави [14, с. 245]. Важливим чинником для її осягнення воно вважало боротьбу з "анальфабетизмом", постійно працювало в цьому напрямі. І. Петрів долучилася до даної роботи, починаючи з перших років вчителювання у школі імені М. Шашкевича (м. Львів).

Не випадковою є увага І. Петрів до питань методики навчання неписьменних дорослих. Так, спільно з Іваном Ющишиним вона в 1938 р. видала брошуру "Вчіть неписьменних" (видання "Просвіти"). Це була одна з найкращих спроб розробити методичні рекомендації такого змісту для тих, хто бажав взяти участь у просвітницькій діяльності, але не мав відповідної педагогічної підготовки. У "Передньому слові" автори зазначили: "Великим нашим національним лихом є масова неписьменність серед українського народу". Тому "Просвіта" вважала за потрібне не тільки видати буквар "До сонця", а й методичний порадник до нього [16].

Для І. Ющишина й І. Петрів найважливішою метою була не просто ліквідація неписьменності, а намагання допомогти людині "засвоїти собі також основи знання, національної свідомості, стати творчим громадянином та корисним членом українського народу" [15, с. 5]. Таким чином, порадник виходив за межі чисто просвітницьких завдань, спрямовував зусилля організаторів цієї роботи на реалізацію основної мети: підготувати людину – особистість, спроможну відродити державність України. У пораднику кожен із співавторів написав свій розділ: Іван Ющишин вмістив статтю "Про боротьбу з неписьменністю", організаційного спрямування. Іванна Петрів була автором розділу "Як учити неписьменних?", що починався словами: "Вчити старших неписьменних людей тяжче ніж малі діти. До старших людей мусить бути при науці інший підхід, ніж при навчанні малих дітей" [15, с. 12]. Подальший виклад містив конкретні поради щодо колективної роботи з неписьменними, "бо це навчання виявляє найбільше труднощів".

Брошура І. Ющишина та І. Петрів була перевидана на початку Другої світової війни у Кракові. Саме там в цей час перебувала українська політична еміграція – вихідці із зайнятої більшовиками Галичини, яка організувала легальну політичну та культурно-освітню діяльність. Зокрема почало функціонувати "Українське видавництво", що спеціалізувалося на виданні підручників для шкіл, "лектури" для молоді та широких народних

мас, книжок для українських освітніх товариств тощо. Як згадував згодом В. Кубійович, буквар "До сонця" та методичний порадник до нього стали першими ластівками в роботі згаданого видавництва [3, с. 252].

Активна просвітницька робота Іванни Петрів не припинилася й за межами батьківщини (1944-1971): активна праця в різних громадських об'єднаннях, написання різноманітних творів для українських часописів та видавництв. Опинившись у Бельгії (1945), Іванна Петрів стала активним членом Українського допомогового комітету, співзасновницею Об'єднання українок Бельгії (1948) тощо. В цей час вона регулярно виступала на сторінках європейських та канадських газет і журналів.

Просвітницька діяльність І. Петрів розгорнулася значно ширше після переїзду до Канади (1954). Так, у 1957 р. вона була обрана членом управи Об'єднання українських педагогів (ОУП) у Торонто [4]. Про авторитет, здобутий Іванною Петрів у цій країні, свідчить, наприклад, такий факт: коли 24 жовтня 1957 р. до Торонто з Парижу приїхав відомий вчений і громадський діяч, укладач "Енциклопедії українознавства" професор В. Кубійович і з ним відбулася зустріч членів управи ОУП Канади, то саме І. Петрів було надано право виголосити вітальну промову на честь шановного гостя [13].

Природно, що, опинившись в еміграції, галицька вчителька, як і раніше, переймалася педагогічними проблемами. Це було зумовлено необхідністю збереження українського менталітету в молодіжному емігрантському середовищі. Емігранти і довоєнного, і повоєнного часу постійно відчували потребу відповідної освіти для своїх дітей. Товариство "Рідна школа" (РШ) в Канаді мало розгалужену мережу освітніх інституцій, діяльність яких зацікавила й стривожила І. Петрів. До певної міри ситуація тут нагадувала ті обставини, що склалися в Галичині: за будь-яку ціну треба було зберегти українську молодь від денаціоналізації, а, отже, на перший план виступала проблема об'єднання зусиль сім'ї та освітян.

Не випадково вже в 1956 р. І. Петрів друкує статтю "Вишкіл рідношкільного вчительства та освітніх працівників", в якій головну увагу приділяє підготовці вчителів до роботи в українських закладах за місцем нового проживання тисяч українців. На її переконання, в умовах еміграції українських учитель має дати учням не лише знання, а й "защепити у своїх вихованців релігійну й національну свідомість, яка остала би в їхніх душах і в їхніх серцях на ціле життя, та які вони зуміли б перенести на своїх нащадків" [6, с. 3]. Тому нагальною потребою стало підвищення їх кваліфікації, що, за словами І. Петрів, було важливо не лише для української спільноти в Канаді, "але теж по всіх країнах нашого поселення". У цій роботі вона вважала за доцільне використати досвід підготовки українського вчительства в Галичині міжвоєнного періоду [6, с. 5-6]. Це стосувалося не лише підготовки до праці безпосередньо в школі, а й участі в організації позашкільної роботи. Цю думку Іванна Петрів обстоювала на сторінках українських видань Канади [6; 7; 11].

Водночас І. Петрів була головою Виховної комісії Світової федерації українських жіночих організацій (СФУЖО). СФУЖО, розуміючи становище та "спроможності" українців-емігрантів і прагнення українського народу до відновлення української державності, використовувала кожну нагоду, щоб "представити світові правду про Україну та познайомити його про наші справедливі домагання та визвольні змагання" [10, с.3]. Для І. Петрів робота у СФУЖО, конференції, організовані імпрези були важливим засобом, аби пробудити "приспане почуття гідності нації з її більш як тисячолітньою історією, …бути гордими за нашу приналежність до української нації і бути вірними нашому національному імені" [9].

Велику увагу педагог приділяла організації та проведенню виховних семінарів СФУЖО для матерів. Це зумовлювалося тим, що, за її словами, українські матері, у першу чергу молоді, народжені й виховані в Канаді, "натрапляють на великі труднощі у релігійному та українському національному вихованню своїх дітей". Особливо турбував педагога вплив англомовної школи та неукраїнського оточення. Щоб запобігти цьому, організовувалися семінари для матерів, які мали великий успіх серед зарубіжних українців [17]. І. Петрів усвідомлювала, що молоді подружжя, передусім матері, відчувають великі проблеми в релігійному та українському національному вихованні своїх дітей. Деякі з них, "натрапивши на труднощі, покинули думку про збереження своїх дітей для нашої Церкви й нашого народу..." Як наслідок, "вони пропадають для українського народу, ... навіть підпадають під вплив злочинних елементів".

Одне з центральних місць у просвітницькій діяльності І. Петрів у Канаді посіла турбота про організацію й роботу курсів українознавства. Вона підкреслювала важливість залучення до них дітей і молоді. Серед дисциплін, які вивчалися на курсах, особлива увага приділялася українській мові й літературі, історії та географії України, археології, мистецтву, українським релігійним обрядам і основам християнства. Крім того, на українознавчих курсах обговорювалися питання: "Як можна допомогти Україні на чужині?", "Вага духовного зв'язку з Батьківщиною", "Значення преси у формуванні публічної опінії і наші завдання" та ін. Слухачі курсів готували й постійно проводили концерти та інші масові культурно-освітні заходи [2].

Не менш важливою була діяльність Іванни Петрів як організатора "Виховної порадні" на сторінках канадської газети "Вільне слово". Досвід організації порадні І. Петрів набула ще в 1930-х рр. у Галичині (на сторінках "Учительського слова" була запроваджена "Педагогічна порадня", керівником якої був її чоловік Денис). Тому не дивно, що вже в Бельгії І. Петрів зініціювала заснування "Виховної комісії" при Українському науково-освітньому товаристві (1952). Вона мала займатися вихованням дітей, надавати у цьому процесі допомогу матерям шляхом їх залучення до участі в роботі курсів, прослуховування доповідей, підготовки рефератів з використанням відповідної літератури [5].

Аналогічна "Виховна порадня" була створена на початку 1960-х рр. при виховній комісії СФУЖО вже у Канаді. Її матеріали, що друкувалися на сторінках газети "Вільне слово", спрямовувалися на допомогу не лише батькам, а й вихователям дитячих садків і "світличок" для дітей дошкільного віку.

Серед проблем, якими постійно опікувалася педагог, важливе місце займали питання позашкільного виховання молоді. Особливу увагу приділяла вчителька проблемі вільного часу учнів – особливо під час літніх канікул. Щоби хоч трохи обмежити негативний вплив оточення, педагог, використовуючи досвід створення вакаційних (канікулярних) осель і півосель для дітей в рідному галицькому краї, започаткувала у Гай-парку в Торонто вакаційну півоселю "Зелений гай", яка мала великий успіх, про що вона писала у газеті "Наша мета" [8; 12]. Оселя передбачала цілодобове перебування дітей у таборах під наглядом вихователів; а півоселя давала дітям змогу повертатися на ніч додому [1]. Ця робота багато важила не лише для організації дозвілля, а й сприяла вихованню дітей у патріотичному дусі. Півоселі були спочатку експериментом, але експериментом дуже вдалим. Не так просто виявилося переконати громадськість, у першу чергу батьків, у доцільності їх заснування й функціонування. Дуже важливо, що мовою спілкування в півоселях була рідна – українська. І хоча серед дітей були й такі, які не знали її, "по двох тижнях вони вже розуміли приказу виховниць і співали пісоньки разом з усіми" [12].

Викладене уможливлює висновок про те, що громадська діяльність І. Петрів була важливим доповненням до її фахової педагогічної діяльності, започаткованої на рідних теренах. Вона давала змогу розкрити талант народної вчительки як просвітника, удосконалювати освітньо-виховні аспекти її діяльності поза межами школи. При цьому головна мета даної праці залишалася незмінною: не лише "просвітити", а й національно "освідомити", вберегти від "винародовлення" українську дитину й родину.

Література

1. Вакаційні півоселі // Світ дитини. – Львів. – 1920. – 15 верес. – С. 231.
2. Виховна порадня // Вільне слово (Канада). – 1962. – 3 листоп. – С. 9.
3. Кубійович В. Українці в Генеральній Губернії (1939–1941). Історія українського центрального комітету. – Чикаго, 1975. – 664 с.
4. Перша редакторка сторінки ЛУКЖ // Наша мета (Канада). – 11 груд. – 1971. – С. 3.
5. Петрів І. Важливі завдання напередодні нового навчального року // Вісті (Бельгія). – 1952. – 15 верес. – С. 6.
6. Петрів І. Вишкіл рідношкільного вчительства та освітніх працівників // Учительське Слово (Канада). – 1956. – жовт. – С. 3 – 6.
7. Петрів І. Засоби педагогічного поступування // Життя і школа (Велика Британія). – 1962. – Ч. 3. – С. 9 – 13.
8. Петрів І. "Зелений гай" для наших дітей // Наша мета (Канада). – 1968. – 15 черв. – С. 6.

9. Петрів І. Зустріч організованого жіноцтва з громадянством // Наша мета (Канада). – 1967. – 30 верес. – С. 3.

10. Петрів І. Зустріч п-і Вокер з громадством Торонта // Наша мета (Канада). – 1961. – 19-26 серп. – С. 3, 8.

11. Петрів І. Лицем до молоді // Наша мета (Канада). – 1961. – 29 квіт. – С. 3.

12. Петрів І. Півоселя "Зелений Гай" в Торонті // Наша мета (Канада). – 1965. – 11 верес. – С. 3.

13. Почесна грамота для гостя // Учительське слово. – 1957. – № 8–9. – С. 16.

14. Ступарик Б. Національна школа: витоки, становлення. – К.: ІЗМН, 1998. – 336 с.

15. Ющишин І., Петрів І. Вчіть неписьменних: Метод. порадник для тих, що пояснюватимуть неписьменним буквар "До сонця": Накл. тов-ва "Просвіта". – Львів, 1938. – 32 с.

16. Ющишин І., Петрова І. Вчіть неписьменних: Метод. порадник для тих, що пояснюватимуть неписьменним буквар "До сонця". – Краків: Українське видавництво, 1940. – 16 с.

17. Я.В. Перший успіх Виховного Семінара у Торонті // Наша мета (Канада). – 1960. – 10 груд. – С. 3.

Топольський В.О.

ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ВИЩОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ЗАКЛАДУ

Постановка проблеми. Реалії сьогодення вимагають від вищих навчальних закладів підготовки здібних, освічених студентів, із високими морально-духовними якостями, які б уміли досягти успіхів у житті, бути конкурентноспроможними на ринку праці, які б мали відповідну поставленим завданням систему підготовки.

Соціальні й економічні зміни в сучасному українському суспільстві висувають нові вимоги до якості професійної підготовки майбутніх фахівців, до рівня розвитку їхньої професійної освіти. У вирішенні цієї проблеми визначальне місце належить освітньо-культурному середовищу вищого навчального закладу.

Мета статті полягає у викладі позиції автора щодо створення в навчальному педагогічному закладі відповідно освітньо-культурного середовища, яке буде спрямоване на педагогізацію студента, майбутнього вчителя, на поступове введення його в світ учительської професії, чіткого усвідомлення ним своєї добротворчої місії – сіяти добре і вічне серед сьогоднішніх учнів, а завтрашніх громадян незалежної України.

Виклад основного змісту статті. Створивши в стінах вищого навчального закладу освітньо-культурне середовище, ми сформуємо відповідну вимогам часу особистість майбутнього вчителя, від професіоналізму й відповідальності якого залежатиме майбутнє нашої держави. Це не просто високі слова, це насправді ті орієнтири, що допомагають вирішити проблему сьогодення: виховати справжнього вчителя.

Виховне середовище вищого педагогічного закладу виступає тим внутрішнім середовищем, яке формується не лише під впливом навчально-

виховного процесу, а також під час педагогічної практики та науково-дослідної діяльності майбутніх учителів. Воно, середовище, певним чином впливає на студента, змушує його діяти так, як би діяв учитель.

Правильно організована й чітко спланована система виховної роботи дозволяє студентові відчувати себе не об'єктом педагогічного впливу викладачів, а, що саме головне, активним учасником цього процесу – його суб'єктом. У такий спосіб у студентів формується позитивне ставлення до майбутньої професії, підвищується мотивація навчальної діяльності, виникає прагнення до творчої реалізації, прояву своїх творчих здібностей, нахилів і талантів, що в подальшому сприятиме формуванню різних професійних компетентностей.

У цій справі важливе місце належить кураторові студентської групи, який допомагає студентові, починаючи з першого курсу, оволодіти необхідними навичками наукової організації праці, вчить культурі праці, формує вміння вчитись, сприяє зануренню студента у педагогічну професію, яку він свідомо обрав, і якій він вирішив присвятити своє життя. Ось чому ми вважаємо, що, починаючи з Дня посвяти в студенти і закінчуючи святом «Останнього дзвоника», студент повинен усвідомити найголовнішу річ: він майбутній вчитель. Від його позиції, від його ставлення до навчання у вищому навчальному закладі, від його активності й ініціативи залежить, стане він тим вчителем, на якого чекають діти в школі, чи зможе він сіяти те Добре й Вічне, що притаманне тільки справжньому вчителеві, який формує майбутнє нашої держави.

На превеликий жаль сьогодні часто спостерігаємо традиційний підхід, негативний на нашу думку, до підготовки спеціалістів у вищому навчальному закладі: головне, «первинне» - знання, все останнє – другорядне. Відповідно до цього відбувається розмежування «цілісного освітнього процесу» на – головний навчальний і – другорядний – виховний. Так виникає протиріччя, наслідки якого виявляються в кожному студентові: основним критерієм випускника вищого педагогічного закладу – вчителя – залишаються знання, тоді як визначальним фактором його професійної діяльності є й залишається сформованість і цілісність його особистості, духовне багатство, її моральна та естетична сутність.

Особистість учителя – ключова фігура суспільного виховання: « влияние личности воспитателя на молодую душу составляет ту воспитательную силу, которой нельзя заменить ни учебниками, ни моральными сентенциями, ни системой наказании и поощрений. Многое, конечно, значит дух заведения, но этот дух живет не в стенах, не на бумаге, но в характере большинства воспитателей и оттуда уже переходит в характер воспитанников».

Відомий вираз Костянтина Ушинського про те, що виховують і навчають не програми і підручники, а тільки особистість (підкреслено нами), спонукає нас до творчого використання в навчально-виховному процесі Досягти цього можна багатьма засобами. Однак ми вважаємо, що вся робота вищого педагогічного закладу, робота всіх його підрозділів має

бути спрямованою на формування активної життєвої позиції, професіоналізму майбутнього вчителя.

Під професіоналізмом слід розуміти ступінь оволодіння індивідом професійними вміннями та навичками, а також мистецтвом визначення професійних задач і шляхів їх вирішення.

У вищому педагогічному закладі це можливо досягти за умов використання в навчально-виховному процесі різноманітних зустрічей з освітянами, вчителями-методистами, які мають відповідний досвід, свої певні творчі напрацювання, які успішно використовуються при викладанні того чи іншого шкільного предмету. На таких зустрічах мова йтиме не тільки про методику навчання або виховання, вважаємо головним: про професіоналізм учителя, про його відданість цій справі, про його громадянську й життєву позицію, про його бажання і вміння сіяти Добре і Вічне, про його творче натхнення в роботі тощо. Такі зустрічі певним чином впливають на свідомість студентів-майбутніх учителів, допомагають їм визначитись і переконатись у правильності свого професійного вибору.

Такі зустрічі можуть і повинні перетворитися на майстер-класи окремих учителів міста, району, області, де студенти будуть опановувати секрети педагогічної майстерності, формувати своє педагогічне кредо.

Така робота вимагає творчих зусиль із боку викладачів вищого навчального закладу, перш за все, викладачів кафедри педагогіки та випускаючих кафедр, на яких вивчаються окремі методики викладання. Це в свою чергу змушує організаторів вивчати й узагальнювати передовий педагогічний досвід, залучивши до цього процесу студентів-практикантів, методистів, керівників практикою.

Висновок. Використання можливостей освітньо-культурного середовища вищого педагогічного закладу забезпечить подальший розвиток особистості майбутнього вчителя, сприятиме його професійному зростанню, професійній компетентності, якщо всім студентам буде надана можливість активної участі в проектування і подальшій актуалізації індивідуальних освітніх траєкторій, що в подальшому забезпечить особистісно-орієнтований підхід у навчанні; будуть створені відповідні умови для розвитку потенціальних можливостей особистості майбутнього вчителя, що дасть йому можливість набути відповідних знань, умінь і навичок в організації навчально-виховного процесу в сучасній школі; у формуванні особистості майбутнього фахівця безпосередню участь приймають керівники загальноосвітніх шкіл, досвідчені вчителі-предметники.

На наше глибоке переконання, успіх такої роботи залежить від сумісних зусиль професорсько-викладацького складу вищого навчального закладу та органів освіти міста, в якому функціоную вищий педагогічний заклад.

Література

1. Ушинський К.Д. О пользе педагогической литературы // Собр.соч. – Т. 2. – С. 32

2. Сипченко В.І. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя //журнал Рідна школа № 4, 2003. С.34

3. Сипченко В.І. Гуманістична спрямованість навчально-виховного процесу у вищій школі // Теоретичні питання освіти та виховання. – Збірник наукових праць Київського державного лінгвістичного університету № 8'2000. – Київ-2000. С. 17

Деркач В.Ф.

ПІДГОТОВКА МОЛОДИХ ВЧИТЕЛІВ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ В ПРАКТИКУ ІДЕЙ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

В.О.Сухомлинський неодноразово підкреслював: "У вихованні людини дуже важливо бачити головне, провідне, вирішальне. Дитина, якій сьогодні сім років, яка несміливо переступає поріг школи і виводить у зошиті кружечки і палички через десять років на ваших очах стане громадянином. Це перш за все і вище за все."

Пам'ятаючи про це, педколектив Павлиської школи, яка тепер носить ім'я видатного педагога, всі зусилля спрямовує на виховання майбутніх громадян України. Своє найголовніше завдання педагоги вбачають в тому, щоб кожен випускник школи став особистістю. Взявши за основу ідеї великого Добро творця про те, що таку особистість може сформувати тільки вчитель, наставники проводять велику роботу по орієнтації старшокласників на учительську професію. Ця робота була однією з найважливіших ділянок роботи ще за життя В.О.Сухомлинського. Випускникам школи, які мріяли стати вчителями, давали характеристики-рекомендації для вступу на навчання в педагогічні вузи. В цих характеристиках детально розкривалися організаторські здібності випускника, любов до дітей, нахил до педагогічної праці. Яскравим свідченням цього є протокол засідання педагогічної ради №5 від 24 червня 1964 року:

"Заслухавши інформацію директора школи В.О.Сухомлинського та класних керівників 11-х класів В.О.Скочко та О.О.Філіпова педагогічна рада вирішила:

1.Видати характеристики-рекомендації для вступу до вищих навчальних закладів таким випускникам: Більчич Н.І., Сухомлинській О.В., Горбач В.О., Походій К.Г., Озерянській Т.Г., Гуліду С.П., Озерянському В.М., Сірій В.С., Швачко Л.М., Кривохатько В.Ф."

Після закінчення навчання більшість колишніх випускників повертаються на роботу в свою школу. Кожний другий учитель школи в минулому наш вихованець.

Сьогодні, для тих школярів, які мріють у майбутньому стати вчителями, на базі педагогічно – меморіального музею В.О.Сухомлинського під керівництвом Ткаченко З.Ю. створено клуб „З поглядом у майбутнє."

Учні детально вивчають біографію видатного педагога, знайомляться з його педагогічною спадщиною, проводять екскурсії залами музею для своїх однолітків, для численних відвідувачів – палких прихильників

педагогічного таланту нашого великого Учителя. Для членів клубу організовуються цікаві зустрічі з ветеранами педагогічної праці, які працювали з Василем Олександровичем. З нетерпінням діти чекають зустрічі з академіком АПН України О.В. Сухомлинською, яка завжди охоче зустрічається з школярами. Щоразу вони дізнаються багато нового й цікавого, маловідомого з біографії вченого. Учні із задоволенням листуються з колишніми випускниками школи. Проводять велику пошуково – дослідницьку роботу . Підтримують тісні зв'язки з навчальними закладами , де створені кімнати – музеї видатного педагога. Підписані угоди про співпрацю з Миколаївським університетом ім. В.О.Сухомлинського, Уманським педагогічним університетом ім.П.Тичини, Кіровоградським педагогічним університетом ім.В.Винниченка. Така робота дає свої плідні результати: кожного року випускники нашої школи поповнюють студентські ряди педагогічних закладів. 15 випускників школи отримали цільові направлення на навчання в педагогічні вузи за останні три роки. Вони стали кращими студентами, що підтверджують подяки з вузів, які надходять до школи.

Перші роки роботи молодих учителів ми прагнемо якнайраціональніше використати для зростання їх педагогічної майстерності. В нас розроблений урочистий ритуал зустрічі молодих учителів. Наприкінці серпня, на першому засіданні педагогічної ради, кожний молодий колега отримує бібліотечку книг видатного педагога і Пам'ятку, яка закінчується словами: "З гордістю неси в майбутнє ту іскру вогню, яку запалив нам славний земляк – великий Добротворець і запали від неї свої свічки Добра, Творчості, Людяності і Надії, сіючи нові зерна краси людської."

В індивідуальній бесіді з молодими вчителями з'ясовуємо їхні нахили, інтереси. Прагнемо дізнатися, яка допомога потрібна кожному з них, як найраціональніше використати їхні можливості.

Всі молоді колеги , які мають стаж роботи до 5 років об'єднані в клуб "Ми – сухомлиністи." Останні роки його роботу вміло організовує заслужений вчитель України Гришина Р.М., яка розпочинала свій педагогічний шлях під безпосереднім керівництвом Василя Олександровича. Молодим учителям вона з перших днів роботи нагадує слова свого наставника з книги „Сто порад учителеві": „Учителю потрібно володіти величезним талантом любові до людей і безмежної любові до своєї праці й насамперед до дітей, щоб на довгі роки зберегти бадьорість духу, ясність розуму, свіжість вражень сприйняття почуттів, а без цих якостей праця педагога перетворюється в муку."

Заняття клубу проводяться щомісяця на базі педагогічно – меморіального музею. План роботи клубу передбачає глибоке вивчення педагогічної спадщини нашого земляка . Проводяться читацькі конференції , семінарські заняття, бесіди за круглим столом. Організується зацікавлене обговорення книг та статей видатного педагога. Члени клубу виступають з рефератами.

За 5 років молоді вчителі глибоко вивчають книги В.О.Сухомлинського: “Павлиська середня школа”, “Серце віддаю дітям”, “Сто порад учителеві”, “Батьківська педагогіка”, “Людина неповторна”, “Моральні заповіді дитинства і юності”, “Не тільки розумом, а й серцем”.

Керівник гуртка постійно розповідає своїм молодим колегам про географію впровадження педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського, про те, що нового він вніс у вітчизняну педагогіку.

Що ж дає учителям глибоке вивчення педагогічної спадщини видатного педагога? Він розробив чітку систему навчання та виховання. І кожен молодий учитель, який переступив поріг школи, повинен не тільки глибоко знати, а й творчо впроваджувати її в практику своєї роботи.

Живими свідками становлення Павлиської школи є ветерани педагогічної праці, які працювали з Василем Олександровичем. Цікаві зустрічі з ними допомагають молодим учителям з перших днів знайти шлях до дитячих сердець. Досвідчені колеги розповідають молодим як працював видатний педагог з шестирічками, як вчив вчителів початкових класів проводити уроки мислення серед природи, складати казки, писати твори на морально-етичні теми.

На кожному засіданні перед членами клубу виступають працівники музею з цікавими повідомленнями про останні надходження до музею, ознайомлюють їх з науковими дослідженнями, організовують фотовиставки, демонструють уривки з документальних фільмів “Учитель” та “Серце віддаю дітям”, відеозапис “Родина Сухомлинських”.

Цікаві зустрічі організовуються і з колишніми учнями Василя Олександровича, які тепер працюють в школі. Їх незабутні спогади про свого Учителя дуже допомагають молодим колегам в їх професійному становленні, у вихованні юних громадян.

Наприкінці кожного навчального року проводиться конференція “Роль клубу “Ми – сухомлиністи” в зростанні професійної майстерності молодого вчителя”, відбувається зацікавлений обмін досвідом роботи з питань творчого впровадження в практику роботи педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського. Практично кожен учитель школи має право з гордістю сказати про себе: “Я - сухомлиніст”, тому, що майже всі були в свій час членами цього клубу.

В.О.Сухомлинський наголошував, що “виховання – це процес духовного спілкування між учителем і учнем”. Індивідуальна робота молодих учителів з безцінними архівними матеріалами допомагає в певній мірі їм опанувати цим складним процесом. Гортаючи сторінки протоколу педради від 15 березня 1960 року, молоді вчителі звертають особливу увагу на слова Василя Олександровича: “Виховуючи дитину, вихователь в першу чергу повинен ставити перед собою питання, якою людиною повинен бути його вихованець, а не ким повинен бути”. І далі на конкретних прикладах пояснює як цього досягти.

На засіданні педагогічної ради 10 вересня 1964 року обговорювалося питання “Зміст і форми виховної роботи в школі”. Василь Олександрович,

звертаючись до колег, сказав: “Важливим розділом плану роботи школи повинен бути розділ “Суспільно-корисна праця”. Потрібно привчати дітей трудитися з раннього віку.” Виступаючи на засіданні педради 29 серпня 1964 року “Про завдання педколективу школи в 1964-1965 н/р” він знову особливу увагу звертає на трудове виховання.

Розкриваючи тему ”Дисципліна і почуття обов’язку” на психологічному семінарі 11 січня 1969 року Василь Олександрович зазначив: “Найголовнішим засобом виховання дисциплінованості й почуття обов’язку є праця. Вона мусить змалку розумітися й переживатися людиною як закономірна й органічна умова людського життя. Не може бути жодного дня, прожитого в неробстві. Нероба не має права на свободу бажань – ось яку думку треба утверджувати у дитини й підлітка. Треба домагатися того, щоб діти в сім’ї працювали для блага і радості матері, бабусі, дідуся, батька. Щоб ця праця була безкорисливою, щоб єдиним стимулом до неї була радість виконаного обов’язку.”

Через кілька місяців, виступаючи на черговому занятті психологічного семінару з темою: “Виховання почуття особистої моральної гідності в учнів” Василь Олександрович знову наголошує на тому, що “в дітей потрібно виховувати повагу до праці, до людей праці. Праця – найкращий вихователь людини”.

Керуючись мудрими порадами нашого земляка, в школі склалася чітка система трудового виховання, яка з кожним роком вдосконалюється. Підтримуються і розвиваються цікаві трудові традиції, започатковані великим Добротворцем. Учні доглядають за розкішним фруктовим садом, охоче працюють в шкільному винограднику, теплиці. Кожен випускник школи саджає своє дерево. Цієї весни 36 саджанців яблунь і груш висадили наші випускники в пам’ять про свої незабутні шкільні роки, в пам’ять про свою юність.

Щороку наприкінці квітня на початку травня милують око школярів і гостей школи красиві тюльпани, які ростуть у саду Матері. Цієї весни школярі висадили ще близько тисячі цибулин тюльпанів різних кольорів і відтінків.

Вчителі прагнуть, щоб діти бачили в праці не тільки радість праці, а й джерело духовної радості.

Кожен клас має свій куточок краси: Зелений клас, Горобинова, Каштанова, Дубова, Бузкова алеї, струнке ялини і кучеряві берези, крислаті яблуні та розкішний виноград, куточок дикого лісу на території школи, галявина конвалій.

Біля школи є навчально-дослідні ділянки. У відділі овочевої і польової сівозмін закладаються досліди, які допомагають краще засвоїти програмовий матеріал з біології, виробляють в учнів навички дослідницької роботи. Під час догляду за рослинами учні знайомляться з агротехнікою вирощування різноманітних культур, вчаться вести фенологічні спостереження. У школі функціонує теплиця, в якій теж проводяться досліди по вивченню способів розмноження рослин, встановленню

оптимальних умов укорінення живців. Навесні вирощується розсада овочевих та квіткових культур.

В кабінеті біології є невеличкий живий куточок.

В.О.Сухомлинський постійно наголошував, що "… середовище, яке оточує дитину, - це передусім природа з її безмежним і невичерпним багатством явищ… Саме у природі – вічне джерело дитячого розуму". Ці настанови і поради нашого Вчителя успішно використовуємо для відродження загальнолюдських моральних і духовних цінностей.

Це лише один з аспектів багатогранної роботи по підготовці молодого вчителя до творчого впровадження ідей видатного педагога з питань трудового виховання як складової частини громадянського виховання.

Література

1. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5 томах. – К. – 1976-1977. т.2.
2. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5 томах. – К. – 1976-1977. т.4.
3. Сухомлинський В.О. Директор школи – організатор навчально-виховної роботи. Дисертація. – 1955.
4. Книги протоколів засідань педагогічних рад Павлиської середньої школи. – 1959-1960; 1960-1961; 1962-1964; 1965; 1968.
5. Книга протоколів психологічного семінару Павлиської середньої школи. – 1968-1969.

Сівак Н.А.

СОЦІАЛІЗАЦІЯ МОЛОДІ ЧЕРЕЗ АКТИВІЗАЦІЮ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ СТУДЕНТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Постановка проблеми. Демократизація вищої школи, сучасні педагогічні технології й підходи до організації навчання та виховання у вузах вимагають широкої участі студентів у керуванні вузом, у вирішенні великої кількості питань навчання, побуту й відпочинку, у забезпеченні оптимальної системи формування особистості майбутнього фахівця.

У контексті нових тенденцій розвитку, система вищої освіти сьогодні розглядається як найважливіший інститут соціалізації особистості, де навчання й виховання являють собою єдиний процес, спрямований на підготовку високоосвічених, широко ерудованих, культурних, творчо мислячих фахівців. У студентські роки молодь найбільш активно залучається до культурних цінностей, здобуває навички суспільно-політичної діяльності, інтенсивно розширює коло спілкування. Цьому сприяє особливість життя вищої школи, де істотною рисою є заохочення творчої діяльності, прояву ініціативи й самодіяльності для пошуку оптимальних форм і методів самостійного отримання знань. Необхідно підкреслити, що в багатьох навчальних закладах взагалі не існують органи студентського самоуправління, або якщо такі є то існують формально, для цих вузів не характерна сформована, складна система виховної роботи, яка включала б в себе чітку структуру, планування, різноманітний зміст, кадрове й матеріальне забезпечення: взаємодію кафедр, деканатів і студентських рад вузів, де б усіляко підтримувалося студентське

самоврядування, створювалися б педагогічно доцільні умови для діяльності суспільних молодіжних організацій.

На сьогодні держава приділяє велику увагу студентському самоврядуванню, про це свідчать Закон України про вищу освіту, акти Президента України, Кабінету Міністрів, які стосуються молоді [4]. Як зазначив міністр освіти і науки Станіслава Ніколаєнко на Всеукраїнському педагогічному форумі: „Оновлення освітнього і наукового процесу – наше найперше завдання. До управління університетів необхідно більше залучати громадськість, розширювати участь студентів у вирішенні актуальних питань їх діяльності, всіляко підтримувати студентське самоврядування. Саме студенти мають бути партнерами викладача, а отже, повноцінними учасниками університетського життя" [5].

Виникають протиріччя між об'єктивними вимогами підняти рівень впливу органів самоврядування на соціалізацію молоді та реальною дійсністю формального розвитку самоврядування в більшості вищих навчальних закладів.[6]

Аналіз досліджень останніх років свідчить про ґрунтовні дослідження проблеми соціалізації студентської молоді. Зокрема деякі питання, що стосуються впливу соціального середовища на формування особистості студента відбито у працях І.Д.Беха, Н.П.Бондаренка, О.С.Газмана, М.П.Іщенка, А.Й.Капської, Л.Г.Коваль, Т.В.Новаченко, В.А.Сапогова, С.Я.Харченко, С.Ю.Шашенко, І.М.Шоробури та ін.

Метою статті є обґрунтування необхідності створення умов для розвитку у навчальних закладах органів студентського самоврядування як основи для соціалізації молоді, важливості самоврядування для становлення громадянина, для розвитку суспільства вцілому.

Сучасний етап розвитку студентського самоврядування, безпосередньо пов'язаний з демократизацією суспільства, що передбачає більш повне залучення громадян до керування державними й суспільними справами.

Стан студентського самоврядування і його особливості прямо залежать від рівня розвитку демократичних тенденцій у суспільстві й соціальному замовленні. Соціальний розвиток особистості студента неможливий поза колективною самоорганізацією в студентському середовищі. У вищому навчальному закладі акцент у формуванні особистості студентів має ставитися на розвиток самостійності. У рішенні цього завдання важливу роль грає студентське самоврядування, що виступає як:

1) умова реалізації творчої активності й самодіяльності в учбово-пізнавальних і культурних відносинах;

2) реальна форма студентської демократії з відповідними правами, можливостями й відповідальністю;

3) засіб соціально-правового самозахисту.

Усе це реалізується за допомогою самоорганізації й колективного самовиховання, колективного самоконтролю в студентських організаціях

різного рівня (профспілкових організаціях студентів, студентських об'єднаннях, радах факультетів, радах гуртожитків, студентських клубах й ін.).[7]

В сучасній освіті існує два типи підходу до студентського самоврядування - патерналістчний, при якому молодіжні організації розглядаються, лише як засіб додаткового впливу на студентів й "самостійний", при якому органи студентського самоврядування є дійсно самокерованими.[8]

Виходячи з інтересів студентів та їхніх об'єднань, необхідно створювати такі органи студентського самоврядування, які ставлять метою вдосконалення навчально-виховної діяльності, розвиток творчих здібностей, поліпшення побуту й відпочинку студентів, прищеплювання їм навичок організаторського, управлінського характеру. Важливою рисою діяльності органів студентського самоврядування є те, що всі їхні дії повинні обговорюватися в студентських колективах, де заслуховуються звіти керівників органів студентського самоврядування, висловлюються побажання по поліпшенню їхньої діяльності.

Особливістю студентського самоврядування є взаємозв'язок суб'єкта й об'єкта керування. Це проявляється в поєднанні безпосереднього навчання студентів та їх участі у прийнятті й реалізації управлінських функцій, які містять у собі як питання життєдіяльності вищого навчального закладу, так і створених у ньому студентських колективів. У цьому процесі завжди присутній основний елемент студентського самоврядування: студенти керують самі собою, своїми справами, у своїх інтересах.

Основою самоврядування виступає соціальна, духовна, творча активність особистості.

Будь-яка організація, що діє на принципах самоврядування, об'єднання (короткочасне або довгострокове) - це колектив, що виступає стосовно до кожного члена об'єднання як організуючий і комунікативний початок, що має величезну кількість комунікативних зв'язків. Вступаючи в організацію самоврядування, студент бере на себе ряд моральних зобов'язань, які закладені в змісті діяльності суспільного об'єднання. Беручи участь в органах самоврядування, студент постійно перебуває в спілкуванні. Це спілкування містить у собі специфічні форми поведінки: колективізм і незалежність, спільність інтересів й особисті пристрасті, взаєморозуміння й здатність самому приймати рішення, вчинки й емоційну контактність. Очевидно, спілкування варто розглядати і як основне енергетичне джерело, що живить емоційну сторону участі студентів в органах самоврядування.

Самоврядування виступає в ролі вільного простору для задоволення соціальних потреб студентства в самоствердженні й самовизначенні. У ньому головним є соціально значиме неформальне й абсолютно вільне спілкування, рівень якого залежить від рівня соціальної зрілості студентів і від рівня соціальних вимог з боку всіх суспільних і державних інститутів і центрів виховання й освіти.

Основою самоврядування виступають: абсолютна добровільність участі й співучасті; воля вибору діяльності без примусу й можливості такого вибору; вільний вихід з діяльності без наслідків. Участь в органах самоврядування надає можливість студенту усвідомити себе особистістю, індивідом, розвинути свої інтереси й здібності, одночасно усвідомивши себе частиною колективних цінностей.[2]

Студентство - це пора особистісного й професійного розвитку людини, етап його життя, що, як правило, співвідноситься з формуванням щодо економічної самостійності, відходом від рідного дому й утворенням власної родини. Це й час різних особистих досягнень. Основу діяльності студента становлять навчання, участь у науковому й громадському житті, у різних заходах, які проводяться з навчальною й виховною метою.

Студент має бути підготовлений до реалізації функцій обраної спеціальності в розвиненому суспільстві, успішному включенні в різні види діяльності, ствердженні свого суспільного й професійного значення, за умови, що він сформований як соціально активна особистість.

Без активності суб'єкта неможливий розвиток його суспільних і власних відносин. Тому формують людину не тільки умови її життя, але й власна практична діяльність.

Уцілому ж розвиток особистості студента як майбутнього фахівця з вищою освітою іде в ряді напрямків:

- стабілізується стійкість поглядів, розвиваються необхідні здібності;
- підвищуються почуття обов'язку, відповідальність за успіх учбово-професійної діяльності;
- ростуть вимоги особистості студента до своєї майбутньої професії;
- на основі інтенсивної передачі соціального й професійного досвіду й формування потрібних якостей ростуть загальна зрілість і стійкість особистості студента;
- підвищується питома вага самовиховання студента у формуванні якостей, досвіду, необхідних йому як майбутньому фахівцеві.

Комплекс професійно-особистісних якостей майбутнього фахівця на підставі процесуального (відношення до випускника вузу як до працівника) і культурологічного (відношення до випускника вузу як до носія культури) підходів виглядає приблизно так:

- самостійність й ініціативність у рішенні професійних завдань;
- неупередженість у судженнях і думках, широта поглядів;
- контактність і комунікабельність;
- спостережливість і винахідливість;
- толерантність і емпатія;
- доброзичливість і психологічна стабільність;
- соціальна активність і креативність;
- відповідальність і почуття професійного обов'язку;
- почуття такту, дипломатичність;
- здатність до професійної рефлексії й самоаналізу;
- продуктивність мислення;

- стійкість уваги й т.п.

Список наведених якостей відбиває лише основні, найбільш значимі, необхідні для успішного становлення студента як майбутнього фахівця.[7]

Саме самоорганізація й, у її рамках, самоврядування як керування власними потребами, бажаннями, емоціями, поведінковими реакціями й т.п. є показником особистої зрілості.

Успішний розвиток студента як особистості може бути визначений за рівнем функціонування трьох його сфер: когнітивної, емоційно-аксіологічної, діяльнісної. У когнітивному плані, студентові необхідно опанувати процеси самопізнання, самовдосконалення, важливою ланкою яких є пізнання групових норм і цінностей, пропонованих суб'єктові в процесі спілкування. Необхідно правильно оцінювати свої знання, уміння, здібності, якості й визначення ступеня їхньої відповідності вимогам групи, суспільства вцілому. У цьому зв'язку доцільним виступає знання про те, що таке студентське самоврядування, принципи дії суспільних об'єднань, побудови взаємин членів групи, що діє на принципах самоврядування.

Емоційно-аксіологічний план розвитку студента у вищому навчальному закладі найбільш складний у контексті самоврядування. Необхідно забезпечити мотивацію студента на саморозвиток, на діяльність в органах самоврядування. Реалізувати потреби в спілкуванні повною мірою студент може при участі в органах студентського самоврядування. Беручи участь у діяльності різних студентських громадських організацій студент компенсує дефіцит спілкування, у нього з'являються колеги по спільній громадській діяльності. Таке спілкування найбільш продуктивне для особистості, тому що побудоване на спільності інтересів, на загальній діяльності.

Задоволення потреби в спілкуванні веде до розвитку в студента вміння спілкуватися, усуває протиріччя між епізодичним характером наявних у студентів знань в області спілкування й вимогами сучасного суспільства в комунікативно грамотних фахівцях.

Самоствердження, що проявляється в прагненні людини впливати на інших людей, контролювати їхню поведінку, бути авторитетним, переконувати, є провідним, інтегрованим стимулом активності особистості, нерозривно пов'язаним з фундаментальними потребами людини в самоствердженні й саморозкритті. Для людини на вищих щаблях розвитку суспільства властиве зростаюче прагнення до самоствердження шляхом максимального творчого саморозкриття, самовираження.

Особистий інтерес людини, можливість виявити свої здібності, бажання розвитку обраної сфери діяльності, одержання психологічних вигід, вирішення власних проблем, бажання бути потрібним людям, бажання займатися цією діяльністю - все це студент може знайти в самоврядуванні. Це робить студентське самоврядування цінністю для молоді, тому що сприяє розвитку тих якостей особистості, які дають можливість успішно влаштуватися у житті.

Для того щоб особистість могла включитися в певну діяльність, вона повинна бути до неї підготовлена, що може розглядатися як необхідна умова успішності у тій або іншій діяльності, у тому числі - участь в роботі органів студентського самоврядування. У цьому зв'язку виникає необхідність спеціального забезпечення участі особистості в самоуправлінні.

Студенти, при вступі у вищий навчальний заклад, мають різний досвід управлінської діяльності й, отже, участі в самоврядуванні. У цьому зв'язку виникає необхідність виявлення студентського активу, члени якого, з одного боку, мають навички управлінської діяльності, з іншого - прагнуть до їхнього розвитку. Необхідно організувати навчання студентського активу теоретичним і практичним основам самоуправлінської діяльності.

Керування процесом оволодіння навичками самоуправлінської діяльності неможливе без створення у вузі системи самоврядування, під якою ми розуміємо сукупність взаємозалежних структурних і функціональних компонентів, спрямованих на формування в студента навичок самоврядування.

Система самоврядування у ВНЗ може існувати тільки за умови процесу розвитку суб'єкт – суб'єктних відносин між викладачами й студентами. Гармонічне співіснування й співробітництво уможливлює формування й розвиток індивідуальності, самостійності, суб'єктній позиції кожного, необхідної професійної компетенції і рефлексивних здібностей.[9]

Система організованого самоврядування ефективна тоді, якщо створені умови для реалізації й розвитку інтересів, досить різноманітних і рухливих як у конкретного студента, так і в будь-якої спільноти в різні тимчасові періоди.

Основні вимоги до формування системи самоврядування студентів:

Вимога цілеспрямованої наступності з навчальною діяльністю, відповідно до якої самоврядування сприяє кращій реалізації навчальної й дозвілевої форм діяльності студента.

Вимога комплексного підходу до формування системи самоврядування студентів, що дозволяє знаходити такі його форми, які більш успішно вирішують взаємозалежні завдання виховної роботи.

Вимога абсолютної добровільності участі студентів у різних формах самоуправлінської діяльності.

Вимога розмаїтості форм самоврядування, змінності його видів і форм, що забезпечують сферу творчого, суспільно-корисного самовираження кожного студента.

Вимога реалізації самоврядування в різноманітних комунікативних просторах: організаціях, асоціаціях, клубах по інтересах, творчих колективах.

Вимога координації діяльності різних організацій, що діють на принципах самоврядування, з метою забезпечення їхнього творчого співробітництва.

Розвиток у студентів навичок самоврядування може здійснюватися, на наш погляд, за допомогою різних форм і способів самоврядування, серед яких можна виділити: робота студентських громадських організацій; робота студентських органів самоврядування (студентських рад, комісій і т.п.); проведення студентських зборів, конференцій. У вузі не має бути догматичних методів виховання, студентам потрібно надавати можливість самореалізації й самоврядування. Необхідно створювати у вузі сприятливі умови для існування будь-якої студентської самокерованої організації, якщо вона несе позитивний виховний ефект. Це можуть бути студентські організації як тривалого, так і короткострокового періоду дії, як створені з ініціативи викладацького колективу, так і з ініціативи самих студентів, як спільні (в організацію діючу на принципах самоврядування входять і викладачі й студенти), так і студентські.

Самоуправлінська діяльність має безліч організаційних форм і студентові необхідно надати можливість реалізувати себе в будь-якій із них.

Керування самоврядуванням не повинне перетворюватися в тотальну "заорганізованість". Поняття "регулювати" ("регуляція") означає, у першу чергу, "упорядковувати", тобто підкоряти самоврядування певному порядку, приводити його до норм й правил.[2] Регулювання самоврядування - це цілеспрямований вплив на структуру й зміст самоврядування шляхом створення оптимальних соціально-економічних, матеріально-побутових, культурних умов, що забезпечують раціональне використання самоврядування з метою найкращого розвитку й застосування здібностей кожного студента. Регулювання й керування повинні здійснюватися не як дріб'язкова регламентація діяльності студентів, а як механізм, об'єктивно покликаний найбільш повно задовольняти зростаючі потреби студентів в освоєнні вищих результатів творчості й тим самим сприяти самоствердженню й самовираженню особистості. Керування самоврядуванням можливо тільки як керівництво напрямком самоврядування студентів, впливом на зміст самоврядування.

Істотною умовою успішного розвитку самоврядування студентів є матеріальна підтримка діяльності студентських громадських організацій, об'єднань, суспільств, комісій, фінансова підтримка творчих колективів, фінансування студентських конкурсів, фестивалів, фінансування навчання студентів навичкам самоврядування, організаторської діяльності.

Участь у роботі органів студентського самоврядування сприяє розвитку студента, оскільки стосовно особистості самоврядування виконує наступні функції:

- адаптаційну (забезпечує особистості гармонію взаємин у колективі);
- інтегративну (дає можливість пов'язувати колективні й індивідуальні види діяльності; об'єднує зусилля викладачів і студентів для результативної діяльності);

- освоєння управлінської культури (з'являється можливість здійснити самостійний вибір в ухваленні рішення, важливого для себе й для колективу; усвідомлення відповідальності).[2]

Процес розвитку студентського самоврядування має бути спрямований на надання йому соціально-практичного характеру, який обумовлений необхідністю свідомого, відповідального відношення студентів до можливостей і перспектив своєї професійної й культурно-моральної самоорганізації, участі в соціальному керуванні вузом.

Розвиваючи такі якості особистості студента, як цілеспрямованість, організованість, комунікативність, толерантність, емпатія, доброзичливість, психологічна стабільність, соціальна активність, самоврядування виступає фактором розвитку соціальної компетенції студентської молоді.

Становлення та розвиток студентського самоврядування неможливий без допомоги державних інститутів. Тому активна молодіжна політика-турбота будь-якої сучасної держави, націлена на майбутнє. Разом з тим, у нашій країні майже немає стійких структур громадянського суспільства, великих суспільно-політичних структур, профспілок, орієнтованих на проведення своєї молодіжної політики, і роль держави в реалізації молодіжної політики об'єктивно домінує.[3]

Висновки. Говорити про високу результативність соціально-виховної роботи та органів самоврядування передчасно. У цій області є ряд проблем: студентство не проявляє належного інтересу до освоєння обраної професії, відрізняється низькою внутрішньою культурою, політичною й громадською індиферентністю й інфантильністю. Соціологічні дослідження в молодіжному середовищі показують їхнє терпиме відношення як до вживання спиртних напоїв, так і до наркотиків. Все це формує живлющий ґрунт для поширення негативних звичок у молодіжному середовищі й відповідну поведінку. Серед молоді відбувається різка поляризація способів суспільної поведінки як реакція на умови, що змінилися, на життя загалом. Швидке розширення границь індивідуальної волі й звуження сфери соціального контролю в умовах соціально-економічної нестабільності, призводять до росту різних видів саморуйнації поведінки, найнебезпечніші з яких-алкоголізм, наркоманія, СНІД.[1]

У цілому розвиток та успіх роботи органів самоврядування залежить від позиції керівника навчального закладу, розуміння ним важливості цього напрямку діяльності вузу, його нерозривності із професійним становленням молодого фахівця, від кожного викладача, його активної позиції стосовно молоді. Для зменшення кількості негативних проявів у соціалізації студентів, потрібно більшого значення надавати органам студентського самоуправління, які займають особливе місце у формуванні соціально зрілої особистості, розвитку управлінських, організаторських, комунікативних здібностей майбутніх фахівців, впливають на ріст їхньої професійної компетентності, відповідальності, самостійності, здатності до самоорганізації й саморозвитку, виробленні творчого підходу в вирішенні поставлених завдань. При цьому студентське самоврядування не є просто

самостійним явищем, а виступає істотним компонентом усього виховного процесу у вищому навчальному закладі, що несе особливе ідеологічне навантаження.

Література

1. Балакірєва О. М. (керівник авт. кол.), Валькована О.В., Онікієнко В. В., Яременко О.О. та ін. Соціальні проблеми працевлаштування молоді: Аналітичний звіт// Державний інститут проблем сім'ї та молоді. - К.: 2004. - 132 с.
2. Бутрим Г. А. Сучасні пріоритети виховання студентської молоді// Вища школа. - 2001. - №1. - С. 9-13.
3. Європейська хартія місцевого самоврядування Страсбург, 15 жовтня 1985 року (Хартію ратифіковано Законом № 452/97-ВР (452/97-ВР) від 15.07.97)
4. Закон України „Про вищу освіту". – Відомості Верховної Ради – 2002 - № 20 – С. 134]. Стаття 38.
5. Студентське самоврядування „Освіта" – 2005 – 25.05-01.06. – С.3
6. Мариніна І., Бурак Т. Студентське самоврядування: перспективи та проблеми впровадження.//Каменяр. Інформаційно-аналітичний часопис. – 2004. №2-3. – С. 2.
7. Русецкий А. В., Гащенко Л. А. Патріотичні цінності студентської молоді в умовах соціальної трансформації// Соціологія. - 2000. - №1. - С.34 - 43.
8. Хауляк О. Рівні функціонування студентського самоврядування в Польщі.// Студентський пульс. – 23 грудня 2005 р. – С. 5.
9. Яцків Т. Український студент: партнер чи трофей у політичних змаганнях?// Дзеракло тижня. – 2004.№8 – С.22.

Соколовська О.С.

РОДИНА ЯК ПЕРШОДЖЕРЕЛО ВИХОВАННЯ ДИТЯЧОЇ ДУХОВНОСТІ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

Постановка проблеми. У сучасних умовах державотворення в Україні роль духовності громадян набуває особливого значення. Адже без духовного багатства – освіченості, морально-етичних засад, патріотизму, естетичної культури неможливе відродження українського суспільства. Сприймання людиною цих цінностей значно полегшується, якщо вони прищеплюються їй через народні національно-культурні традиції, звичаї, обряди, родину.

„Виховання духовної готовності до мудрої батьківської любові – це тепер, на мій погляд, одне з найважливіших і найтонших завдань у сфері становлення моральних основ нашого суспільства", – писав В.О.Сухомлинський [2: 138].

Він розглядає цей феномен як важливий компонент і умову виховання громадянина. Роздуми В.О.Сухомлинського з проблеми виховання духовно багатої та розвиненої особистості у колі родини викладені у праці „Батьківська педагогіка".

„У перші роки шкільного життя виняткове значення має зв'язок школи з батьками, підкреслюємо, з обома батьками: і з матір'ю, і з батьком… Ми разом думаємо, що повинна робити дитина, у чому має

полягати її активна діяльність, щоб вона відчувала серцем, що живе серед людей", – стверджував В.О.Сухомлинський [2: 145].

Коли входиш у Павлиську школу, поруч, під невеличким портретом Василя Олександровича Сухомлинського, стенд із словами, зверненими до матерів павлиських дітей: „Мати, пам'ятай, що ти головний педагог, головний вихователь. Від тебе залежить майбутнє суспільства". Під словами – малюнки з порадами матері. Розповідай дітям казки. Нехай дитина чує рідну мову з твоїх вуст. Нехай діти твої люблять красу. Змалку привчай дітей до праці. Твоя дитина повинна поважати старість. Коли твій син піде в армію, нехай візьме з собою жменю рідної землі, тому що він іде охороняти її.

На стенді простежується роль матері у вихованні дітей, починаючи від колискового віку і до пори змужніння, пори Громадянства.

У Павлиській школі панувала і панує обстановка культу матері. Втілення краси, досконалості, доброти для дитини передусім є мати. Це не лише тепло, затишок, а й світло сонця, любові, ласки. Весь світ – його сучасне, минуле й майбутнє – в материних руках.

Сферою нашого дослідження є система „родина – дитина – школа" („родина – школа – дитина"), тому виховання ми розглядаємо як результат активної взаємодії обох сторін, що проявляється в духовності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, психолого-педагогічної літератури, дисертаційних досліджень свідчить про визнання актуальними таких проблем, як педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського і роль родини як першоджерела виховання у діалозі з сучасністю.

В останні роки дослідженню педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського та проблемі духовного виховання присвятили свої роботи А.М.Богуш, М.В.Вашуленко, М.М.Воробйова, Л.І.Мамчур, Т.М.Ткаченко.

Значним внеском у вивченні життя та практичної діяльності, різноманітних граней педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського стали праці М.Я.Антонця, Р.А.Атаяна, А.С.Бика, О.Г.Дзеверіна, О.Я.Савченко, О.В.Сухомлинської. Широко розроблені В.О.Сухомлинським питання розумового, морального, естетичного, сімейного, трулоого виховання школярів були предметом наукових досліджень Т.Будняк, Л.Бандар, П.Зязюна, О.Соколовської.

Метою статті є розкриття теоретико-практичного значення спадщини В.О.Сухомлинського з питань обґрунтування доцільності, необхідності духовного виховання у родині.

Виклад основного матеріалу дослідження. Роздуми В.О.Сухомлинського з проблеми родини як першоджерела у вихованні духовно багатої та розвиненої особистості значною мірою узгоджується з Концепцією виховання дітей і молоді в національній системі освіти, з Законом України „Про освіту в Україні". „Сім'я стає могутньою виховною силою, що облагороджує наших дітей лише тоді, коли ви, батьку й мати,

бачите високу мету свого життя, живете в сім'ї високих ідей, що підносять, звеличують вас в очах ваших дітей", – писав В.О.Сухомлинський [2: 157].

Звернення до педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського на сучасному етапі є особливо актуальним, а проблема родини як першоджерела у духовному вихованні заслуговує на увагу викладачів університету. Так, у процесі проведення семінарських занять із курсу „Історія педагогіки", а також шляхом бесід нами було встановлено, що студенти з зацікавленням вивчають праці В.О.Сухомлинського.

Аналіз педагогічної спадщини вченого та власні спостереження засвідчили, що займаючись питанням формування в дитині загальнолюдських духовних цінностей, В.О.Сухомлинський детально вивчив основні впливові умови розвитку дитячої психіки та розробив і перевірив на власному вчительському досвіді низку методів для поліпшення та стимуляції проблеми розвитку та збагачення духовності молодших школярів.

В.О.Сухомлинський писав: „Духовне життя, духовне багатство людини визначається багатством її справжнього ставлення до навколишнього світу, змістом і характером взаємодії з природою та людиною... Від багатства стосунків з навколишнім світом, насамперед від характеру праці й суспільного життя, залежить розвиток природжених задатків як передумов індивідуальних нахилів особистості, розвитку її здібностей, талантів" [2: 60].

Однією з найважливіших характеристик людини як живої соціальної системи є її духовна відкритість, неможливість існування без безперервної взаємодії з іншою системою – навколишнім середовищем.

Вплив середовища на людину не однобічний: людина послідовно діє в системах „середовище – людина", „людина – середовище". Означена взаємодія зумовлює і розвиток усіх психічних процесів і функцій людини.

Знайомство з педагогічною спадщиною В.О.Сухомлинського засвідчило, що вдумливий педагог справедливо вважав одним із вирішальних стимулюючих факторів впливу на духовний світ дитини – слово і, зокрема, слово батьків.

В.О.Сухомлинський характеризував сім'ю як первинний осередок, де „шліфуються найтонші грані людини-громадянина, людини-трудівника, культурної особистості. Із сім'ї починається суспільне виховання, тут, образно кажучи, закладається коріння, з якого виростають і гілки, і квіти, і плоди. Сім'я – це джерело, водами якого живиться повноводна річка нашої держави" [3: 22].

Саме в умовах розбудови національної системи освіти підвищуються вимоги до особистості, до її моральних якостей, освіченості, культури. Умови ж формування молодого покоління не тільки покращуються, а й суттєво ускладнюються. Розширення форм суспільного впливу не лише не знімає, а й підсилює роль сім'ї у вихованні. Якщо в минулому основним джерелом інформації були батьки і педагоги, то тепер значне місце відводиться засобам масової інформації (телебачення, радіо, кіно,

періодична преса та ін.). Часто діти лишаються поза контролем первинного соціального середовища. Колізії між об'єктивним впливом мікросередовища і характером ідеалів, прищеплених людині батьками, школою, суспільством, не завжди розв'язуються на користь суспільства. Нові складності в сфері сімейного виховання виникли у зв'язку із змінами в змісті діяльності сім'ї. В ряді сімей освітній рівень дітей вищий ніж у батьків, знизилась участь дітей у домашній праці, в сучасній сім'ї послабилася роль трудового прикладу членів сім'ї. Існують родини, в яких основна увага приділяється матеріальним потребам, а не формуванню культури спілкування і поведінки, моральної позиції дитини, часто сім'ї недооцінюють значення контролю за навчальною роботою і відвідування школи. На жаль, існують сім'ї, які «не можуть», і сім'ї, які „не хочуть" правильно виховувати дітей. Характер обставин, у яких живе і вчиться учень, не завжди відповідає нормам нашого суспільства.

Людська особистість багатогранна, і виховати її всебічно розвиненою – першочергове завдання сім'ї. Родина впливає на всі сфери формування і духовного зростання особистості.

Саме тому В.О.Сухомлинський створив чітку систему духовного виховання в сім'ї, накресливши шляхи впровадження її у практику.

Особливого значення набувають його поради щодо збагачення моральних понять: батьки, сім'я, рід родина, родовід. А людину він розглядав з точки зору високої моралі, гуманізму. Інтерес до життя близьких людей народжує початки гуманізму, допомагає зрозуміти такі загальнолюдські цінності, як людяність, справедливість, почуття обов'язку і відповідальність, чуйність, совість, власну гідність, любов до людей та ін.

Насамперед батьки зобов'язані створювати в сім'ї необхідні умови для становлення особистості дитини, вироблення в неї правильної соціальної орієнтації та моральних почуттів громадянської зрілості. На думку вченого: „Якщо в такій сім'ї і мати не приділяє достатньої уваги дітям, якщо вона не стала центром духовного життя дітей, – їх оточує атмосфера духовної порожнечі, убогості. Вони живуть серед людей і не знають людей – ось що найбільш небезпечне в таких сім'ях; їх серцям зовсім незнайомі і недоступні тонкі людські почуття, насамперед ласка, співчутливість, жалість, милосердя" [2: 144].

В.О.Сухомлинський закликав батьків пам'ятати про те, що „маленька зернина, посіяна в людській душі у роки раннього дитинства, стає в зрілі роки могутнім деревом. Усе залежить від того, яку зернину посіяно і в який ґрунт" [8: 54].

Видатний педагог радив змалку виховувати у дітей чесність, правдивість, доброту і чуйність, любов і повагу до старших. „Добрі почуття своїм корінням сягають у дитинство, а людяність, доброта, лагідність, доброзичливість народжуються у праці, турботах, хвилюваннях про класу навколишнього світу" [2:60].

Батьки мають піклуватися, аби діти росли турботливими до всього живого. Така душевна праця відточує сердечну чуйність, пробуджує

бажання робити добро. Душевна чуйність – це вміння відгукуватися думками, почуттями на все те, що відбувається в навколишньому світі.

Слово батьків має навчити дітей уміти відчувати людину, розуміти її інтереси, прагнення, узгоджувати свої вчинки з життям у суспільстві, серед людей, тобто передавати своєю поведінкою ставлення до людей. Це спонукає їх повсякчас робити щось хороше для іншої людини. На запитання: „Коли маленька людина по-справжньому любить матір, батька, бабусю, дідуся, брата, сестру?".

В.О.Сухомлинський відповідає: „Коли вона щось зробила для них, у , щось вклала свою душу... Якщо ти знаєш, що таке напруження фізичних сил для щастя і радості людини, якщо за це щастя ти заплатив потом і мозолями, твоє серце буде відкрите для добра" [6: 547].

На основі тривалого досвіду роботи в сільській загальноосвітній школі В.О.Сухомлинський дійшов висновку, що „справжньою школою виховання щирості, душевності й чуйності є сім'я: ставлення до матері, батька, дідуся, бабусі, братів, сестер є випробуванням людяності" [7: 241].

Навчити любити дітей не можна, ця здатність розвивається у процесі спілкування. Добрі стосунки між членами сім'ї – запорука успіху у вихованні дітей чуйними, такими, щоб „перші думки про добре, сердечне, найпрекрасніше, що є в світі, – про любов людини до людини – пробуджувались на особистому досвіді, щоб найдорожчим для дитини стали батько й мати" [7: 93].

Образу матері, чуйному ставленню та глибокій повазі до неї педагог відводив значне місце у власній творчості. „Культ Матері", що будувався на розумінні дітьми невичерпності і безмірності материнської любові, – одна з найважливіших знахідок В. О. Сухомлинського.

Високо цінував він і роль батька – мужньої людини, зобов'язаної відповідати за сім'ю, захищати Вітчизну. Для хлопчиків батько – найближча людина, взірець, зразок вірності ідеалам суспільства. Часто хлопчики мріють бути схожими на своїх батьків. На синівську любов і вдячність В.О.Сухомлинський радив звертати особливу увагу.

Виховання у дітей любові й поваги до старших, передусім до дідуся й бабусі, Василь Олександрович вважав гуманним обов'язком кожного. Він радив, аби найпочесніше місце в домі надавалося їм, а якщо живуть окремо – відвідувати, листуватися, вітати зі святами, днем народження. Людина найбільше дорожить такою увагою на старості. Пам'ять про них треба зберігати після смерті: доглядати могилу, приносити квіти.

Виховувати дітей потрібно головним чином до п'яти років, бо потім усе зводиться здебільшого до перевиховання.

Батьки, наголошував Василь Олександрович, мають розвивати у дітей відчуття прекрасного, привабливого, з одного боку, і бачити мерзотне, нетерпиме – з іншого. Вони мають всіляко сприяти формуванню в свідомості дітей таких понять, як „можна", „не можна", „треба", „повинен", „негідно", частіше говорити з ними про обов'язок, привчати до моральної повинності.

Значний інтерес становлять визначені В.О.Сухомлинським моральні заборони: „Десять „Не можна", правила про „Дев'ять негідних речей", що принижують людину, „Закони Дружби" і „Правила виховання мужності". Вони допоможуть дитині засвоїти ті духовні норми, якими людина має керуватися все життя.

Духовна серцевина справжньої материнської і батьківської любові у тому, щоб син, донька відчували повагу до самих себе, прагнули бути хорошими людьми. Якщо дитина виростає в обстановці безсердечності, вона стає байдужою до добра і краси, у неї почнеться „хворобливий стан психіки" [7: 52].

Висновки. В сучасних умовах сімейного виховання першочергове значення має відповідальна позиція батьків, їх цілеспрямована активність. Адже „всі шкільні проблеми, – стверджує В.О.Сухомлинський, – стоять і перед сім'єю, усі труднощі, які виникають v складному процесі духовного виховання, сягають своїм корінням у сім'ю" [5: 86]. Родина – це першоджерело виховання дитячої духовності, це підґрунтя складного процесу духовного збагачення школярів.

Література

1. Національна доктрина розвитку освіти / Нормативно-правове забезпечення освіти: Доктрина, закони. Концепції. – Ч. 1. – Харків: основи, 2004. – С. 5-24.
2. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка (Підгот. до вид. текст і написав вступ статтю В.Ф.Шморгун). – К.: Радянська школа, 1978. С. 60.
3. Сухомлинський В.О. Народження громадянина // Вибрані твори: У 5 т. – К.: Радянська школа, 1976. – Т. 3. – С. 22.
4. Сухомлинський В.О. Природа, праця, світогляд // Вибрані твори: У 5 т. – К.: Радянська школа, 1977. – Т. 5.
5. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвинної особистості // Вибрані твори: У 5 т. – К.: Радянська школа, 1976. – Т. 1. – С. 86.
6. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором // Вибрані твори: У 5 т. – К.: Радянська школа, 1976. – Т. 4. – С. 547.
7. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям // Вибрані твори: У 5 т. – К.: Радянська школа, 1976. – Т. 3. – С. 93-241.
8. Сухомлинський В.О. Сто порад учителеві // Вибрані твори: У 5 т. – К.: Радянська школа, 1976. – Т. 2. – С. 541.

Оришко С.

ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ ШКІЛЬНОЇ МОЛОДІ В ПРОЦЕСІ ПОЗАШКІЛЬНОЇ РОБОТИ

Постановка проблеми. Позакласна та позашкільна робота є важливою ділянкою навчально-виховного процесу школи, оскільки вміле поєднання її з навчальним процесом забезпечує гнучкість і цілеспрямованість навчально-виховної діяльності в цілому. Вона сприяє поглибленню й закріпленню знань, які школярі набувають на уроках, доповнює учбові плани, тим самим усуваючи їхні слабкі міста.

Позакласна та позашкільна робота відіграють значну роль в організації вільного часу учнів. ураховуючи той факт, що більшість батьків

зайняті на виробництві, важливо збільшити час для організованого педагогічного впливу на учнів у школі та за її межами. Це сприяє запобіганню бездоглядності, правопорушень, негативного впливу, допомагає зацікавити дітей різноманітними справами. Така робота формує в учнів духовні потреби, виховує культуру дозвілля, привчає цінувати вільний час, готує до майбутньої професії.

Завдяки позакласній і позашкільній роботі, яка надає значні можливості для вияву індивідуальних здібностей та таланту, самостійності та суспільної активності поширюється коло інтересів учнівської молоді.

Слід зауважити, позакласна та позашкільна робота буде дієвою й ефективною, якщо педагоги будуть чітко усвідомлювати закономірності виховного процесу.

1. Єдність навчання, виховання й розвитку дитини в навчально-виховному процесі.
2. Єдність роботи педагогічного й учнівського колективів у школі.
3. Прагнення вчителя бути взірцем для школярів.
4. Поступове включення учнів у навчально-виховний процес, який сприяє їхній роботі над собою.

Позаурочна діяльність принесе бажаний результат, якщо вчителі, вихователі, організатори виховної роботи будуть дотримуватись принципів сучасного національного виховання, які спрямовані забезпечити належний виховний та освітній ефект, – народності, природовідповідності, гуманізму, демократизму, етнізації та історизму.

Мета статті полягає у визначенні поняття туристко-краєзнавча робота, форми, методи та шляхи її організації.

Виклад основного змісту статті. Великого значення педагогічним основам туристско-краєзнавчої роботи надавав В.О. Сухомлинський. Він намагався донести до розуму й серця школярів історію рідного краю, його народні традиції та звичаї, родовід їхньої сім'ї. „Кожний тиждень ми присвячували декілька уроків „мандрівкам" до джерел думки і рідного слова – спостереженням. Це було безпосереднє спілкування з природою, без якого криниця розумових сил і нервової енергії швидко пересохла б. Розповіді про природу, про предмети і явища навколишнього світу вже пробудили у дітей допитливість, і я змушений був відповідати на багато запитань" [4, 367].

На сьогодні існує чимало трактувань поняття „туризм" та „краєзнавство". Певною мірою це можна пояснити тим, що туристко-краєзнавча робота являє собою багатогранну діяльність. Отож, кожен із дослідників підходить по-різному до визначення цього терміна і до висвітлення сутності туристко-краєзнавчої роботи.

Так, дослідник Г.Гуменюк відзначає, що туристко-краєзнавча робота – це „органічна складова навчально-виховної діяльності загальноосвітніх шкіл і позашкільних закладів України, яка відкриває широкі можливості для духовного та фізичного оздоровлення й громадянського становлення підростаючого покоління незалежної Української держави" [6., 1].

Науковець В.Лопатинська у сучасному краєзнавстві виділяє такі основні складові: історичне, археологічне, екологічне, географічне, етнографічне, літературне. Кожна із цих частин має свої об'єкти вивчення – історію рідного краю, традиції та звичаї народу, населення, господарство, природу та ін. [7, 44-51].

На наш погляд, **туристко-краєзнавча робота** – це вид пізнавально-культурної, виховної та дослідницької діяльності, яка виступає чинником формування особистості через поглиблене ознайомлення з довкіллям, історичним минулим рідного краю, його звичаями, обрядами, традиціями, історичними та культурними пам'ятками, що сприяє патріотичному вихованню дітей та молоді.

Розглянемо докладніше туристко-краєзнавчу роботу з патріотичного виховання та визначимо її мету, завдання, функції, класифікацію, форми та зміст.

Метою туристко-краєзнавчої роботи з патріотичного виховання є поглиблення й розширення знань про український народ та Україну, його історію, культуру, звичаї, обряди, традиції, вірування, формування практичних навичок і світоглядних переконань, розвиток почуття патріотизму.

Загальна мета туристко-краєзнавчої роботи з патріотичного виховання реалізується через систему виховних завдань, які об'єднуються в напрями:

- формування національної свідомості;
- культивування кращих рис української ментальності – працелюбності, глибокого зв'язку з природою, зберігання історії та культури своєї держави;
- виховання бережливого ставлення до національного багатства країни: мови, культури, турбота про піднесення її престижу;
- шанування сімейних, релігійних, громадських звичаїв, традицій, обрядів та історії українського народу, усвідомлення своєї належності до нього як його представника і спадкоємця;
- повага до пам'яті пращурів, до батьків, членів родини, свого родоводу;
- формування готовності до творчої праці на благо людей, героїчного подвигу в ім'я процвітання держави;
- формування об'єктивних уявлень про історію розвитку суспільства, його минуле та сучасність;
- виховання громадсько-патріотичного обов'язку перед родиною, народом, країною, суспільством;
- вироблення етики міжнаціональних стосунків, гуманності, толерантного ставлення до культури інших народів.

Туристко-краєзнавча робота, як і кожне соціальне явище, має відповідні функції. Відомий науковець С.Захаров виділяє п'ять основних функцій, які виконує краєзнавство в науково-освітній діяльності:

- формування і розвиток взаємин між людьми;

- навчально-освітня робота;
- виховна робота;
- вироблення практичних умінь і навичок;
- вплив діяльності краєзнавців на суспільство [5, 38].

Спираючись на дослідження Л.Устименко [3], визначимо **функції туристко-краєзнавчої роботи**:

– ***пізнавальна.*** За допомогою мандрівок діти пізнають світ, накопичують знання, набувають практичний досвід, формують свій світогляд.

– ***рекреаційна, або оздоровча***. За допомогою подорожей школярі поліпшують своє здоров'я, отримують нові враження, що здебільшого позитивно впливає на їхнє фізичне та психологічне здоров'я. Це дає змогу формувати у школярів здоровий спосіб життя.

– ***політична.*** За допомогою туристично-краєзнавчої роботи діти пізнають історію своєї країни та інших країн світу. Вивчають історичні етапи розвитку та становлення Української держави. Вчаться поважати історію та культуру інших націй і народностей, з толерантністю і повагою ставитися до традицій, вірувань, світогляду інших народів.

– ***виховна.*** Після мандрів школярі не тільки набувають певного досвіду, але й вчаться з терпінням долати незручності, загартовувати тіло і дух, любити свій край, зберігати його, шанувати героїв війни та праці, цінувати вироби мистецтва та народних умільців, дбати про пам'ятники історії та культури, охороняти природу рідного краю тощо.

Виходячи з функцій і виховних завдань можна подати **класифікацію туристко-краєзнавчої роботи** в такий спосіб:

- ***за метою*****:** пізнавальна, навчальна, культурно-розважальна, екологічна, етнічна, релігійна, спортивна, рекреаційна;
- ***за демографічним і соціальним складом його учасників***: дитяча, шкільна, сімейна, мішана;
- ***за видом пересування*****:** транспортна (залізничний, автомобільний); "активна" (пішохідна);
- ***за терміном*****:** тривала, короткострокова, вихідного дня;
- ***за спрямованістю*****:** по історичних містах (бойової та трудової слави), природи рідного краю, відомих людей (міста, району чи області), краєзнавчих та історичних музеїв тощо;
- ***за ступенем організованості*****:** самодіяльні; планові (організовані).

Можна умовно виділити декілька основних форм туристко-краєзнавчої роботи: група, гурток, клуб.

Головною особливістю функціонування туристсько-краєзнавчих колективів є різноманітність можливостей, що надаються учасникам.

Дійсно, туристсько-краєзнавча група – це обмежений колектив, що створюється для вирішення певного завдання – здійснення конкретної мети. Стійкість такого колективу багато в чому залежить від довершеної подорожі і подальшого бажання учасників займатися спільною справою.

Туристсько-краєзнавчий гурток як форма організації дитячого об'єднання функціонує не тільки в продовж походу, а протягом року чи більше. Гурток формує групу або групи для майбутніх походів, забезпечує планомірне і поступальне навчання юних дослідників. Така форма роботи дозволяє створювати не одну групу, а декілька, відповідно до віку і рівня підготовки учасників. Це розширює можливості тих, хто навчається, залучає до процесу навчання дітей різного віку, проте загальний напрям роботи гуртка відбувається в рамках визначеної програми. Подальше розширення поля діяльності туристсько-краєзнавчого об'єднання переходить в клубну форму роботи.

Туристсько-краєзнавчий клуб – це, мабуть, найбільш вдале поєднання яскраво вираженої туристсько-краєзнавчої спрямованості об'єднання з широкими можливостями членів клубу в інших областях діяльності. Клуб – колективна форма самодіяльності, що дозволяє функціонувати декільком групам, об'єднаним загальними інтересами. Туристсько-краєзнавча діяльність клубу є стрижневою, проте не домінуючою. Клубна форма роботи дозволяє створювати і зберігати стійкі групи, як на час походів, так і в перервах між ними, а також створювати тимчасові колективи для вирішення конкретних завдань. Це дає можливість залучати в об'єднання значно більше дітей, хоч і не всі з них згодом залишаться і будуть приймати участь у походах і пошуковій діяльності. Клуб створює і зберігає свої традиції, цінності, особливу атмосферу, характерну для туристсько-краєзнавчих походів, що є могутнім виховним чинником, особливо для новачків.

Активна участь в житті дитячого туристсько-краєзнавчого клубу дозволяє вихованцям, що виходять у „доросле" життя, будувати свої відносини з однолітками на основі спільності інтересів і цілей, творчості і доброзичливості, дружити і з природою, і з навколишніми людьми.

В позаурочний час використовуються наступні **форми туристсько-краєзнавчої роботи** [1]:

- фольклорні екскурсії;
- етнографічні експедиції по історичних місцях, до майстерень художників, народних умільців, старожилів села з метою запису веснянок свого краю, народних пісень, історії українських промислів, казок, оповідань, легенд, прислів'їв, обрядів, виявлення старовинних знарядь праці тощо;
- народознавчі свята;
- огляди-перегуки;
- ведення літопису села, героїчних подій на території міста (району, області), історії своєї сім'ї, вулиці тощо;
- оформлення альманаху, виготовлення альбомів, журналів, мемуарів, карт місцевості тощо;
- краєзнавчі походи;
- участь у збереженні та охороні святинь свого народу, пам'яток історії та культури;

- творча майстерня, ознайомлення з народними ремеслами.

Активні форми краєзнавчої роботи (туристські походи, участь в археологічних експедиціях, опікування пам'ятками історії та культури, змагання, присвячені пам'ятним подіям, тощо) наповнюють новим змістом навчально-виховний процес, посилюють його вплив на патріотичне становлення старшокласників.

Виховне значення туристично-краєзнавчої роботи глибоко й тонко розумів видатний педагог В.Сухомлинський, який прищеплював школярам любов до рідної місцевості, "малої" батьківщини. Він з повним правом стверджував, що отчій дім, його природа з невичерпним багатством явищ, дивовижною красою – є "вічне джерело дитячого розуму". Тому важливо, підкреслював педагог, щоб перші наукові істини діти засвоювали не за підручником, а з життєдайних джерел рідного краю. Цьому сприяє створення краєзнавчих музеїв, світлиць, музеїв бойової слави.

Виконання туристко-краєзнавчих завдань припускає пошукову, дослідницьку діяльність школярів: роботу з архівними матеріалами; вивчення фондів і експозицій музеїв, листування з ними; запис зустрічі з ветеранами війни і праці, із бабусями та дідусями, які добре знають народні звичаї та обряди України; проведення спостережень за явищами природи й процесами, що відбуваються в ній; пошук корисних копалин, вивчення природи рідного краю, тваринного й рослинного світу; ознайомлення з пам'ятниками історії та культури тощо.

Звертаючись до змісту патріотичного виховання, визначимо його в туристко-краєзнавчій виховній роботі. **Зміст патріотичного виховання** складають розділи [2]:

– "Люби і знай свій рідний край";
– "Національні герої України";
– "Від роду до роду слався, країна";
– "У боях відстояли Вітчизну свою";
– "Про що співає рідна земля".

Напрямок "Люби і знай свій рідний край" передбачає: вивчення історії свого міста (села), вулиці; біографії відомих людей, які вийшли з даного населеного пункту, де знаходиться школа; збір книг про рідний край; ведення літопису міста (села); опис творчості народних майстрів із біографіями авторів та оповідачів.

Напрямок "Національні герої України" передбачає: догляд за могилами героїв; пошукова діяльність у дослідженні невідомих сторінок історії; збирання оповідей про героїчні вчинки наших предків, яким довелося вести тяжку й виснажливу боротьбу проти чужинців, відстоювати свою незалежність; запис розповідей старожилів про національних героїв.

Напрямок "Від роду до роду слався, країна" передбачає: облік історичних пам'яток, поховань предків, збирання предметів минувшини, записування традицій, звичаїв, пісень, легенд, прислів'їв, різних видів народної творчості, історії українських промислів; виявлення старовинних

знарядь праці; збір речей домашнього вжитку (національне вбрання – святкове й буденне, рушники, вишивки, різьблені дерев'яні вироби та ін.).

Напрямок "У боях відстояли Вітчизну свою" передбачає: зустрічі з учасниками історичних подій та їх запис; упорядкування могил воїнів; ведення літопису героїчних подій на території району, міста (села).

Напрямок "Про що співає рідна земля" передбачає: розробку карт навколишніх полів, луків, водоймищ; дослідницька діяльність у галузі садівництва, городництва, лісівництва, охорону природного середовища; пошук корисних копалин; збирання лікарських рослин; виготовлення гербаріїв.

Але треба зауважити, щоб туристко-краєзнавча робота була результативною необхідно поєднати зусилля педагогів, батьків, ветеранів (війни та праці), краєзнавців, державних і громадських організацій у вихованні юних громадян, патріотів своєї землі. Це додасть усім нам певного досвіду, розуміння того, що виховання дітей та юнацтва – справа всього суспільства.

Таким чином, ми бачимо, що одним з ефективних напрямів позакласної та позашкільної роботи з патріотичного виховання є туристко-краєзнавча діяльність. Вона допомагає дітям та юнацтву на власні очі побачити красу рідної землі, зблизька познайомитися з історією, культурою, традиціями українського народу, в процесі подолання різноманітних труднощів проявити витривалість, доброзичливість, чуйність, фізично та морально загартуватися. Побачене, почуте з перших вуст дає можливість дітям відчути, а потім уже зрозуміти, що стоїть за словом „Батьківщина", „Вітчизна", „Україна" і, можливо, вперше задуматися над цінностями життя, в тому числі і над своїм місцем у відродженні України як самостійної, незалежної держави.

Загальний висновок. Допомогти школярам подивитися на історію України, на її минуле, майбутнє та сьогодення, культуру, побут і традиції свого народу очима українця, пройнятись болем знищеного віками українського народу, зрозуміти свою національну ідентичність і в той же час належність до спільноти інших народів – це велика педагогічна і суспільна проблема, яку можуть допомогти вирішити позакласні та позашкільні заходи засобами туристко-краєзнавчої роботи.

Усвідомлюючи виняткове значення туристсько-краєзнавчої роботи для виховання особистості, громадянина та патріота, українські школи та гімназії мають впроваджувати її в позакласний навчально-виховний процес, проводити мандрівки та екскурсії по рідному краю та до інших країн світу.

Література

1. Кобрій О.М., Чепіль М.М. Методика позаурочної діяльності: Навчальний посібник для студентів педагогічних навчальних закладів. – Дрогобич: Відродження, 1999. – 150 с.

2. Коркішко О.Г. Патріотичне виховання молодших школярів: Методичні рекомендації вчителям початкових класів, вихователям груп подовженого дня, організаторам виховної роботи// За загальною редакцією професора Сипченка В.І. – Слов'янськ. Видавничий центр СДПУ. 2002 – 38с.

3. Устименко Л. Реалізація культурно-просвітницького потенціалу туризму в організації дозвілля молоді: Дис... канд. пед. наук. 13.00.06. – Київ, 2000. - 204 с.

4. Сухомлинський В.О. З чого починається громадянин /В.О.Сухомлинський Вибрані твори у 5-т. – К. 1977. – Т.5. – С. 359-365.

5. Захаров С. Функції, етапи, стадії географічного краєзнавства //Географія та основи економіки в школі. – 1999. – № 3. – С.38-41.

6. Гуменюк Г.М. Формування національної самосвідомості в учнів середнього шкільного віку засобами туристко-краєзнавчої роботи. Автореф. дис...канд.пед.наук, - Тернопіль, 2000. – 21 с.

7. Лопатинська В. Зміст і форми формування гуманістичних цінностей підлітків засобами туристсько-краєзнавчої роботи //Наук. зап. Терноп. Держ. Пед. ун-ту. Серія: Педагогіка. – Тернопіль, 2004. – № 5. – С. 44 - 51.

Цибулько Л.Г.

СІМЕЙНЕ ВИХОВАННЯ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язки з важливими науковими та практичними завданнями. Ефективність процесу формування особистості залежить від удосконалення цілої низки механізмів: послідовного здійснення комплексного підходу до виховання, ефективного поєднання всіх важелів (економічних, організаційних, політичних та ін.), покращення індивідуальної роботи з людьми.

Особливої значущості набуває створення цілісної дієвої системи соціального становлення особистості, яка представляє собою історично конкретну сукупність носіїв виховного впливу. До них належать: сім'я, дитячі дошкільні заклади, школа, громадські організації і т.і. Кожен з них відіграє відповідну роль у розвитку особистості, але кожен з цих елементів лише тоді принесе користь у процесі виховання, коли буде взаємодіяти з іншими. Це положення суттєве і його значення все більше зростає у зв'язку з динамізмом розвитку суспільного життя, а саме – з процесом урбанізації.

Найбільш відчутливим є вплив процесу урбанізації, її основних елементів на сімейне виховання. Життя в містах характеризується більшою густотою населення, інтенсивністю і анонімністю спілкування, територіальним роз'єднанням професійної праці, місцем проживання і т.і. Різко зменшився час контактів між старшим і молодшим поколіннями, зі всією гостротою випливла проблема контролю за дитиною, яка ускладнилася до того ж зростанням кількості однодітних сімей. Соціальний контроль втрачає безперервність: відбувається мов би «концентрація» контролю в одних зонах та його «розрідження» в інших (двір, вулиця). Все це потребує не лише самоконтролю суб'єкта виховання, а й пред'являє відповідні вимоги до цілісної системи «сім'я – школа - громадськість».

Аналіз останніх досліджень і публікацій в яких започатковано розв'язання даної проблеми, і на які спирається автор. До загальних проблем сімейного виховання неодноразово зверталися видатні педагоги, вчені, письменники: К.Ушинський, М.Пирогов, П.Лесгафт, Л.Толстой, О.Духнович та інші.

Російські революціонери-демократи В.Белінський, О.Герцен, М.Чернишевський та М.Добролюбов вважали, що активний борець за перебудову суспільства виховується і в школі, і в сім'ї. Вони пов'язували проблему сімейного виховання з проблемою суспільного положення жінки, її роллю в сім'ї та суспільстві. Проблеми сімейного виховання досить широко і всебічно висвітлювалися в «Книзі для батьків» А.Макаренка, роботах Н.Крупської «Про виховання в сім'ї» та «Питання сімейного вихованні та побуту». Велику увагу ролі сімейного виховання приділяв видатний український педагог В.Сухомлинський.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського з проблем сімейного виховання з метою подальшого використання її в навчально-виховному процесі.

Виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням наукових результатів. Роль сім'ї у вихованні підростаючого покоління визначається незалежністю її впливу на розвиток дитини, його інтимністю, індивідуальністю, неповторністю, глибоким врахуванням особливостей дитини, яку батьки знають значно краще будь-яких вихователів. Цього не можна не враховувати педагогам. Адже лише тісне співробітництво батьків та вчителів допоможе повністю реалізувати виховні можливості сім'ї. Саме педагог здатний або посилити вплив на дитину, або, навпаки, нейтралізувати цей вплив, якщо він набув негативного характеру.

В процесі сімейного виховання формуються такі якості особистості, які не можуть бути розвинені так само успішно іншими учасниками виховання дітей. До них належать почуття гуманізму, доброго співчуття, уваги, жалості, ніжності, чутливості, обов'язковості, культури спілкування і т.і. І навпаки, саме в цій сфері сімейних відносин в залежності від їх стилю і традицій виростають почуття егоїзму, черствості, неповаги до старших, неуваги до оточуючих, безвідповідальності, грубості, безжалісності. Ось чому у своїй педагогічній діяльності В.О.Сухомлинський особливу увагу приділяв сімейному вихованню, роботі з батьками.

Виховання дитини починається задовго до вступу дитини до школи, і першими її вихователями є батьки. У Павлиській середній школі було розроблено цілу систему роботи з батьками. Кожному батькові, кожній матері намагалися дати мінімум педагогічних знань. За три роки до вступу дитини до школи батьки записувалися до батьківської школи, де заняття проводилися двічі на місяць. Адже педагогічні знання батьків особливо необхідні і важливі в період, коли батько й мати є єдиними вихователями своїх дітей, тобто в дошкільні роки. До 6-річного віку розумовий розвиток дитини, її духовне життя у значній мірі залежить від елементарної педагогічної культури батька й матері, яка виявляється в мудрому розумінні найскладніших душевних рухів людини, яка розвивається. Відвідували батьки цю школу до закінчення їхньою дитиною школи. Курс педагогіки і психології у батьківській школі був розрахований на 250 годин і проводився у формі лекцій та бесід. Цікаво, що ця програма була більшою

за обсягом ніж інститутський чи університетський курс лекцій. Особлива увага у програмі батьківської школи приділялася віковій психології, психології особистості, теорії фізичного, розумового, морального та естетичного виховання. В.О.Сухомлинський був переконаний, що педагогіка має стати наукою для всіх – і для вчителів, і для батьків. Батьки завжди потребують допомоги вчителів при виборі найбільш раціональних методів виховання. А сім'я є незмінним джерелом збагачення естетичних смаків, умінь та навичок дітей. У «Листі молодому батькові» (1969 р.) В.О.Сухомлинський писав: «Найважливіше наше спільне завдання – і школи, і сім'ї, і громадськості – полягає в тому, щоб діти увійшли в життя людьми стійких... переконань, людьми високих ідеалів, палкого серця, ясного розуму, що вміють жити великим громадським життям» [4; 446].

Значну увагу, на думку В.О.Сухомлинського, слід приділяти індивідуальній роботі з батьками, бо немає двох сімей, у яких би умови виховання були абсолютно однаковими, у кожній сім'ї є щось властиве тільки їй.

Великого значення В.О.Сухомлинський надавав єдності духовного життя сім'ї і навчання дітей у школі. Він переконував батьків у тому, що в сім'ї має «панувати дух поваги до науки, культури, книжки», що в кожній сім'ї має бути хоча б невеличка бібліотека, що дітей треба виховувати так, щоб першою потребою дитини була потреба в книжці [1; 550]. У 1965-1967 р.р. педагог написав одну зі своїх найцікавіших робіт «Сто порад учителеві», де в низці розділів він звертає увагу вчителів на роботу з батьками: 52. Як готувати батька і матір до шкільно-сімейного виховання своїх дітей. 54. Як добитися, щоб батько і мати виступали в єдності. 57. Як поглиблювати виховну роботу з батьками в міру росту і розвитку дитини. 58. Разом із сім'єю керувати дитячою працею. 59. Як працею облагороджувати серце, виховувати людяність. 60. Як разом з батьками виховувати майбутніх матерів і батьків. 61. Як виховувати повагу до жінки, дівчини, матері. [1; 419-654].

Сім'ї належить провідна роль у трудовому вихованні дітей. Трудове виховання передбачає постійне залучення дітей до самообслуговування, надання допомоги батькам у прибиранні, ремонті житла, догляді за квітами та кущами, роботі на присадибній ділянці. Отже, трудовому вихованню сприяє багато в чому приклад чесного і сумлінного відношення до праці самих батьків і старших членів сім'ї. В.О.Сухомлинський наголошував, що «дитяча, підліткова та юнацька праця включалася в матеріальне життя сім'ї, була в ньому органічною необхідністю, розглядалася батьком і матір'ю як святий обов'язок дітей» [2; 553]. Він вважав працю важливим фактором виховання. Але, на його думку, «виховної сили набуває праця лише тоді, коли вона стає економічною необхідністю [там само].

В.О.Сухомлинський зазначав, що найціннішою моральною рисою хороших батьків є душевна доброта матері й батька, вміння робити людям добро, і ця риса передається дітям без особливих зусиль. В сім'ях, де батько і мати віддають частку своєї душі іншим, беруть близько до серця радощі й

тривоги інших, діти зростають добрими, чутливими, сердечними. Найбільше зло – це егоїзм, індивідуалізм окремих батьків, інколи це зло виливається в сліпу любов до своєї дитини. В.О.Сухомлинський турбувався про те, щоб у батька і матері були єдині вимоги, він радив вчителям вчити батьків «мудрості, материнської і батьківської любові, гармонії доброти і суворості, ласки і вимогливості, бо там, де немає мудрості батьківської педагогіки, любов батька і матері калічить дітей» [1; 542].

Найвідповідальнішим у процесі виховання, на думку В.О.Сухомлинського, є молодший шкільний вік. Пропустити цей період у вихованні – значить допустити велику помилку, що ми часто зустрічаємо на практиці. Якщо школа і сім'я не досягли безперервності процесу виховання від молодшого віку до підліткового, то в подальшому житті з вихованця не виросте гуманна, чуйна особистість, здатна на активність, доброту, милосердя. Прекрасні заклики до моральності так і залишаться абстрактними закликами до виховання абстрактних емоцій, якщо вони не будуть підкріплені моральними вчинками, справами, ділами дорослих.

Важко переоцінити роль сім'ї в естетичному вихованні дітей. Світ прекрасного для дитини починається саме в сім'ї. «Тонкощі відчуття, емоційне сприйняття, вразливість, чуйність, співчуття, проникнення в духовний світ іншої людини – все це пізнається перш за все в сім'ї», - писав В.О.Сухомлинський [2; 542]. Спираючись на розуміння прекрасного, як природного початку, що існує незалежно від людини, В.О.Сухомлинський будує систему естетичного виховання, що, на його думку, має бути в центрі уваги школи і сім'ї.

Виходячи зі свого багаторічного педагогічного досвіду, В.О.Сухомлинський звертав увагу батьків на виховання бажань. Виховання культури бажань - дуже важлива проблема всебічного розвитку особистості. Не заперечуючи важливості матеріальних бажань, він віддавав перевагу якісно іншим, перше з яких бажання пізнання. «Бажання треба морально окультурювати, вони мають бути морально виправданими, обґрунтованими, заслуженими, скромними, доступними, здійснимими» [4; 442].

Світ для дитини починається в сім'ї, а найдорожчою, найближчою, найпрекраснішою істотою для дитини є мати. Мати – це не лише тепло, затишок, увага. Це – світ сонця, любові, добра. Весь світ в руках матері. І від того, який цей світ, залежить якою виросте дитина.

Деякі психіатри вважають, що декілька місяців позбавлення материнського впливу достатньо для того, щоб у психіці дитини відбулися зміни, які вже неможливо усунути в майбутньому. За браком материнської уваги розвиток дитини завжди затримується: психічно, фізично, інтелектуально, емоційно. У Павлиській школі шанували матір, там панував культ матері. Взірцем для вчителів Павлиської школи були слова М.І.Пирогова: «...нехай жінки зрозуміють своє високе призначення у вертограді людського життя. Хай зрозуміють, що вони, доглядаючи за колискою людини, запроваджуючи ігри її дитинства, навчаючи її уста

лепетати і перші слова, і першу молитву, робляться головними будівничими суспільства. Наріжний камінь кладеться її руками!» [6; 83]. «Ніякий, навіть найідеальніший дитячий садок», - писав В.О.Сухомлинський, - не може замінити материнської школи, або надолужити те, що упущено матір'ю і батьком у найтоншій сфері духовного життя людини – у вихованні особистості» [1; 538].

В.О.Сухомлинський вважав, що материнська любов, вчить дитину бути щасливою, поєднує вимогливість і доброту, суворість і ласку, покірність і свободу, розкриває істинні джерела щастя і радості життя, заохочує, одухотворяє внутрішні сили дитини. Материнська любов вчить дитину розуміти людей, виховує людську шляхетність, спонукає творити добро, бути чесним, відвертим, правдивим, поважати людей. Для Сухомлинського культ матері – це результат серйозних роздумів про необхідність зв'язку поколінь, про передачу духовної культури.

У 1968 р. вийшла в світ «Батьківська педагогіка», де ми знаходимо такі прості і мудрі слова: «Людину ми творимо любов'ю – любов'ю батька до матері і матері до батька, любов'ю батька і матері до людей, глибокою вірою в красу і гідність людини...Я відразу бачу дитину, в якої батьки глибоко, сердечно, красиво, віддано люблять одне одного. У цієї дитини - мир і спокій в душі, глибоке душевне здоров'я, щира віра в добро, віра в красу людську, віра в слово вихователя, тонка чутливість до тонких засобів впливу – доброго слова і краси» [4; 413].

Десятиріччями давала Павлиська школа батькам азбуку педагогічної культури. Ще коли діти сиділи за партами, вчителі готували їх до батьківської місії. Тому й не дивно, що найголовнішим для батьків стали повага і довір'я до школи.

Праця «Павлиська середня школа» з'явилася у 1969 р. У ній автор узагальнив й обґрунтував свій досвід і досвід усього колективу школи. Тут теж багато сторінок присвячено сімейному вихованню, яке має бути тісно пов'язане зі шкільним. Шкільно-сімейне виховання не лише сприяє доброму вихованню молодого покоління, а й є важливою умовою вдосконалення морального обличчя сім'ї, батька і матері. Без виховання дітей, без активної участі батька і матері в житті школи, без постійного духовного спілкування і взаємного духовного збагачення дорослих і дітей неможлива сім'я як первинний осередок суспільства, неможлива школа як найважливіший навчально-виховний заклад і неможливий моральний прогрес суспільства. «Школа повинна бути дійсно пов'язана з батьківською громадськістю». І одним з найважливішим завдань школи є «давати батькам елементарні знання з педагогіки» [3; 13-14].

Вже після смерті автора побачили світ «Листи до сина». Вони є продовженням, доповненням і розвитком його праць «Серце віддаю дітям», «Як виховати справжню людину», і, особливо, « Народження громадянина». «Листи до сина» - це не збірник інструкцій чи рецептів, це – думки, осмислювання життя, його проблем і ситуацій, у їх моральну і навіть у загальнодуховному плані.

«Дитина – це дзеркало сім'ї», - писав В.О.Сухомлинський. В дітях відбивається моральна чистота батьків. Завдання школи і сім'ї – дати кожній дитині щастя. Адже **«тільки разом з батьками, загальними зусиллями, вчителі можуть дати дітям велике людське щастя»** [2; 29].

Висновки. Видатний український педагог гуманіст і дослідник В.О.Сухомлинський залишив нам велику педагогічну спадщину. В його майстерно написаних творах порушується і розв'язується животрепетні проблеми виховання і навчання юних громадян, даються мотивовані, перевірені власним багаторічним практичним досвідом відповіді, як треба виховувати дітей, підлітків, юнаків та дівчат у сім'ї, щоб вони стали справжніми громадянами своєї Батьківщини. А ми маємо вивчати, осмислювати і творчо застосовувати ці ідеї. Лише вміло використовуючи науково-педагогічну спадщину і практичний досвід В.О.Сухомлинського, об'єднуючи зусилля школи, сім'ї та громадськості, можна успішно вирішувати проблеми виховання підростаючого покоління.

Література

1. Сухомлинський В.О. Вибрані твори; В 5-ти т. – К.: Радянська школа, 1977 – Т.2.
2. Сухомлинський В.О. Вибрані твори; В 5-ти т. – К.: Радянська школа, 1977 – Т.3.
3. Сухомлинський В.О. Вибрані твори; В 5-ти т. – К.: Радянська школа, 1977 – Т.4.
4. Сухомлинський В.О. Вибрані твори; В 5-ти т. – К.: Радянська школа, 1977 – Т.5.
5. Сухомлинский В.А. Письма к сыну. – М.: Просвещение, 1987.
6. Пирогов Н.И. Избраные педагогические сочинения. – М., Изд-во АПН РСФСР, 1952.

Тарапака Н.

ПОГЛЯДИ СУХОМЛИНСЬКОГО НА РОЛЬ БАТЬКІВ У ФОРМУВАННІ РОЗВИНЕНОЇ ОСОБИСТОСТІ ТА ВИХОВАННІ ГРОМАДЯНИНА

Актуальність проблеми вивчення умов сімейного виховання обумовлена орієнтацією сучасної педагогічної теорії і практики на гуманізацію виховного процесу в сім'ї, де дитина має почуватись найбільш захищеною, необхідністю виконання програми "Діти України" і Конвенції ООН про права дитини, яка ратифікованою парламентом України, відсутністю спеціального комплексного її дослідження в сучасній українській педагогіці.

Розв'язання цієї проблеми зобов'язує до глибокого осмислення стану сучасного сімейного виховання, аналізу причинно-наслідкових зв'язків та ґрунтовного викладу здобутих результатів наукового пошуку, оскільки вона зачіпає кожного і в цілому має як суспільну значущість на рівні окремої особистості.

Практично майже перед кожною сім'єю, особливо молодою, незалежно від соціального статусу, приналежності до етносу та

педагогічної освіченості батьків, постають питання "Що робити?" і "Як робити?", щоб виростити і виховати дитину здоровою, розумною, чуйною до інших, врешті-решт щасливою. Ці питання вічні, як вічне і саме виховання. Адже протягом усієї історії людства, становлення сімейного виховання так і не було знайдено єдиного, універсального рецепту успішного виховання дитини в сім'ї. І це не дивно, адже немає однакових дітей, немає однакових батьків, як немає і однакових сімей.

Саме ці проблеми, які актуальні і в наш час розкриває В.О.Сухомлинський в своїх наукових працях та практичній діяльності у Павлиській школі. Василь Сухомлинський наголошував, що кожна особистість унікальна, неповторна і самоцінна. Для кожної сім'ї характерний свій тип стосунків, стиль спілкування, а , отже, і свій мікроклімат. він може бути сприятливим для самореалізації особистості, проте може бути і пригнічуючим, напруженим, однозначно несприятливим, тобто таким, за якого і сім'я, і суспільство отримують виховний ефект, протилежний очікованому. Тому, до кожної сім'ї – батьків і дітей – необхідно шукати свої підходи, орієнтуючись на їх особливості. А саме сімейне виховання слід сприймати і вивчати як комплексну проблему, що стосується особистості, її життя і тих умов, за яких вона розвивається – соціальних, економічних, педагогічних, психологічних, культурологічних тощо.

Особливу увагу Василь Олександрович звертав на відповідальність батьків перед суспільством за виховання своїх дітей. Свою важливу місію та відповідальність за дітей мають відчути молоді люди ще до того, як у них з'являться діти. Морально не підготовлені до народження і виховання дітей батьки є великим нещастям для суспільства, наголошував педагог.

У своїй відомій праці "Батьківська педагогіка" педагог зазначав, що останнім часом стало досить помітним таке явище – невідповідність між фізіологічною готовністю до народження дітей і морально-психологічною зрілістю молодих батьків та усвідомлення їх батьківської місії і ролі, величезної відповідальності перед суспільством за виховання своїх дітей. Велике горе приходить тоді, коли такі дорослі діти приводять на світ дітей – біда і суспільству і дітям. Частина з таких батьків не обізнана з елементарними правилами виховання дітей у сім'ї. Сімейні конфлікти, ненормальні відносини тощо призводять до розлучення молодих пар і як результат – "важкі діти", трагедія для дітей і батьків. Діти, які виростають у таких неблагополучних сім'ях, як правило, стають важкими у вихованні, бо погіршуються умови їхнього морального розвитку в сім'ї, їм не вистачає батьківської турботи, тепла і ласки. Життя дітей у деяких сім'ях, пише В.О. Сухомлинський, безпросвітна каторга і мука. "Важкі діти" – це передусім результат неправильного виховання, вад сімейного життя, несприятливого психологічного клімату і ненормальних стосунків у сім'ї.

Автор дає ряд цінних порад, як запобігти цьому суспільному лиху, як попередити ці негативні явища у нашому житті, наводить переконливі

приклади розумного підходу до таких складних суспільних проблем, як любов, шлюб, сім'я і виховання дітей.

Молоді батьки повинні розуміти, що шлюб розпочинається з готовності до великої і відповідальної соціальної ролі – виховання дітей, успіх якої залежить передусім від духовного багатства, вірності коханню, взаємної поваги і спілкування, педагогічних знань і умінь. "Своїх вихованців – юнаків і дівчат ми вчимо: моральне право на кохання має той, хто вміє відповідати за майбутнє – за своїх дітей" [1, 188]

В.О.Сухомлинський вважає, що потрібна школа мудрості майбутніх батьків, що молодь треба цілеспрямовано й своєчасно готувати до цієї відповідальної громадянської місії. У своїй практичній педагогічній діяльності Василь Олександрович ішов двома шляхами: облагородження почуттів, поведінки юнаків і дівчат у системі виховної роботи в школі, а також впровадження спеціальної педагогічної освіти і виховання молоді, моральна підготовка до сімейного життя (нарис "Виховання майбутніх матерів і батьків").

В.О.Сухомлинський був не тільки великим знавцем батьківської педагогіки, досвідченим пропагандистом педагогічним знань, він сам був прекрасним сім'янином, батьком дітей, що дістали зразкове сімейне виховання, освіту, громадянську зрілість.

Василь Олександрович постійно цікавився проблемами сімейного виховання дітей у різних сім'ях, вивчав позитивний досвід, підмічав найістотніші і найбільш типові вади та недоліки сімейного виховання, шукав причини цих недоліків. Він проводив велику виховну і освітню роботу з батьками, дорослими, навчав їх мистецтва сімейного і громадянського виховання, гостро критикував обивательство, неуцтво, примітивізм. У Павлиській школі було створено чітку систему педагогічної освіти і пропаганди педагогічних знань серед населення, батьків і навіть старшокласників. Без турбот про педагогічну культуру батьків, за висновками В.О.Сухомлинського, неможливо розв'язати жодної проблеми, що стосується навчання і виховання.

Вчений – педагог обґрунтував провідні принципи у відповідності з якими має здійснюватися педагогічна пропаганда серед батьків:

- виховання дітей – почесний суспільний обов'язок батьків, батько і мати повинні бути не менш мудрими творцями людини, ніж педагоги;
- за змістом педагогічна пропаганда має охоплювати всі складові виховання;
- у вирішенні складних проблем сімейного виховання необхідно забезпечувати індивідуальний підхід і додержання педагогічного такту;
- систематичність педагогічної пропаганди і всебічне охоплення батьків.

Є у В.О.Сухомлинського слушні поради щодо методики поширення психолого-педагогічних знань серед батьків, про діловитість і конкретність педагогічної пропаганди. Одна з неодмінних умов успіху: підкріплення теоретичних положень конкретними прикладами з практики виховної

роботи з дітьми слухачів. Особливо важливо додержувати диференційованого підходу і педагогічного такту в тих випадках, коли розмова з батьками ведеться про помилки, прорахунки у вихованні. Про погане, твердив педагог, треба говорити, не паплюжачи, не принижуючи людину. Для відвертої розмови про шляхи виховання в умовах конкретної сім'ї краще використовувати індивідуальні форми роботи – бесіду, консультацію, пораду, за якими батьки звертатимуться лише за умови довіри до педагога, визнання його авторитету.

В.О.Сухомлинський вважав за необхідне ввести в зміст загальноосвітньої школи мінімум педагогічних знань, зокрема в галузі "Батьківської педагогіки", виховувати майбутніх батьків, морально готувати їх до великої відповідальності батьківської місії. Він підкреслював, що безвідповідальне ставлення молодих батьків до виховання своїх дітей дорого обходиться передусім суспільству. Так виникла потреба у створенні школи для батьків.

Василь Олександрович аналізуючи роботу батьківської школи зауважував, що "Програма постійного підвищення педагогічної культури батьків і матерів – це, по суті, наша спільна робота з ними – тонка й важка, кінцевою метою якої є ідеал всебічно розвиненої гармонійної людини. Найважче полягає в тому, щоб батько й мати разом з нами бачили, розуміли духовний світ своєї дитини, вміли розібратися в причинах і наслідках, осмислити виховання як цілеспрямовану працю" [96, 88].

На думку В.О.Сухомлинського, робота "батьківської школи" повинна відповідати таким умовам:

- чітка організація всієї системи освіти, що об'єднує в собі масові, групові та індивідуальні форми роботи педагогічної пропаганди;
- диференціація змісту освіти батьків з урахуванням вікових особливостей дітей і рівня педагогічної культури батьків;
- практична спрямованість усіх ланок;
- зацікавленість учителя у здійсненні цієї роботи;
- позитивне ставлення батьків до педагогічної освіти, активне сприйняття педагогічних знань.

Наприкінці свого життя В.О.Сухомлинський розпочав роботу над дуже потрібною книжкою-енциклопедією сімейного виховання "Батьківською педагогікою", в якій повинні були висвітлюватися найактуальніші сучасні проблеми виховання дітей у сім'ї, педагогічної освіти батьків і дорослих, соціальної педагогіки. Вже після його смерті були зібрані рукописні та деякі надруковані статті й підготовлене видання "Батьківська педагогіка". Це захоплююча й хвилююча поетична розповідь про найважливіший, священний обов'язок батьків щодо своїх дітей, це пристрасний гімн благородній душі дитини, її сподіванням, прагненням, людському сімейному щастю. Водночас це гірка правда про те, як батьківська нерозсудливість, сліпа потворна любов до дітей, духовне зубожіння, міщанство та інші вади сімейного життя призводять до трагічних наслідків – спотворення душі дитини, появи антисоціальних

явищ, дармоїдства, марнотратства, споживацької психології, дитячої злочинності. Так, у дошкільному віці, коли дитина особливо інтелектуально і соціально активна, порівняно легко виховати елементарні моральні почуття і правила поведінки: слухняність і доброзичливість, чесність і правдивість. А кому невідомі надзвичайна дитяча спостережливість, цікавість і допитливість, скільки разів малюки завдають клопоту своїм нескінченним "чому?", "для чого?", "навіщо?". То зароджується і з неповторною силою виявляється пізнавальний інтерес – потреба все знати, зрозуміти, пояснити. Задовольняючи дитячу допитливість розумними, доступними для її розуміння відповідями, підтримуючи її цікавість, ми сприяємо розвитку мислення й уяви дитини, стійких пізнавальних інтересів як найважливішого компонента в структурі інтелекту особистості.

На думку Василя Олександровича, саме від батьків залежить які в майбутньому виростуть діти, як батьки виховують у них любов до праці, природи, всього оточуючого. На батьків покладається велика відповідальність за виховання у дітей потреби в праці, а це можна зробити лише при наявності посильних і постійних трудових доручень, у праці без примусу і покарань, самостійній і творчій, корисній як для особистості, так і для суспільства.

Через усі педагогічні праці В.О.Сухомлинський проводить основну ідею – ідею самоутвердження і становлення особистості громадянина у творчій праці на благо суспільства.

Дати дитині радість творення, радість праці, праці на благо людей – це і є справжня мудрість батьківської любові до дітей, – стверджував Василь Олександрович.

У трудовому вихованні молоді особлива роль належить сім'ї. Роль сімейних трудових традицій, виховання хліборобських та робітничих династій – це педагогічні проблеми, які завжди є актуальними. Основи пізнавальної діяльності і навчальної праці закладаються в ранньому дитинстві, а тому автор "Батьківської педагогіки" дає практичні поради батькам: розвивати в дітей спостережливість, вміння орієнтуватися в різноманітних ситуаціях, мислити, міркувати, фантазувати.

Наголошуючи на значну роль дорослих у трудовому вихованні дітей педагог зазначав: “Дорогі батьки і вчителі, наш ідеал – працелюбна людина. Вдумайтеся в ці слова: любов до праці, органічна потреба в праці. Це не просто вміння зробити те й те, не просто бажання одержати матеріальний результат праці. Це щось глибше: особиста радість, гордість тим, що зроблено власними руками. Це означає, що праця повинна полонити серце, перетворитися на творчість, оточену ореолом краси, гордості, особистої гідності. Як важливо, щоб уже в роки дитинства людина відчула, що праця веде її до вершини, з якої відкривається захоплюючий шлях до щастя та нових вершин [2, 78].

Не менш важливу відповідальність несуть батьки за створення відповідних умов для розвитку та виховання особистості. Особливу увагу В.Сухомлинський приділяв тому середовищу, в якому дитина буде

зростати. Він вважав, якщо між дорослими не склалися стосунки, засновані на довірі, взаємній повазі та любові, то не може бути щасливим життя дитини в сім'ї. В особистості дитини яскраво виявляється віра в добро, справедливість, красу людських взаємин, довіра до оточення, якщо батьки по справжньому кохають один одного. Адже дитина є своєрідним дзеркалом, відображення морального життя сім'ї. Василь Олександрович постійно підкреслював, що головна школа виховання дітей – це стосунки чоловіка та жінки, батька й матері. «Людину ми створюємо любов'ю – любов'ю батька до матері і матері до батька, глибокою вірою в гідність та красу людини. Прекрасні діти виростають в тих сім'ях, в яких мати і батько по-справжньому люблять один одного і разом з тим, люблять та поважають людей. Я відразу бачу дитину, в якої батьки глибоко, сердечно, красиво, віддано люблять один одного. У такої дитини мир і спокій в душі, стійке моральне здоров'я, щиросердечна віра в добро, віра в красу людську [2, 192].

Мудрість, вміння вислухати і зрозуміти свою дитину Сухомлинський ставив на перше місце: "Без батьківської мудрості немає виховуючої сили сім'ї. Батьківська мудрість стає духовним надбанням дітей; сімейні стосунки побудовані на громадському обов'язку, відповідальності, мудрій любові й вимогливій мудрості батька й матері, стають величезною виховуючою силою [2, 21].

Саме особистісний підхід у сімейному вихованні при конструюванні соціально-педагогічного прогресу означає орієнтацію на особистість як мету, суб'єкт, результат і найголовніший критерій його ефективності. Такий підхід потребує визнання унікальності особистості, її інтелектуальної і моральної свободи, права на повагу з боку батьків. Він передбачає опору в соціалізації особистості на природний процес саморозкриття здібностей і творчого потенціалу особистості, створення для цього відповідних умов у родині. "У сім'ї шліфуються найтонші грані людини – громадянина, людини-трудівника, людини-культурної особистості" [2, 22].

Задовольняючи дитячу допитливість розумними доступними відповідями, підтримуючи її цікавість, дорослі сприяють розвитку мислення й уяви дитини, стійких пізнавальних інтересів як найважливішого компонента в структурі інтелекту особистості. На жаль, на думку вченого, дорослі не завжди усвідомлюють свою відповідальність за розумовий розвиток дитини, їм не вистачає ні часу, ні зусиль, щоб задовольнити дитячу допитливість, поміркувати, порозмовляти з дитиною, дати правильну і розумну відповідь на ті чи інші запитання, заохотити до подальшої пізнавальної діяльності, розвинути дитячу спостережливість, увагу, пам'ять і мислення. Так зароджується психологія байдужості, так виростають діти, яких ніщо не приваблює, їх не цікавлять ні знання, ні школа, вони вчаться лише формально, з обов'язку або примусу, у них не виникла потреба все знати, розуміти, не сформувалися пізнавальні інтереси. От чому В.О.Сухомлинський звертається до батьків із закликом вчити дітей спостерігати, пізнавати світ, міркувати, бути уважними до їхніх запитань,

заохочувати і спрямовувати дитячу допитливість і, головне, не залишати дітей поза батьківською увагою, турботою про їхнє розумове виховання, водночас формуючи моральні естетичні почуття, емоції, найблагороднішi риси і якості особистості.

Ще більшою мірою розумовий розвиток дитини залежить від оточення, в якому вона робить перші кроки пізнання. І цим оточенням є сама сім'я, яка покликана забезпечувати становлення первісних світоглядних орієнтирів дитини на основі пізнання нею світу, формувати в неї оптимістичну "Я – концепцію". Адже добре відомо, що у дитини, яка має низьку самооцінку, розвивається невпевненість у своїх можливостях, котра може призвести до виникнення таких негативних якостей, як пасивність, необов'язковість, байдужість. Усе це негативно впливає на загальний розвиток особистості, позначається на її ставленні до навчальної діяльності.

Прогаяне в дитинстві важко надолужити в підлітковому чи юнацькому віці, важко виховати любов і звичку до праці, подолати лінощі, неорганізованість. Дати дитині радість творчості, радість праці, праці на благо людей – це і є справжня мудрість батьківської любові до дітей.

Педагог науково обґрунтував формування потреб дитини у сімейному вихованні. На його думку , потреби є рушійною силою людського життя, з них випливають бажання. Практична реалізація принципу поєднання вимогливості з повагою передбачає опору на позитивне в дитині. Це допомагає вчителям і батькам проектувати, створювати і закріплювати позитивні якості дітей. Ознайомлення з життям дітей в різних сім'ях допомагає батькам критично усвідомлювати власний досвід. Завдання педагогів – вивчати сім'ї своїх вихованців, виявляти все позитивне і використовувати його для виховання учнів. Досвід В.Сухомлинського переконує: завдання батьків і педагогів – у тому, щоб, створюючи позитивне у виховному процесі і сімейному укладі, настроювати дитину на довіру, щирість, віру в свої сили і, врешті-решт, спонукати до самовиховання.

Формування єдиного колективу батьків і вчителів, на думку В.Сухомлинського, забезпечить єдність вимог педагогів і батьків, допоможе уникнути розбіжностей у виховних діях. Школа і родина, підкреслював він, "не тільки діють одностайно, ставлячи перед дітьми ті самі вимоги, а є однодумцями, поділяють ті самі переконання, завжди виходять з тих самих принципів, не допускають ніколи розходжень ні в меті, ні в процесі, ні в засобах виховання" [1, 86]. Висока вимогливість і повага до особистості дитини, вважав Василь Олександрович, - дві неодмінні, нероздільні сторони виховного впливу. Він вказував на необхідність постійних, систематичних вимог і глибокої поваги до вихованця; був переконаний, що школа досягне позитивних результатів, коли батьки підтримуватимуть її вимоги, створюватимуть вдома умови, які сприяли б правильному вихованню дітей. Педагог вважав, що принцип поваги і вимогливості у виховній роботі підвищує їх відповідальність за власні слова і вчинки, розвиває творчу

ініціативу і самостійність. Педагогам і батькам, зокрема тим, котрі тільки розпочинають виховну роботу з дітьми, він радив старанно продумувати вимоги до дітей, тому що в цьому – основа всієї виховної системи.

Література

1. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. К., Радянська школа, Т1, С. 188
2. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка. – К., 1978. – 96 с.
3. Макаренко А.С. Книга для батьків. – К., 1973. – С. 25
4. Сухомлинський В.О. Народження громадянина. – К: Радянська школа, 1970. – 288 с.
5. Кодекс про шлюб та сім'ю. К., 2001
6. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості // Вибрані твори. – С. 393-625

Медведєва Т.В.

ВІРЮ В ТЕБЕ...

Ми, педагоги, стоїмо біля колиски людини,
особистості – цієї величезної цінності,
яка становить головне багатство суспільства
і яку суспільство довірило нам.
Чи пам'ятаємо ми про це?

В.О. Сухомлинський.

Так пам'ятаємо, чи не кожного дня, звертаючись до творів Василя Олександровича Сухомлинського, його багатої педагогічної спадщини.

Найбільш відомі твори В.О. Сухомлинського: „Серце віддаю дітям" (1968р.), „Павлиська середня школа" (1969 р.), „Народження громадянина".

В цих творах червоною ниткою проходять ідеї добра, любові до дитини, розвиток творчих сил кожної дитини, культ природи, як найважливішого засобу виховання почуття прекрасного і гармонії, звернення до внутрішнього світу дитини, опора на її сили, внутрішні потенціали.

Звичайно ж, найважливіший засіб навчання та виховання – сам вчитель, його вміння спілкуватися з дитиною, його живий приклад, авторитет. Наш час ставить високі вимоги до нас, педагогів. І ми намагаємося, йдучи в ногу з часом, відповідати цим вимогам: це і високий професіоналізм, рівень емоцій, який дає змогу забезпечити інтерактивне викладення матеріалу, загальна культура. Адже педагог створює умови для задоволення потреб дітей в активності інформації; дає змогу кожному учневі самоствердж уватися в найзначніших для нього сферах життєдіяльності, де максимально розкриваються його здібності й можливості; виявити і розвивати індивідуальність. І щодня, йдучи до дітей у клас, пам'ятаємо: *„...я стою між моральними цінностями народу і душею людини. Моє завдання – зробити безцінні моральні багатства особистим здобутком кожної людини. Від того, що і як я скажу, залежить моральна чистота людини, яку я творю."* ***В. О. Сухомлинський***

І от саме усвідомлення вчителем свого статусу – громадянина України, вихователя громадян України – дає змогу зрозуміти, що виховання

повинно проводитись повсякчас, і на уроках, і в позаурочній виховній діяльності, і поза школою, у тісній співпраці з батьками та громадскістю.

Сьогодні в Україні іде процес становлення нової системи освіти та виховання, зорієнтованих на входження у світовий освітній простір.

Патріотизм – спосіб дій, який грунтується на почутті любові до своєї Батьківщини, радості за неї та прагненні відстоювати її інтереси.

Відомо, що патріотизм кожної дитини починається з рідної домівки, домашнього вогнища. Казки та легенди, родинні традиції та звичаї, рідна природа, дорога до школи допомагають формуванню його.

„Казка – дитинство думки. Вона робить світ дитинства яскравим і цікавим", – говорив В. О. Сухомлинський. Тому, мабуть, повною закономірністю стало моє звернення до його педагогічної спадщини.

„Духовне життя дитини повноцінне тільки тоді, коли вона живе у світі гри, казки, музики, фантазії, творчисті. Без цього вона, немов засушена квітка", – відмічав В. О. Сухомлинський.

Протягом своєї творчої діяльності я зверталася до творів Василя Олександровича, але, напевно, потрібно було пройти значний шлях творчості, щоб зрозуміти, наскільки важливо було зробити переклад його дитячих творів на англійську мову. Це був перший переклад дитячих творів В. О. Сухомлинського в Україні, який вийшов друком „Які ви щасливі" КОД, 2004 рік.

Радісно, що книга знайшла багатьох прихильників, а також творчо працюючих педагогів на Кіровоградщині та по Україні, які використовують книгу „Які ви щасливі" при викладанні англійської мови.

Висока духовність казок В. О. Сухомлинського здатна пробудити в душі дитини співчуття, повагу до людей, любов до рідної землі, до отчого дому, природи. Казка, як і пісня, не має кінця.

І життя Василя Олександровича Сухомлинського не закінчилося в той скорботний вересневий день 1970...

Мені довелося в день пам'яті Василя Олександровича бути в його школі в Павлиші, на його могилі, відчути доброту його справ та вдячність юних сухомлинців, які з трепетом бережуть традиції своєї рідної школи. Він живе в серцях своїх вихованців, у буйному квіті „Саду Надії", у ярих садах щедрої ниви, яку засівав золотим зерном, і у вічному весняному громі...

Ні, казка не закінчилася, вона продовжується у щорічному Святі Казок в його рідній Павлиській школі.

Казки Василя Олександровича мандрують серед дітей, навчаючи їх добру та мудрості. А з 2004 року казки стали мандрувати різними країнами світу (США, Японія, Австралія, Ізраїль, Латвія, Німеччина, Китай, Росія), тому що вперше в Україні перекладені казки В. О. Сухомлинського на англійську мову і вийшли окремою збіркою „Які ви щасливі".

А ще я подарувала книги „Які ви щасливі" дошкільному дитячому будинку „Барвінок". Ця книга стала ниточкою, яка буде пов'язувати усиновлених іноземцями наших українських дітей з рідним краєм, з

Кіровоградщиною. Разом з документами їм буде вручатися книга „Які ви щасливі".

Більш ніж 500 екземплярів книги „Які ви щасливі" було подаровано вчителям шкіл міста Кіровограда з метою впровадження ідей В. О. Сухомлинського в життя. А перша презентація книги „Які ви щасливі" відбулася в кімнаті казок в державному педагогічно-меморіальному музеї імені В. О. Сухомлинського в Павлиші.

Книга „Які ви щасливі" вносить новизну на уроках англійської мови, сприяє зверненню уваги дітей на витоки українських національних традицій, виховує патріотизм, любов до рідного краю.

У себе в школі я створила творчу лабораторію, головна мета якої – пропаганда ідеї В. О. Сухомлинського.

Ми вчимо та декларуємо вірші англійською мовою, інсценізуємо казки В.О. Сухомлинського. Це перш за все: „Які ви щаасливі", „Соняшник", „Зайчик та горобина".

Казки В. О, Сухомлинського англійською мовою дають змогу дитині повірити в себе, тому що просте і доступне завжди дає можливість повірити в свої сили. З великою радістю виконують учні післятекстові завдання, в яких є запитання особисто до кожного учня, зацікавлення у його власній думці про казку чи оповідання.

Усі ми розуміємо, що стоїмо на порозі, коли планета – цей чудовий корабель людства, потребує захисту. Потребує охорони і душа людини, і наші взаємини між собою, і в цьому нам допомагає В. О. Сухомлинський – своїми творами, думками. „Торкнутись квітки й не струсить росу!" – це девіз його життя. Нехай він супроводжує нас все життя.

У своїй роботі я застосовую багато різноманітних видів робіт, які сприяють покращенню технології навчання. Перш за все, це – індивідуалізація, мовленнєва направленість, урахування вікових та психологічних особливостей учнів, функціональність, комунікативність, новизна.

На уроці намагаюсь створити атмосферу довіри, тепла, завжди намагаюся зрозуміти учня.

Я сама, по своїй природі, проникаюсь інтересом до всього, що роблю, учні звикли до цього і завжди очікують чогось нового, незвичного. Мабуть, це і є поштовхом до творчості.

Тому я не зупинилася і переклала ще ряд дитячих та публіцистичних творів В. О. Сухомлинського.

Книга „Я вірю в тебе..." складається з двох частин. І частина називається „Материнське щастя".

Висока духовність казок В. О. Сухомлинського дала мені змогу серцем відчути та відібрати лише невелику частину його дитячих творів, проникнутись глибиною філософського мислення Василя Олександровича та донести все це до учнів шкіл, які, працюючи над цими творами, матимуть змогу збагатити не лише лексичні та граматичні знання, а й духовні та моральні цінності своєї душі.

Мати, дитина, відносини між ними – це найцінніше багатство суспільства.

Твір „Вічно жива мати” та „Незакінчений лист” присвячені 60-річчю Перемоги у Великій Вітчизняній Війні. Вони розповідають про красу людських подвигів в ім’я Вітчизни.

„Листи до сина” – це своєрідна за жанром педагогічно-публіцистична праця В. О. Сухомлинського, вона є органічним продовженням думок великого педагога про виховання молодої людини. В „Листах до сина” розповідається про громадянське, моральне, фізичне становлення юнака, бачення ним навколишнього життя, проблем, що хвилюють молодь наших днів.

Так, твори Сухомлинського актуальні сьогодні як ніколи. Свобода, але перш за все відповідальність. Краса, але обов’язково культура, ніжність, добро. Правда така важлива у стосунках між людьми і треба бути сильним, щоб говорити правду. Як важливо поважати батьків та пам’ятати їх заповіді, огортати їх повагою та любов’ю. Пам’ятати батьківський дім та жити за покликанням душі.

Листи мали велике значення в сім’ї Сухомлинських. Все життя зберігав В. О. Сухомлинський листи свого батька, в яких були прості і вічні заповіді.

А ще були фронтові трикутники молодого солдата Василя, захисника Вітчизни. А потім „поштовий роман” з майбутньою дружиною Анною Іванівною.

Прийшов час і для сина вилетіти з батьківського гнізда...

Листи, листи, роздуми...

Їх лише сім, а теми в них дуже важливі. До кожного є епіграф. Завдань до текстів немає, тому що зміст листа повинен викликати у старшокласників бажання говорити на вічно живі теми.

„Я вірю в тебе...” – цими словами пронизані листи В. О. Сухомлинського.

„Я вірю в тебе...” так називається книга за його творами, яка дає такі прекрасні теми для спілкування з дітьми, старшими учнями. Віра, довіра, любов – це ті стимули, які дають наснагу молодій людині поводитися в різних ситуаціях достойно. Прийде час, і їй прийдеться подивитися в очі близьким, рідним, друзям.

Бачити в маленькій дитині завтрашню дорослу людину – ось у цьому й полягає життєва мудрість батька, матері, педагога – всіх, хто виховує дітей.

Педагогічний колектив нашої школи впроваджує ідеї В. О. Сухомлинського в життя, використовує в своїй роботі багато з того, що було ним напрацьовано. В нас вироблена програма вивчення творів В. О. Сухомлинського по кожному класу українською мовою. Вона також перегукується з роботою на уроках англійської мови та позакласною роботою за творами „Які ви щасливі” та „Я вірю в тебе...”

В листопаді в школі проводиться традиційний день В. О. Сухомлинського.

Урочистості цьому дню надають яскраві червоні серця на грудях кожної дитини.

День розпочинається з виховних годин, присвячених В. О. Сухомлинському з різноманітною тематикою, відповідно до вікового рівня.

Словами „В. О. Сухомлинський лікує душі землян" розпочиналася виховна година в 11 класі, в листопаді минулого року.

Любов, добро, бережливе відношення до природи, до навколишнього середовища як до рідного дому допоможе нам стати кращими. Твори В. О. Сухомлинського допомагають людям стати кращими, добрими. Завершається виховна година словами В. О. Сухомлинського:

„Щастя багатогранне. Воно і в тому, щоб людина розкрила свої здібності, полюбила працю і стала в ній творцем, і в тому, щоб любити іншу людину, і щоб любили тебе, вирощувати дітей справжніми людьми".

Ця виховна година стала результатом великої пошукової та виховної роботи класного керівника Шкатули Л. П. та членів моєї творчої лабораторії.

Логічним завершенням дня В. О. Сухомлинського в школі став мій авторський урок в $11^{А}$ класі за темою: „Видатні постаті України. В. О. Сухомлинський. „Листи до сина".

Ми говорили про В. О. Сухомлинського біля його портрету та вічного вогню запаленої свічки. Діти розповідали про В. О. Сухомлинського після поїздки до меморіального музею в Павлиші.

Звучав вірш „Пророк" Юрія Мальованого англійською мовою про В. О. Сухомлинського, любов, природу і красу.

Прекрасним лейтмотивом уроку стала робота над оповіданням із книги „Я вірю в тебе" „Поштовий романс", яка справила велике враження на учнів. Чисті почуття і щирі слова та вчинки не залишили їх байдужими.

І ось ми переходимо до першого листа „Батьківські заповіді". Батьківська любов – це найкрасивіше й найблагородніше почуття. Такі прості слова, але звучать як молитва:

„Мій дорогий сину!

Не забудь про Хліб. Він святий.

Завжди пам'ятай хто ти є.

Завжди пам'ятай своє коріння.

Завжди пам'ятай про тих, хто вирощує хліб.

Завжди пам'ятай про тих, хто збирає врожай.

Хліб – це важка праця багатьох людей.

Хліб – це надія на майбутнє.

Хліб – це життя.

Сотні тисяч слів є в нашій мові, проте, як здається мені, головним є : людина, праця та хліб.

Ці слова являються головними в країні.

Твій батько. ”

Змінився соціальний статус суспільства, та не змінилися духовні цінності народу, його традиції та звичаї, життєстверджуючі християнські святині. Це – ніби діалог із сучасністю.

І поняття краси не змінюється. Напередодні ми читали оповідання В. О. Сухомлинського англійською мовою „Хліб, праця і пісня”. Це оповідання ніби продовження думок батька В. О. Сухомлинського.

„Бачення й переживання краси навколишнього світу – одне з найголовніших джерел розуміння й переживання радості буття, краси життя, неповторності й унікальності тієї думки, що я живу тільки у відведений мені природою час у вічному житті світу, природи, краси. Дуже важливо, щоб в отроцтві кожен подумав про те, як треба прожити своє життя. Нам треба вчити людину дорожити життям – дорожити людиною, берегти людину, оберігати життя,” зазначав В. О. Сухомлинський.

Життя і краса – вони завжди поруч. Це дійсно так і підтвердженням цього є четвертий лист „Життя”. Епіграфом до нього слугують слова: „Дуже важливо стати справжньою людиною”. Прочитавши текст, учні приступили до обговорення проблем листа. Вони не залишили байдужим жодного учня. Так, праця, виховання майбутніх дітей і краса. Це – вічні теми.

Але слова листів звернуті не лише до сина Сергія.

„Вони звернені до молодого покоління, вони проникають в душу молодої людини, викликають бажання стати кращими, гідними, людьми своєї України”, зазначив при обговоренні моєї книги „Я вірю в тебе...” син видатного педагога В. О. Сухомлинського – Сергій Васильович Сухомлинський.

Дискусія завершилася. Я виставляла учням оцінки за роботу на уроці. „Але, – зазначила я, – ви вступаєте в доросле життя і вже воно буде виставляти вам оцінки за ваші вчинки. Життя буде нелегким. Але з допомогою наполегливої праці ви станете справжніми хорошими і талановитими людьми нашої України. Багатьма своїми талановитими людьми гордиться наша країна. В. О. Сухомлинський – наш земляк і гордість нашої України.”

Робота в нашій школі по трансформації ідей В. О. Сухомлинського проводиться неординарно, зацікавлено, повсякденно. Цю роботу підхопили всі методичні об’єднання та творчі групи школи, тому вона носить характер творчий, індивідуальний, авторський та новаторський.

Духовний та виховний потенціал дитячих та публіцистичних творів В.О. Сухомлинського в новій книзі „Я вірю в тебе...” англійською мовою здатен пробудити в душах дітей благородні почуття й переживання, виховувати віру в добро, красу, повагу до інших людей, любов до рідної землі.

Апробація книги в навчальному процесі показала, що мета посібника – розвиток комунікативних навичок англійської мови учнів молодшого, середнього та старшого шкільного віку на основі читання, позакласної

роботи, вилучення соціокультурної інформації з текстів та обговорення морально-етичних проблем, котрі відповідають віковим інтересам школярів, досягнута.

Книга „Я вірю в тебе...” демонструє ряд переваг, що робить її цінним матеріалом для навчання англійської мови та розвитку творчих особистостей і пізнавальних інтересів учнів: 1) цікава фабула текстів; 2) чітка методична будова книги, яка ґрунтується на дидактичному принципі поступового зростання труднощів; 3) наявність списків нових слів з перекладом та після текстових вправ комунікативного спрямування; 4) яскравий ілюстративний матеріал, виконаний не професійним художником, а моєю ученицею. Англійська мова оповідань відповідає її сучасним лексичним та граматичним нормам й може слугувати навчальною моделлю.

Але особливо цінним в новій книзі „Я вірю в тебе ...” вважається духовний та виховний потенціал відібраних творів, котрі здатні пробудити в душах дітей благородні почуття й переживання, виховувати віру в добро, красу, співчуття, повагу до інших людей, любов до рідної землі та її природи.

Вірити, довіряти, дати змогу повірити у власні сили дитини допоможуть їй вирости гідною людиною.

Література

1. Закон України про загальну середню освіту.
2. Сухомлинський В. О. З чого починається громадянин. Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 5. К., „Рад. школа”, 1997.
3. Медведєва Т. В. Які ви щасливі.: Кіровоград: „Код”, 2003
4. Медведєва Т. В. Я вірю в тебе.: Кіровоград: 2005
5. Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 3. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. К., „Рад. школа”, 1977

Ковальова О.В., Ковальова О.Г.

ВТІЛЕННЯ ІДЕЙ СУХОМЛИНСЬКОГО В ПРОЦЕС ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ

Постановка проблеми. В сучасному суспільстві постійно відбуваються суттєві зміни в економіці, триває реформа школи, вищої освіти. Перед вчителями постають важливі завдання: привести шкільну систему у відповідність до найактуальніших проблем розвитку українського суспільства.

Більшість нашої молоді виявляє величезну цікавість до мистецтва, відчуває потребу в гармонії з навколишнім світом. Разом з тим наша молодь знаходиться в активному процесі становлення особи – формування світогляду, пошуку ідейно – етичних принципів, ідеалів тощо. Певна частина молоді має не стійкі, а інколи й невірні уявлення про прекрасне, помилкові художні смаки. Сьогодні великий вплив на нашу молодь має американська культура, але, на жаль, не краща її частина , тому вчителі, батьки повинні «навчити дитину бачити в красі навколишнього світу , в

красі людських стосунків духовне благородство, доброту, сердечність і на цій основі утверджувати прекрасне в самій собі». [3, с.177]

Мета статті: розкрити роль естетичного виховання в педагогічній спадщині В.Сухомлинського на розвиток особистості школяра та впровадження цього досвіду в практику роботи у сучасній школі.

Виклад основного матеріалу... Естетичне виховання в навчально – виховному процесі займає особливе місце, воно пов’язане з розумовою й фізичною працею, творчістю, громадською діяльністю, морально – етичними відносинами, дружбою, любов'ю.

В.Сухомлинський вчить нас, що з перших днів шкільного виховання ми повинні вчити «дітей бачити, сприймати , відчувати, розуміти красу навколишнього світу – природи й суспільних відносин .Сприймання, осмислення прекрасного – це основа, стрижень естетичної освіченості, серцевина тієї естетичної культури, без якої почуття залишаються глухими до всього благородного і високого в житті.» [3,с.178]

Працюючи в Павлиській школі, В.Сухомлинський водив дітей милуватися ранковою зорею, красою сонця, білим полем квітучої гречки, першими весняним квітами, першим метеликом, сірими нитками осіннього дощу, безмежним полем, прозорістю повітря, тихим шелестом падаючого листя, глибочінню неба. На все це дитина зверне увагу тільки тоді, коли вчитель своїм яскравим, емоційним словом відкриє перед нею красу.

У наших школах не кожний вчитель має можливість провести урок серед природи. Наприклад, у ЗОШ №25 (І–ІІІ ст.), яку понад 27 років очолює директор, вчитель-методист Нещотна Олександра Сергіївна, для того, щоб діти краще розуміли красу природи, ще в 1984 році було відкрито музей «Рідної природи», який діє й сьогодні. Першим директором музею стала вихователь групи подовженого дня Олександра Федорівна Кондрат'єва. Музей займає весь третій поверх школи, його площа приблизно 200 квадратних метрів, має 1000 експонатів, велику кількість квітів.

Музей став улюбленим місцем проведення занять. Коли ви приходите на урок – потрапляєте в казковий світ флори та фауни. Тут є й хитра лисиця, яка змусить ворону віддати свій шматочок сиру, і дикий кабан, і красені фазани, і мешканці морських глибин - морські зірки. Майже всі експонати зібрані колишніми та сучасними учнями. Експонати музею розміщені в 6 напрямках:

- охорона природи, археологія;
- повітря – донор здоров'я;
- вода – основа життя на Землі;
- ліс – легені нашої планети;
- земля – наша годувальниця;
- степ.

Одним із завдань музею є навчити бачити прекрасне навколо нас, створювати його та зберігати. Учні збирають цікавий матеріал про природу, пишуть реферати, проводять тематичні, теоретичні та практичні

конференції, проводять екскурсії, конкурси екологічних плакатів, тематичних букетів, квіткових композицій, проводять акції з озеленіння музею, проводять уроки з біології, історії, природознавства, розвитку мови, виховні години. За час існування музею учнями було проведено понад 80 екскурсій для першокласників, приблизно 350 екскурсій для учнів школи, 50 екскурсій для вчителів методичних об'єднань, замісників директорів з навчально – виховної роботи та педагогів - організаторів, щороку проводять екскурсії для дітей із дитячих садків. Кожен учень, який бажає поспілкуватися з природою, може в будь-яку мить завітати до музею, і ніхто його не зупинить. Вся робота музею спрямована на виховування у дітей інтересу до природи, бережливого ставлення до неї, почуття милосердя до птахів , тварин, рослин, хліба, рідних людей.

Вчителі біології (Гавріш Н.А., Лазарева Т.О.) показують як народжується і розквітає краса природи, навесні вони разом з учнями милуються пробудженням життя, висаджують дерева (в 2000 році випускниками школи було висаджено березову алею), пересаджують і поливають квіти, роблять квітники біля школи, доглядають за садом. Щире захоплення вчителів красою природи запалює вогник естетичних почуттів в душах їх учнів.

Вивчаючи праці В. Сухомлинського, вчителі початкових і старших класів (Шмоніна І.М., Попова О.М., Богатирь Н.О., Кіляновська І.М., Федоренко О.І., Санагурська В.М. та інші) пам'ятають, яку важливу роль у системі естетичного виховання відіграють подорожі в світ краси – екскурсії і походи, спостереження, аналіз явищ природи. Вони щорічно проводять екскурсії до Святогірська, Криму, лісу, вивчають кращі закутки рідного міста.

В.О. Сухомлинський підкреслював, що у «вихованні естетичної культури дуже велике значення має зв'язок естетичного сприймання і естетичної творчості. У дитинстві , отроцтві та ранній юності кожний учень повинен захоплюватися красою в усіх її проявах; тільки за цієї умови в нього утверджується бережливе, дбайливе ставлення до краси, прагнення знову і знову звертатися до того предмета, джерела краси, який вже збудив захоплення, залишив у його душі слід». [4,с.377]

За В. Сухомлинським велике значення має й естетична творчість, пов'язана із сприйманням художніх цінностей – літератури, мистецтва. Естетичне сприймання творів літератури, музики, образотворчого мистецтва також потребує активної діяльності. Ця діяльність полягає в естетичній оцінці, в глибокому переживанні тих якостей, що має предмет сприймання сам по собі. [4,с.378]

Педагоги обов'язково повинні прагнути того, щоб учні переживали красу слова в художньому творі, щоб їх хвилював і опис природи, і зображення духовного світу героїв.

Учителі української мови та літератури (Федіна Л.М., Пронжа В.В., Сивочуб Т.П., Пропльоткіна Л.П.) постійно звертаються до джерел рідної мови, вивчаючи твори класиків української літератури. В цій справі їм

допомагає робота Шкільного театру, який було створено в 1994 році Федіною Л.М. Упродовж 12 років на шкільній сцені юними аматорами були поставлені відомі твори українських письменників, наприклад, «Безталанна» Карпенко-Карого, «Наталка Полтавка» І. Котляревського, «Дикий Ангел» та «За двома зайцями» М. Старицького, «Катерина» Т. Шевченко тощо. Репетиції, робота над роллю, підготовка декорацій і костюмів, – все це зближувало учнів різних класів, зміцнювало дружбу і взаєморозуміння. Після такої плідної і творчої роботи учасники вистави, глядачі краще володіють рідною мовою, прагнуть спілкуватися нею навіть на перервах. Краса, передана словом у творах видатних письменників, прищеплює любов до рідного слова, його милозвучності.

Щороку до дня народження Великого Кобзаря в школі триває тиждень української мови та літератури, який завершується «Українськими вечорницями».Учні школи з задоволенням декламують улюблені вірші та уривки з поем, роблять цікаві повідомлення, готують реферати про життя та творчий шлях Т. Шевченка.

«Особливе місце в естетичному вихованні займають живопис і музика…Сфера дій живопису й музики починається там. Де закінчується мова. Те , що неможливо передати словом, можна сказати гармонією фарб, мелодією.», - наголошував В.Сухомлинський. [3,с.181] Заслуговує на увагу кабінет музики, оснащений сучасною технікою: карооке, музичний центр, телевізор, відеомагнітофон, синтезатор, – все це допомагає створити творчу атмосферу, поступово відкрити світ великих ідей, відображених у творчості видатних композиторів: Бетховена, Моцарта, Листа ,Чайковського, Лисенка та інших. Кожний урок музики – це чергова сходинка до чарівного музичного світу.

У школі під керівництвом вчителя музики Балакірської Л.В. створено ансамбль «Співаючі серця», який заворожує своїм співом вчителів та учнів школи. Репертуар ансамблю дуже різноманітний, але найулюбленіші пісні – українські. Робота вчителів музики Балакірської Л.А. та Самбор Л.В. на цьому не зупиняється. Вони створили студію «До–мі–соль–ка» для дітей молодших класів, з якими поставили урок – оперу «Ріпка».Для того, щоб діти середніх класів мали можливість розкрити свої музичні таланти, в школі працює хор, у якому співає понад 60 учнів. Хор – лауреат обласного фестивалю «Співає юність Донбасу», відзначений дипломом за активну участь в першому міському фестивалі хорових колективів «Лейся, песня». Але найголовніше – в 2006 році була створена перша в місті шкільна філармонія, до роботи якої залучаються всі вчителі школи, ансамбль «Співаючи серця», танцюристи, композитори-початківці, поети, хоровий колектив. Магія та сила музичного слова не залишає байдужим жодне дитяче серце, розвиває їх фантазію і здібності.

Перегляд картин – складний засіб емоційно-естетичного впливу. Відомо, що дитина мислить дуже конкретно, тому їй важко зрозуміти узагальнюючий зміст образотворчого мистецтва.

«Досвід переконує, що сприймання краси творів живопису збуджує в дітей прагнення передати у фарбах, лініях, поєднаннях відтінків свої думки і почуття, своє ставлення до навколишнього світу.» [4,с.379]. Якщо ви зазирнете до корпусу молодших школярів ЗОШ №25, вас зустрінуть герої дитячих казок і мультфільмів, зображених на стінах. Це допомагає дитині відчувати себе, як удома, де панує тепло, щирість, доброта та затишок.

Час від часу в школі організовуються тематичні виставки дитячого малюнку: «Спогади про літні канікули», «Настала золота осінь», «Зимові розваги», «Тварини моєї мрії», «Моя родина та наші улюбленці».Поряд із творами професійних художників м. Краматорська (Базилевського І., Вишневської Л., Балакина М.) розташовані стенди з найкращими малюнками талановитих учнів і випускників школи (П'яних М., Пилипенко С., Кащенко А., Палаєва М., Литвинова М.).

На уроках образотворчого мистецтва вчителька І.К. Плугатар приділяє велику увагу тим творам живопису, на яких відображено красу природи, людину з її складним і багатогранним духовним світом. Наприклад, «Струмок у березовому лісі» І. Шишкіна, «Букет квітів» П. Гогена, «Монна Ліза» Леонардо да Вінчі, «Три грації» Рафаеля, «Богатирі» В. Васнецова тощо.

Висновки… Система роботи ЗОШ №25 (І-ІІ ст.) м. Краматорська з естетично-художнього виховання реалізує концептуальні положення творчої спадщини В. Сухомлинського, який наголошував, що «…відчувати серцем найтонші порухи душі, вміти побачити в очах горе, образу, страждання, самотність, а найголовніше – вміти бачити і відчувати в очах свого ближнього потребу в співчутті, допомозі.» [1,с.562]

Література

1. Сухомлинський В.О.Народження громадянина. Вибрані твори : У 5-і т.-К.: Радянська школа, 1977.- Т.3.-С.557-565.
2. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. Вибрані педагогічні твори в 5 т.- К.: Радянська школа, 1977-Т.3.- С.5-279.
3. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. Вибрані педагогічні твори в 5 т.- К.: Радянська школа, 1977-Т.1.- С.177-184.
4. Сухомлинський В.О. Павлиська середня школа. Вибрані педагогічні твори в 5 т.- К.: Радянська школа, 1977-Т.4.- С.369-385.
5. Киселев В. С днем рождения, музей //Краматорская правда. – № 3. – 1984. – С.3.
6. Жуков Г. Учебный класс вкоридоре //Краматорская правда. – №8. – 1987. – С. 2.

Тернопільська В.І.

ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

Розбудова Української держави на демократичних і гуманістичних засадах, інтегрування у європейське співтовариство вимагає докорінного удосконалення характеру взаємин у системі „людина-людина”, „людина-

колектив". З огляду на це освітні заклади мають бути зорієнтовані на розвиток у школярів соціально-комунікативної культури, стійких морально-духовних цінностей, що дають можливість вести продуктивне і наповнене самоздійсненням життя.

Теоретичні погляди та практичний досвід В. Сухомлинського з проблеми виховання соціально-комунікативної культури школярів найбільш повно відповідають вимогам сучасності, сприяють поглибленню гуманістичної спрямованості виховного процесу у загальноосвітній школі. Виходячи з цих міркувань, вважаємо, що дослідження цього аспекту педагогічної спадщини вченого є актуальною науковою проблемою, яка має велике значення для підвищення ефективності виховання у практиці національної школи України.

У вітчизняній та зарубіжній літературі різноманітні аспекти проблеми соціально-комунікативної культури розглядаються у філософських, соціологічних, культурологічних, психолого-педагогічних дослідженнях: І. Агієнко, О. Асмолов, Г. Андрєєва, Є. Андрущенко, І. Бех, О. Бодальов, Л. Виготський, Є. Бондаревська, І. Звєрєва, Л. Лембрик, С. Сарновська, І. Тимченко, В. Кабрін, Я. Коломінський, А. Кребер, К. Клукхольн, О. Леонтьєв, А. Маслоу, А. Мацумото, А. Мудрик, Ж. Піаже, А. Петровський, Д. Фельдштейн, О. Франкл та інші.

Метою даної статті є аналіз теоретичних поглядів і практичного досвіду В. Сухомлинського щодо соціально-комунікативного розвитку школярів.

Необхідно зазначити, що багато слушних порад стосовно соціально-комунікативної культури, взаємин вчителя і учнів, відображено у педагогічній спадщині В. Сухомлинського. В системі роботи педагога передусім видно прагнення і вміння побачити, оцінити певну ситуацію очима дітей. Як правило, комунікативна некомпетентність деяких вихователів призводить до ускладнень у створенні довірливих взаємин зі школярами. Це, в свою чергу, зумовлює гальмування комунікативного, соціального розвитку вихованців. Системний підхід до формування особистості через спілкування був реалізований В.Сухомлинським в три етапи. „В ході першого етапу формувалася системна оцінка особистості учня. На другому етапі, на базі такої оцінки, створювалися організаційні принципи взаємодії вчителя з конкретним учнем. В ході третього етапу відпрацьовувалася техніка обміну думками, почуттями" [7, с.301-362].

Якщо вихователь прагне, щоб його виховання стало мистецтвом він має „відточувати слово", зауважує вчений. „Шукайте в невичерпній скарбниці нашої рідної мови перлини, які запалюють вогник захоплення в дитячих очах. Слово – це найтонший різець, здатний доторкнутися до найніжнішої рисочки людського характеру. Вміти користуватися ним – велике мистецтво. Словом можна створити красу душі, а можна й спотворити її. Слово потрібне дитині кожної хвилини – і тоді, коли вона втішається радощами життя, і тоді, коли її серце стискає сум" [2, с.161-167].

На думку В. Сухомлинського, якою стане людина залежить від того, яке в неї спілкування з іншими людьми, до чого воно кличе думку й волю, який світ людського відкривається перед нею [1, с. 455].

Передусім слід відмітити, що соціально-комунікативний розвиток особистості школяра здійснюється у колективі. У цьому зв'язку педагог наголошує на забезпеченні добродійних відносин між дитячою спільністю і навколишнім оточенням. З одного боку, мова йде про колективну працю на благо людей, творення добра учнями іншим. А з другого – йдеться про спрямування громади, до якої належить школа, на творення добрих справ для дітей. Складний шлях формування колективу в його розумінні можна визначити так: взаємозв'язок розкриття сутності колективізму, стимулювання спільних емоцій і співпереживань, благородних вчинків.

Можна відзначити також вагомий внесок педагога у розуміння механізму та психолого-педагогічної суті впливу учнівського колективу на особистість дитини, формування у неї соціально-комунікативної культури. „Розібратися в складному, інколи дивовижному переплетенні всіх цих явищ, – стверджує В. Сухомлинський, – означає осмислити найтонші „механізми" впливу колективу на особистість, усвідомити взаємозалежність поглядів, переконань, ідеалів особистості й колективу, розуміти умови за яких формується здатність колективу впливати на особистість, з одного боку, і підтверджується здатність особистості бути вихованою під впливом колективу, з другого" [4, с. 544]. Механізм впливу на особистість з боку колективу полягає в обміні інформацією між вихованцями у процесі спілкування. Діти у В. Сухомлинського діляться один з одним думками, висловлюють свої погляди, сперечаються, у них з'являються щоразу нові питання, пов'язані як з явищами навколишнього життя, так і з прочитаними книжками. Саме цей складний і багатогранний процес містить великі потенційні можливості впливу на духовний світ школяра, становлення у нього соціально-комунікативної культури.

Соціально-комунікативна культура формується у процесі свідомої й активної участі особистості в духовному житті колективу. Педагог вбачав, що колективний вплив на особистість відбувається через механізм усвідомлення того, що певні погляди, думки, рішення, інтелектуальні надбання колективу відбивають якусь частку її пропозицій, знань, пошуків істини, що вона разом з іншими є їх творцем, а не пасивним споживачем. Тому посилюється її готовність сприймати духовну енергію колективу, підвищується впевненість у власних можливостях, розвиваються соціально-комунікативні уміння.

Крім того, В. Сухомлинський виділив як аспект успішного виховання соціально-комунікативної культури становище особистості в системі взаємовідносин. За твердженням педагога, розвиток особи в колективі можливий лише за умови її переконаності в тому, що вона комусь потрібна. для когось безмежно дорога. Але і вона кимось дорожить, хтось для неї безмежно дорогий. Це переконання відкриває її для діалогу з колективом, створює умови для формування соціально-комунікативної культури. При

цьому важливе значення має позитивний емоційний контакт з колективом на основі усвідомлення особистістю його піклування і підтримки. У даному випадку йдеться про вплив колективу на особистість через емоційну сферу, коли певні вимоги колективу, його моральні цінності сприймаються не як щось вороже, а як прояв піклування і турботи. В цих умовах виникає своєрідний емоційний стан особистості, який педагог називав „відкритістю серця".

В. Сухомлинський розробив також педагогічні вимоги до ефективного спрямування життя, діяльності і розвитку учнівського колективу, серед них авторитетність педагога і педагогічного колективу як професійної єдності; глибоке входження педагога в структуру відносин і проблем педагогічного колективу; єдність духовного життя вчителів і учнів; обережне і доброзичливе „доторкання" до особистості кожного вихованця; переконаність, одухотвореність слова вчителя, його спрямованість на діалог з учнями; глибоке усвідомлення кожним вчителем світу думок, інтересів, прагнень сучасних школярів. Вчений виявив, виділив і підняв до рівня педагогічних законів найтонші нюанси ставлення педагога до учнів, без розуміння яких не може бути особистісно орієнтованого виховання.

Проте виховання соціально-комунікативної культури неможливо уявити поза створенням гуманних взаємин між дітьми. А формується гуманність, зауважує педагог, з найнепомітніших речей: з віри в людину, в добре начало в ній, з творення добра стосунками, які розвиваються насамперед у праці на благо людей. Взаємини відтворюються у свідомості людей, у їх діяльності, у таких вчинках, як допомога, співучасть, співпраця. Повноцінне виховання взаємин можливе тоді, коли дитина сприймає насамперед добро і виховується добром [1].

Педагогічна система В. Сухомлинського передбачала формування у дітей з раннього віку здатності до співпереживання, чутливості до чужого болю, милосердя і доброти щодо однолітків, молодших, старших, а також активну допомогу і підтримку слабкішим.

Виключно важливе значення має думка педагога про необхідність виховання в учнів почуття поваги до інших, вміння співпереживати й співчувати товаришеві, розвиток вмінь невербального спілкування. „Як це важливо навчити маленьких дітей по очах, і за рухами, по розмові розглядати в оточуючих горе і радість, засмучення і тривогу, хвилювання і збентеження, – писав В. Сухомлинський. – Якщо не проводити цієї роботи, людина може вирости бездушним чурбаном. Зберіть тридцять таких чурбанів, і перед вами буде „колектив", але який? Це буде сліпа, бездушна сила, яка готова безпощадно розтоптати людину. Тупа байдужість, безсердечність, емоційна товстошкірість – це дуже сприятливий ґрунт для лицемірства, демагогії" [3].

Сутність взаємин, а відповідно й соціально-комунікативної культури, за вченим, розкривається у формуванні духовної потреби людини в людині, яка пробуджується лише тоді, коли вихованець буде здатним переживати

інтерес до духовного світу іншої людини. Такі стосунки також забезпечують і розвиток колективу.

Педагог подає важливі норми моральності, дотримання яких зводиться до плекання в собі добра, правди, честі, духовної краси, творіння добрих справ, протистояння злу, неправді, безчестю. Але така „азбука моральної культури входить у свідомість і душу людини лише тоді, коли в шкільному колективі є елементарна культура людських взаємовідносин" [8].

В свою чергу, соціально-комунікативна культура вихователя виявляється, перш за все, у глибокому розумінні ним дитини, вмінні вибудовувати гармонійні взаємини між вихованцями у міжособистісному спілкуванні, колективних справах.

„Більше будь-яких інших негараздів ми, вихователі, побоюємося саме грубощів душі, моральної товстошкірості, несприйнятливості, добра, краси" [6, с.283-582].

Людина великої душі, Василь Олександрович був переконаний, що „вчителеві треба розуміти Світ Дитини", любити дітей і свою благородну справу. „Педагог без любові до дитини – це все одно, що співець без голосу, живописець без відчуття кольору" [5].

Любов до дітей це не лише внутрішній стан, а й провідний мотив, стимул педагогічної діяльності. Педагог наголошував, що педагогічна творчість неможлива без оволодіння надбаннями загальнолюдської культури, а цей процес неможливий без напруженої роботи душі. Він зазначав, що „педагогічна культура – це жива творча педагогіка, в якій закономірності процесу впливу на духовний світ вихованця ніби зливається з особистістю вчителя" [5].

Таким чином, можна стверджувати, що педагогічна спадщина В. Сухомлинського – невичерпне джерело нових педагогічних ідей і технологій виховання духовного світу школярів, розвитку у них соціально-комунікативних умінь і навичок. Вона збагачує гуманістичним спрямуванням систему цінностей нової національної школи. Ідеї вченого є дуже актуальними для нашого сьогодення, і найкращий шлях загострити на них увагу – це розкрити в усій повноті той глибокий і міцний фундамент, який був закладений на цій ділянці видатним вченим.

Література

1. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5-ти т. – Т.1. – К.: „Рад. школа", 1976. – 654с.

2. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5-ти т. – Т.5. Статті. – К.: „Рад. школа", 1977. – 639с.

3. Сухомлинский В.А. Вижу человека // Литературная газета. – 1967. – 26 сентября.

4. Сухомлинський В.О. Духовний світ школяра // Вибрані твори: У 5-ти т. – К., 1976. – Т.1. – С. 544.

5. Сухомлинський В.О. Наша „скрипка" // Радянська освіта. – 1966. – 21 травня.

6. Сухомлинський В.О. Народження громадянина // Вибрані твори: В 5-ти т. – К.: Радянська школа, 1976. – Т.3. – С.283-582.
7. Сухомлинський В.О. Народження громадянина //Вибрані твори: В 5-ти т. – К.: Рад. школа, 1980. – Т.3. – С.301-362.
8. Сухомлинський В.А. Сердце отдаю детям. – К.: Изд-во „Рад. школа", 1972. – 243с.

Фінін Г.І.

ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО ТА УМОВИ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ В УЧАСНИКІВ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ

Актуальність статті. У центрі сучасного освітнього процесу перебуває особистість із її своєрідним внутрішнім світом, потребами, інтересами, почуттями. Формується така особистість завдяки гуманізації й демократизації навчально-виховного процесу, пошуку оптимальних концептуальних підходів до розвитку системи освіти, тому особливої актуальності набуває досвід поширення та розвитку в освітньому просторі України особистісно орієнтованої педагогіки Василя Олександровича Сухомлинського – подвижника гуманістичної педагогіки.

Протягом останніх десятиліть Українська держава розвивається в умовах постійного реформування, що охопило всі сфери суспільного життя: економіку, культуру, ідеологію, науку. Це стосується безпосередньо й педагогіки. Одним із пріоритетних напрямів сучасної педагогічної науки є педагогічні персоналії, які репрезентують творчий доробок педагога як неповторної особистості, сприяють формуванню уявлень про цілісний педагогічний процес. Дослідники аналізують персоналії з нових позицій та потреб сучасної педагогічної науки, переосмислюють їхню творчість, інтерпретують авторські ідеї відповідно до актуальних питані, сучасності.

Особливе місце серед досліджень педагогічних персоналій посідають праці, присвячені вивченню педагогічної спадщини Василя Сухомлинського, вона є постійним об'єктом уваги науковців не тільки в Україні [2-5; 7; 8;11; 12; 14], а й за кордоном[15].

Творчість Василя Сухомлинського, починаючи з 1950-х років, привертала увагу не тільки освітян, а й усієї громадськості. Ще за життя педагога в періодичних виданнях з'являлися публікації, де аналізувалися його здобутки. Одні вчені високо оцінювали ці досягнення (Губко О., Кузнецов Ф., Лебедева Є., Левшин А., Соловейчик С. тощо), інші висловлювали критичні зауваження (Кумарін В., Лихачов Б. та ін.).

У 90-ті роки XX ст., за визначенням академіка О.Савченко, сформувався напрям в історії педагогіки - "сухомлиністика", що, спираючись на творчий доробок В.Сухомлинського. досліджує й поширює його спадщину, підтримує досвід реалізації й розвитку його ідей в Україні та за її межами. У межах цього напряму швидкими темпами зростає кількість публікацій, де висвітлено життя, діяльність та окремі аспекти педагогічної системи В.Сухомлинського. Однак дослідники педагогічної

спадщини В.О. Сухомлинського недостатньо уваги звернули на дослідження умов та шляхів формування толерантності та педагогіки толерантності в цілому. Розв'язати ці завдання можливо шляхом проведення історико-педагогічного пошуку. Аналіз наукових праць вітчизняних педагогів, присвячених вивченню педагогічної системи В.Сухомлинського, дає підстави простежити загальні тенденції розгляду педагогічних поглядів В.Сухомлинського та його внеску у вітчизняну та світову педагогічну скарбницю.

В.О.Сухомлинського хвилювала думка про те, що гуманне громадянське суспільство можуть побудувати лише гуманні, толерантні люди, які усвідомлюють кожну людину й себе як найвищу цінність [8, с.11].

Метою статті є пошук шляхів та умов формування толерантності в сучасній педагогічній науці.

Важливий внесок у розробку шляхів та умов формування толерантності зробив М. Бубер. Він виділив низку важливих якостей толерантності, показав зв'язок толерантності з життєдіяльністю людей у малих групах, виявив риси толерантної та інтолерантної особистості [6]. Поступово виникла необхідність створення нового напряму в педагогічній науці - педагогіки толерантності.

Асмолов О. трактував толерантність як соціальну норму, що визначає стійкість до конфліктів у поліетнічному, міжкультурному суспільстві: «Якщо різноманітність людей, культур та народів є цінністю як позитивна якість, то толерантність - норма цивілізованого компромісу між конкурентними культурами та готовність до прийняття інших логік та поглядів, є умовою збереження різноманітності, свого роду історичного права на відмінність, несхожість» [1, с.7]. Толерантність - це єдність у різноманітності. Толерантність із педагогічної точки зору – це, по-перше, мета процесу виховання, і, по-друге, засіб досягнення виховних та освітніх завдань, тобто вимога до діяльності та особистості педагога.

З погляду І. Беха, «основні положення педагогіки толерантності включають гуманізацію та демократизацію особистісних взаємин у дитячому колективі. Гармонійність виховання можлива лише в тому випадку, якщо дитина вільно робить те, що вона хоче, але хотіти вона мусить те, на що спрямовує її вихователь» [3, с.58].

І в цьому аспекті особливо актуальним є формування діалогічного типу спілкування між педагогом та дитиною, коли обидва суб'єкти освіти розуміють і поважають особистісну цінність одне одного, відчувають взаємну відповідальність.

Толерантність характеризує важливу людську здатність: відчуття терпимості, співучасті. Без цієї здібності неможливе не тільки колективне, а й індивідуальне буття. У процесі толерантної взаємодії формується система цінностей, що в подальшому визначає поведінку особистості стосовно до інших осіб.

Виразність толерантності залежить як від природних особливостей особистості, наприклад, темпераменту, загальної чутливості нервової

системи, так і від умов сприйняття та виховання, життєдіяльності та його емоційного досвіду. Толерантність виникає і формується у взаємовпливі та спілкуванні. В основі цього процесу лежить механізм усвідомленої або неусвідомленої ідентифікації. Остання насамперед є результатом діяльності більш фундаментальної властивості особистості - здатності порівнювати себе, свою особистість, поведінку, психічний стан з особистостями інших людей.

Толерантність у міжособистісних взаєминах може супроводжуватися будь-яким знаком емоційним станом особистості (позитивним - радість, задоволення, і негативним - сум, невдоволення). Чим тісніше взаємини особистостей різних груп, тим більш позитивний рівень толерантності можливий між ними. Більш того, толерантність у взаєминах залежить від їх типу, якщо когнітивна та емоційна форма толерантності можлива за будь-яких умов спілкування, наприклад, із незнайомою особистістю, то поведінковий тип характерний для знайомих особистостей. Толерантність - соціально позитивна властивість особистості, вона підтримується загальнолюдськими нормами життя, але може характеризуватися індивідуальністю, вибірковістю, якщо толерантність виникає, наприклад, не під час будь-яких стосунків між особистостями, а тільки тих, що мають значущість. У зв'язку з цим природно припустити, що за наявності міжособистісної привабливості, можливо очікувати ще більш позитивно спрямований рівень толерантності в усіх її формах вияву.

Останнім часом дослідженню толерантності приділяється велика увага, адже вивчення цього феномену в рамках проблеми міжособистісних взаємин має велике теоретичне та практичне значення. З точки зору психології, розв’язання проблеми толерантності в міжособистісних взаєминах важлива щодо розвитку теорії особистості та міжособистісних стосунків, оскільки без знання її механізмів загалом неможливо зрозуміти сутність особистості людини як соціальної істоти та особливості організації навчально-виховного процесу.

Необхідність толерантного ставлення до вихованців обґрунтовує І.Д. Бех. Він акцентує увагу на тому, що особливої методичної чіткості від педагога вимагають ситуації, коли вихованець не відповідає йому прихильністю, нетактовний або нечемний із ним. Такий вихованець часто буває глухим до дій педагога. Ситуація особливо погіршується, коли вихованець зневажає чи ображає педагога, через що в останнього може виникнути сильний внутрішній конфлікт: з’являється почуття обурення. Це почуття часто призводить до емоційно-ситуативної несправедливість, а то й мстивості педагога, що дезорганізує виховний процес. Щоб цього не сталося, педагог має вважати такого вихованця не затятим кривдником, а лише таким, що образив його тільки на цей момент: таке міркування суттєво змінить перебіг у нього почуття образи та його виховні дії будуть оптимальними[2, с.16].

О. Матієнко, аналізуючи виховання толерантності у старшокласників середніх загальноосвітніх ліцеїв Франції, визначає такі педагогічні умови формування комунікативної толерантності у ліцеїстів:

- обов'язкове залучення учнів до соціальної діяльності, що передбачає активну участь в інтенсивній взаємодії з різними суб'єктами;
- єдність дій усіх соціальних структур, що забезпечується педагогами Франції;
- постійний педагогічний моніторинг стану сформованості комунікативної толерантності кожного учня. Він передбачає прогнозування, спостереження й оперативне регулювання виявлення комунікативної толерантності в кожного учня в конкретному проміжку часу;
- структурування стосунків у системі "учень – учень", "учень – педагог";
- урахування вікової специфіки формування толерантності;
- підготовка педагогів до педагогічного керування виховним процесом [10, с.8].

Висновки. Отже, сучасні вимоги до соціальних і професійних якостей особистості потребують подальшого дослідження та пошуку оптимальних шляхів та умов формування толерантності всіх учасників навчально-виховного процесу, що стимулює нас до більш поглибленого вивчення педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського.

Література

1. Асмолов АГ. Толерантность: от утопии - к реальности // На пути к толерантному сознанию. - М.: Смисл, 2000. - 255 с.
2. Бех І.Д. Духовний розвиток особистості: поступ і незвідане // Педагогіка і психологія. - 2007. - №1 (54) - С. 5-27.
3. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання - нова освітня філософія // Педагогіка толерантності. - 2001. - №1. - С. 55-65.
4. Богуш А.М. Культурологічна парадигма в спадщині В.О. Сухомлинського // Педагогіка і психологія. - 2006. - №3 (52) - С. 5-12.
5. Бондар Л.С. Гуманістичне виховання школярів у педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського // Педагогіка і психологія. - 2004. - №2 (43) - С.5-10.
6. Бубер М. Я и ты.: Пер. с нем. - М.: Высшая школа, 1993. -175 с.
7. Волошина О. Проблема формування толерантності в сучасних педагогічних дослідженнях // Рідна школа. - 2007. - №3. - С. 4-6.
8. Кучинська І.О. Мотиви розвитку громадянського виховання в Україні (друга половина XIX-XX століття) // Педагогіка і психологія. - 2006. - №2 (51) – С. 115-119.
9. Любицына М.И. В.А. Сухомлинский о воспитании детей. Л., «Знание», 1974. - 32 с.
10. Матієнко О.С Виховання толерантності у старшокласників середніх загальноосвітніх ліцеїв Франції: Автореф. дис. ...канд. пед. наук. - К., 2006. - 17 с.
11. Сараєва О.В. Педагогічна система В.О. Сухомлинського в науковому доробку вітчизняних учених: Автореф. дис. …канд. пед. наук 13.00.01. – К.: Б. в., 2007. - 21 с.
12. Спогади про Сухомлинського / Упоряд. С.П. Заволока. - К.: Рад. шк.., 1990. – 223 с.

13. Сухомлинський В. Потребность человека в человеке. М., «Сов. Россия», 1978. – 96 с.

14. Теорія і практика сучасного естетичного виховання у контексті педагогічної спадщини Василя Сухомлинського. Збірник наукових праць. - Полтава, Вид-во ПДПІ ім. Короленка, 1998. – 352 с.

15. Ли Цзихуа Творче використання спадщини В.О. Сухомлинського в КНР: Автореф. дис. …канд. пед. наук 13.00.01. – К.: Б.в., 2005. – 19 с.

Берека В.Є.

В.О.СУХОМЛИНСЬКИЙ: СУТНІСТЬ УПРАВЛІНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

В Україні формується державна політика в галузі освіти, створено основне освітянське законодавче поле, розроблено нормативно-правову базу для розвитку національної системи освіти. Прийнято закони „Про освіту”, „Про дошкільну освіту”, „Про професійно-технічну освіту”, „Про позашкільну освіту”, „Про вищу освіту”, затверджено Національну доктрину розвитку освіти України у XXI столітті.

Однією з важливих складових педагогічної освіти, науки і практики є управління педагогічними системами. У зв’язку з радикальними змінами в соціально-освітньому просторі України відбувається процес формування цілісної теорії управління навчальними закладами, що відповідає новій педагогічній парадигмі.

За останні роки школа України пройшла значний шлях від одноманітності, унітарності до варіативності, різноплановості. З’явилося чимало інноваційних навчальних закладів; відбувається оновлення та вдосконалення змісту освіти і виховання, модифікації форм та методів навчальної і виховної роботи; шкільне життя будується на демократичних засадах; все більшого розвитку набирає ідея підпорядкування процесу освіти завданням виховання підростаючого покоління.

Проте, як відомо, будь-які реформи і трансформації мають враховувати попередній досвід, здобутки, прогресивні ідеї, щоб не повторювати помилок та ефективніше використовувати все позитивне для подальшого руху вперед. Саме тому розробка нових моделей навчально-виховного процесу повинна ґрунтуватися на врахуванні історико-педагогічного досвіду. Цього вимагають і концептуальні положення про реформування освіти в Україні, якими передбачено оптимальне поєднання в педагогічному процесі „класичної спадщини і сучасних досягнень наукової думки” [1].

Повчальним для сьогодення є визначення В.О.Сухомлинським сутності процесу управління навчальним закладом. Василь Олександрович чимало наукових доробок присвятив актуальним проблемам шкільної справи. У багатьох з них він наголошує, що директор школи стає організатором і керівником педагогічного колективу лише тоді, коли зуміє об’єднати зусилля вчителів для колективної думки, знаходить ефективний шлях її розвитку в творчій праці і – що найголовніше – разом з учителями з року в рік нагромаджує духовні цінності навчально-виховного процесу [2, 606].

Ці думки народжувалися не на голому місці. У своїй праці „Павлиська середня школа" Василь Олександрович, узагальнюючи власний досвід, підбиває підсумки своєї 33-річної педагогічної роботи в Павлиській середній школі, з них – 26 років на посаді директора [3, 32]. Тому як настанову слід сприймати його слова: „Керівник школи буде хорошим, авторитетним наставником учителів і учнів лише доти, доки він удосконалює свою майстерність і майстерність учителя й вихователя" [3, 31].

Керівник навчального закладу, на думку В.О.Сухомлинського, – це генератор колективних ідей. Процес управління школою Василь Олександрович подає як систему діяльності директора школи. Педагог-дослідник першим обґрунтував необхідність управління кінцевими результатами педагогічного процесу в межах масштабних управлінських циклів (10-річного, 8-річного, 4-річного).

Як директор, Василь Олександрович у своїй роботі керувався нестандартними для того періоду принципами: ініціативністю, демократичністю, колегіальністю прийняття управлінських рішень, відкритістю для критики, врахуванням думки підлеглого, творчого підходу до розв'язання освітянських проблем, гуманізацією навчально-виховного процесу.

Загалом, у той час ступінь розробки понятійного апарату теорії внутрішньошкільного управління був досить низьким, обґрунтування змісту управлінської діяльності велося згідно з існуючою парадигмою державного управління, в основному аналізувалися контроль та планування провідних функцій управління, проблематика досліджень формувалася переважно директивним способом, з емпіричних методів дослідження використовувалися лише спостереження, вивчення управлінського досвіду та відповідної документації. Сьогодні як аксіома сприймається настанова В.О.Сухомлинського: „Щоб керувати колективом і правильно спрямовувати його діяльність, керівник школи і всі вихователі повинні добре знати психічні, духовні, інтелектуальні особливості кожної дитини" [2, 407].

Та й методи роботи з учителями, які застосовував Василь Олександрович, не вписувалися у традиційні. „Індивідуальна, дружня, відверта, душевна розмова – головний метод роботи директора з учителем", – зауважував він [3, 39].

На наш погляд, визначним явищем у практичній педагогіці стала його фундаментальна теоретико-прикладна праця з проблем керівництва школою „Розмова з молодим директором школи" (окремі бесіди публікувалися в 1965 – 1966 рр. у журналі „Народное образование") [3]. Автор розкриває широке коло питань, охоплює такі важелі впливу на навчально-виховний процес, як творча праця педагогічного колективу, індивідуальна творчість учителя, навчально-виховний процес на уроках, педагогічна культура вчителя, керівництво процесом навчання, аналіз уроку, підсумки навчального року, взаємовідносини вчителя зі своїми вихованцями, виховання важких підлітків тощо.

Лейтмотивом цієї „розмови" є твердження, що навчально-виховний процес має три джерела: науку, майстерність і мистецтво. Ефективно керувати навчально-виховним процесом – означає досконало володіти наукою, майстерністю викладання й мистецтвом навчання та виховання ... Для керівника на першому місці має стояти сама суть шкільної справи – навчання і виховання, вивчення і знання дитини [4, 8].

Доречно було б виділити основні проблеми, на яких акцентував Василь Олександрович, аналізуючи процес керівництва навчальним закладом:

1. „Якщо ви хочете бути хорошим директором, прагніть передусім бути хорошим педагогом – хорошим учителем-дидактом і хорошим вихователем не лише для тих дітей, яких ви навчаєте на своїх уроках, а й для всіх вихованців школи, довіреній вам суспільством, народом, батьками. Якщо ж ви, зайнявши посаду директора, вважаєте, що успіх залежить від якихось особливих адміністративних талантів, прощайтеся з думкою стати хорошим директором" [4, 9-10].

Василь Олександрович наголошував, що справжнім керівником, якому вірять і якого поважають, можна стати лише тоді, коли з кожним днем усе більше заглиблюєшся в деталі, тонкощі педагогічного процесу, коли перед тобою відкриваються все нові й нові грані того, що можна назвати мистецтвом впливу на душу людини [4, 10].

2. Як дбайливий садівник готує ґрунт під троянди, так директор школи повинен готувати ґрунт для запозичення передового досвіду, набутого майстрами педагогічної праці. І підготовка цього ґрунту залежить передусім від майстерності директора школи як педагога. Майстерність колективу – це педагогічні ідеї. Але ідеї без конкретних справ перетворюються в пустоцвіт. Щоб ідея перейшла з практики однієї школи в практику іншої, потрібна індивідуальна творчість, що ґрунтується на колективних переконаннях [4, 18].

3. Предметом особливої турботи всього педагогічного колективу і керівника школи повинні бути початкові класи як ланка, де діти оволодівають інструментом учіння, одержують початкову освіту.

„Мистецтво керівництва загальноосвітньою школою в тому й полягає, щоб учителів початкових класів та вчителів середніх і старших класів об'єднували єдині педагогічні переконання, щоб індивідуальна творчість, – а без неї немислимий творчий колектив, – образно кажучи, текла невичерпними струмками в єдиний потік колективної майстерності, колективного досвіду, колективного піклування про знання учнів" [4, 27].

4. Головна діяльність, яка визначає характер усієї атмосфери, всього укладу шкільного життя, - це свідома розумова праця учнів, результатом якої є глибокі, міцні знання. Керувати педагогічним колективом, бути вчителем учителів – означає управляти розумовою працею школярів, впливати на неї.

„Часто доводиться чути запитання: як можна керувати школою і одночасно займатися науково-дослідною роботою? Але повсякденно

аналізувати розумову працю школярів, проникати в саму сутність процесу пізнання навколишнього світу, вивчати численні факти, робити висновки й узагальнення, думати над тим, як зробити розумову працю ефективнішою, – це і є найбільш жива, найбільш вдячна наукова робота" [4, 28].

5. Найважливіша місія директора і завуча – відкрити перед учителем один дуже важливий і водночас важко вловимий нюанс педагогічної діяльності: вчитель повинен думати про теоретичний матеріал, який він викладає, і одночасно спостерігати за розумовою працею школярів, бачити, спостерігати, аналізувати їхню увагу, інтерес, вольові зусилля, ставлення до інтелектуальної праці і до вчителя. Гармонійне злиття цих функцій педагогічної праці, вміння думати й всебічно аналізувати складний процес учіння – це одна з тих найтонших сфер педагогічної майстерності, проникнення в яку дає нам щастя творчості [4, 34].

Педагогічне керівництво школою насамперед у тому й полягає, щоб бачити, як у праці кожного вчителя зливаються ці функції, допомагати вчителю стати мудрим творцем тієї гармонії, ім'я якій зосереджена розумова праця школярів [4, 35].

6. На запитання керівників шкіл, чи обов'язково директору знати всі предмети навчального плану середньої школи, В.О.Сухомлинський дає однозначну відповідь:

– Так, обов'язково. І не тільки програму, а й значно більше. Директор повинен бачити передній край наук, основи яких викладаються у школі. А про програму нічого й казати - це ази, без знання яких керівництво перетворюється в пусту балаканину [4, 46]. Цієї думки Василь Олександрович дотримувався впродовж усього періоду керівництва школою. Він постійно підкреслював: „Перше джерело, що живить дитячу любов до знань, – це висока інтелектуальна культура вчителів і насамперед директора школи. Неможливо керувати навчально-виховним процесом у школі, не знаючи предметів навчального плану" [3, 44]

Все це директору потрібно знати і для того, щоб аналізувати працю вчителя, і для того, аби утвердити в педагогічному колективі важливе переконання: учіння – дуже складна розумова праця, а щоб керувати ним, потрібно розуміти, бачити його в усіх деталях.

Безумовно, педагогічна спадщина видатного педагога глибинна, багатогранна й багатоаспектна. Але ми не випадково зупинилися на його ідеях і думках про управління навчальним закладом. Поради і рекомендації з окремих проблем навчального процесу і керівництва ним ґрунтуються як на багаторічному досвіді Василя Олександровича, так і на даних тогочасної науки та узагальненні досвіду кращих керівників шкіл країни. Саме врахування й творче використання цього цінного історико-педагогічного досвіду може сприяти розв'язанню назрілих проблем, зокрема й тих, що нагромадилися в управлінні навчальними закладами різних рівнів акредитації.

Література

1. Державна національна програма „Освіта" (Україна XXI століття). К., 1994.

2. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5-ти т. – К., 1977. – Т.1.
3. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5-ти т. – К., 1977. – Т.4.
4. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором школи. – К.: Рад. шк., 1988. – 284 с.

Акімова О.М.

РОЗУМОВЕ ВИХОВАННЯ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

На сучасному етапі розвитку суспільства все більше уваги приділяється реалізації головної мети виховання – всебічному гармонійному розвитку школяра, велика частина з реалізації цієї мети припадає на розумовому виховання школярів.

Сучасний школяр повинен бути мобільним, підготовленим до роботи в умовах, що постійно змінюються, здатним оцінювати ситуацію і знаходити оптимальні рішення виникаючих проблем, бути свідомим громадянином, духовно розвиненою людиною. Цим світовим тенденціям відповідає вдосконалення системи вищої освіти в рамках входження України до Болонського процесу та реформування шкільної освіти, головна змістовна задача якого складається в підвищенні якості навчання та виховання. Незважаючи на інновації в навчально-виховному процесі викладачі та вчителі все частіше звертаються до педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського. З огляду на вище зазначене постає проблема: в чому сутність розумового виховання в педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського, які базові принципи використовував видатний педагог?

Мета цієї статті – проаналізувати сутність розумового виховання за В. О. Сухомлинським, визначити мету, фактори розумового виховання, засоби формування «учня – мислителя» у творчій спадщині педагога.

Згідно з вище зазначеним перед автором статті постали такі задачі:

1. Проаналізувати сутність розумового виховання в педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського.
2. Визначити мету та фактори розумового виховання.
3. Визначити засоби формування «учня-мислителя».

В.О.Сухомлинський видатний український педагог 20 століття, глибокий знавець та дослідник дитячої думки, талановитий вихователь. Школа для нього завжди була педагогічною лабораторією. Багатим джерелом педагогічної творчості для нього був народний фольклор.

В.О.Сухомлинський писав, що народ є живим і вічним джерелом педагогічної мудрості. Якби не було постійного духовного спілкування з людьми, не можна було б навчати і виховувати підростаюче покоління. Народ бережно зберігає і передає від покоління до покоління найцінніше духовне багатство - працелюбність, майстерність. Прогресивна народна педагогіка надихала педагога на пропаганду і реалізацію ідей виховання у дітей та молоді любові до Вітчизни, глибокої шани до батьків та рідних,

сердечної чуйності, готовності надати допомогу людині в біді, підпорядкування книжкових знань реальним потребам життя.

У центрі уваги педагога було питання, як навчити дітей мислити? Джерелами активізування розумової діяльності були: уроки мислення, школа радості (школа під голубим небом), тісні контакти з природою і наочними образами. В.О. Сухомлинський зазначав, що уміння дати дитині подумати – це одна з тонких якостей педагога. Він будував алгоритм всього, що могло стати джерелом думки його вихованців, визначав об'єкти спостережень. Так народилась книга «Все в природі змінюється», « Як мандрує капля води».

Педагог зазначав, що все велике у світі, усе прекрасне – це плід розуму людини. За Сухомлинським, розумове виховання передбачає формування наукового світогляду, розвиток пізнавальних і творчих здібностей, вироблення культури розумової праці, постійне збагачення знаннями з одночасним використанням їх на практиці. Знання за Сухомлинським будуть фактором розумового виховання лише за умови, коли стануть переконанням особистості, позначаться на спрямованості людини, на її суспільної активності та інтересах.

Розум людини розвивається з перших місяців і до кінця життя в умовах будь-якої корисної діяльності завдяки вивченню рідної мови. Але всю повноту значення розумове виховання одержує в умовах навчання і освіти, збагачення своєї пам'яті знанням усіх тих багатств, які надбало людство. Тут насамперед треба мати на увазі не просто оволодіння знаннями, а глибоке проникнення в їхню сутність, оволодіння методами їх одержання та застосування на практиці, культурою розумової праці.

Розумове виховання – цілеспрямована діяльність педагогів з розвитку розумових сил і мислення учнів, прищеплення їм культури розумової праці. Розумове виховання спрямоване на розвиток інтелектуальної культури особистості, пізнавальних мотивів, навичок мислення, раціональної організації навчальної праці.

Отже, головна мета розумового виховання – забезпечення засвоєння учнями основ наук, розвиток їх пізнавальних здібностей і формування на цій основі наукового світогляду, але без живої думки це неможливо.

З метою реалізації мети розумового виховання педагог розробив принципи:

- поєднання практичної роботи учнів з первісним сприйняттям знань;
- обов'язкове поглиблення, розвиток, застосування знань;
- застосування знань і різних ситуаціях з метою їх вдосконалення, обміну;
- поступовість процесу оволодіння знаннями.

Сухомлинський пропонував починати реалізацію мети розумового виховання з навчання дитину думати, мислити, аналізувати. Саме на базі цих вмінь, на думку педагога, можна навчити дитину запам'ятовувати. Педагогічний колектив Павлиської школи багато зусиль докладав, щоб перші враження дитини були про причину, наслідок, розвиток завжди

ґрунтувались на особистих враженнях. Саме В. О. Сухомлинський здійснював на практиці класичне правило Аристотеля: «Мислення починається з питання, із здивування». Виклад нового матеріалу завжди поєднувався з здивуванням, учні ставили питання: чому так відбувається?

Формування глибоких і стійких пізнавальних інтересів у всіх учнів – завдання надзвичайно важливе і має велике соціальне значення. Навчання без інтересу не приносить радощів, не має великого ефекту, являє собою причину низької успішності. Пізнавальний інтерес стимулює активне ставлення учнів до уроків, спонукає їх до постійного розширення та удосконалення знань. Він має тісний зв'язок з творчою самостійністю учнів, з розвитком їх нахилів і здібностей, сприяє, таким чином, загальному розвитку учнів.

Пізнавальний інтерес є рушійним мотивом, мобілізує увагу учнів, приносить радість, задоволеність учневі, підвищує інтенсивність сприйняття знань, сприяє активізації мислення.

Завдання розумового виховання інколи розуміють спрощено, намагаючись „вкласти" в дитячу голову якомога більше знань про навколишній світ. Але справа зовсім не в „багатознанні".

Набагато важливіше виробити в дитини загальні способи пізнавальної діяльності – уміння аналізувати, порівнювати, узагальнювати, а також подбати про те, щоб у неї з'явилася необхідність одержувати нові знання, оволодівати умінням мислити.

У режимі дня дитини немає особливої графи „розумове виховання". Воно здійснюється і тоді, коли дитина грається; і тоді, коли вона займається працею; і тоді, коли вона з допомогою дорослих знайомиться з новими предметами.

Якщо дорослі не пояснюють дитині та чи інше явище, з яким вона стикається, про яке вона пізнає, вони упускають відмінну можливість розвивати її розумові здібності. Адже будь-яке фізичне явище є чудовою вправою для дитячої логіки. Тут дитина наочно і практично засвоює логічні поняття: причини, наслідки, цілі, призначення. Дитина навчається логічно мислити, розширює свій словниковий запас.

В спадщині видатного педагога ярко виділені шляхи підвищення ефективності розумового виховання:

- у вивченні програмного матеріалу йти вперед швидким темпом, який забезпечує неперервне збагачення школярів усе новими й новими знаннями. Але йти вперед швидким темпом не означає поспішати. Головне –неперервність і послідовне розширення меж пізнання;
- вести навчання на високому рівні складності;
- позаурочні заняття;
- читання учнями науково-популярної літератури;
- науково – предметні гуртки;
- домашня робота, спрямована на накопичення фактів пізнання, питань;
- застосування теоретичних знань на практиці;

- дослідницькі гуртки, моделювання.

При реалізації шляхів розумового виховання необхідно приділити увагу шляхам активізації розумової діяльності, а саме:

- спец організація розумової діяльності на уроці та поза ним;
- формування пізнавальних мотивів;
- творчі завдання;
- навчання прийомам розумової діяльності.

Педагог зазначав, що людині повинне бути притаманне духовне багатство, прагнення жити і світі думок, постійне бажання збагачувати і розвивати світ думок.

На допомогу майбутнім вчителям та педагогам Сухомлинський визначив фактори повноцінного розумового виховання:

- інтелектуальне багатство життя школи;
- ерудиція, світогляд, культура вчителя;
- доцільний підбір методів навчання;
- організація розумової праці як в школі, так і вдома.

Виходячи з вище зазначеного, сформувати «учня-мислителя», на думку видатного педагога означає навчити дитину здобувати знання, відкривати істину, відповідати на запитання. У своїх працях, присвячених проблемах розумового виховання учнів, педагог підкреслював, що знання мають засвоюватися під час активного, самостійного виконання учнями мислительних операцій: порівняння, аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення та конкретизація. Не можна навчити мислити без намагання учнями самостійно розв'язати завдання чи запитання. Саме тому вчитель який мислить за учня, дає йому все у готовому вигляді, не стимулює його до самостійного мислення, ігнорує практику мислення, - не може навчити своїх учнів мислити. Мислителем учень стане тільки тоді, коли вчитель приходить до нього з цікавою думкою, запалює його своєю допитливістю. При формування «учня-мислителя» вчитель є центральною фігурою, він керівник розумової діяльності. Спонукаючи учнів до мислительних операцій, вчитель не лише активізує їх думку, а і готує основу до застосування знань на практиці.

Таким чином, аналізуючи педагогічну спадщину В.О. Сухомлинського, можна зробити висновок, що головними аспектами розумового виховання є активне, самостійне здійснення учнями розумових дій, формування знань, які учні з легкістю втілюють на практиці, організовувати розумову працю в школі і вдома, забезпечити засвоєння учнями основ наук та розвивати їх пізнавальні здібності за допомогою «живої думки», яка стане споруджувальною силою розвитку та подальшого становленню маленької людини.

Література

1. Мосіяшенко В. А., Курок О.І., Задорожна Л. В. Історія педагогіки України в особах: Навчальний посібник. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2005.

2. Сухомлинська О.В. та інші. Нариси історії українського шкільництва: Навчальний посібник. – К.: Заповіт, 1996.

3. Сухомлинські О.В. Персоналії в історико – педагогічному дискурсі / / Шлях освіти. – 1999. - № 1. – с. 41 – 45.

4. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям // Сухомлинський В.О. Вибр. тв.: У 5 т. – К., 1976. – Т.3. – с. 95 – 163.

5. Ягупов В.В. Педагогіка: Навчальний посібник. – К.: Либідь, 2002.

Безкоровайна О.В.

ОСОБИСТІСНЕ САМОСТВЕРДЖЕННЯ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ГУМАНІСТИЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ В РАННЬОМУ ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Постановка проблеми. Розбудова української державності, становлення громадянського суспільства з усією серйозністю висунули ідеї демократизації і свободи, самоуправління і гласності, соціального плюралізму, правової держави і соціальної справедливості. Основною ідеєю реформування є піднесення української спільноти до найвищого рівня цивілізації та інтегрування України до європейського співтовариства.

Зміни в політичній і економічній сферах суспільства вимагають нових підходів і від школи. Беручи участь у цьому глобальному процесі, вітчизняна педагогіка має виконати надзвичайно важливу місію – очолити виховання людини громадянського суспільства та формування відповідної цьому суспільству гуманістичної моральної культури особистості, зорієнтованої на найдосконаліші соціокультурні стандарти та загальнолюдські цінності.

У Національній доктрині розвитку освіти чітко визначається система концептуальних ідей та поглядів на стратегію і основні напрямки розвитку освіти у першій чверті XXI століття. Головною метою державної політики щодо розвитку освіти є створення умов для різнобічного розвитку особистості, самоствердження та творчої самореалізації кожного громадянина України [2;233].

Дослідження проблеми виховання культури особистісного самоствердження в учнівської молоді грунтується на фундаментальному вивченні питань ставлення людини до навколишнього світу, філософсько-культурологічних аспектах соціальної природи особистості, концептуальних положеннях сучасної теорії виховання (А.Алексюк, Ю.Бабанський, І.Бех, О.Бондаревська, В.Вернадський, В.Демиденко, Т.Дем'янюк, І.Зязюн, О.Кононко, О.Корсаков, О.Сухомлинська, С.Подмазін, І.Погоріла, Т.Поніманська, О.Савченко, Г.Селевко, Ю.Сокольніков).

Психолого-педагогічні основи формування здібностей особистості до самоактуалізації, самовиховання та самореалізації охарактеризовано у працях Т.Алексєєвої, Є.Вахрамова, Л.Виготського, О.Главінської, Д.Гришина, Д.Ельконіна, В.Зінченка, С.Карпенчук, О.Киричука, О.Кононко, У.Крейна, О.Леонтьєва, В.Маралова, В.Мухіної, В.Оржеховської, Ю.Орлова, С.Рубінштейна, В.Ситарова, М.Тайчинова, Е.Фрома та інших. Важливою складовою досліджуваної проблеми є розгляд

дитини як суб'єкта життєдіяльності в соціокультурному і соціоприродному середовищі у працях К.Абульханової-Славської, Б.Ананьєва, Г.Балла, І.Беха, Л.Божович, М.Боришевського, П.Блонського, І.Кона, Г.Костюка, А.Маслоу, К.Роджерса.

Однак фундаментальні та прикладні дослідження з проблем особистісного самоствердження в ранньому юнацькому віці у загальноосвітніх навчальних закладах, де б системно висвітлювались концептуальні підходи до побудови змісту, розробки активних організаційно-методичних форм і методів їх реалізації, що безпосередньо спрямовані на створення сучасної функціональної моделі культури особистісного самоствердження в учнівської молоді, досі не проводились.

Мета дослідження. Зважаючи на вищесказане, на нашу думку, важливо спробувати визначити, обгрунтувати теоретико-методологічні основи змісту особистісного самоствердження в ранньому юнацькому віці, накреслити шляхи вдосконалення існуючих та нових організаційно-педагогічних форм, методів, засобів його реалізації у навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів та з'ясувати їх педагогічну ефективність.

Основний матеріал та результати дослідження. Відповіді на питання щодо філософських, психологічних, педагогічних умов, які породжують самоствердженість особистості, намагалися шукати мислителі минулого, постійно зіштовхуючись з практичною необхідністю озброєння підростаючого покоління моральними переконаннями в дусі вимог моралі свого класу.

У філософському сенсі особистість – це аспект внутрішнього світу людини, що характеризується унікальністю та відкритістю, реалізується в самопізнання й самотворення людини та об'єктивується в артефактах культур [6;457].

У генетичному аспекті проблема особистісного самоствердження тісно пов'язана з розвитком гуманістичних світосприймань, за якими людина є критерієм оцінки соціальних явищ у суспільстві. Згідно з енциклопедичним словником, слово "гуманізм" (від лат. humanus – людський, людяний) означає "визнання цінності людини як особистості, її права на вільний розвиток і виявлення своїх здібностей, утвердження блага людини як критерія оцінки суспільних відносин".

У психолого-педагогічній науці і практиці все більше підвищується інтерес до становлення суб'єктного, творчого початку в людині. Орієнтирами особистісного і суб'єктного розвитку стають такі характеристики, як упевненість у собі, активна життєва позиція, прагнення до самовдосконалення, реалізація власних здібностей та самоствердження, які в цілому забезпечують людині успішність упродовж усього її життєвого шляху.

Найважливіший для педагогіки факт виражається в тому, що людина розвивається не лише за закладеною в ній біологічною програмою і під

впливом навколишнього середовища, але й в залежності від свого досвіду, від рівня потреб, інтересів, здібностей, спрямованості, Я-концепції.

Прихильники біопсихічної теорії в педагогіці наполягають на бережливому ставленні до особистості дитини, враховувати її індивідуальні особливості психіки, розвивати нахили, здібності та інтереси. Прихильники біопсихологізму забезпечують психологічну підтримку учня, створюють атмосферу співробітництва та співтворчості, і в кінцевому результаті – успіх у навчанні та вихованні.

Успіх у навчанні та вихованні являє собою певний фільтр у виборі подальшої професії людини, її соціального статусу, у задоволеності своєю долею. Учитель покликаний стимулювати особистий успіх кожної дитини, віру у власні сили й оптимістичну перспективу [3;145].

У зв'язку з цим заслуговує висловлювання відомого педагога В.О.Сухомлинського: "Дати дітям радість праці, радість успіху у навчанні, збудити в їхніх серцях почуття гордості – це перша заповідь виховання. У наших школах не повинно бути нещасних дітей, душу яких гнітить думка, що вони ні на що не здібні. Успіх у навчанні – єдине джерело внутрішніх сил дитини, які породжують енергію для переборення труднощів, бажання вчитися" [4; 256].

Діяльність В.О.Сухомлинського є одним з яскравих прикладів упровадження гуманістичної педагогіки в практиці сучасної школи. Його спадщина геніально спрямована в майбутнє, не втрачає своєї актуальності, дидактизму в наш доленосний час.

Як теоретична, так і практична спадщина В.О.Сухомлинського є основою нової концепції виховання в дусі свободи, толерантності і формування вільної особистості, яка формується не на принципах авторитарної педагогіки, а на загальнолюдських моральних цінностях. Видатний педагог-новатор В.О.Сухомлинський одним з перших не лише проголосив, а й втілив в практиці виховання ідею активності вихователя і вихованця, коли дитина є одночасно об'єктом і суб'єктом педагогічних впливів.

У зв'язку з цим видається закономірним те, що мотивом особистісного самоствердження має бути забезпечення моделі суб'єкт-суб'єктивної взаємодії учасників навчально-виховного процесу через розширене демократичне спілкування, створення особистісно орієнтованого виховного середовища, атмосфери психологічного комфорту та позитивного соціально-психологічного статусу в колективі і в соціокультурному просторі загалом.

Виховання культури особистісного самоствердження і те, що розкриває її зміст, повинні проектувати не лише всебічне відтворення в підростаючому поколінні стабілізованих норм моральної поведінки, але й готовність їх удосконалювати, розвивати творче ставлення до їх вибору та активного розвитку. Вчитель-педагог В.Сухомлинський акцентує увагу на тому, "щоб людина прагнула до моральної краси і досконалості поряд себе"[5].

В.О.Сухомлинський безперервно пропагував виховання в дітей та молоді безмежної любові до своєї рідної Вітчизни, глибокої любові до матері і батька, рідних, близьких, виявлення високого рівня духовної культури у повсякденній діяльності і поведінці. Його розуміння духовності – це передусім морально-етичне і патріотичне виховання, що грунтується на визнанні культу Батьківщини, матері, книги, рідної мови, народних традицій, праці. А найголовніше – це особливий дух школи, це одухотворені поривання, думки, вчинки його вихованців і вчителів.

”Людина по-справжньому виховується тоді, - писав В.О.Сухомлинський, - коли вона й сама виховує іншу людину. Почуття особистої гідності, честі, гордості пробуджується в людині за тих умов, коли вона вкладає частину своїх духовних сил в іншу людину, прагне зробити її кращою, бачить у ній, як у дзеркалі, себе, свої моральні риси, творчі здібності, майстерність” [5].

Його праці “Серце віддаю дітям”, “Сто порад вчителю”, “Як виховати справжню людину” та інші є важливим керівництвом у формуванні розумного і вихованого учня, свідомого громадянина, духовно багатої особистості.

Висновки. Виховання культури особистісного самоствердженння в ранньому юнацькому віці в загальноосвітніх навчальних закладах, на нашу думку, має бути цілісною педагогічною системою, структура якої визначає зміст, види і форми особистісно зорієнтованих виховних технологій, які спрямовані на формування власної внутрішньої психологічної позиції зростаючої особистості, її життєвого самовизначення і самовиховання, розвиток стійкої позитивної морально-вольової мотивації в умовах соціально-цінної діяльності. Слід дбати про надання цій системі гуманістичного особистісно орієнтованого, практичного спрямування, забезпечення оптимальних умов для інтелектуального розвитку й самореалізації особистості, здатної до всебічного розвитку, удосконалення, самоосвіти, реалізації своїх індивідуальних задатків, здібностей, нахилів та творчого потенціалу. З цією метою нами розроблена методика дослідження, яка впроваджується на базі ЗОШ №№ 4, 9, 11, 13, 16, 18, 23, 27, НВК «Престиж», РУГ, «Центр Надії» м.Рівне. Науково-дослідницька робота в цих експериментальних навчальних закладах м.Рівне реалізовується в рамках науково-методичної проблемної теми міста “Створення умов для розвитку і самореалізації особистості як громадянина України шляхом вироблення інноваційних підходів в управлінні освітою та здійсненні навчально-виховного процесвпродовж 2006-2010 рр.

Сьогодні, як ніколи раніше, створюються більш широкі можливості для розвитку сучасних теоретичних і практичних підходів з проблем виховання особистісного самоствердження в учнівської молоді, до здійснення їх відповідно до потреб розвитку держави і світового співтовариства. Досліджуючи процес виховання культури особистісного самоствердження в ранньому юнацькому віці, будемо намагатися визначити оптимальні шляхи, нові підходи до розробки цієї актуальної проблеми.

Література

1. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн.1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. – К.:Либідь, 2003.
2. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті // Вища освіта в Україні: Нормативно-правове регулювання / За заг. ред. А.П.Зайця, В.С.Журавського. – К.: Форум, 2003.
3. Педагогічні технології: теорія і практика: Навчальний посібник /За ред. проф. М.В.Гриньової. – Полт. Держ. Пед. Ун-т. ім. В.Г.Короленка. – П., АСМІ, 2004.
4. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину. - Вибр.твори в 5 т.– Т.2. - К.:Рад. школа, 1976.
5. Сухомлинський В.О. Вибр. твори: В 5 т. - К.: Рад. школа, 1976. – Т.4 . – 670 с. – Т. 5. – 678 с.
6. Філософський енциклопедичний словник /За ред. Шинкарук В.І. – К.:НАНУ, 2002.

Запорожец Т.П.

В.А. СУХОМЛИНСКИЙ. ЭСТЕТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ : ПОЗНАНИЕ КРАСОТЫ И ВОСПИТАНИЕ ЧУВСТВ

Творчество Василия Сухомлинского с каждым годом привлекает все более пристальное внимание широкой научной и педагогической общественности. Разработанная им педагогическая система не только обогатила науку новаторскими идеями и положениями, внесла вклад как в теорию, так и в практику образования и воспитания, но составила значительный этап в развитии педагогической мысли. В.А Сухомлинский – автор 41 монографии и брошюры, более 600 статей, 1200 рассказов и сказок. Он первым воплотил в своей Павлышской школе воспитание без наказания. Наказание он понимал гораздо глубже. Оценка является самым главным поощрением и самым сильным наказанием. Но у Сухомлинского отметка оптимистична, это вознаграждение за труд, а не за лень. Проблеме эстетического воспитания В.А.Сухомлинский посвятил « Как воспитать настоящего человека», « Палышская средняя школа», « Рождение гражданина» « Мудрая власть коллектива».

В данном исследовании подымается проблема о воспитании прекрасного, эстетического в душе личности с позиции В.А. Сухомлинского. Философы различных времен и школ по-разному решали вопрос о природе прекрасного. Еще древние философы утверждали: « Нет ничего в разуме, чего прежде не было бы в чувствах» [5; 605] Это положение подчеркивает, что познание человеком окружающего мира вообще всегда начинается с ощущений, и особенно если речь идет о молодом человеке. Весь мир предстает пред ним в ярких красках, гармонии. Формирование личности базируется на воспитании эстетических чувств, понимание прекрасного.

В мире есть не только нужное, полезное, но и красивое. С того времени как человек стал человеком, с того мгновения, когда он засмотрелся на лепестки цветка и вечернюю зарю, он стал всматриваться в самого себя. [2; 229] Сухомлинский предлагал общение человека с

природой, чтобы научить его прислушиваться к ней, а это возможно через общение и пребывание на природе. Первоначально личность не может глубоко постичь красоту сознанием, но чувствует ее сердцем.

Средой, фоном для переживания этих важнейших мировоззренческих истин является красота природы. «Когда сознанию подростков раскрылась логическая сторона истин и закономерностей, я вел их в лес, сад, на берег пруда, в поле – туда, где, по словам Пушкина, «равнодушная природа сияет вечной красотой». Под влиянием волнующих мыслей, возникавших у подростков в процессе познания, обострялось эмоционально – эстетическое видение мира. В отличии от подростка более старшие дети не просто любуются природой но интересуются определенными явлениями, задают вопросы, делятся своими впечатлениями, задумываются над смыслом жизни, вечных ценностях. Педагог может помочь личности увидеть красоту природы, при условии если ученик или студент доверяет ему и может впустить его в свою душу и открыться. Как правило как дети так и более старшие подростки чувствуют отношение преподавателей к себе и как часто бывает, что иногда они не воспринимают информацию только по причине того, что педагог их не любит, а просто выполняет свою работу. За словами В.А.Сухомлинского, чтобы стать настоящим воспитателем детей, надо отдать им свое сердце. [3; 324] Если учитель имеет только любовь к делу, он будет хорошим учителем. Если учитель имеет только любовь к ученику, как отец, мать, он будет лучше того учителя, который прочел все книги, но не имеет любви ни к делу, ни к ученикам. Если учитель соединяет в себе любовь к делу и к ученикам, он совершенный учитель.[1; 14]

Свой идеал эстетического воспитания талантливый педагог усматривал в том, чтобы каждый человек, увидев прекрасное, остановился перед ним в изумлении, сделал его частицей своей жизни. Познание прекрасного, переживание радости в связи с его сознанием обогащает человека, умножают его силы, формируют мировоззрение. Ведь мировоззрение базируется не только на сумме знаний, но ин а нравственно – эстетическом, эмоциональном мире человека, в том числе и на чувстве прекрасного. Для ребят Павлышской школы этот мир прекрасного открывался сразу под голубым небом, на зеленой траве, под старой раскидистой грушей. Помогали этому природа и доброе сердце любимого педагога.

В. А. Сухомлинский разделял мнение о том, что успех воспитания во многом определяется развитием эмоционально чувственной сферы. Все учебные дисциплины осваиваются легче, если учащийся получает хорошее эстетическое воспитание, живет в мире положительных эмоций, в мире прекрасного. Формирование духовного мира человека – это прежде всего воспитание эстетических чувств, понимание прекрасного, как необходимого элемента познания мира. В. А. Сухомлинский под эстетическим воспитанием подразумевал единства мысли и чувства, гармонии разума и сердца.

Основы эстетических взглядов и убеждений человека закладываются в школьные годы и развиваются в высшее учебном заведении. Поэтому формирование эстетических чувств детей и студентов, их эмоциональной культуры – одна из важнейших задач системы образования и воспитания в целом.

В своих многочисленных работах В.А. Сухомлинский последовательно указывает детали среды, которые должны постоянно, но не назойливо обращаться к душе ребенка. Это и яркие художественные картины, и выразительно прочитанное литературное произведение с последующим анализом, красота природы, музыка, театр, кино. В раннем детстве особенно сильное влияние на внутренний мир ребенка оказывает песня, музыка – нежность мелодии и ясность ритма. Постигая мир музыкальных звуков личность учится слушать окружающий мир, учится выражать музыкальными звуками свои впечатления, вызывать эмоциональную отзывчивость, занимается творческой деятельностью. Музыка объединяет моральную, эмоциональную и эстетическую сферы. Музыка – это язык чувств. Мелодия передает тончайшие оттенки переживаний, недоступные слову. Музыка начинается там где кончается слово. Она проникает в сокровенные уголки юного сердца и наполняет его чувствами. На лучших образцах живописи и музыки воспитывается любовь к подлинно человеческой красоте. Благодаря музыке и живописи в человек пробуждается представление о возвышенном, величественном, прекрасном не только в окружающем мире, но и в самом себе. Создавая источник красоты человек видит в природе источник красоты, радости и вдохновения.

Особое значение в эстетическом воспитании В.А. Сухомлинский предает сказке и другим литературным произведениям, где осмысление сущности нравственных идей достигается не громкими фразами, а эмоциональной глубиной. Он выбирал даже для чтения обстановку, напоминающую описанные художником картины природы. Таким образом, слово помогает глубже почувствовать тончайшие оттенки красоты природы, а красота природы как бы закрепляет в сознании личности эмоциональную окраску слова, доносит до сознания и сердца его музыку, аромат.[4; 375]

Практическую работу по эстетическому воспитанию В.А. Сухомлинский строил таким образом, чтобы восприятие произведений искусства – сказок, литературных произведений, музыки, живописи – чередовалось с выходами на природу, где каждый мог бы зримо, наглядно почувствовать созвучие тишины полей и лугов, шелеста дубов и песни жаворонка, запаха созревающих колосьев пшеницы. Красота природы по – новому помогает увидеть красоту искусства, а красота искусства воспитывает чуткость, гуманность к красоте природы.

Красота – могучий источник нравственной чистоты, духовного богатства, физического совершенства. За В.А. Сухомлинским важнейшая задача эстетического воспитания – научить видеть в красоте окружающего

мира (природе, искусстве, человеческих отношениях) духовное благородство, доброту, сердечность и на основе этого утверждать прекрасное в самом себе. [4; 317]

Познание красоты невозможно без яркого, эмоционального слова учителя о красоте окружающего мира. Но слово о красоте оказывает эстетическое воздействие при созерцании красоты своими глазами.

Созерцание и слушание, переживание увиденного и услышанного – это как бы первое окошко в мир красоты. Важная задача состоит не только в том, что бы научить видеть и чувствовать прекрасное, но и научить на всю жизнь сохранить душевное восхищение и доброту.

В Павлышской школе В.А. Сухомлинский организовал стенд под названием « Человеческая красота». На этом стенде помещались рассказы о поступках, жизни и судьбах; в этих рассказах ярко, понятно для детей, подростков, юношей и девушек показано единство морального и эстетического идеала. Таким образным пособием директор школы желал, чтобы дети не только читали, но и мечтали о прекрасных людях, чтобы предметом их дружеской беседы были размышления о жизненном пути. [4;376]

В христианстве верующие люди также изучают жития святых и стремятся подражать их добродетили и любви Иисуса, как примера.

Эстетическое воспитание, по словам выдающегося педагога, проявляется и в эстетическом отношении к труду. Он утверждал, что нехорошо человеку считать своим, лишь то, что является его собственностью и ценить только это. К сожалению сейчас наблюдается другая направленность в отношении человека к работе и природе, сегодня человечество живет одним днем, пытается использовать все что приносит деньги и при этом не задумывается о последствиях.

В.А. Сухомлинский заботился о накоплении у детей эстетических впечатлений – с этого начиналась забота об эстетической обстановке. Все, что видит личность, переступив порог учебного заведения, все к чему она соприкасалась, красиво. Эстетическая ценность вещей, которые окружали детей в его школе, не совпадала с их ценной, выражающейся в стоимости. Директор стремился, чтобы все, окружающее, было бесценным в эстетическом отношении, чтобы во все было вложено большой труд, заботу, чувства.

Значительную роль в эстетическом воспитании играет одежда и внешний вид учеников и педагогов. Здесь самое главное – простота и изящество. Василий Александрович выступал против единой ученической формы. Одежда усиливает и подчеркивает эстетические черты индивидуальности личности. Особое внимание уделяет тому, что венцом красоты является соответствие внешнего изящества внутреннему благородству, внешней скромности – внутреннему достоинству.

Вывод. Эстетическое воспитание – воспитание души с помощью любви педагога к своим ученикам, чуткость и понимание. Педагог любящий своих учеников становится для них авторитетом. Эстетическое

воспитание включает многообразные стороны жизни и деятельности направленной на познание красоты окружающей среды и себя самого : походы, чтение литературы, искрение беседы, труд, музыка, искусство, кино, окружающая обстановка, внешность. За словами В.А. Сухомлинского первый и наиболее ощутимый результат воспитания выражается в том, что человек стал думать о самом себе. Задумался над вопросом: что во мне хорошего и что плохого.

Литература

1. Родчанин Е.Г. Гуманист. Мыслитель. Педагог. Об идеалах В.А.Сухомлинского.- К.1991- 110с.
2. Сухомлинский В.А. Как воспитать настоящего человека. – К, 1975- 235с.
3. Сухомлинский В.А. Рождение гражданина. – К., 1985 – 560с.
4. Сухомлинский В.А. Павлышская средняя школа. – М.: Просвещ., 1979- 393с.
5. Философский энциклопедический словарь. - М.,1983

Кузьмина О.В.

ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ПО ФОРМУВАННЮ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ СЕРЕД ДІТЕЙ

Постановка проблеми. Вивчення проблем дитячого здоров'я в наш час здобуває особливу актуальність. Здоров'я нації в наш час розглядається як показник цивілізованості держави, що відбиває соціально-економічне становище суспільства.

Згідно з резолюцією ООН №38/54 від 1997 р. здоров'я населення вважається головним критерієм доцільності й ефективності всіх без винятку сфер господарської діяльності. Здоров'я дітей і молоді особливо важливе. За оцінками фахівців, близько 75% хвороб у дорослих є наслідком умов життя в дитячі та молоді роки.

Здоров'я підростаючої людини - це проблема не тільки соціальна, але й моральна. Дитина сама повинна не тільки вміти бути здоровою, але й виховувати в майбутньому здорових дітей.

Залучення школярів до проблеми збереження свого здоров'я це насамперед процес соціалізації - виховання. Це свідомість високого рівня щиросердечного комфорту, що виховується з дитинства на все життя. Для формування щиросердечного комфорту необхідні знання про закони розвитку свого організму, його взаємодії із соціальними факторами.

Школа сьогодні повинна й може стати найважливішою ланкою соціалізації підростаючого покоління. Через школу проходить все населення, і на даному етапі соціалізації особистості формується як індивідуальне здоров'я, так і здоров'я всього суспільства.

Ефективність виховання й навчання дітей і підлітків залежить від здоров'я. Здоров'я - важливий фактор працездатності й гармонійного розвитку дитячого організму.

Аналіз основних досліджень.Ряд філософів (Дж.Локк, А.Сміт, К.Гельвеций, М.В.Ломоносов, К.Маркс й інші), психологів

(Л.С.Виготський, В.М.Бехтерев й інші), вчених-медиків (Н.М.Амосов,В.П.Скарбників, Ю.П.Лисицин, М.М.Бешкетників, І.І.Брехман, Б.Н.Чумаків й інші), педагогів (Л.Г.Татарникова, В.В.Колбанов, В.К.Зайцев, С.В.Попов й інші) намагалися вирішити проблему здоров'я, формування здорового способу життя у дітей. Вони розробили й залишили численні праці про збереження здоров'я, продовження життєвого потенціалу й довголіття.

Цікаве висловлення видатного англійського філософа Джона Локка укладене в трактаті «Думки про виховання»: «Здоровий дух у здоровому тілі - от коротке, але повний опис щасливого стану в цьому світі. Хто володіє й тим й іншим, тому залишається бажати деякого, а хто позбавлений хоча б одного, тому в малому ступені може компенсувати щоб те не було інше. Щастя або нещастя людини в основному є справою його власних рук. Той, у кого тіло нездорове і слабке, ніколи не зможе просуватися вперед цим шляхом» .

М.В.Ломоносов, в 18 столітті велике значення надавав аналізу факторів розвитку й формування особистості парубка. Він показав роль спадковості в появі численного здорового покоління людей. Також розкрив вплив середовища, оточення на особистість і звернувся до проблеми морального, полового виховання молодого й дорослого населення, на створення міцної, щасливої родини заснованої на любові й повазі “Де любові ні, не надійно й родючість”, включення молодих людей у трудову діяльність.

Проблема здоров'я також цікавила багатьох педагогів.

В.А.Сухомлинський затверджував, що “Турбота про здоров'я дитини - це комплекс санітарно-гігієнічних норм і правил... не звід вимог до режиму, харчуванню, праці й відпочинку. Це насамперед турбота в гармонічній повноті всіх фізичних і духовних сил, і вінцем цієї гармонії є радість творчості”. Розглянемо, що таке здоров'я.

В Уставі Всесвітньої Організації Охорони здоров'я визначення поняття здоров'я: “...стан повного, фізичного, щиросердечного й соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних дефектів.

В 1968 році ВІЗ прийняла наступне формулювання: “Здоров'я - властивість людини виконувати свої біосоціальні функції в середовищі, що змінюється, з перевантаженнями й без втрат, за умови відсутності хвороб і дефектів. Здоров'я буває фізичним, психічним і моральним» .

У Великій медичній енциклопедії здоров'я трактується як стан організму людини, коли функції всіх його органів і систем урівноважені із зовнішнім середовищем і відсутні які-небудь хворобливі зміни. У той же час протягом свого розвитку міняє форми взаємодії з умовами навколишнього середовища.

Академік Н.М.Амосов думає, що «здоров'я організму визначається кількістю його, яких можна оцінити максимальною тривалістю органів при збереженні якісних меж їхніх функцій».

Таким чином, з наведених визначень видно, що поняття здоров'я відбиває якість пристосування організму до умов зовнішнього середовища й представляє підсумок процесу взаємодії людини й середовища перебування; сам стан здоров'я формується в результаті взаємодії зовнішніх (природна й соціальних) і внутрішніх (спадковість, підлога, вік) факторів.

Прийнято виділяти кілька видів здоров'я:

-Соматичне здоров'я - поточний стан органів і систем організму людини, - основу якого становить біологічна програма індивідуального розвитку, опосередкована базовими потребами, що домінують на різних етапах онтогенетичного розвитку. Ці потреби, по-перше, є пусковим механізмом розвитку людини, а по-друге, забезпечують індивідуалізацію цього процесу.

-Фізичне здоров'я - рівень росту й розвитку органів і систем організму, - основу якого становлять морфофізіологічні й функціональні резерви, що забезпечують адаптаційні реакції.

-Психічне здоров'я - стан психічної сфери, - основу якого становить стан загального щиросердечного комфорту, що забезпечує адекватну поведінкову реакцію. Такий стан обумовлений як біологічними, так і соціальними потребами, у також можливостями їхнього задоволення.

-Моральне здоров'я - комплекс характеристик мотиваційної й потрібно - інформативної сфери життєдіяльності, - основу якого визначає система цінностей, установок і мотивів поводження індивіда в суспільстві. Моральним здоров'ям опосередкована духовність людини, тому що воно пов'язане із загальнолюдськими істинами добра, любові й краси.

Відповідно до висновку експертів ВІЗ, якщо прийняти рівень здоров'я за 100 %,той стан здоров'я лише на 10 % залежить від діяльності системи охорони здоров'я, на 20 % - від спадкоємних факторів, на 20 % - від стану навколишнього середовища. А інші 50 % залежать від самої людини, від того способу життя, що він веде.

Здоров'я людини буде в першу чергу залежати від стилю життя, що більшою мірою носить персоніфікований характер і визначається історичними й національними традиціями і особистісними похилостями .

Поводження людини спрямоване на задоволення потреб. При більш-менш однаковому рівні потреб, характерному для даного суспільства, кожна особистість характеризується своїм, індивідуальним способом їхнього задоволення, тому поводження людей різне й залежить у першу чергу від виховання.

Найбільше повно взаємозв'язок між способом життя й здоров'ям виражається в понятті здоровий спосіб життя.Здоровий спосіб життя поєднує все, що сприяє виконанню людиною професійних, суспільних і побутових функцій в оптимальні для здоров'я умовах і виражає орієнтованість діяльності особистості в напрямку формування, збереження й зміцнення як індивідуального, так і суспільного здоров'я.

Таким чином, під здоровим способом життя варто розуміти типові форми й способи повсякденної життєдіяльності людини, які зміцнюють й

удосконалюють резервні можливості організму, забезпечуючи тим самим успішне виконання своїх соціальних і професійних функцій незалежно від політичних, економічних і соціально-психологічних ситуацій. І виражає орієнтованість діяльності особистості в напрямку формування, збереження й зміцнення як й індивідуального, так і суспільного здоров'я.

Звідси зрозуміло, наскільки важливо, починаючи із самого раннього віку, виховувати в дітей активне відношення до власного здоров'я, розуміння того, що здоров'я - сама найбільша цінність, дарована людині природою.

У цей час у країні виникають різкі зміни в економічному, політичному й соціальному житті. Ці зміни привели до появи нових соціальних проблем, які в першу чергу позначилися на вихованні, розвитку, соціальному формуванні дітей, підлітків і молоді. У зв'язку із цим виникла гостра необхідність у розвитку соціально-педагогічної служби по наданню допомоги дітям і підліткам.

Соціально-педагогічна діяльність - це різновид професійної діяльності, спрямована на надання допомоги дитині в процесі його соціалізації, освоєння їм соціокультурного досвіду й на створення умов для його самореалізації.

Всю свою діяльність по формуванню здорового способу життя соціальний педагог проводить із обліком вікових, індивідуальних, психологічних особливостей дітей і дорослих. При цьому особливу увагу варто приділяти таким віковим етапам, як дошкільний, підлітковий й юнацький, коли має місце особливо інтенсивне зростання й перестройка функціонального стану всіх систем життєдіяльності організму, що розвивається. Обов'язковими також є науково обґрунтовані подання про стадії полового розвитку дівчинок і хлопчиків. Істотне значення має й правильна оцінка психологічної ситуації в родині, групі дитячого саду, класі школи, неформальному об'єднанні й клубі підлітків.

Аналіз проведення комплексних заходів щодо формування й реалізації здорового способу життя в ряді країн (Фінляндія, Японія, США, Швейцарії, Скандинавських держав й інших) дозволяє виділити основні напрямки в діяльності соціальних психологів або "співробітників служби соціальної допомоги в школі", що працюють на районному рівні в тісній взаємодії з іншими фахівцями, насамперед з медичними працівниками й підготовленими непрофесіоналами, що пропагують і втілюють здоровий спосіб життя.

Програми спрямовані на формування здорового способу життя, входять наступні напрямки роботи: раціональний режим праці (навчання) і відпочинку, оптимальна й систематична фізична активність; ефективне, науково обґрунтоване загартовування; нормальне харчування відповідно до концепції адекватного харчування; комплекс психологічних і психопрофілактичних впливів; облік і корекція впливу на здоров'я навколишнього середовища; шкода й користь самолікування; пропаганда шкідливих для здоров'я факторів - алкоголізму, паління, наркоманії,

токсикоманії; формування правильних подань у дітей і підлітків про полове дозрівання, знання й мер профілактики СНІДу, навчання заходам щодо попередження вуличного й побутового травматизму й правилам особистої гігієни.

З інших розділів здорового способу життя велику увага в діяльності соціальних педагогів варто приділити пропаганді захворювань. Більші й важкі завдання виникають при проведенні з дітьми й підлітками по боротьбі зі шкідливими звичками.

Розглянемо зміст соціально-педагогічної діяльності з дітьми, схильними до вживання алкоголю.

Можна виділити основні напрямки в діяльності соціального педагога при роботі, схильним до вживання спиртних напоїв:

1) діяльність по підвищенню рівня соціально й адаптації дитини, схильного до вживання спиртних напоїв, за допомогою його особистісного розвитку;

2) діяльність по профілактиці алкоголізму, що включає протиалкогольне навчання й виховання дітей з метою формування в них негативного відношення до вживання алкоголю;

3) діяльність по освіті батьків з метою оздоровлення родини, її побуту й культури взаємин між її членами;

4) діяльність по соціальній реабілітації дитини, що має алкогольну психічну або фізичну залежність;

5) посередницьку діяльність між дитиною й навколишньої їм соціумом по подоланню явищ дезадаптації.

Соціально-педагогічна діяльність передбачає виконання соціальним психологом наступних основних функцій.

Перша функція діяльності соціального педагога - діагностична, націлена на ліквідацію факторів ризику прилучення дітей до спиртного, - реалізується шляхом збору інформації про дитину, схильному до вживання спиртних напоїв; вивчення й оцінювання реальних особливостей його особистості; виявлення інформації про родину дитини; вивчення джерел негативного впливу на дитину й стійкості його до цього тиску; визначення алкогольних лідерів; вивчення негативних факторів, що провокують алкоголізацію дитини; вивчення впливу на дитину мікросередовища.

Збір інформації відбувається за допомогою опитування (усного або письмового) самого підлітка, його батьків, класного керівника, при необхідності інших значимих для дитини людей. Також застосовується стандартизоване інтерв'ювання, спостереження, вивчення документації на родину й дитини.

Результатом реалізації цієї функції є постановка соціального діагнозу розвитку дитини, зацікавленість його в процес алкоголізації, визначення конкретних завдань, визначення конкретних завдань соціально-психологічної діяльності. Ними можуть: профілактика, корекція, реабілітація або комплекс якихось інших заходів.

Друга функція - прогностична. Сутність її полягає в тім, що на основі поставленого діагнозу розробляється конкретна соціально-психологічна програма діяльності з дитиною, схильним до алкоголізму, що передбачає етапні зміни й кінцевий результат соціальної адаптації, корекції й реабілітації.

Третя функція - освітньо-виховна, що передбачає відбір змісту соціально-психологічної діяльності, а також методів її здійснення; визначення тих соціально значимих якостей, які повинні бути виховані в дитини в процесі його соціальної реабілітації; забезпечення цілеспрямованого психологічного впливу на поводження й діяльність дітей і дорослих; заповнення пробілів виховання й утворення дитини, що вживає спиртні напої, формування соціальних умінь і навичок, необхідних для подолання проблеми.

Четверта функція діяльності соціального педагога - правозахисна, що забезпечується тим, що соціально-педагогічна діяльність будується на правовій основі, що передбачає як дотримання, так і захист прав дитини.

П'ята функція - організаторська. Вона обумовлена тим, що соціально-педагогічна діяльність із дитиною, схильним до алкоголізму, вимагає участі й зкоординованості дій різних фахівців залежно від глибини проблеми; створює умови для проведення вільного часу й дозвілля; організації соціально значимої діяльності дітей, дорослих, громадськості в рішенні завдань соціально-педагогічної допомоги, підтримки, виховання й розвитку дитини, схильного до алкоголізму.

Шоста функція – координаційна. У діяльності виникає необхідність установлення множинних контактів між її учасниками з метою обміну інформацією.

Сьома функція - послужливо-профілактична, котра забезпечує закріплення отриманих позитивних результатів і запобігає можливість появи рецидивів пияцтва й алкоголізму, що досягається соціальним патронажем підопічних й оперативним реагуванням в екстремальній ситуації.

У своїй діяльності соціальний педагог виступає в трьох основних ролях:

1. радника, що інформує родину про важливість і можливість безконфліктної взаємодії батьків і дітей у родині, що розповідає про розвиток дитини, що дає соціально-психологічні ради;

2. консультанта, що роз'ясняє питання сімейного, трудового, адміністративного й карного законодавства, а також питання, що стосується області психології, педагогіки, соціальної психології; консультує з питань дозволу проблем життєвих ситуацій, з питань виховання дітей у родині;

3. захисника, що діє у випадках порушення прав дитини з боку батьків або найближчого оточення.

Центральне місце в діяльності соціального педагога з дітьми, схильними до вживання алкоголю, приділяється антиалкогольному вихованню, що є частиною морального й соціального виховання й

націленому на формування в дітей з раннього віку негативного відношення до алкоголю.

Метою антиалкогольного виховання дітей, підлітків і молоді з поводженням, що відхиляється, є повернення їх до норми, Для соціальної норми характерна соціальна пристосованість (адаптація) особистості, її цілісність, гармонійність, здатність критично оцінювати свої вчинки, а також і дії навколишніх, послідовність у діяльності. Саме ці риси порушуються при зловживанні алкоголем й алкогольної залежності. Саме ці порушення повинні бути в центрі індивідуальної виховної роботи.

У процесі виховання необхідно розвити розумні потреби, навантажувати дітей корисними справами, організовувати їхня діяльність, щоб у них практично не було нічим не зайнятого часу.

У процесі соціального виховання необхідно розкрити аморальність вживання алкоголю, у тому числі й у невеликих дозах. Варто робити акцент не тільки й не стільки на розкритті наслідків алкоголізму, скільки на аморальності самого факто вживання алкоголю. Необхідно обертати увагу на моральну шкоду, що наносять п'яниці оточуючим людям, рідним, близьким. Варто спростувати думка, що вживання алкоголю - це ознака дорослості й змужніння.

Діяльність соціального педагога повинна бути націлена на формування здорових соціально-психологічних установок шляхом освіти батьків і вселення думки про особисту відповідальність батьків за кожен випадок уживання алкоголю дітьми. Протиалкогольна робота з батьками повинна будуватися залежно від віку дитини, але кінцевим результатом цієї діяльності повинне служити залучення батьків до антиалкогольного виховання дітей.

В обов'язку соціального педагога о може входити також спільна з батьками розробка розумного проведення дозвілля, сімейних свят і торжеств без уживання алкоголю.

Основним методом роботи соціального педагога по формуванню здорового способу життя є сімейна профілактика, проведена у формі бесід, консультацій, тренінгів, диспути, ділова гра, екскурсії.

Організація вільного часу підлітків, оскільки беззмістовне дозвілля є провідним чинником ризику в розвитку зловживання підлітків алкоголем. Необхідна своєрідна яскрава реклама діяльності кружків, секцій, клубів, дитячих й юнацьких організацій, щоб діти могли вибрати заняття по душі. Соціальний психолог повинен знати інтереси, схильності й захоплення дітей і допомогти організувати змістовне дозвілля.

У силу психологічних особливостей віку важливо розвивати для підлітків колективні групові форми дозвілля. Варто враховувати, що найбільший інтерес підлітки, особливо з девіантним поводженням, проявляють не до інтелектуальної діяльності, а до занять спортом. Тому необхідно всіляко заохочувати заняття в спортивних секціях, організовувати походи, спортивні змагання, школи виживання й інше.

Антиалкогольна освіта педагогічного колективу школи теж є функцією соціального педагога . Йому необхідно прагнути до того, щоб всі вчителі додержувалися антиалкогольних установок і були прикладом тверезого способу життя, негативного відношення до алкоголю у всіх ситуаціях шкільного й позашкільного життя.

У висновку необхідно підкреслити, що проблема алкоголізму дітей - проблема комплексна, тому і її рішення може дати позитивні результати тільки за умови, що її реалізація буде здійснюватися не тільки зусиллями соціального педагога, але й всіх суб'єктів діяльності.

Таким чином, роль соціального педагога у вихованні культури здоров'я важко переоцінити. Однак, успішна реалізація цього найважливішого соціального завдання можна здійснити при певному рівні підготовленості педагогів, що включає широке коло знань, навичок й умінь.

Література

1. Бокий И.В., Рыбакова Т.Г. Семейная психотерапия в профилактике рецидивов алкоголизма // Психогигиена и психопрофилактика.-Л., 1983.-С.32-37.

2. Захаров А.И. Психотерапия неврозов у детей и подростков. - Л.: Медицина, 1982.

3. Общая психодиагностика / Под ред. А.А.Бодалева, В.В.Столина.- М.: Изд-во МГУ, 1987.

4. Штандер В. Поза контролем.- К.: Міжнарод. фонд «Відродження», Комісія освіти з питань узалежнення, 1994.

5. Пилипенко О.]. Соціально-педагогічна профілактика адиктивної поведінки у роботі соціального педагога // Профілактика наркотизації. - К., 1994. - С 52-90.

6. Технологія соціально-пдагогічної роботи.- К.: УДЦССМ, 2000.

7. Андреас К., Андреас С. Измените свое мышление и воспользуйтесь результат

8. Байард Р.Г., Байард Д. Ваш беспокойный подросток. - М: Просвещение, 1999.

9. Бендлер Р., Гриндер Д., Сатир В. Семейная терапия. - Портленд; Орегон, 1993.

10. Кон И.С. Психология ранней юности. - М.: Просвещение, 1989.

Чернишова К.Г.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ

До проблеми громадянського виховання зверталося немало вітчизняних вчених-педагогів минулого. Кроки у цьому напрямку один з перших зробив А. С. Макаренко, який розглядав процес виховання громадянина як один із найважливіших та найскладніших. Виховати громадянина, на думку педагога-теоретика і педагога-практика, значить «виховати патріота, виховати у ньому такі якості, які б свідчили про належність цієї молодої людини, до великої держави...». [3]

А.С. Макаренко доводить, що всяка громадянська позиція може проявлятися лише у поведінці особистості, у якій реалізуються суспільно важливі цінності, норми та еталони. Така взаємодія допомагає індивіду

ідентифікувати себе з певним типом громадянина, усвідомити своє місце та роль у суспільстві. Вмотивованість дій та моральних вчинків, ціннісні орієнтації молоді вважалися основними складовими громадянської орієнтації особистості.

Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті наголошує, що головна мета української системи освіти – створити умови для розвитку та самореалізації кожної особистості, у тому числі - майбутнього економіста, як громадянина України. Система вищої освіти має забезпечувати формування особистості та професіонала-патріота України, який усвідомлює свою належність до сучасної світової цивілізації й української нації, підготовлений до життя і праці у XXI столітті. Підготувати студентську молодь до перших самостійних кроків розуміння засад національної свідомості, проте, навіщо існує держава, як взаємодіють держава і людина у сфері економіки повинні допомогти вищі навчальні заклади.[5]

У виховному процесі економічного факультету університету повинні бути відображені дві головні тенденції:

перша – виховання майбутнього економіста для держави;

друга – виховання майбутнього економіста в першу чергу для самого себе.

Відповідальні за організацію виховної роботи із студентами економічного факультету університету повинні постійно замислюватись над цією дихотомією, і проблема поєднання інтересів людини і громадянина буде змушувати їх шукати шляхи її розв'язання. Необхідно намагатися об'єднати ці два завдання: формування майбутнього економіста як людини-фахівця й формування його як громадянина – через поєднання громадянськості з людинністю, гуманізмом. З одного боку, необхідно через виховний процес долучити майбутнього економіста до проблем держави, щоб він «пропустив» їх через свої почуття, вчинки, емоції, дії, а з іншого – всю виховну роботу спрямувати на те, щоб професорсько-викладацький склад і університет (економічний факультет зокрема), як представники держави, студентська громадськість враховували природні потреби особистості студента – майбутнього економіста, дбали про її вільний розвиток і саморозвиток, спонукали до ініціативи й самодіяльності і таким чином виховували активних, свідомих громадян.

Головна мета виховної роботи на економічному факультеті університету, спрямованої на формування у майбутніх економістів громадянської позиції – це підготовка студентської молоді до життя у громадянському, демократичному суспільстві, взаємопов'язаному світі; визнання й прийняття цінностей, що є головними, визначальними для сучасного українського суспільства.

Звідси формування громадянської позиції – це емоційно-почуттєве прилучення студентів-майбутніх економістів до різних форм знання, розуміння, діяльності й поведінки, спрямованих на прояв громадянськості та громадянських якостей. До громадянських якостей належать: любов до свого народу, краю, вітчизни, толерантність, демократизм, громадянська

самосвідомість, громадянська гідність, громадянський обов'язок, громадянська відповідальність, громадянська мужність, працелюбність, повага до законів держави, чужої думки тощо.[2; 5]

Зважаючи на багатогранність цього поняття і процесу В. О. Сухомлинський виокремлював такі компоненти його як громадянське бачення світу, моральність і атеїзм, ідейну переконаність, взаємодію людини і колективу, моральну стійкість, громадянську гідність. При цьому він наголошував, що громадянське начало «є основною ланкою морального становлення особистості, яке несе в собі громадянські погляди, переконання, почуття, поведінку, вчинки, єдність слова й діла». [4]

Наслідком виховної роботи має стати стійка ціннісна орієнтація студентської молоді – майбутніх економістів, шанобливе відношення до історії української держави, її символіки, кращих національних і світових культурних традицій, толерантність до релігійних, національних, побутових звичаїв інших націй і народностей, глибоке розуміння особистої співучасті й відповідальності за долю країни і свого народу.[1]

Основні принципи організації виховного процесу:

- єдність національного й загальнолюдського;
- природодоцільність процесу виховання;
- активність, самодіяльність, творча ініціатива студентської молоді;
- демократизація процесу виховання;
- гуманізація процесу виховання;
- безперервність і послідовність процесу виховання;
- єдність навчання й виховання;
- диференціація й індивідуалізація виховного процесу;
- взаємодія професорсько-викладацького й студентського колективу та громадськості.

Вказані принципи реалізуються у процесі навчання, у позанавчальній діяльності, в діяльності різних клубів, гуртків, творчих об'єднань економічного факультету університету. Особлива роль приділяється факультетському студентському Парламенту як центру студентського самоуправління й ініціативи економічного факультету.

Важливими підходами щодо організації виховного процесу є громадянська спрямованість та комплексний підхід, які вимагають єдності всіх його напрямків, спрямування виховного впливу на формування у майбутнього економіста цілісної особистості фахівця-громадянина. Свою реалізацію обрані нами підходи виховного впливу знаходять в єдності напрямків виховної роботи та їх спрямованості на формування у майбутніх економістів громадянської позиції. Важливими з них для університету є такі:

1. Громадянське й патріотичне виховання. Спрямоване на формування національної самосвідомості, любові до України, рідного краю, свого народу; виховання у студентів почуття причетності до історії країни, поваги до мови, культури, звичаїв українського та інших народів;

виховання у дусі взаємоповаги, миру, злагоди між людьми і різними етнічними групами; формування навичок самоврядування, соціальної активності й відповідальності майбутнього економіста як суб'єкта суспільно-корисної діяльності.

2. Економічне виховання. Його завданням є формування у студентів господарчого відношення до державної й приватної власності, умінь якісно й продуктивно працювати, економічно мислити, розумітися в оперативній економічній інформації, застосовувати її в повсякденному житті, вести пропагандистську роботу, виховувати у майбутніх підлеглих та колег повагу до чужої праці й майна, різних форм власності.

3. Професійно-економічне виховання. Його метою є формування економістів нової формації, професійна діяльність якої буде проходити у 3-му тисячолітті; виховання у студентів любові до економічної професії, розвиток морально-психологічної готовності працювати в нових умовах, вироблення необхідних рис характеру майбутніх економістів, вміння використовувати у практичній діяльності кращий вітчизняний і зарубіжний досвід, глибоке знання економічної спадщини минулого.

4. Формування наукового світогляду. Спрямоване на фундаментальне засвоєння студентами соціально-економічних і гуманітарних наук, особливо філософії як світоглядної основи особистості; розвиток наукового мислення, вироблення умінь відстоювати світоглядні позиції; формування умінь науково-теоретичного аналізу; подолання розриву в практичній і теоретичній підготовці майбутнього економіста. Цей напрямок покликаний забезпечити розвиток у студентів творчої активності, високої інтелектуальної і фахової культури, набуття умінь і навичок самостійного пошуку знань, застосування їх у своїй професійній діяльності.

5. Трудове виховання. Спрямоване на вироблення у студентів свідомого ставлення до праці; внутрішньої потреби до самостійного, позитивно умотивованого оволодіння знаннями в процесі навчання і готовність чесно працювати після закінчення економічного факультету університету; оволодіння науковою організацією праці, розвиток потреби до творчої професійної діяльності; виховання працелюбства, дисциплінованості, відповідальності й діловитості; здатності реалізувати свій потенціал, професійні нахили в умовах ринкових відносин.

6. Правове виховання. Його мета - формування правової культури студентів, прищеплення їм поваги до прав і свобод людини й особливо дитини; знання Конституції України, її законів, керівництво ними в своєму житті та професійній діяльності; засвоєння основ державного, трудового, громадянського, сімейного та кримінального права; розвиток правової свідомості студентів передбачає вільне володіння державною мовою, подальше удосконалення у процесі її засвоєння.

7. Екологічне виховання. Спрямоване на формування екологічної культури особистості студента-майбутнього економіста, усвідомлення ним важливості гармонії людини й природи, відповідальності за неї як за

національне багатство, значущості власного здоров'я та навколишнього середовища для морального й фізичного здоров'я народу.

8. Моральне виховання. Передбачає корекцію і подальший розвиток соціально значущих моральних якостей особистості - людини, яка живе у вільній демократичній країні, яка сповідає ідеали нового українського суспільства; оволодіння духовною культурою людства й всього народу; успадкування кращих моральних зразків поведінки в сім'ї, найближчому соціальному оточенні; формування у студентів професійного морального зразку економіста.

9. Художньо-естетичне виховання. Його метою є духовне збагачення студентів-майбутніх економістів, формування основ естетичної культури, розвиток художніх здібностей і естетичного сприйняття дійсності; розширення світогляду, збагачення знаннями у галузі літератури, мистецтва, музики; формування високого художнього смаку і здатності відрізнити справжнє мистецтво від його сурогатів; вироблення вмінь особисто примножувати прекрасне в повсякденному житті.

10. Фізичне виховання і формування здорового способу життя. Спрямоване на формування фізично здорової, гармонійно розвиненої особистості, здатної до творчої напруженої праці й соціально прийнятого відпочинку; формування у студентів-майбутніх економістів активної наступальної позиції до проявів у молодіжному середовищі наркоманії, алкоголізму, куріння, токсикоманії та інших форм соціальної дезадаптації підлітків і юнацтва; вироблення позитивних звичок, які сприяють здоровому способу життя, активному залученню до занять фізкультурою та спортом.

Студенти економічного факультету університету не є лише об'єктом виховного впливу з боку викладачів. Головним принципом побудови системи виховної роботи є суб'єкт - суб'єктні відношення між вихователями й вихованцями, при яких студентам відводиться роль активних учасників виховного процесу.

Література

1. Головатий М. Ф., Бебік В. М. Формування у молоді громадянської позиції в умовах становлення української державності (методологічний аспект). - У кн.: Молодь України: стан, проблеми, шляхи розв'язання: Збірник наукових публікацій УкрНДІ проблем молоді. Випуск третій. - К., 1994, с. 45-52.

2. Гриценчук О. Формування громадянської свідомості. Рідна школа, жовтень, 2002. - С. 8-9.

3. Макаренко А. С. Соч.: В 7т. - М., 1958. - Т. 7. - С. 403.

4. Сухомлинський В. О. Народження громадянина//Виб. твори: В 5т. -К., 1977. - Т. 1. - Бесіди про громадянськість.

5. Чорна К. І. Громаданське виховання - нагальна потреба України. - Шлях освіти. - 2000. - № 5-52. - С. 5.

Заболотська О.О.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ І ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Постановка проблеми. Проблема громадського виховання останнім часом є постійним об'єктом уваги Ради Європи. Актуальність громадянського виховання особистості у сучасному українському суспільстві значною мірою зумовлена потребою впровадження державотворчих процесів на засадах гуманізму, соціальної справедливості.

Сучасні українські дослідники І.Бех, О. Вишневський, Т., Дем'янчук, О. Дубасенюк, І. Жадан, П. Ігнатенко, Т.Климченко, Н.Косарєва, М.Крицька, І.Бондаренко, П.Давидов, І.Мартинюк, Я.Мицик, Л. Пономаренко, В.Паплужний, О.Савченко, О.Сухомлинська та інші плідно працюють над розробкою системи громадського виховання.

Аналіз досліджень. Початок європейської програми громадянської освіти був закладений Міжнародним конгресом ЮНЕСКО з викладання прав людини (1978), який підготував рекомендації щодо освіти в цій галузі. На підставі цих рекомендацій Комітет міністрів Ради Європи ухвалив резолюцію "Про вивчення прав людини".

У 1933 році ЮНЕСКО провела Міжнародний конгрес "Освіта для прав людини й демократії" та Всесвітню конференцію з прав людини. Рада Європи з 1997 року почала реалізовувати проект "Освіта для демократичного громадянства", спрямований на визнання освіти громадської освіти, формування громадянина демократичного суспільства.

У 2004 році Рада Європи створила Рекомендації Комітету міністрів, у яких доведено, що громадянська освіта є чинником забезпечення соціальної однорідності, взаєморозуміння, інтелектуальної освіти й міжрелігійного діалогу, тендерної рівності, що здійснюється як формальними так і неформальними інститутами, серед яких важливу роль відіграє сім'я [1].

Глобальними кроками до всебічної пропаганди й поширення громадянської освіти стало проголошення Радою Європи 2005 рік – Роком громадянської освіти.

За роки незалежності в Україні поступово формується державна стратегія щодо розбудови демократичного суспільства, удосконалення системи освіти, виховання громадянських якостей молоді. Ці напрями державної політики знаходять своє відображення у Конституції України, в державній національній Програмі "Освіта" (Україна XXI ст.), в Законах України "Про освіту", "Про мову", в національній програмі патріотичного виховання населення, формування здорового способу життя, розвитку духовності та моральних засад суспільства (1999), а також в Концепціях виховання в національній системі освіти. Сьогодні в Україні наявні об'єктивні умови для розвитку громадянської освіти й громадянського виховання як інноваційної галузі педагогічної теорії і практики. Соціальне замовлення виховання громадян засобами навчально-виховної роботи відображено у "Національній доктрині розвитку освіти України у XXI

столітті", а також у "Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності", законі "Про освіту".

Перед українським суспільством й закладами вищої освіти стоїть завдання сформувати нового, соціально активного, морально, фізично та психічно здорового громадянина, який би свідомо міг вирішувати складні проблеми, успішно досягти індивідуальних та суспільних цілей, керуючись моральними нормами.

Змістовними характеристиками громадянського виховання повинні стати основи демократичної ментальності, знання про права і обов'язки людини, усвідомлення загально людських духовних цінностей.

Щодо майбутнього вчителя, то основу його громадянської культури повинні становити високі моральні чесноти, патріотизм, усвідомлення обов'язку й відповідальності перед суспільством і Батьківщиною.

Аналіз дослідження присвячений розкриттю внутрішнього індивідуального змісту особистості (К.А. Абульканова-Славська, І.Д. Бех, Р.Бернас, А.С. Виготський, Д.О. Леонтьєв, В. Франкл та інші) показує, що процес придбання якісної визначеності – дуже складний та самостійний, він пов'язаний із диференціацією, інтеграцією, специфікацією, типізацією, та автоматизацією (придбання особистого засобу існування). Це процес внутрішнього дозрівання, розуміння особистістю себе, формування та реалізації потреби "бути особистістю" , а також здібність бути саме нею.

Становлення внутрішнього світу людини – процес, пов'язаний з формуванням змісту, цінностей, відносин. Головні компоненти внутрішнього світу людини – це стійкі свідомості значних об'єктів та явищ, які притаманні тільки цій людині і які відображають тільки його відношення до них, а також особисті цінності, які поряд з потребами виступають джерелами свідомості.

Особисті цінності свідомості, відношення притаманні кожній людині та саме показниками процесу формування індивідуальності людини можуть бути:

- характер особистих цінностей;
- використання їх у житті;
- сформованість особистих свідомостей та активність в їх реалізації;
- багатство відносин.

Внутрішній світ людини формується тільки як наслідок особистих переживань і являє духовність особистості. Духовність виступає, за визначенням Мільто Л.О., як принцип самопобудови творчої особистості, відкритості її до нових, творчих цінностей.

С.Б. Кримський розуміє духовність "як здібність перекладати універсум зовнішнього існування у внутрішній світ особистості, здібність формувати той внутрішній світ, завдяки якому реалізується самототожність людини, його свобода від залежності перед обставинами, які постійно змінюються [4, 23]".

Саме тут поняття духовного саморозвитку та самовизначення особистості розглядається як розвиток відкритості до нового досвіду,

здібність відчувати взаємозв'язок між окремими сферами науки і культури, змістовно оцінювати критичний погляд на старі чи нові ідеї, які дозволяють діяти з новими явищами, спираючись на продуктивні знання.

Головним джерелом духовності повинні бути культура, бо культура, спираючись на духовність, змістовно ширше поняття. Культура дає змогу встановити глибинні взаємозв'язки між минулим, теперішнім та майбутнім у креативному розвитку людини; реалізувати суттєві та творчі сили особистості людини.

Творчість людини втілюється в культурі. Яка будучи скарбницею духовності, виступає стимулюючим середовищем розвитку індивідуальності.

Духовність, таким чином, не тільки показник автономності та цілісності, а й її інтегрованості у культуру.

На психологічному рівні вона має вияву етнічних, естетичних характеристиках, у здібності переживати високі почуття, наснагу, натхнення, мати особисту свідомість та цінність, у красоті, добрі, милосерді.

Саме сформованість внутрішнього відчуття свободи, відповідальності та духовності як якостей особистості на думку Мільто Л.О. – є показником індивідуальності людини, його цілісності.

Духовність формується разом із внутрішнім світом особистості, його індивідуальною неповторністю, протягом тривалого часу вона змінюється під впливом різних факторів: будь-то родина, чи коло друзів, діяльність чи спілкування, навіть суспільство.

Дослідження останніх десятиріч дають змогу зробити висновки, що найважливішими цінностями студентів є щастя, любов, подружнє життя, дружнє спілкування, цікаве дозвілля, здоров'я, та лише на останніх місцях – потреба самоствердження, самовираженості та мотивація учіння. Цікаво, що ще пару десятиріч тому студенти 1,2 курсу в числі цінностей на першому місці називали мотивацію учення, самоствердження та самовираженість. Зараз усе змінилось і змінились ціннісні орієнтири.

"Цінності соціальні, - тлумачить педагогічний словник, - більш або менш загальновизнані поведінкові стандарти, тобто переконання, які визначає суспільство або соціальна група щодо цілей, що їх необхідно досягти, і основних шляхів та засобів, що ведуть до цих цілей. Цінності соціальні – найважливіший елемент культури ,системи соціальної регуляції, вони забезпечують загальну стратегічну регуляцію поведінки людей" [5, 422].

Дослідження, які у 2005 році проводив Центр соціальних ініціатив Інституту соціології НАН України, виявили, що в оцінюванні власної громадянської активності студенти багато у чому одностайні. Зокрема, аналізуючи участь студентів у роботі органів учнівського та студентського самоврядування, більшість опитаних зазначили, що головна їхня функція – організація дозвілля. Основними перешкодами для їх діяльності було

названо “відсутність у молоді бажання займатися самоврядуванням”, організаційні труднощі, брак приміщення, коштів, обладнання.

Про рівень громадянської активності молоді може свідчити її участь у діяльності молодіжних громадських організацій. 2/3 опитаних не знають навіть про існування таких установ; 1/3 тих, хто знає про такі організації, згадали “Пору”, 10% - “Пласт”, 7 % - “Спілку молоді”, 6 % - “Нову генерацію”, 4 % - “Київську Русь”. Найбільш проінформованими виявилися студенти (43 %), представники (по 39 %) Львівської, Донецької і Херсонської (38 %) областей [4].

Однак, переважна більшість опитаних вважають, що найчастіше в громадське життя залучається молодь, яка прагне зробити на цьому кар’єру.

Близько половини доводять, що громадською діяльністю займаються незадоволені нинішньою державою політики, і незначний відсоток – 13 % зачисляють до громадських діячів тих, коли більше нема чим зайнятися.

Важливою складовою громадянської активності людини є її обізнаність зі своїми громадянськими правами та свободами та готовність їх відстоювати. Третина опитаних упевнені, що більшість молодих людей обізнана з правами і свободами людини. Водночас половина респондентів підтверджують думку, що така обізнаність притаманна лише невеликому відсотку юнаків і дівчат. Кожен десятий стверджує, що сучасна молодь взагалі не має поняття про права і свободи громадянина. На їх думку, найбільше порушують права молодих людей бізнес-структури (39%), державні/урядові організації (38%), адміністрація навчальних закладів (34%), а найменше – органи місцевого самоврядування. Таким чином, ці дані свідчать про малу структурованість громадянських цінностей, але не дають підстави стверджувати про їхню незначимість у середовищі сучасної студентської молоді.

Проблема розвитку в студентської молоді цінностей громадянського суспільства повинна вирішуватися у продовж навчально-виховного процесу студентів у ВЗО.

Багато у цьому плані залежить від:

1. *Змісту навчання.* У цьому плані треба *орієнтувати на структуру професійної діяльності майбутнього спеціаліста.*

2. *Методів навчання*, які треба *оптимізувати* для досягнення найвищих результатів в певних умовах, стимулювання активності студента, формування його інтересів, розвиток потреб самостійного оволодіння знаннями.

3. Щоб студент вчився цікаво і вважав необхідними та корисними набуті знання та вміння у його подальшому житті – важливо *змінити систему навчання,* так, щоб ураховувати нахили, здібності, можливості студентів, зорієнтувати їх на самостійну роботу.

4. Але і вибір змісту навчання і розробка певної методики вивчення дисципліни і впровадження інноваційних технологій – неможливі без активної участі педагога. І у цьому плані треба зробити багато змін – *організувати раціональну та компетентну педагогічну*

діяльність викладача, яка включає в себе: його високі професійні знання, педагогічні здібності, педагогічну техніку, педагогічний самоаналіз;

5. *Організувати педагогічне спілкування зі студентами* з метою розвитку кращих якостей та здібностей студентів, формування розуміння загальнолюдських цінностей, формування майбутнього фахівця, розуміння викладачем особистості студента.

Науковий аналіз завдань з організації педагогічного впливу в напрямі формування громадських цінностей у сучасної студентської молоді ставить педагогічну науку перед очевидним фактом, що педагог, як суб'єкт впливу, сам не володіє досвідом життя у громадському суспільстві, навіть більше, ціннісні орієнтації більшості професорів ВЗО формувалися в умовах тоталітарного соціалізму.

Водночас людина як самоорганізуючий феномен володіє здатністю вирощувати нові структури, необхідні для виживання. Як вважає сучасна психологія, "соціотипові риси особистості (колективізм чи індивідуалізм) виражають тенденцію цих систем до збереження і можуть бути охарактеризовані як адаптивні, а вияви індивідуальності особистості здебільшого відображають тенденцію системи до зміни і, будучи предадаптивними за своїм еволюційним сенсом, забезпечують потенційні можливості інших варіантів дальшої еволюції системи" [5].

Спостереження дають підставу стверджувати, що сучасні студенти володіють значним запасом інтелектуального і вольового потенціалу для контролю за процесами, що відбуваються у вищій школі та безпосередньо стосуються їхніх прав та інтересів.

Тому – переконливі свідоцтва участі молоді у подіях, що відбулися в Україні у 2004-2007 роки.

Соціальна система суспільства і система цінностей окремо взятої людини – це засадно різні системи, але механізми самоорганізації у них діють за одними і тими ж законами, де за періодами структурування настають періоди самоініційованого руйнування уже неактуальних для системи структур. І таким чином може відбутися її еволюційне зростання. Система цінностей молодої людини у юнацькому віці, яка вже пройшла основну кризу інтенсифікації, є самоорганізованою, її підструктури формуються циклічно. Проходження нових ідей через призму життєдіяльності змінює загальні суспільні системи і цілі у підсвідомому і викристалізовує у власних сенсах і цілях або й розчиняє як натуральні. Водночас кризи розвитку особистості можуть супроводжуватися перебудовою системи цінностей.

Основні чинники цих змін пов'язані тим, що:

1. ціннісні орієнтири тих, хто виховує молодь не є ідеальним, зазнають змін та іноді викликають критику студентів;

2. окрім цінностей викладачів та батьків, студенти мають широкий спектр зразків ціннісних систем;

3. інтеграція взаємовпливів у системі школа-сім'я-громадськість стає все більш проблематичною з погляду на єдині ціннісні орієнтири;

Водночас створювати програму "роз'яснення" цінностей громадянського суспільства у середовищі студентів важливо тому, що ВЗО формують ціннісні орієнтири молодої людини студентського віку. Потенційні виховні можливості суспільствознавчих, гуманітарних дисциплін дають змогу не лише виносити на розсуд аудиторії величезну інформацію, а й обговорювати її з різних поглядів. Інтелектуальний потенціал студентського середовища та вікові особливості ідентифікаційних процесів у юності створюють сприятливе середовище для внесення цінностей громадянського суспільства на початку їх структурування і пізнавальної інтерпретації.

Спираючись на висновки російського дослідника М.Квіткова [4] ми вважаємо, що залучення студентів до громадської діяльності буде можливим і ефективним, якщо:

- будуть зруйновані в студентському середовищі негативні стереотипи сприйняття громадської діяльності;
- громадська діяльність буде наближена до життєвих реалій студентської молоді;
- у студентів будуть сформовані конкретні уявлення про можливості реалізації основних цінностей і потреб завдяки участі у діяльності громадських організацій;
- у діяльності студентських громадських організацій простежуватиметься очевидність і корисність результатів.

Досвід діяльності українських студентських громадських об'єднань у попередні історичні періоди є цінним для впровадження інновацій у виховний процес вищих закладів освіти, широкого залучення студентства до створення й участі в студентських громадських організаціях. Участь у діяльності громадських організацій прискорює процес соціалізації молодої людини, перетворення соціального досвіду в установки, цінності, орієнтації, засвоєння соціальних норм і ролей її самовираженню і самореалізації.

Література

1. Бажал А. Проблемний портрет молодої людини //Дзеркало тижня. – 2006. - № 8.
2. Ги Лефрансуа. Прикладная педагогическая психология. СПб. – 2005.
3. Карась А. Філософія громадського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях: Монографія. – Київ, Львів, - 2003.
4. Квитков М.Г. Педагогические условия самореализации молодежи в общественных организациях: Авторе.дис. канд.пед.наук. 13.00.01. - Омск, 2000, - 16 с.
5. Словарь-справочник по педагогике / Авт.-сост. В.А. Мижериков, Под ред. П.И. Пидкасистого. – М., 2004. – 527 с.

Фатальчук С.Д.

МОРАЛЬНО-РЕЛІГІЙНЕ І ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ У ПРАКТИЦІ ГІМНАЗІЙНИХ ЗАКЛАДІВ СХІДНОУКРАЇНСЬКОГО РЕГІОНУ (КІНЕЦЬ XIX − ПОЧАТОК XX СТОЛІТТЯ)

Характерною ознакою життєдіяльності гімназійних закладів, протягом всього періоду їх діяльності, було суворе дотримання правил і розпоряджень стосовно морального, патріотичного, розумового, естетичного, трудового, екологічного і фізичного виховання підростаючого покоління. Вважалося, що школа, яка дає знання тільки певних наук і не виховує у молоді почуття обов'язку, дисциплінованість, повагу до дорослих, не тільки не є корисна, а й дуже небезпечна.

Основним нормативним документом, на базі якого здійснювався навчально-виховний процес в гімназіях і прогімназіях Східноукраїнського регіону в др. пол. XIX - на поч. XX ст., були Статути гімназій і прогімназій (1864р., 1870р., 1871р., 1872р.). В додатках до Статутів окреслюється коло вимог, яких повинні дотримуватись вихованці гімназій і прогімназій, під час навчально-виховного процесу, як відносно навчання так і правил поводження в позаурочний і канікулярний час.

Відповідальність за виховання учнів в гімназіях була покладена на педагогічний персонал гімназій і батьків учнів, в обов'язки яких входило сприяння гармонійному розвитку підростаючої молоді. Одним з першочергових завдань, що ставилося перед ними, було суворе дотримання встановлених норм поведінки. Ці норми (вимоги) були затверджені Міністром Народної Освіти Д.А. Толстим і оприлюднені в "Правилах для учнів в гімназіях і прогімназіях", а також в "Правилах про стягнення" від 4 травня 1874 р.

У вступі до "Правил" окреслено мету навчання взагалі і гімназійного зокрема, яка виражається в словах молитви перед навчанням – "возрасти" (розумово і морально) Творцю нашому в славу, батькам на втіху, Церкві і Батьківщині на користь [1, с. 244]. Дотримання цих правил, на думку авторів, повинно було сприяти як найефективнішому способу при досягненні цієї мети.

"Правила" включали 8 розділів:

1. Релігійних обов'язки (для учнів православної церкви);
2. Навчання;
3. Ставлення до керівників і наставників;
4. Обов'язки учнів один перед одним;
5. Спосіб життя прихожих учнів;
6. Дотримання порядку і пристойності поза стінами навчального закладу;
7. Чергових по класу;
8. Учнівські квартири і квартирних чергових із числа учнів.

Особлива увага при цьому була звернена на те, щоб вся система соціального виховання учнів базувалася на релігійно-моральних і

національних засадах в дусі відданості православній вірі, церкві, народові і поваги до існуючого державного ладу з його законами.

У гімназії діяли жорстко регламентовані правила поведінки для учнів, їм не дозволялося відвідувати театри, клуби та інші місця з метою запобігання небажаних впливів. Ці заборони відповідали меті виховання у гімназії, з чітким релігійно-моральним напрямком. Виховання юнацтва здійснювалося в дусі поваги до прав власності, дотримання докорінних основ громадського ладу [2, с. 458].

Порушення учнями затверджених правил піддавало їх, в залежності від ступеня провини, різного роду стягненням, що мали на меті моральне виправлення вихованців [1].

Стосовно виконанню учнями релігійного обов'язку, слід зазначити, на цю сторону виховання зверталася особлива увага. Церква протягом всього періоду свого існування була гарантом стабільного і морального вдосконалення підростаючого покоління. Вважалося, що школа, з якої виходить юнак із знанням лише одного навчального курсу, не поєднаного з релігійно-моральним вихованням, з почуттям обов'язку, з дисципліною, з повагою до дорослих, не тільки не є корисна, а й дуже небезпечна. З цієї причини в навчальні плани було включено Закон Божий, як обов’язковий предмет.

Релігія і церква у ті часи була гарантом стабільності й моральної досконалості людини. Закон Божий, сприяв перш за все, моральному вихованню школярів. Релігія являла собою засіб створення цілісного світогляду і шкали моральних вартостей людини, виступала могутнім регулятором поведінки. Крім того, різні форми релігійного виховання сприяли міцному й свідомому опануванню знань з закону Божого.

Усі особи, які працювали в гімназійних закладах, а також їх сім’ї відвідували церкву, виконували релігійні обряди, показуючи учням добрий приклад. Учні брали активну участь у церковних богослужіннях, вони допомагали продавати свічі при вівтарі, слідкували за порядком та прибирали у церкві. Така робота вважалася відзнакою і доручалася тільки тим учням, які заслуговували на довіру. Всі інші учні молилися на усіх богослужіннях; тільки учні підготовчого, I та II класів могли не відвідувати вечірнього богослужіння під час зимових свят, але цим правом користувалася незначна кількість учнів.

У деяких навчальних закладах, випускникам, разом з видачею атестатів зрілості, як останню настанову у житті, дарували Біблію [3, с.88].

Відомо, що при Маріупольській Олександрійській приватній гімназії Бондаря в м. Луганську, реальному Бахмутському училищі, Маріупольській державній жіночій гімназії та приватній жіночій гімназії Чвалинської існували власні церковні храми, учні інших гімназійних навчальних закладів відвідували церкви, що розташовувались найближче до них.

Кожний новий навчальний рік починався і закінчувався урочистими богослужіннями, у яких брали участь усі учні і вчителі школи, під час свят проводилися урочисті літургії, в ході яких у церкві співав гімназійний хор.

Класні керівники пильно стежили за тим, щоб усі учні у неділю і свята відвідували церкву, сповідалися, причащалися і щоденно молилися. Молитвою починався і закінчувався кожен шкільний день, причому учні різних віросповідань мали окремих катехитів і виконували свої релігійні обов'язки. Оскільки православна віра була в Російській Імперії офіційною, під час перших трьох днів Великого посту гімназисти були звільнені від занять. Страсна неділя відводилася для говіння учнів і прийняття святого причастя. Ті, кому дозволялося виконувати ці християнські обов'язки без нагляду гімназійного начальства, були зобов'язані надати свідоцтво від духовника про те, що вони були на сповіді і причастилися [8, с.15].

Педагогічні колективи гімназійних закладів допомагали учням у справі успішного проходження гімназійного курсу, а також намагалися формувати в них волю, розвивали свідомість, вчили співвідносити свої вчинки і дії з велінням обов'язку і законності. В обов'язки педагогічного персоналу входило прищепити учням загальноприйняті правила ввічливості і благопристойності [6, с. 24].

Виховний вплив на учнів здійснювався у формі індивідуальних бесід та різного роду лекцій, виховних заходів. Класні наставники і викладачі виконували те, що рекомендувалося міністерством, а саме: слугували добрим прикладом виконання як службових, так і загальнолюдських обов'язків. Серед викладачів на особливий приклад заслуговував виконуючий обов'язки інспектора Маріупольської чоловічої гімназії ім. Олександра II Василь Іванович Остославський. Він постійно на усіх перервах знаходився серед учнів, спілкувався з ними, спрямовував їх і тим самим попереджував пустощі. Особливо слід зазначити, що він розглядав дії учнів не з формального боку, згідно з записами та звітами класних наставників, в кондуїт, а по суті [3, с. 59].

Зазначимо, що, починаючи з 70-х р. XIX ст., жіноче виховання прирівнювалося до чоловічого, а насправді, фактично і юридично, було поставлене значно гірше. У чоловічих гімназіях були внесені в штат класні наставники, а в жіночих обмежувалися наглядачками (в чоловічих гімназіях помічниками класних наставників). Іноді їх зовсім не було, а їх обов'язки доручалися вчителькам за незначну доплату. Нерідко нездатні вчительки переводилися у наглядачки, з цієї причини вони у прямому сенсі тільки наглядали, а всі турботи про виховання лягали на керівниць гімназій. Але значна кількість їх не мала достатній виховний досвід, а крім того, вони виконували ще й інші обов'язки, пов'язані з керівництвом гімназією. Тому виховна робота у жіночих гімназіях була на значно нижчому рівні.

Негативний вплив на виховання учениць гімназій іноді мала також негативна сімейна атмосфера, де були відсутні стійкі моральні устої. Цей факт вимагав від вихователів особливої уваги. Саме для цього, на думку голови педагогічної рада Маріупольської Маріїнської жіночої гімназії Тимошевського, потрібні не наглядачки, а вихователькі в самому широкому смислі, які б могли повністю забезпечити гармонійний розумовий і моральний розвиток учениць [4, с. 14].

Важливим для діяльності гімназійних закладів був циркуляр Міністерства освіти від 1 серпня 1900 р. "Про діяльність педагогічних рад та господарчих комітетів середніх навчальних закладів", в якому Міністерство наполягало на посиленні впливу педагогічних рад на виховний та навчальний процес у середніх навчальних закладах.

Педагогічні ради гімназійних закладів дослідного регіону у виховній роботі з учнями керувалися ідеями виховання молоді в істинно патріотичному дусі, в дусі повної відданості Государю, батьківщині, своєму народові, поваги до минулого, віри у майбутнє. Контроль за дотриманням вихованцями правил поведінки здійснювався і в позаурочний час. Так, згідно з розпорядженням Міністерства народної освіти від 1902 р. були внесені доповнення до існуючих правил ("Правила для вихованок середніх навчальних закладів під час канікул") [9]. Згідно з цими правилами вихованки повинні були завести на час канікул спеціальні білети, які реєструвалися за місцем проживання учениці. Право на реєстрацію надавалося місцевим навчальним закладам, або ж місцевому поліцейському управлінні. Після повернення учениці до гімназії білет віддавався класній наставниці. У випадку хвороби або важливих сімейних обставин батьки повинні були повідомити начальницю про неможливість перебування їх доньки у навчальному закладі і надати законну довідку, у якій вказувалася причина. У випадку неявки учениці або відсутності вказаної довідки вона вважалася такою, що вибула з закладу [Там же].

Як зазначалося раніше, головною метою виховання в гімназіях дослідного періоду, визначеною в усіх циркулярах і документах Міністерства освіти, була ідея виховання молоді в релігійно-монархічному дусі, де на першому місці стояло виховання конкретних почуттів, поглядів, вірувань. Серед них найголовнішими були любов і вірність Богу, Церкві, Царю, Батьківщині. Ці завдання реалізовувалися через систему патріотичного виховання гімназійної молоді.

Цьому сприяла уся обстановка гімназійних закладів. Так, Маріупольська чоловіча гімназія була названа в пам'ять Олександра II (25-річчя його царювання та визвольних реформ). Портрети і бюсти імператорів Олександра II, Олександра III та Миколи II прикрашали гімназію й завжди слугували пам'яттю учням і взірцем служіння батьківщині.

Подібна виховна робота проводилась і в жіночих гімназіях. В 1880 р. Маріупольська жіноча гімназія, за клопотанням Маріупольської Міської Думи, отримала назву Маріїнської в пам'ять про 25-тиріччя царювання Імператора Олександра II і його дружини Марії Олександрівни [5, с.1]. Це сприяло патріотичному вихованню учнів.

Традиційно перед початком уроків всі учні співали молитву за Царя і російський народ, національний народний російський гімн; у повному складі, незалежно від вірувань, були присутні на всіх панахидах, які проводилися у гімназіях. Учні VI, VII, VIII класів, які отримували атестати зрілості, були присутні разом з усіма своїми викладачами на суспільному молебні за Високих Осіб у місцевому соборі.

Така форма патріотичного виховання, як святкування історичних подій, сприяла захопленню учнів вітчизняною історією, літературою і залучало учнів до більш активних занять необов'язковими гімназичними дисциплінами: музикою та співами.

Вивчення архівних документів, матеріалів дореволюційної преси дозволяє констатувати факт важливого значення таких подій, які святкувалися в гімназійних закладах регіону з нагоди 300-річчя правління династії Романових (травень 1913 р.). З особливим розмахом такі урочистості були проведені маріупольськими середніми навчальними закладами – приватним реальним училищем В.Гіацинтова, Маріупольською жіночою гімназією та приватною жіночою прогімназією Н.Дарій. Активну участь у святкуванні брали як учні, так і педагогічний персонал, який не тільки допомагав у підготовці матеріалів і сценаріїв, а і сам приймав участь в їх реалізації Про масштабність цього заходу свідчить хоча б те, що на ньому були присутні близько 1400 чоловік. Крім педагогічного і учнівського колективу цих закладів до його проведення виявили зацікавленість батьки учнів, місцеві мешканці, а також адміністрація міста [7, с.4].

Як одна з форм патріотичного виховання, що застосовувалася в гімназійних закладах східноукраїнського регіону, було проведення благодійних ранків і вечорів. Так, 30 січня 1915 р. маріупольськими навчальними закладами – реальним училищем, заснованим В.Гіацинтовим, і Маріїнською жіночою гімназією – було проведено літературно-вокально-музичний ранок. Його репертуар включав літературні та музичні твори патріотичного змісту як вітчизняних, так і зарубіжних авторів. Слід зазначити, що поряд з музичними творами відомих композиторів – Рахманінова, Чайковського, Шопена – на цьому заході були представлені музичні доробки і вихованців цих навчальних закладів, наприклад, "Разочарование" – музичний твір учня VII кл. Александрова, який виконував хор балалаєчників. Кошти від цього „ранку" у сумі 1021 руб. 45 коп. були направлені в Комітет допомоги борцям за батьківщину і були повністю витрачені на придбання теплих речей для діючої армії.

З особливим успіхом та піднесеним настроєм учні святкували ювілеї О.Грибоєдова, О.Пушкіна, М.Гоголя, не тільки як письменників і поетів, але і як православних патріотів.

Підсумовуючи отримані дані, ми можемо констатувати, що метою виховної роботи в гімназійних закладах Східноукраїнського регіону було формування в молоді особистісних рис громадянина і патріота. Так, морально-релігійне і патріотичне виховання було спрямовано на оволодіння вихованцями моральної культури, що базувалася на обов'язках кожної особистості перед Богом, Батьківщиною, суспільством. Задля сприяння цьому у гімназійних закладах протягом всього періоду дослідження використовували християнське вчення, що базувалося на десяти заповідях „Старого Завіту". Напрямки морального виховання учнів визначалися завданнями, які були спрямовані на формування в учнів моральних понять і

переконань; розвиток моральних почуттів (любові до Батьківщини, національної самосвідомості, поваги до своїх батьків, рідних, оточуючих); виховання позитивних рис характеру та ін.

Наше дослідження не охопило усіх напрямків виховання, що були задіяні в практиці гімназійних закладів Східноукраїнського регіону. До перспективних напрямків досліджень виховної роботи в гімназійних закладах дослідного періоду ми віднесемо: розумове, естетичне, правове, екологічне, фізичне, трудове та статеве виховання.

Література

1. Алешинцев И.А. История гимназического образования в России (XVIII-XIX). – СПб.: Изд. Богдановой, 1912 – 346. с.
2. Демков М. История русской педагогики. − М.: Типография И.Д.Сытина, 1915. – Ч. 3. − 523 с.
3. Отчет о состоянии Мариупольской Александровской мужской гимназии за 1897 г. − Маріуполь: Типо-литография А.А.Франтова, 1898. − 97с.
4. Отчет о состоянии Мариупольской Мариинской женской гимназии за 1901 г. − Маріуполь: Типография Э.И.Голдрин, 1902. − 38 с. + приложение − 32 с.
5. Отчет о состоянии Мариупольской Мариинской женской гимназии за 1898 г. − Маріуполь: Типо-литография Франтова, 1899. − 97 с. + приложение 32 с.
6. Отчет уездной земской управы за 1914 год по народному образованию. − Изюм, 1915.
7. Отчет попечителя Одесского Учебного Округа о состоянии средних и низших учебных заведений Одесского Учебного Округа за 1913 г. − Одесса: Типография общества “Русская речь”, 1914. − 60 с.
8. Правила для учеников гимназий и прогимназий ведомства МНП от 4.05.1874 г. // Прибавление № 9 к Циркуляру по Харьковскому учебному округу – 1874.
9. Российский государственный исторический государственный архив, ф. Канцелярия Синода. Департамент народно просвещения, ф.733, оп.166, ед.хр.1280. “Об открытии в г. Бахмуте Екатеринославской губернии мужского среднего учебного заведения”.

Лимарєва Ю.М.

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ СВІДОМОСТІ НАВЧАННЯ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

Постановка проблеми…Світоглядна позиція людини напряму залежить від рівня розвитку суспільства, від рівня його свідомості, а, відповідно, й від рівня свідомих знань самої особистості. Реалізація принципу свідомості, як свідчить аналіз історичного досвіду поколінь, в історії педагогічної думки завжди була розчинена в педагогічній діяльності. Різні видатні педагогічні діячі пройдешніх поколінь акцентували свою увагу на різних аспектах реалізації цього принципу. Засновник гуманістичної, новаторської педагогіки – В.О.Сухомлинський над усе ставив виховання, і в цьому аспекті розглядав весь процес формування і розвитку свідомої особистості. Поєднуючи повсякденну педагогічну роботу в школі з науково-педагогічною творчістю, В.О.Сухомлинський значно збагатив теорію та практику вітчизняної педагогіки новими ідеями і способами їх реалізації. Так, сферу його наукових

інтересів складають проблеми: формування морального стану особистості, її переконань; виховання ціннісного ставлення до праці; розвитку колективу та колективізму; виховання особистості у сім'ї та ін. Особливої уваги в педагогічній творчості В.О.Сухомлинського здобуває вчення про сутність та соціальні функції професійної діяльності педагога як наставника, тому саме на його досвіді доцільно вивчати поставлену проблему.

Аналіз останніх досліджень та виділення невирішених раніше проблем…Аналіз джерел [6 – 11] та дослідження праць С.Т.Золотухіної, В.І.Сипченка, О.В.Сухомлинської, Л.П.Вовк та інших, свідчить про те, що важливою проблемою була і залишається організація свідомого навчання студентів вищих навчальних закладів. Однак на сьогоднішній день не існує цілісного історико-педагогічного дослідження, предметом якого була б проблема формування свідомості в студентської молоді

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Дослідити шляхи реалізації принципу свідомості навчання майбутнього педагога у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу… В.О.Сухомлинський визначився як педагог-дослідник та педагог-публіцист. Педагогічна праця вітчизняного вченого – це подвиг науковця і діяча освіти, якому належать безліч праць, що стали найбільш вагомими та фундаментальними в педагогіці. Твори В.О.Сухомлинського здобули широке визнання не тільки в нашій країні, а й у зарубіжних країнах за те, що проникнуті високою громадянськістю, щирою любов'ю до особистості, турботою про її всебічний розвиток.

Всі його праці та вся його діяльність можуть бути об’єднані під девізом «СЕРЦЕ ВІДДАЮ ДІТЯМ». Цими словами сказано, здається, все. Найдорожче дане людині природою для життя на землі, видатний педагог безкоштовно віддає дітям. Його великого серця вистачить на всіх. Безцінний скарб видатного педагога оцінюють молоді покоління і розумні батьки, які мають бути першочергово педагогами. [2, С. 346]

В.О.Сухомлинський над усе ставив виховання розумної людини. Аналізуючи його спадщину, не можна виявити над яким же із трьох слів «СЕРЦЕ ВІДДАЮ ДІТЯМ» слід поставити наголос. Таке словосполучення, коротке, але ємке, містить весь зміст педагогічної діяльності та свідчить про те, що це єдиний, цілісний педагогічний процес. І це має чітко усвідомлювати організатор навчально-виховної діяльності – педагог. Складна педагогічна праця організатора має бути поєднана з любов'ю і повагою до тих, хто навчається, а з їхнього боку – з активним, поважливим ставленням до знань, книги, викладачів, педагогів. [1, С.39]

Загалом, у виховній системі В.О.Сухомлинський намагався створити гармонію трьох понять: ТРЕБА, СКЛАДНО, ПРЕКРАСНО. Виховання красою проходить червоною ниткою через усі форми організації навчально-виховного процесу. Краса праці, краса людських стосунків, краса мовлення й спілкування, краса природи, краса навчального середовища - найважливіші супутники педагогів у формуванні моральної і естетичної культури. [2, С. 348]

Педагогічний процес вбачає в собі комплекс взаємозрозумілих дій всіх суб'єктів, що беруть участь в ньому. Це дає змогу стверджувати, що умова може бути виконана лише за наявності свідомого сприйняття одне одного. Всі суб'єкти повинні розмовляти однією мовою.

Щоб впевнено почуватися в колективі треба свідомо бути його частиною. Отже, із дітьми треба бути дитиною, із студентами – студентом, із батьками – батьком, із педагогами – педагогом, із науковцями – науковцем і т.д. Таким чином, особистість спілкується на мові колективу, лише в цьому випадку її зрозуміють, свідомо сприймають. Значної уваги у своїй практичній діяльності і в теоретичних пошуках В.О.Сухомлинський надавав проблемі колективу. Підкреслюючи його виховне значення та наголошуючи на організації в цій сфері відносин найбільш гуманного змісту. Педагог-класик наполягав на тому, щоб педагог намагався бачити за колективом окрему особистість, її духовний світ, досягнення й проблеми. [2, С. 347]

Новаторським можна вважати його положения про гармонію суспільних та індивідуальних потреб у структурі особистості. Якщо в радянській педагогіці йшлося про підпорядкування особистих інтересів колективним, суспільним інтересам, то він вніс уточнення у це формулювання: не підпорядкування, а гармонія інтересів. [3, С. 527]

Колектив за В.О.Сухомлинським має бути побудований на принципах гуманізації, як вищого принципу розумового, морального та трудового виховання. Гуманізм є важливим аспектом його педагогічної спадщини. Виховання гуманізму й людяності повинно стати одним із завдань діяльності навчального закладу і педагога. Вони мають виявлятися в таких якостях і рисах особистості, як талант доброти, потреба служити людям – радість самовіддачі. Особливе місце має посісти почуття любові до матері і лицарське ставлення до жінки. На думку педагога, той, хто вміє любити матір, любитиме і батьківщину, і людство. Без любові і поваги до особистості розмови про гуманність і людяність безпідставні.

Згідно з цим, особливу увагу В.О.Сухомлинський приділяє навчальному закладу як осередку культури. Проте цю роль, на його думку, останній може виконати лише за умови, що в його діяльності пануватимуть чотири культи: Батьківщини, Людини, Матері та рідного Слова.

Педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського багатопланова. Вона зазнавала певної еволюції, постійно збагачувалася, поглиблювалася. Хоча він жив і творив у застійні часи, ставлення до його діяльності та ідей не змінилося. Його педагогічна концепція високогуманна і демократична, органічно поєднує класичну і народну педагогіку. [3, С.525]

В.О.Сухомлинський великого значення надавав опануванню педагогічними працівниками способами індивідуальної психокорекції: педагог повинен пам'ятати, що виховний ефект залежить від ступеня урахування особливостей внутрішньої позиції вихованця. Для цього було спеціально організовано роботу психолого-педагогічного семінару викладачів, а також психологічної комісії для глибокого вивчення педагогами індивідуальних та вікових особливостей особистості. [2, С. 347]

Педагогічну спадщину великого педагога пронизує ідея проектування людини. Для того щоб педагогіка виконувала таку функцію, вона має спиратися на психологічні знання, відійти від емпіричних узагальнень, у досягненні цілей навчання й виховання, використовувати цілепокладання, моделювання, технологію активного перетворення педагогічної дійсності. Головною метою, якої має прагнути цілісний педагогічний процес, є всебічний розвиток особистості. Його можна досягти залученням до різних видів діяльності, постійним і планомірним формуванням пізнавальних здібностей.

Важливим напрямком усебічного розвитку особистості є розумове виховання. В.О.Сухомлинський вважав, що розумове виховання потрібне людині не тільки для праці, а й для повноцінного духовного життя. Бути розумним повинен і математик, і тракторист. Тому в процесі навчання особистості треба спонукати до самостійної пізнавальної діяльності, до самоосвіти. Цю роботу слід починати якомога раніше, формуючи допитливість, тоді навчання не стане тягарем. На думку педагога, людина не може бути щасливою в навчальному закладі, якщо вона почуває себе некомфортно, якщо їй там погано. Одна з його фундаментальних ідей звучить так: навчання повинно бути радісною працею.[3, С.525, 526]

В практиці педагога має господарювати розумова праця, гармонійно поєднана з активною працею рук. Проблемам трудового виховання займала теж значне місце. На його думку, учні мають брати участь у найрізноманітніших видах праці. Це В.О.Сухомлинський довів власним досвідом. У випадку, коли особистість, бере участь у створенні матеріальних благ, вона стає повноцінним громадянином, духовно багатою особистістю, в той час як лінощі, байдужість до виконання своїх власних обов'язків серед молодих людей – результат безтурботного дитинства, позбавленого радості творчої праці. Як наслідок, система трудового виховання тісно поєднувалася з провідними завданнями морального, розумового, естетичного й фізичного виховання. Тому принципами у В.О.Сухомлинського були:

—єдність загального розвитку та трудового виховання;

—суспільно корисна спрямованість праці;

—безперервність праці і раннього залучення у виробничу працю;

—творчій характер праці та розвиток індивідуальних здібностей;

—посильність праці. [2, С. 348]

Важливу роль В.О.Сухомлинський відводить і естетичному вихованню, вихованню красою. Він пропонує використовувати красу природи, красу слова, музики і живопису. Педагог має не тільки навчити знати і розуміти мистецтво, а й сформувати потребу милуватися природою і творами мистецтва, навчити творити прекрасне, насолоджуватися прекрасним, створеним власними руками. Навколишня краса сприяє полегшенню розумової праці, а відповідно й усвідомленому засвоєнню певних вмінь та навичок. [3, С. 527]

Про свідомий підхід В.О.Сухомлинського до праці свідчить паралельність його теоретичної (наукової) та практичної (викладацької)

роботи. Самостійна педагогічна діяльність, свідоме застосування на практиці методів та прийомів роботи, а також аналіз отриманих результатів дає можливість педагогу усвідомити необхідність тих чи інших педагогічних дій.

Не випадково що, досліджуючи проблему виховання справжньої людини, В.О.Сухомлинський розглядав педагогіку як науку про моральність та етику особистості, якою повинен оволодіти кожен педагог на шляху свого становлення як педагога-майстра. При цьому, центральним завданням навчального закладу вчений визначав саме моральне виховання, через яке особистість проходить шлях від засвоєння загальнолюдських цінностей до особистісного їх прийняття та захисту. В душі кожного він намагався створити стан радості, але через пізнання та розуміння страждань інших людей. [2, С. 347]

В.О.Сухомлинський вважав, що професія педагога є особливою, близькою до науково-дослідної. Педагог має аналізувати факти, передбачати наслідки виховного впливу, інакше, він перетвориться на ремісника. Хороший педагог, на його думку, по-перше, повинен любити вихованців, відчувати радість від спілкування з ними; по-друге, має добре знати свій предмет; по-третє, добре знати педагогіку і психологію; по-четверте, досконало володіти методикою викладання навчального предмета. [3, С. 527]

Акцентуючи свою увагу на професійній діяльності педагога, В.О.Сухомлинський цілком впевнено наголошував на свідомості організації педагогічного процесу. Педагог, який сам не усвідомлює навіщо він робить ті чи інші педагогічні кроки – не може впевнено впливати на розвиток особистості, тим більш: не може впливати на розвиток свідомої особистості.

Означені питання – лише частка творчої скарбниці В.О.Сухомлинського як педагога-новатора, вченого, продовжувача найкращих традицій світової та вітчизняної педагогіки.

Висновки і перспективи подальших розвідок... Сутність та соціальні функції професійної діяльності педагога як наставника, відображаються у таких положеннях:

—свідоме навчання може забезпечити лише педагог який усвідомлює сутність того, що він робить;

—педагог та педагогічний колектив повинні творити майбутнє своїх вихованців, з урахуванням складних тенденцій суспільного, морального, інтелектуального й науково-технічного прогресу, проектувати багатогранні якості моральної особистості в її найскладніших аспектах, взаємозв'язках та взаємозалежностях;

—гарантія суспільного розвитку неможлива без розквіту сил, здібностей, таланту кожної людини, без її щастя;

—знання й освіченість викладача – велике благо суспільства, що повинно постійно відкривати перед вихованцями з метою формування гармонії

виховання, в якому необхідно забезпечити едність морального, розумового, естетичного, емоційного, фізичного становлення особистості;

–духовне багатство педагогічного колективу обумовлює щасливе життя колективу вихованців.

—усвідомлення сутності педагогічної діяльності забезпечує основу свідомого навчання майбутнього педагога.

На підставі вище зазначеного, подальшого дослідження вимагає проблема формування свідомості навчання студентської молоді у працях педагогів XIX століття.

Література

1. Галузинський В.М., Євтух М.Б. Педагогіка: теорія та історія: Навч. Посібник.- К.: Вища шк.., 1995. – 237 с.

2. Педагогіка: Навчальний посібник.– Харків, ТОВ«Одіссей»,2003. – 352с.

3. Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001. – 528 с.

4. Безрукова В.С. Педагогика. Проективная педагогика. Учебное пособие для инженерно-педагогических институтов и индустриально-педагогических техникумов. – Екатеринбург: Издательство «Деловая книга», 1996. – 344 с.

5. Духавнева А.В., Столяренко Л.Д. История зарубежной педагогики и философия образования. Серия «Ученики, учебные пособия». Ростов н/Д: Фенікс, 2000. – 480 с.

6. Подласый И.П. Педагогика. Новый курс: Учебник для студ. пед. вузов: В 2 кн. - М.: Гуманит. изд. центр. ВЛАДОС, 1999. - Кн. 1: Общие основы. Процесс обучения. - 576с: ил.

7. Кузьмінський А.1., Омеляненко В.Л. Педагогіка: Підручник. К.: Знання-Прес, 2003. - 418с.

8. Харламов И.Ф. Педагогика: Учебное пособие. 2-е изд., перераб. и доп. - М.:Высш. шк., 1990. -576с.

9. Баранов СП. Педагогика: Учеб. Пособие для пед. уч-щ. по спец. №2001 «Преподавание в нач. класах общеобразоват. шк.»/С.П. Баранов, Л.Р. Болотина, В.А. Сластенина. - 2-е изд., перераб. -М.: Просвещение, 1987. - 368с.

10. Ягупов В.В. Педагогіка: Навч. посібник. - К.: Либідь, 2003. - 560с

11. Лозова В.1., ТроцкоГ.В. Теоретині основи виховання і навчання: Навчальний посібник / Харк. Держ. Пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди. - 2-е вид, випр. і доп. - Харків: «ОВС», 2002. - 400с.

Сергєєва І.В., Рожанська Г.В.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОЇ ЗРІЛОСТІ З УСПІШНІСТЮ УЧБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДЛІТКІВ

Постановка проблеми. Емоції, а разом з ними і емоційна сфера в цілому, відіграють велику роль у житті та діяльності людини. І тому, проблема емоційної регуляції є дуже важливою і актуальною, особливо у наш час – час загальної емоційної напруги. Емоційна сфера виконує ряд функцій, без яких людина просто не в змозі повноцінно функціонувати як особистість, а також як суб'єкт діяльності та соціальних відносин. Можна безпомилково стверджувати, що емоційна сфера не тільки складає невід'ємну частину особистості людини, але й сама має велике значення для

її становлення, придбання нею певних якостей та рис; здійснює величезний вплив на її пізнавальну діяльність. У вітчизняній психології визнається закономірний зв'язок між когнітивними та емоційними процесами, а також те, що емоції є важливішим фактором регуляції процесів пізнання. Важлива роль емоцій у мисленні пов'язана з тим, що вони розглядаються в якості механізму оцінки і виділення особистісно значущої інформації, яка заслуговує на наше пізнання і відповідає пізнавальним потребам особистості. Отже, емоції, які переживає людина, є обов'язковими активаторами і регуляторами діяльності, зокрема учбової, визначаючи увесь процес засвоєння знань.

Ця проблема особливо яскраво та специфічно проявляється у підлітковому віці у зв'язку з особливостями цього періоду, тобто на фоні загальної емоційної нестабільності, появи провідної діяльності, непов'язаної з навчанням, учбова діяльність все ж таки не втрачає своєї значущості. І від її результатів та успіхів залежить подальший професійний вибір майбутнього старшокласника, а значить, і подальше самовизначення та особистісне зростання вже дорослої людини. У свою чергу, учбова діяльність, як і інші види діяльності, залежить від особистості дитини, від ступеня сформованості всіх її сфер та емоційної – у першу чергу, яка визначає особливості та вміння дитини керувати своїм емоційним станом, спрямовувати свої емоції та бажання на досягнення мети будь-якої діяльності, зокрема учбової.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Емоційну регуляцію діяльності вивчали Л.М.Аболін, І.О.Васильєв, В.К.Вілюнас, О.В.Дашкевич, Б.І.Додонов, Ю.М.Забродін, О.К.Тихомиров та інші. У свою чергу, роль емоцій в учбовій діяльності, вплив емоційної сфери на учбово-пізнавальний процес та його результати і досягнення, а також проблема емоційної регуляції навчальної діяльності були предметом досліджень Чебикіна О.Я. та його наукової школи [5, 7].

В останні роки вчені у структурі емоційної сфери виокремлюють такий важливий її компонент та властивість, як емоційна зрілість. Так, проблемі емоційної зрілості, її становлення та впливу на діяльність і розвиток особистості були присвячені дослідження Носенко Є.Л., Павлової І.Г., Казаріновської Н.В., Яковлевої О.Л., Колот С.А., Ковріги Н. та інших [1, 2, 3].

Водночас, особливості емоційної зрілості, взаємозв'язок її рівня з успішністю учбової діяльності, особливості її впливу на результати та успіхи у навчанні дитини, зокрема підлітка, були недостатньо розглянуті, що й зумовило мету нашого дослідження.

Формування цілей статті. Таким чином, соціальна та практична значущість даної проблеми та її недостатнє вивчення зумовили вибір мети нашого дослідження: вивчення взаємозв'язку особливостей розвитку емоційної зрілості з успішністю учбової діяльності підлітків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Насамперед, визначемо поняття емоційної зрілості та означемо головні її характеристики. Треба

сказати, що на сьогодні ще нема повного та єдиного визначення поняття емоційної зрілості. Існує три підходи до вирішення цієї проблеми.

Представники першого підходу (А.Ребер, П.Фресс та інші) розуміють емоційну зрілість як одну з характеристик, яка властива дорослій, тобто біологічно зрілій людині, і визначають її як відповідність емоційної реактивності людини нормам для дорослого в даному суспільстві [3].

На думку інших учених (О.Н.Лук, А.Г.Маслоу, О.Л.Яковлева та ін.), емоційна зрілість припускає емоційні реакції індивіда, що відповідають не тільки сподіванням суспільства, але й потребам, цінностям та інтересам суб'єкта. Вчені вважають, що емоційна зрілість характеризує особистість внутрішньо несуперечливу, здатну розпізнавати й виражати власні емоції адекватно до переживаннь, що виникають [3].

Представники третього напряму (Д.Н.Ісавєв, Н.Ю.Максимова, К.Л.Мілютіна, В.М.Піскун, А.Маузер та інші) підходять до розуміння емоційної зрілості особистості як до характеристики різних емоційних проявів, властивих певному віковому періоду людини, що забезпечують успішну діяльність [3].

У свою чергу, узагальнення цих досліджень дозволяє виділити три властивості емоційної зрілості: саморегуляція, експресивність та емпатія [6].

Виходячи з наведеного вище, емоційну зрілість розуміють як певну компетентність особистості, що забезпечує адекватність її емоційного реагування в різних умовах життєдіяльності людини [4].

Отже, бути емоційно зрілим – означає щиро проявляти власні емоції та робити їх доступними для сприйняття іншою людиною; вміти керувати своїм емоційним станом; бути чуйним до інших людей та розуміти їх емоційний стан; вміти конструктивно взаємодіяти [4].

З метою вивчення особливостей проявів вираженості емоційної зрілості та вивчення емоційної сфери загалом, нами був використаний наступний комплекс методів та методик: бесіда, спостереження, анкетування; методика діагностики емоційної зрілості (Чебикін О.Я.); методика діагностики типу емоційної реакції на дію стимулів навколишнього середовища (В.В.Бойко); Торонтська Алекситимічна Шкала; методика діагностики емоційної спрямованості особистості (Додонов Б.І.); метод кореляційного аналізу.

У експериментальному дослідженні приймали участь 45 учнів 14-15 років загальноосвітньої школи м. Слов'янська.

В ході вивчення рівня емоційної зрілості було виявлено, що серед нашої вибірки 42% підлітків мають високий рівень емоційної зрілості. Тобто ці діти здатні чітко розпізнати та виражати власні емоції адекватно виникаючим переживанням, вміють добре контролювати та керувати їх зовнішніми проявами, використовувати емоційну експресію як спосіб спілкування, а також здатні до співчуття та співпереживання оточуючим. Така ж кількість дітей з середнім рівнем, у яких основні властивості та показники емоційної зрілості мають середній ступень вираженості. 16%

підлітків мають низький рівень емоційної зрілості, шо означає їх нездатність керувати своїми емоціями і контролювати їх, невміння знайти їм адекватне пояснення та реалістичний вираз; ці діти достатньо імпульсивні та нестримані.

У свою чергу, загальний рівень емоційної зрілості визначається особливостями розвитку та вираженості таких основних її показників, як експресивність, саморегуляція та емпатія.

Було встановлено, що 45% підлітків вміють яскраво виражати емоції на обличчі, гарно трансформувати їх у діях, здатні правильно передавати будь-який настрій оточуючим, добре володіють “мовою емоцій”, тобто мають високий рівень експресивності; 44% - середній рівень та 11% - низький (мають бідну вираженість емоцій на обличчі, нездатні правильно передавати свій настрій та "заражати" їм оточуючих, використовувати емоційну експресію при спілкуванні).

Також було виявлено, що 42% підлітків мають високий рівень саморегуляції, трохи менше дітей з середнім рівнем (40%) і 18% мають низький. Треба зазначити, що чим вище рівень саморегуляції, тим краще підліток вміє стримувати та регулювати надто сильні емоції, а також керувати ними згідно ситуації та доцільності; краще володіє прийомами стабілізації та тонізування свого емоційного стану; здатний керувати не лише своєю поведінкою, але й впливати на поведінку інших людей.

Наше дослідження також виявило 47% дітей з середнім рівнем емпатії, трохи менше дітей з високим рівнем (38%) і найменше – з низьким (15%). Рівень емпатії говорить про здатність або нездатність підлітка глибоко розуміти різні життєві обставини інших людей, мотиви їх поведінки, адекватно орієнтуватися у їх переживаннях, співчувати та співпереживати оточуючим, а також навіювати їм довіру до себе й тим самим впливати на їхню поведінку.

Отже, у досліджуваній нами вибірці переважають діти з середнім та високим рівнями вираженості основних показників емоційної зрілості. Усі вони найтіснішим чином пов'язані між собою та визначають один одного, а також загальний рівень емоційної зрілості. Так, коефіцієнт кореляції між експресивністю та саморегуляцією $r=0.75$, $p<0.01$; між емпатією та експресивністю $r=0.66$ та між саморегуляцією та емпатією $r=0.79$.

У свою чергу, за допомогою Торонтської Алекситимічної Шкали нами була вивчена вираженість рівня алекситимії у даної вибірці підлітків. Було виявлено, що 78% дітей мають неалекситимічний тип особистості і 22% - алекситимічний. Тобто, у 1/5 частини дітей часто виникають труднощі у визначенні та описі власних переживань та емоцій, різні складнощі у проведенні відмінностей між почуттями та тілесними відчуттями; вони мають знижену здатність до символізування, тобто бідність фантазії та уяви. Це здебільшого діти з низьким рівнем емоційної зрілості ($r=-0.92$ між алекситимією та емоційною зрілістю).

Емоційна зрілість особистості також пов’язана і визначає особливості емоційного реагування людини на різні життєві ситуації. Нами було

виявлено, що у досліджуваній групі підлітків є діти з різним типом емоційних реакцій на стимули навколишнього середовища, причому практично рівна кількість дітей з домінуючим ейфоричним та рефрактерним типом (відповідно 42% та 36%) і значно менше дітей з дисфоричним типом емоційного реагування – 22%.

Треба відмітити, що домінування у підлітків ейфоричного типу емоційних реакцій на те, що відбувається, свідчить про наявність у них захоплено-радісної, в основному оптимістичної тенденції реагувати на чинники середовища. А домінування рефрактерного типу говорить, що їх емоційна система сприйняття пасує перед реальними впливами і у навколишній дійсності вона вибирає переважно амбівалентні стимули, тобто подвійні за своєю природою, у них можна знайти або позитивне, або негативне значення – все залежить від установок самої особистості, від її тенденції приписувати речам, явищам, людям гарні або погані якості. Дисфоричний тип реагування відрізняється тим, що підлітки з таким типом позитивні та негативні стимули зводять до негативних переживань, а їх емоційна система в основному налаштована на негативні стимули.

У свою чергу, тип реагування найтіснішим чином пов'язаний з рівнем емоційної зрілості: r=0.74 між ейфоричним типом та емоційною зрілістю; r=0.4 між рефрактерним типом та емоційною зрілістю і r=-0.75 між дисфоричним та емоційною зрілістю.

Також у нашому досліджені ми вивчили особливості вираженості емоційної спрямованості особистості. Було виявлено домінування у нашій вибірці дітей з комунікативною (53%), гностичною (42%), естетичною (40%) та романтичною (38%) спрямованостями. Це закономірно та пов'язано як з особливостями підліткового віку, так і переважанням серед них емоційно зрілих, здатних визначати свої емоції та відчуття, розпізнавати їх, особливим чином реагувати та сприймати навколишній світ.

У відповідністю з метою нашого дослідження ми проаналізували успішність навчальної діяльності підлітків за допомогою вивчення класного журналу та бесід з педагогічним колективом. Так, було виявлено, що 34% дітей мають достатній рівень знань, 29% - середній, 20% - високий і 17% - низький.

Завдяки методу математичної статистики було встановлено, що успішність навчання підлітка найтіснішим чином прямо пов’язана з рівнем його емоційної зрілості (r=0.8). У свою чергу, зв'язок між рівнем успішності та основними показниками емоційної зрілості має такі особливості: r=0.7 між успішністю та експресивністю, r=0.82 між успішністю та саморегуляцією і r=0.51 між успішністю та емпатією. Таким чином, це дає можливість говорити, що усі складові емоційної зрілості значно впливають на успішність, а особливо – саморегуляція.

Також був встановлений зворотній зв'язок (r=-0.65) між рівнем успішності та нездатністю дитини визначати та описувати власні переживання та емоції, проводити відмінності між почуттями та тілесними

відчуттями, тобто наявністю зниженої здатності або утрудненості у вербалізації емоційних станів. Це свідчить про негативний вплив наявності у підлітка алекситимії на його успіхи у навчанні. Також негативно впливає на рівень успішності й дисфоричний тип реагування підлітка на стимули середовища (r=-0.6). Такі типи, як ейфоричний та рефрактерний, сприяють гарній учбовій діяльності (відповідно r=0.8 та r=0.45).

Також рівень успішності підлітків певним чином пов'язаний з особливостями їх емоційної спрямованості. У ході дослідження нами була встановлена наступна закономірність. У підлітків з високим рівнем знань домінують такі емоційні спрямованості, як гностична (67%), естетична (66%), комунікативна (55%), практична (50%), альтруїстична (45%) та романтична (22%). Тобто вони здебільшого спрямовані на пізнання навколишнього світу, його красу, спілкування, учбову діяльність, виконання різноманітних завдань і отримують від цього задоволення. Схожу спрямованість мають підлітки з достатнім рівнем знань: комунікативну, гностичну (по 60%), практичну (47%), естетичну (40%), альтруїстичну (34%), романтичну (20%).

У свою чергу, декілька інша емоційна спрямованість переважає у підлітків з середнім рівнем знань. У них домінуючими емоційними спрямованостями є комунікативна, романтична (по 62%), гедоністична (46%), акізитивна, гностична (по 31%); менш виражені – практична, пугнічна, глористична (по 15%) і практично зовсім не виражені – альтруїстична та естетична (по 8%). І зовсім інша спрямованість у підлітків з низьким рівнем знань: гедоністична (75%), акізитивна (62%), романтична (50%), глористична (38%), комунікативна, пугнічна (по 29 %) та естетична (13%).

Тобто ми бачимо, що чим нижче рівень знань підлітка, тим більше домінує у нього спрямованості, непов’язані з учбовою діяльністю. Можна сміливо стверджувати, що емоційна спрямованість значно впливає на процес учбової діяльності підлітка, його результати та успіхи, а також визначає його інтереси, захоплення та устремління.

У ході нашого дослідження ми також зробили спробу визначити, які емоції переживають підлітки під час уроку в залежності від рівня своєї успішності. Так, у учнів, які мають високий рівень знань, на заняттях переважають емоції, які сприяють учбовому процесу, засвоєнню матеріалу та успішності у цілому. Це такі емоції, як: інтерес, радість, задоволення (по 100%), успіх (86%), цікавість (75%), захоплення, сміливість, натхнення (по 57%), здивування, допитливість (по 43%), гордість (29%) та захоплення (14%).

Схожа картина й у дітей з достатнім рівнем знань. У них переважають емоції інтересу, успіху, сміливості (по 100%), радості, задоволення (по 92%), захоплення, цікавості (по 67%), натхнення (50%), здогадки (42%), гордості (33%). Але вже з'являються емоції, що недостатньо сприятливо впливають на учбовий процес: сором’язливість, сумніви (по 25%), побоювання (17%), невпевненість та образа (по 8%).

Протилежний емоційний стан виникає на заняттях у підлітків з середнім та низьким рівнями знань. Так, діти з середнім рівнем успішності часто під час уроку відчувають такі позитивні емоції, як інтерес (100%), задоволення (86%), успіх (72%), радість, цікавість, гордість (по 43%). Але разом з тим, у них часто виникають і такі емоції, які негативно діють на процес засвоєння матеріалу, дезорганізовують учнів, знижують їх активність і тим самим погіршують успішність. До них відносяться наступні емоції: розгубленість (86%), сумнів, невпевненість, ревнощі (по 72%), розчарування, сором'язливість, обурення (по 58%), сум, нудьга (по 29 %) і, нарешті, гнів та злість (по 14%).

У свою чергу, підлітки з низьким рівнем знань частіше відчувають негативні емоції, які зовсім не сприяють учбовому процесу, гарному емоційному стану, а навпаки, призводять до незадоволення, роздратування, відсутності бажання вчитися та відвідувати школу взагалі. Це такі групи емоцій, як: сум, нудьга (100%), тривога, побоювання, боязнь, сумнів (100%), невпевненість, розгубленість, розчарування (75%), байдужість (50%), агресивність, образа, сором'язливість (40%). Такі діти дуже рідко відчувають під час учбового процесу позитивні емоції.

Висновки. Отже, можна безпомилково говорити про тісний взаємозв'язок особливостей розвитку емоційної зрілості з успішністю учбової діяльності підлітків. Емоційно зрілі підлітки здебільшого мають високі результати навчальної діяльності. Особливості емоційної сфери, рівень емоційної зрілості зумовлюють адекватність емоційного реагування, спрямовують особистість дитини на пізнання навколишнього середовища, отримання знань у різноманітних галузях життя та діяльності, зокрема й учбовій.

Перспективи подальшого дослідження розглянутої проблеми полягають, на наш погляд, у всебічному аналізі ролі емоційної сфери у повноцінному розвитку соціальної та пізнавальної сфер особистості дитини.

Література

1. Носенко Е.Л., Коврига Н.В. Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції: Монографія. – К.: Вища школа, 2003. – 126 с.

2. Павлова И.Г., Чебыкин А.Я. Психологические корреляты эмоциональной зрелости // Наука і освіта. Спецвипуск – 2000: матеріали міжнародного конгресу "Стреси в повсякденному житті дітей". – 2000. - № 1-2. – С. 156-158.

3. Павлова І.Г. Дослідження провідних ознак емоційної зрілості особистості, що розвивається // Наука і освіта. – 2003. - № 2-3. – С. 41-44.

4. Рєпнова Т.П. Тренінг емоційної зрілості // Практична психологія та соціальна робота. – 2006. - № 3. – С. 19-31.

5. Чебыкин А.Я. Теория и методика эмоциональной регуляции учебной деятельности.: Научно-методическое пособие. – Одесса, 1999. – 158 с.

6. Чебыкин А.Я. Эмоциональная регуляция учебно-познавательной деятельности. – Одесса, 1992. – 168 с.

7. Эмоциональная регуляция учебной деятельности // Под ред. Чебыкина А.Я. – М., 1987. – 376 с.

Чумак Л.В.

ПРОБЛЕМА СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ ПЕДАГОГА-ГУМАНІСТА В.СУХОМЛИНСЬКОГО.

Постановка проблеми. Проблема соціалізації розглядається дослідниками у різних аспектах – соціологічному, соціально-психологічному та соціально педагогічному.

У соціально-педагогічному аспекті цей процес трактується як розвиток і самозмінення людини у процесі засвоєння та відтворення культури, який відбувається у взаємодії людини із стихійними, відносно спрямованими та цілеспрямовано створеними умовами життя на всіх вікових етапах [2, 9].

Авторами сучасних концепцій соціалізації особистості є А.Мудрик, І.Кон, А.Петровський, В.Мухіна, Г.Андрєєва та ін.

Проблема соціалізації у той чи іншій мірі була предметом дослідження вітчизняних вчених В.Куєвди, А.Капської, Л.Міщик. Р.Прими, І.Трухіна та ін.

Психолого-педагогічний аспект проблеми соціалізації починає активно розглядатись у вітчизняній науці з 80-х років XX століття. Але у творах видатних вітчизняних педагогів А.Макаренка та В.Сухомлинського ця проблема теж зайшла своє відображення.

Ім’я та праці видатного українського педагога В.Сухомлинського є широко відомим як у нашій країні, так і за її межами. Його творча спадщина є об’єктом вивчення та дослідження багатьох науковців.

Мета статті – дослідити та проаналізувати погляди В.Сухомлинського на процес соціалізації особистості та чинники, які на неї впливають, а також визначити можливості використання його ідей у якості теоретико-методологічної основи дослідження проблеми соціалізації дитини.

У В.Сухомлинського немає творів, які він спеціально присвячував проблемі соціалізації . Але цьому питанню приділено багато уваги у таких творах, як «Серце віддаю дітям», «Павлиська середня школа», «Батьківська педагогіка» та інших. Поняття про процес соціалізації, важливі чинники соціалізації, інститути соціалізації докладно досліджуються павлиським педагогом.

«Пізнаючи світ і себе як частинку світу, вступаючи в різноманітні відношення з людьми, відношення, які задовольняють його матеріальні та духовні потреби, дитина залучається до суспільства, стає його членом», - писав В.Сухомлинський [4, Т.2, 474] . Він справедливо вважав, що педагогічному аспекту соціалізації потрібно приділяти якомога більше уваги, досліджувати його.

В. Сухомлинський зазначав, що на жаль, педагогічний аспект соціалізації не тільки недостатньо досліджується, а й взагалі не розглядається.

Сам В. Сухомлинський вважав, що процес соціалізації є однією з важливих передумов формування виховної сили дитячого колективу. « Від того, як будь-який індивідуум, який потім стає членом колективу включається у суспільство, залежить формування з одного боку, здатності колективу впливати на особистість, з іншої – здатності особистості піддаватися впливу інших людей», - зазначав він [4, Т.2, 474].

Дуже важливим моментом у вихованні дитини, на думку В.Сухомлинського, є реакція дорослих на дитячі бажання. Якщо будь-які бажання дитини завжди задовольняються, то дитина не вчиться розрізняти бажання та потреби. Формується звичка до задоволення своїх бажань будь-якою ціною, не рахуючись з іншими. Якщо ця звичка закріплюється, то дитина інших людей розглядає як джерело задоволення своїх бажань. Пізнання себе як частинки оточуючого світу, суспільства така дитина починає, керуючись тільки своїми бажаннями. Це, як вважає В.Сухомлинський, призводить до викривлень у процесі соціалізації дитини. На його думку, процес соціалізації відбувається успішно тоді, коли « людина свідомо прагне гармонії особистого «я» з інтересами інших людей» [4, Т.2, 476].

Незважаючи на те, що В.Сухомлинський завжди наголошував на важливу роль колективу у соціалізації та необхідність колективного виховання, він ніколи не був прихильником такого колективного виховання, коли особистість губиться у колективі та вчиться лише підкорятися. Він вважав, що вплив колективу на особистість справа дуже тонка і делікатна, особливо у молодшому віці. Вчитель повинен дуже обережно ставитися до особистості вихованця та до його потреб та бажань. Дуже важливою для успішної соціалізації дитини умовою, вважав В.Сухомлинський, є здатність дитини «відчувати та співчувати». Саме це робить можливим розуміння інших людей, здатність сприймати слова, повчання. Потрібно виховувати в дітях вміння співчувати іншим. У людини, яка не здатна на це, не може бути сформована емоційна самооцінка власних вчинків. У дитячих колективах, де діти не здатні до емоційної самооцінки, виховання та процес соціалізації здійснюється на репресивних методах впливу.

Процес соціалізації неможливий без участі дитини у різних життєвих ситуаціях, які відбуваються у родині та школі. Навіть малі діти повинні знати, що у нашому житті є на тільки радощі, але й горе. «Не уводьте дитину від сумних сторін людського життя… Хай горе інших людей входить у серце дитини», - писав В.Сухомлинський [5, 232]. На думку павлиського педагога, відсутність таких подій у житті дитини, коли дитину відсторонюють від сумних родинних подій, призводить до викривлень у процесі соціалізації. Видатний педагог вважав, що тільки тоді, коли дитина відчула справжнє горе, коли пізнала « розумом і серцем » горе іншої людини, ми можемо бути впевнені у тому, що процес соціалізації відбувається правильно.

Дитячий колектив є середовищем, де відбувається соціальне становлення дитини. Роль виховного колективу у процесі соціалізації, безперечно, є дуже важливою. Саме у дитячому колективі людина отримує перший соціальний досвід.

Василь Олександрович розглядав колектив як складну духовну спільність людей, що стоять на різних ступенях інтелектуального, ідейного, морального, громадського, трудового, естетичного розвитку. [3, Т.1, 412]. Для досягнення справжньої спільності людей різного віку та з різними інтересами павлиський педагог висловлювався за необхідність створення відповідних основ колективного співжиття, які були б прийнятними для всіх його членів. Головною силою, яка об'єднує людей, він вважав «піклування людини про людину, відповідальність людини за людину, відповідальність людини перед колективом, суспільством [3, Т.1., 412].

Як педагог-гуманіст, В.Сухомлинський вбачав істинність колективу в спільності духовних запитів, інтересів, потреб кожної людини. На його думку, у колективі завжди повинні поважатись інтереси особистості. У сучасних умовах винятково важливе значення має обґрунтування теорії колективу, у якому вимоги підпорядковані повазі до особистості, а не навпаки. Самопізнання й самовиховання відбуваються у сфері спілкування життя колективу, яке має бути насичене багатством, красою, емоційною глибиною, духовною повнотою. Взаємовідносини «особистість – колектив» повинні облагороджувати першу, « відточувати її моральну красу, щоб від спілкування з товаришами людина відчувала непереборне прагнення бути разом з людьми» [3, Т.1, 455].

У педагогічній системі В.Сухомлинського провідною є ідея єдності виховання і суспільного життя, колективу та особистості. Виховний колектив виступає засобом всебічного розвитку дитячої індивідуальності, засобом соціалізації.

Для правильного розв'язання різноманітних дитячих проблем, формування моральної поведінки вихованців видатний педагог запропонував своєрідний орган самоврядування – товариський суд.

Обов'язок товариського «суду честі» в Павлиській середній школі - моральне оцінювання негативних вчинків та діяльності учнів. Цей виховний засіб застосовувався серед учнів старших класів як найсуворіше покарання. У ході « судового розгляду» молодь не лише давала моральну оцінку явищам, висловлювала свою думку про вчинок, а й шукала «ствердження власних позитивних поглядів». [3, Т.1, 377]. Василь Олександрович називав цей суд ідейною суперечкою. Діяльність такого органу самоврядування сприяла вихованню у юнаків та дівчат свідомого прагнення до моральних вчинків, формуванню правильного сприйняття явищ навколишнього світу, вміння правильного оцінювання моральних вчинків, соціальному становленню особистості.

Видатний педагог також визнавав важливу роль громадських організацій у соціальному становленні школяра. Саме у громадській організації школяр починає відчувати свою причетність до суспільства, тих

проблем, які суспільство турбує. У громадській організації відбувається набуття соціального досвіду, засвоєння соціальних норм та правил суспільної поведінки. Незважаючи на ідеологічну спрямованість діяльності дитячих та юнацьких громадських організацій у радянські часи, слід зазначити, що розумне керівництво, як ми можемо бачити у Павлиській середній школі, давало можливість використовувати діяльність громадських організацій як важливий чинник у соціальному вихованні та становленні особистості дитини та підлітка.

Важлива роль у процесі соціалізації належить такій інституції, як сім'я. Сім'я є джерелом та опосередковуючою ланкою передачі дитині соціально-історичного досвіду, і, перш за все, досвіду емоційних і ділових взаємовідносин між людьми. Враховуючи це, можна з повним правом вважати, що сім'я була є і буде найважливішою інституцією виховання, соціалізації дитини. Сучасна наука має численні дані, які свідчать про те, що без шкоди для розвитку особистості дитини неможливо відмовитись від сімейного виховання, оскільки воно дає дитині всю гаму почуттів, найбільш широке коло уявлень про життя [1].

В.Сухомлинський рішуче ставить на перше місце сім'ю у справі виховання та соціалізації. Саме сім'я, вважав він, є тим осередком, де відбувається соціальне становлення дитини. Школа повинна підтримати сім'ю, допомогти у вихованні дітей. У Павлиській середній школі роль матері у вихованні дитини визнавалась головною. «Мати, пам'ятай, що ти головний педагог, головний вихователь» - зміст центрального стенду у школі. В.Сухомлинський дбав і про виховання шанобливого ставлення дітей до матерів. «Бережіть ваших матерів!» - звертався він до школярів. В.Сухомлинський вважав, що у душі дитини повинно бути щось-таке, на що можна спиратися вихователю. Почуття власної гідності, гідність сім'ї, любов до матері, повага до неї є тією основою. «У святкові дні підліток хай побуде з матір'ю і татом – це найкраще» [5, 230].

Свято Матері у Павлиській середній школі стало традицією, яку започаткував В. Сухомлинський. Слід згадати, що це відбувалось тоді, коли офіційна педагогіка вважала, що колективне виховання є головним у процесі становлення особистості, а масове відкриття шкіл-інтернатів свідчило про те, що сімейному вихованню відводилося в ті часи другорядне місце.

Видатний педагог завжди вважав, що саме у сім'ї легкими торканнями матері та батька до дитячого серця то розуму пишеться наймудріша, найскладніша і водночас найпростіша, тому що вона є доступною кожній матері та батькові – сторінка книги, яку ми називаємо суспільним вихованням. Суспільство він порівнював із величезним будинком, спорудженим з малих цеглинок – сімей. Міцні цеглинки – міцний будинок, крихкі – небезпечне для суспільства явище.

Висновки.

1.У своїй педагогічній практиці та педагогічній спадщині В.Сухомлинський багато уваги приділяв проблемі соціалізації особистості

школяра. Він вважав, що потрібно приділяти більше уваги вивченню саме її педагогічному аспекту.

2.Процес соціалізації дитини різного віку , на думку В.Сухомлинського, відбувається зі своїми особливостями. Для успішної соціалізації, особливо у молодшому шкільному віці потрібно емоційно збагачене середовище. Це є дуже важливим моментом , який співпадає з загальною гуманістичною парадигмою виховної системи В.Сухомлинського і дуже актуально у сучасній школі.

3.Колектив як виховна організація відіграє важливу роль у процесі соціалізації. Але діяльність колективу повинна спиратися на баланс інтересів колективу та особистості. Діяльність громадських організацій дає можливість відчуття причетності до суспільства, сприяє соціальному вихованню та набуттю соціального досвіду.

4.Головною інституцією соціалізації В.Сухомлинський вважав сім'ю і всіляко сприяв її укріпленню та виховній діяльності.

Розроблена В.Сухомлинським педагогічна система і сьогодні залишається актуальною. Зокрема його погляди і думки стосовно соціалізації особистості не втратили своєї сучасності і відповідають сучасним поглядам і теоріям. Тож спадщина педагога-гуманіста була і назавжди залишиться невичерпною скарбницею педагогічного досвіду й мудрості.

Література

1. Куликова Т.А.Семейная педагогика и семейное воспитание. – М.: Академия, 1999. – 232 с.
2. Мудрик А.В. Социальная педагогика. – М.: Академия, 2000. – 200 с.
3. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5-ти т. – К.: Радянська школа, 1977.
4. Сухомлинский В.А. Избранные педагогические сочинения: В 3-х т. – М.: Педагогика, 1980.
5. Сухомлинский В.А. О воспитании / Сост. И авт. Вступ. Очерков С.Соловейчик. – 4-е изд. – М.: Политиздат, 1982. – 270 с.
6. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка. – К., Радянська школа, 1978. – 205 с.

Слесик К.

ГРОМАДЯНСЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ШЛЯХ ФОРМУВАННЯ ЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В УЧНІВ З ОЗНАКАМИ ЛІДЕРСЬКОЇ ОБДАРОВАНОСТІ

Модернізація освітньої діяльності сучасної школи і визначення пріоритетів виховання в останніх документах, що відбивають державну політику в освітніх закладах, зумовлюють необхідність осмислення проблеми формування громадянської компетентності та її впливу на формування та розвиток особистості учнів в організації навчально – виховного процесу, а саме – на формуванні етичної культури в особистості лідера. Це є, на наш погляд, запорукою успішності становлення громадянськості в українській державі.

На новому етапі державотворення в Україні, а також у процесі інтеграції вітчизняної освіти до європейського та світового освітніх просторів, коли актуалізується утвердження норм і цінностей, що мають бути притаманні людині XXI століття, особливої уваги потребує формування громадянської компетентності у дітей та молоді. Проблема громадянської компетентності вивчалась і вивчається такими відомими науковцями, як О, Овчарук, О. Пометун, В. Демчук, М. Соловей та ін..

Під громадянською компетентністю розуміють загальну здатність, що базується на громадянознавстві, набутих соціальних і особистісних цінностях (свобода, плюралізм, права людини, відповідальність, конкуренція, досвіді подолання суперечностей, уміннях самостійного вирішення теоретичних і практичних питань у головних сферах життя (культура, економіка, політика, соціум), громадянському характері та ін. [4].

Виступаючи як інтегрований результат навчально –виховного процесу, громадянська компетентність досягається на основі засвоєння учнями основних груп компетентностей, яких вимагає сучасне життя: соціальних, комунікативних, професійних, інформаційних, саморозвитку, самоосвіти, самореалізації особистості, готовність і здатність до продуктивної, творчої професійної діяльності [4].

Приклад країн – учасників Європейської співдружності в рамках Болонського процесу свідчить про те, що компетентнісний підхід до формування змісту виховання виступає як найпріоритетніша виховна проблема.

Одним із найважливіших аспектів громадянської компетентності є проблема формування етичної культури особистостей з ознаками лідерської обдарованості. Концепція обдарованості є тією засадою, на якій будується гуманістична освітня практика. Незважаючи на те, що формально обдарованість – не суто педагогічна, а більшою мірою психологічна проблема, велика кількість дослідників створили концепції, що діють саме в педагогічних системах: А. Біне, С. Рубінштейн,Ч. Спірмен, Б. Теплов, В. Штерн та ін.

Історико – теоретичний аналіз, виконаний російським дослідником В. Большаковим, дозволяє зробити певні висновки а саме:

- у більшості сучасних теоретичних моделей, що досить популярними, обдарованість не ототожнюється з окремою функцією або комплексом умовно виділених психічних процесів, як це було раніше;
- в сучасних концепціях обдарованість не зводиться до “високого інтелекту”, що визначається в системі IQ, або “високої креативності”, яка аналогічно визначається за тестами креативності;
- сьогодні розробляються не однофакторні чи двофакторні (Ч.Спірмен), а багатофакторні моделі обдарованості, що є найбільш результативними у вирішенні як прикладних, так і педагогічних проблем (Д Богоявленська, В. Дружинін, А. Матюшкін, Р. Стернберг, К. Хеллеєр та ін.);

- спостерігається стійка тенденція розглядати обдарованість з двох точок зору – “ хочу” і “можу”. Це підтверджує необхідність звертати увагу не лише на наявність здібностей, а й мотивацію;
- інтенсивно виявляється тенденція відходу від позиції “елітарності”, що радикально змінює підхід до діагностики обдарованості і розгляду її процесів у сфері освіти (Ю. Бабаєв, В. Дружинін, Є. Гонге, Н. Лейтес, Р. Мілгрем та ін.) [1].

Вивчення проблеми лідерської обдарованості дозволило дослідникам (В. Большаков) зробити висновок про те, що її проблематика може бути розглянута лише в контексті вивчення обдарованості як психологічного явища.

Одним із стійких постулатів соціальної психології є наявність по відношенню до діяльності в групі різних позицій людей, що до неї належать. Проблема вивчення цих позицій традиційно була предметом дослідження філософів, психологів, педагогів (Р. Бел, Б. Ломов, К. Рудестам, А. Петровський та ін.). Особлива увага була звернена на проблеми лідерства.

Питання лідерства цікавили людей з давніх часів. Проте систематичне вивчення почалося з часів Ф. Тейлора. Історичний аналіз проблеми дозволив з’ясувати, що здатності до лідерства ототожнювались із здатністю до практичного мислення, що, у свою чергу, розглядалось як нижчий рівень вияву розумових здібностей. Вважалося, що рівень обдарованості політика, полководця, керівника виробництва є нижчим, ніж у художника або науковця. Тепер вважається, що такий підхід був хибним.

Синонімами слів “керівництво” і “ керівник” є “ лідерство” і “лідер”. Разом з тим зрозуміло, що бути менеджером і бути лідером – це не одне й те саме, оскільки для лідерства до певної міри характерною є неформальна основа. Можна посідати першу посаду в організації, проте не бути в ній лідером. Процес впливу через здібності й уміння та інші ресурси, необхідні для людей, одержав назву неформального лідерства. Неформальний характер лідерської позиції великою мірою обумовлений сполученням як особистісної основи влади, так і джерел, що її живлять. Ідеальним для лідерства вважається використання ефективного сполучення обох основ влади.

В процесі вивчення феномену лідерства науковці запропонували різноманітні визначення цього поняття. У сучасному підручнику з основ менеджменту подається таке : “ Лідерство – це тип управлінської взаємодії (... між лідером та його послідовниками), заснований на най більш ефективному для даної ситуації сполученні різних джерел влади і спрямований на спонукання людей до досягнення спільної мети “[О. Виханський]. З цього та інших визначень лідерства витікає, що лідерство є функцією лідера, його послідовників та інших перемінних. Для даного визначення основою лідерства є специфічний тип відносин управління, або лідерський тип. Це відносини “ лідер – послідовники”. В цілому лідерські відносини відрізняє те, що послідовники визнають лідерство складовою

частиною групи (організації) лише тоді, коли воно довело свою компетентність і цінність. Отже, лідер одержує свою владу від послідовників, оскільки вони визнають його як лідера. Для підтримки своєї позиції лідер має надавати їм можливість задовольняти свої потреби, які не можуть бути досягнутими по – іншому. У відповідь на це послідовники задовольняють потребу лідера у владарюванні, а також підтримують його в досягненні організаційних цілей. Лідер стає привабливим для для послідовників завдяки умінню бачити те, що нарешті буде досягнуто в результаті спільних зусиль (лідера і послідовників).Проте це – не будь –яка мета. Розрізняють неефективне лідерство, спрямоване на те, що послідовники "хочуть", та ефективне лідерство, орієнтоване на те, що вони "можуть" мати. До ознак ефективного лідерства відносять: комунікацію, довіру, бачення, гнучкість. Бачення стає більш привабливим, коли воно допускає ідеалізацію існуючої реальності. Ефективне лідерство передбачає всебічний самоаналіз[2].

Існує велика кількість концепцій лідерства. Теорія лідерських якостей належить до найбільш ранніх підходів у поясненні феномену. Дослідники намагалися виявити якості, які притаманні " великим" людям. Вважалося, що ці якості є досить стійкими і незмінними. Так, Р. Стогділл та Р. Манн прийшли до висновку про існування п'яти основних груп лідерських якостей:

- інтелектуальні здібності;
- переважання над іншими;
- упевненість у собі;
- активність та енергійність;
- знання справи.

Наступні дослідження привели до виділення чотирьох груп лідерських якостей: фізіологічні (зріст, вага, фігура, презентабельність та ін..); психологічні чи емоційні (більшою мірою відносяться до характеру людини); інтелектуальні (мислення, пам'ять тощо); особистісні ділові (більшою мірою набуті навички та уміння виконання лідером своїх функцій). Теорія лідерських якостей, незважаючи на її позитивні сторони, має низку недоліків, до яких відносяться такі, як розмитий перелік лідерських якостей, невдалі спроби встановити кореляцію між якостями та ефективним лідерством.

Представники концепції лідерської поведінки (К. Левін та ін..) в основу своєї теорії поклали зразки різних стилів поведінки лідерів. Вивчення зразків виявлялось у порівнянні ефекту від використання трьох стилів: авторитарного, демократичного та пасивного. Проте результати експерименту несподівано показали, що продуктивність праці є більшою при авторитарному керівництві, ніж при демократичному.

Найбільшу популярність серед концепцій поведінкових стилів лідера останнім часом одержала модель управлінської сітки, яка демонструє ефективний стиль лідерства. Модель (сітка Блейка і Моутон) являє собою матрицю, утворену перетином двох перемінних лідерської поведінки:

горизонтальна вісь – інтерес до виробництва, вертикальна вісь – інтерес до людей. Дослідження значної кількості лідерів підтвердило гіпотезу авторів моделі про те, що незалежно від ситуації стиль "управління участю" є найбільш ефективним. Аналіз концепцій дозволяє зробити висновок: розглянуті концепції не вивчають етичний аспект проблеми.

Останнім часом з"явились нові концепції лідерства. Середних чинне місце посідає так звана концепція харизматичного лідерства. Харизматичним вважається лідер, який завдяки своїм особистісним якостям (харизма – особиста привабливість, що викликає підтримку і визнання лідерства і забезпечує її власнику владу над послідовниками) здатний до глибокого впливу на послідовників. В цілому для харизматичного лідера притаманні упевненість у собі, висока чутливість до зовнішнього оточення, бачення шляхів розв'язання проблеми за межами статус – кво, уміння зробити свою ідею зрозумілою і привабливою, стимулювати послідовників до її втілення. Розглядається дві моделі харизматичного лідера.

1. Неетичний:

– використовує владу лише у власних інтересах;
– просуває лише своє особистісне бачення;
– не приймає критики на свою адресу;
– вимагає абсолютного виконання своїх рішень;
– здійснює комунікацію лише в одному напрямі – від себе до низу;
– нечутливий до потреб послідовників;
– дотримується зручних зовнішніх моральних стандартів для досягнення своїх цілей.

2.Етичний:

– використовує владу в інтересах інших;
– будує своє бачення у відповідності до потреб своїх послідовників;
– зважає на критику і робить з неї висновки;
– стимулює у послідовників творчий підхід до справи і своїх поглядів;
– заохочує відкриту і двосторонню комунікацію;
– навчає, розвиває і підтримує послідовників, поділяє свій успіх з іншими;
– покладається на внутрішні моральні стандарти з метою задоволення організаційних та суспільних інтересів [2]

Багато спільного з харизматичним лідерством має концепція перетворюючого лідерства. Лідер – реформатор мотивує послідовників шляхом підвищення рівня їх свідомості у розумінні важливості виконання поставленої мети і можливості інтеграції інтересів особистості з загальною метою. Серед недоліків цієї концепції можна назвати високий рівень взаємозалежності між лідером і послідовниками, що може привести до угодництва. Таким чином, лідерство являє собою специфічний тип управлінської взаємодії, заснований на найбільш ефективному сполученні

різних джерел влади і спрямований на спонукання людей до досягнення загальних цілей.

В теоріях лідерства найважливішим аспектом, що викликає інтерес для нашого дослідження, є етичний. Проте огляд концепцій свідчить про те, що лідерство у більшості з них розглядається з позиції ефективності для досягнення цілей. Якщо зважити на мету формування етичної культури в учнів з ознаками лідерської обдарованості, то концепції харизматичного та реформаторського лідера найбільше підходять до цієї мети. У дослідженні можна також використати концепцію лідерських якостей за умови доповнення її етичними якостями лідера. При цьому акцент робиться не лише на досягненні привабливої для лідера і послідовників мети, а й на засобах, за допомогою яких ця мета досягається. Слід звернути увагу на те, що в понятті " громадянська компетентність" чітко фіксується етичний аспект, який до певної міри збігається з елементами етичної культури.

Під етичною культурою в нашому дослідженні розуміється гуманістична спрямованість особистості, яка визначає її ставлення до самої себе, інших людей та оточуючого світу. На наш погляд, для етичного лідера з позиції сучасних вимог мають бути притаманними такі якості та уміння, як справедливість, відповідальність, доброзичливість, чесність, повага до послідовників та підлеглих, демократизм, співчуття, здатність встановлювати контакти й ефективно взаємодіяти в групі тощо. Разом з тим, ми не можемо погодитися з авторами концепції лідерських якостей у тому, що для лідера мають бути притаманні такі якості, як агресивність, самовпевненість тощо. Отже, процес формування громадянської компетентності певним чином спрямований і на формування етичної культури підростаючої особистості, зокрема – лідера.

Методичні підходи до формування етичної культури учнів повинні враховувати психологічні фактори у формуванні особистості відповідно до сучасного розуміння проблеми. Психологи вважають, що кожний вік має такі домінуючі характеристики, як соціальна ситуація розвитку, провідний вид діяльності, найважливіші психологічні новоутворення. Встановлено, що для учнів підліткового віку основним видом діяльності є не лише пізнавальна діяльність, а й спілкування. Також характерним новоутворенням є почуття дорослості, і підлітки всіляко намагаються демонструвати його. Створюючи виховні ситуації, педагоги мають враховувати особливості віку учнів і зважати на їхні потреби. Це – одна з найважливіших закономірностей виховання. Залучення учнів до активної участі в діяльності – друга найважливіша закономірність. До цього переліку можна також додати повагу і любов до вихованців. Це є найважливіші умови ефективності будь – якої сучасної моделі організації формуючого впливу на учнів.

Отже, особистісно центровані технології орієнтовані на врахування потреб дитини і залучення її активності до усвідомлення найважливіших етичних норм, зокрема зазначених вище. При цьому учень розглядається як

мета, а не засіб. Такий підхід дозволяє спрямувати активність учня на самоусвідомлення, самопізнання і самовдосконалення

Використання педагогічної технології є фактично вибором принципів, системоутворюючих чинників взаємодії учителів і учнів, а також тактики та стилю навчально – виховної роботи.

Найбільш ефективними для учнів середнього шкільного віку є інтерактивні технології, які дають можливість врахувати потребу підлітків у спілкуванні з однолітками, підвищити у групі свій статус та рівень самоповаги. Дискусійні та полемічні форми роботи можна спрямувати на обговорення проблем етичної проблематики, аналіз ситуацій та створення моделей розв'язання конфліктів. Ефективною в плані вироблення етичних якостей лідера може стати також робота над проектом соціально –етичної спрямованості, наприклад, щодо упорядкування міста чи допомоги соціально незахищеним верствам населення тощо.

Таким чином, гуманістична спрямованість навчально - виховних технологій у сполученні із соціально - етичним змістом діяльності учнів, опора на активність та організаторські якості й уміння учнів сприятимуть не лише формуванню лідерських якостей, а й етичної культури особистості в освітньому процесі загальноосвітнього навчального закладу.

Література

1. Большаков В. Ю. Педагогические основы развития лидерской одаренности у старших школьников. – Автореф. дисс. … д. пед. н.. – Москва: МГПУ, 2000. – 36с.

2. Виханский О. С., Наумов. А. И. Менеджмент: Учебник. – М.: Гардарики, 2002. – 528 с.

3. Орлов А. А., Исаев Е. И., Федотенко И. Л., Туревский И. М. Динамика личностного и профессионального роста студента педвуза*// Педагогика. – 2004. – № 3. – С. 53 – 60.

4. Соловей М., Демчук В. Удосконалення виховної системи вищого навчального закладу у світлі Болонського процесу // Рідна школа. – 2005. – № 6. – С. 3 – 9.

Шестопалюк О.В.

ПРОБЛЕМИ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ В ЕПОХУ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Постановка проблеми. Кожному типу суспільства відповідає певний тип освітньої системи. Тому розвиток педагогічної теорії, проектування педагогічних систем і процесів можуть бути успішними лише завдяки чітким уявленням про те, на яких засадах базується взаємодія людини і держави, якого суспільства ми прагнемо, для життя в якій країні готуємо молоде покоління. Базою громадянського суспільства є ринкова економіка. У сучасних соціально-економічних умовах розвитку інформаційного суспільства держава потребує обдарованих, творчих, інтелектуально розвинених людей. Крім того, духовна сфера громадянського суспільства передбачає дію закону, плюралізм в галузі ідеології, реальну свободу слова, друку, совісті, високий рівень політичної, моральної, правової культури [7, с.23].

Громадянськість – це складне інтегративно-особистісне утворення, духовно-моральна цінність, світоглядно-психологічна характеристика людини, зумовлена її державною самоідентифікацією, усвідомленням належності до конкретної країни [4, с.6]. Оскільки „сучасне постіндустріальне суспільство потребує такої форми політичної організації, яка б забезпечувала умови для розкриття творчих здібностей людей та потенціалу нових технологій, що можливе лише за умов вільного демократичного суспільства, яке сповідує принцип: вільна людина – громадянське суспільство – сильна держава" [1, с.76], то одним із важливих напрямів реформування освіти виявилося громадянське виховання молоді.

Аналіз останніх досліджень. Питаннями громадянської освіти і виховання молоді в Україні опікуються Г.П.Васянович, І.А.Зязюн, О.М.Докуніна, В.О.Кудін, Н.О.Потапова, О.В.Сухомлинська та ін. Основними напрямами виховання громадянина вважаються розвиток духовної культури, патріотичне та національне виховання, правова освіта. Основними компонентами громадянськості визначені пізнавальний, емоційний і діяльнісно-поведінковий [2, с.77].

Науковці наголошують, що сьогодні особливого значення набувають демократизація та гуманізація навчально-виховного процесу, створення умов для опанування надбаннями національної та загальнолюдської культури, виховання високих моральних і громадських якостей. У свою чергу, „...формування громадянських якостей особистості грунтується на ідейному багатстві народу, його мудрості, духовних цінностях, традиціях і звичаях. У процесі громадянського виховання молодь вчиться приймати свідомі рішення, аналізувати різноманітні життєві ситуації, поважати права людини, бути законослухняними, терпимими до оточуючих, старанно й наполегливо працювати" [3, с.79]. Виховання патріотизму має бути складовою гуманістичного виховання як усвідомлення й узагальнення найпростіших почуттів прихильності до близьких людей, рідної природи, рідної мови, як специфічне втілення і конкретизація загальнолюдських цінностей і водночас тенденція до їх збагачення своєрідними здобутками національної культури.

На думку Н.О.Потапової, виховати свідомого громадянина і патріота означає сформувати в студента комплекс особистісних якостей, що є основою специфічного способу мислення та спонукальною силою повсякденних дій, вчинків, поведінки. До цих якостей належать:

- національна свідомість, громадянська відповідальність і мужність;
- повага до Конституції, законів української держави;
- досконале знання української мови, турбота про піднесення її престижу;
- повага до батьків, свого народу;
- дисциплінованість, працьовитість, завзятість, творчість, почуття дбайливого господаря своєї землі;
- фізична досконалість, моральна чистота, висока художньо-естетична вихованість [6, с.62].

Невирішені аспекти проблеми. Необхідність звернення до проблеми громадянської освіти і виховання пов'язана з недостатньою її розробленістю в умовах інформаційного суспільства, оскільки в наявних дослідженнях багато аспектів не одержали вичерпного розвитку. Це ускладнює розв’язання окресленої проблеми в теорії і практиці роботи сучасних вищих навчальних закладів.

Епоха інформатизації суспільства характеризується падінням моральності, комерціалізацією людських взаємин, деформацією ціннісних орієнтацій молоді. В умовах глобалізації освіти загострюється проблема виховання культури міжетнічних стосунків, розвитку планетарної свідомості, правової культури. Надзвичайно широке, багатогранне і динамічне інформаційне поле призводить до значних змін у свідомості молоді. Водночас, педагоги ще не знайшли шляхи використання позитивного виховного потенціалу засобів масмедіа в навчально-виховному процесі.

Мета статті – показати причини загострення і можливості вирішення проблем громадянської освіти і виховання в умовах інформаційного суспільства засобами мас-медіа.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасне суспільство дістало назву інформаційного завдяки широкому застосуванню інформаційних технологій в усіх галузях людського життя, що не лише сприяло різкому стрибку людства у пізнанні багатьох законів світу, але й породило низку проблем. Аналізуючи їх, українські філософи закликають не забувати, що „головною проблемою сучасності є людина, її духовність, культура, знання, уміння, її майстерність і впровадження тих нових форм поведінки, які диктує нинішній етап науково-технічного прогресу і породжені ним інформаційні системи” [5, с.64].

Загострення проблеми виховання молоді в умовах інформаційного суспільства зумовлене низкою взаємозалежних чинників. По-перше, відзначимо значні зміни, що відбулися в інформаційному середовищі. Вони пов'язані з появою нових технічних засобів передавання інформації, завдяки яким практично будь-яка інформація стала доступною практично кожній людині. Це не змогло не накласти відбиток на формування поведінки учнівської та студентської молоді, оскільки деякою мірою зруйнувало ті бар'єри й обмеження, що штучно, з педагогічною метою створювалися батьками і вчителями. Так, інформація, створювана спеціально для дорослих, стала доступною школярам, у яких ще або зовсім не сформовані, або сформовані недостатньою мірою уявлення про моральність і мораль. Дидактичний ландшафт зазнав значних змін, і відзначимо, що ці зміни далеко не завжди можна назвати позитивними.

По-друге, ні батьки, ні вчителі, які виросли і сформувалися як особистості в зовсім інших інформаційних умовах, виявилися не готовими до роботи з молодим поколінням у світі, що змінився. Навряд чи можна назвати справедливими звинувачення на адресу школи і родини як соціальних інститутів, що саме на них лежить відповідальність за міцну

тенденцію до погіршення поведінки школярів, оскільки в основі цього негативного явища лежать не суб'єктивні чинники (вчитель або батько не хоче займатися вихованням), а об'єктивні причини (батько і вчитель не знають, як виховувати сьогодні, і намагаються це робити так, як робили десятиліття і століття тому).

По-третє, раніше проведені педагогічні і психологічні дослідження також спиралися на „старий дидактичний ландшафт" і не могли передбачати значних змін у сфері інформаційних і комунікаційних технологій. Умовно розділяючи єдину педагогічну науку на дві частини: дидактику як науку про навчання і теорію виховання, – можна констатувати, що дидакти зробили набагато більше для підготовки вчителів до роботи в нових інформаційних умовах, ніж науковці, які займаються питаннями виховання.

Основні напрями і швидкість розвитку цивілізації не дають нам можливості відкласти на завтра розробку науково обґрунтованих методів формування і корекції поведінки молодого покоління. Отже, суперечності між необхідністю виховання соціалізованої і культурної людини в умовах докорінних змін інформаційного середовища і відсутністю науково обґрунтованих методів виховання на підставі використання засобів масової інформації і комунікації потребують значних зусиль у розв'язанні проблем виховання громадянина інформаційного суспільства.

Тому сучасна парадигма навчання і виховання спрямовує діяльність освітян на пошук нових, відкритих і демократичних моделей управління освітою, що має утверджуватись як державно-громадське та орієнтувати освітні процеси не на відтворення, а на розвиток. За цих умов „підвищується відповідальність навчальних закладів щодо формування у молодого покоління навичок поваги до людини, толерантності, вміння долати стереотипи, знаходити компроміс. Необхідно виховувати з дитинства у людини почуття гідності, впливовості на життя країни, вміння мислити незалежно і критично, навички дотримання закону, користування своїми правами, відповідальності за свої дії" [1, с.76]. Для реалізації цих завдань, на нашу думку, потрібно дотримуватися принципів відкритості системи освіти, нероздільності навчання й виховання, неперервності і варіативності.

Забезпечити дотримання згаданих принципів значною мірою спроможна, на нашу думку, медіаосвіта. Головну мету медіаосвіти можна сформулювати так: підготувати людину до повноцінного включення її в систему зв'язків у процесі масової комунікації, до життя і професійної діяльності в умовах інформаційного суспільства. Сьогодні можна відзначити, що людина, яка мало обізнана в галузі засобів масової інформації і комунікації, є більшою мірою об'єктом маніпулювання мас-медіа, тому що:

- вона повноцінно не сприймає значну частину інформації, особливо аудіовізуальної, оскільки просто не підготовлена до її сприйняття;

- вона не зовсім розуміє зміст повідомлення або розуміє однозначно те, що може мати кілька значень;
- вона займає пасивну позицію стосовно засобів масової інформації, не знає, як захистити себе від їх впливу і часто не усвідомлює, що такий захист необхідний.

Крім того, без медіаосвіти людині незнайомі багато форм самовираження і спілкування з іншими людьми. Звідси узагальнені цілі медіаосвіти можна виразити приблизно так: у процесі медіаосвіти людина повинна:

- набути усвідомлений досвід сприйняття інформації; усебічно розвивати свої перцептивні здібності;
- освоювати мови інформаційних повідомлень, що дозволить їй краще розуміти їх зміст і виражальні можливості;
- виробити в собі механізми для встановлення „психологічної дистанції" між нею і медіа, психологічного захисту проти маніпулювання її свідомістю, здобуваючи навички критичної оцінки інформації і розвиваючи прагнення самій впливати на діяльність медіа.

Усвідомити необхідність уведення медіаосвіти виявилося непросто, але ще сутужніше виявляється організувати сам процес медіаосвіти. Відразу виникає низка запитань. Чи треба здійснювати медіаосвіту в рамках середньої школи або це можна зробити в позашкільній роботі? Якщо вводити медіаосвіту в загальноосвітню школу, то як: створювати новий обов'язковий предмет, ввести елементи вивчення медіа в курси традиційних предметів або обмежитися факультативною і гуртковою роботою в цьому напрямі? Якщо обрати шлях упровадження медіаосвіти в традиційні предмети, то в які саме? У різних країнах і навіть у різних навчальних закладах у межах одного регіону ці питання вирішуються по-різному.

Більшість дослідників схиляється до того, щоб саме школа взяла на себе відповідальність за навчання правильному використанню засобів масової інформації. Позашкільні заняття можуть стати гарним доповненням, але тільки школа зможе гарантувати повне охоплення молодого покоління медіаосвітою. Отже, можливі два основних підходи, які дають змогу розв'язати проблему охоплення всіх школярів медіаосвітою: інтегрований, тобто вивчення масової комунікації в курсах традиційних предметів, і спеціальний, що передбачає введення нового предмета. Ми більше схиляємося до першого і спробуємо обґрунтувати його переваги.

Розглянемо зміст термінів „викладання", „навчання", „вивчення", використовуючи понятійний апарат теорії масової комунікації. В усіх цих термінах у неявному вигляді закладена ідея однобічного передавання інформації: учитель передає інформацію учневі, тобто вчитель є джерело інформації, а учень є реципієнт. Зворотний зв'язок також наявний у цьому процесі, але тут він в основному зводиться до відтворення вихідної інформації. І завдання вчителя полягає в тому, щоб це відтворення було якомога повнішим і ближчим до оригіналу. Ступінь точності відтворення, як правило, і є тим критерієм, за яким оцінюються досягнення школярів.

Що ж змінюється, коли мова йде про медіаосвіту? В цьому випадку, крім двох основних учасників інформаційного процесу – вчителя й учня – з'являється третій учасник: засіб масової інформації, що часто є основним джерелом інформації. Тепер позиція вчителя стає ближчою до позиції учня, вони обоє є реципієнтами стосовно медіа. У такій ситуації вчителя насамперед цікавить, що саме витяг зі спожитої інформації учень стосовно того, що витяг відтіля сам учитель. Якщо вчитель буде просто намагатися нав'язати свої оцінки учням, то він ризикує наштовхнутися на незгоду учнів, які вже склали якусь думку про дану інформацію.

Крім того, повідомлення масової інформації мають міждисциплінарний і мультидисциплінарный характер. І дійсно, вирішуючи питання морального виховання школярів і залучаючи для цього повідомлення засобів масової інформації, наприклад, художній фільм, ми неминуче зіштовхуємося з проблемою естетичного виховання, оскільки змушені розглядати джерело інформації як твір мистецтва.

Деякі аспекти громадянської освіти і виховання тісно пов'язані з політичними і соціальними проблемами, наприклад, з національними питаннями, що широко обговорюються в засобах масової інформації. Вивчення таких тем неможливе без використання повідомлень мас-медіа, причому таких, котрі передбачають серйозну аналітичну роботу.

Отже, вчитель має бути психологічно підготовленим до конкуренції і співпраці із засобами масової інформації. Для цього він повинен володіти високим рівнем інформаційної культури, що передбачає розуміння ролі інформації в розвитку громадянського суспільства, знання основ теорії інформації та навички пошуку, використання і зберігання необхідної інформації, а також створення власної інформації і вміння її презентувати в доступній для школярів формі.

З метою розвитку інформаційної культури майбутнього вчителя у Вінницькому державному педагогічному університеті вже кілька років поспіль з першого курсу значна увага приділяється саме використанню медіа в навчально-виховному процесі. Першим етапом цієї роботи є вивчення студентами курсу „Основи інформаційної культури". На лекційних заняттях студентам розкривають роль інформації в розвитку суспільства, види інформаційних ресурсів, можливості їх використання. На практичних і лабораторних заняттях першокурсники поряд з освоєнням ресурсів університетської бібліотеки вивчають можливості використання ресурсів мережі Інтернет.

У подальшому навчанні інформація з мережі Інтернет є обов'язковою для використання на заняттях з усіх дисциплін. На практичних і семінарських заняттях вона піддається аналізу, обговоренню, перевірці на достовірність, переструктуруванню для використання в професійній діяльності. Такий підхід застосовується й до інформації, почерпнутої з інших засобів медіа. Методика експертування одержаної інформації із мас-медіа розвиває в майбутніх учителів мотивацію до інформаційної діяльності, усвідомлення життєвої необхідності трудової активності,

критичне мислення, самостійність у пошуку необхідних даних, вчить відстоювати власну думку, але поважати думку інших, дає можливість самореалізуватися, створюючи суспільнозначущі інформаційні продукти.

Висновки. Використання засобів масмедіа у професійній освіті дає змогу майбутньому фахівцеві володіти найсучаснішою науковою, економічною, політичною та ін. інформацією, забезпечує вміння ефективно її використовувати з користю для себе і для суспільства, тобто відчувати себе повноправним громадянином.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі вбачаємо в пошуку шляхів використання виховного потенціалу медіаосвіти у вищих навчальних закладах.

Література

1. Асламова Т.А. Розвиток системи виховання громадянина в сучасній школі // Таврійський вісник освіти: наук.-метод журнал, 2003. - №4. – С.75-79.

2. Докуніна О.М. Визначення сформованості основ громадянськості молодших школярів // Морально-духовний розвиток особистості в сучасних умовах: Зб.наук.пр. – К.: Педагогічна думка, 2000. – С.77-82.

3. Єлагіна Т. Роль і місце громадянського виховання у реформуванні освіти в Україні // Освіта як фактор забезпечення стабільності сучасного суспільства: Матеріали міжнар.наук.-теор.конф. – Тернопіль, 2004. – С.79-80.

4. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності // Педагогічна газета. – 2000. – №6 (72). – 6 с.

5. Кудин В.А. Информатизация в жизни современного общества // Теорія і практика управління соціальними системами. – Харків: НТУ ”ХПІ”. – 2001. - №2(3). – С.58-66.

6. Потапова Н.О. Виховання громадянина з усвідомленням ним загальнолюдських цінностей крізь призму національної культури // Таврійський вісник освіти: науково-методичний журнал. – Херсон, Південноукраїнський регіональний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів. – 2005, №1(9). – С.62-72.

7. Чорна К.І. Особистісно зорієнтована система громадянського виховання школярів // Морально-духовний розвиток особистості в сучасних умовах: Зб.наук.пр. – Київ: Педагогічна думка, 2000. – С.23-29.

Наумов Б.М.

В.О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО НАРОДЖЕННЯ ГРОМАДЯНИНА ТА АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ІДЕЙНО-ПОЛІТИЧНОГО ВИХОВАННЯ Й ОСВІТИ УЧНІВСЬКОЇ ТА СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

В.О. Сухомлинський у своїй роботі «Народження громадянина» (видана вперше в 1970 році в Києві) писав: «У нашій педагогічній праці нелегко знайти критерій оцінки наслідків виховання й самовиховання. Критерій полягає передусім у тому, *які* громадяни виходять зі школи, *який* у них рівень політичної свідомості, *що* вони утверджують своєю працею і поведінкою, за *що* й проти *чого* борються, *що* люблять і *що* ненавидять. Однією з граней громадянської, політичної свідомості людини є її відповідальність перед власною совістю – це разом з тим і один з критеріїв вихованості. Якщо вам удалося досягти того, що дитині наодинці із собою

стало соромно, соромно *самій перед собою* за свій осудливий вчинок, якщо дитина прагне стати кращою, ніж вона є, якщо в її свідомості не тільки живе, але й стає власним переконанням уявлення про те, що краще і що гірше, то це означає, що ви бачите наслідки своєї виховної роботи» [1, с. 303–304].

У зв'язку з цим методологічним положенням ми здійснюємо постановку проблеми – сформулювати програму ідейно-політичного виховання й освіти учнівської та студентської молоді XXI століття в сучасних умовах кризи України.

Аналіз наших останніх досліджень і публікацій «Люди самі вирішують усе! Маніфест цілісного розвитку людини» [2, с. 4–10], «Стратегія і тактика цілісного підходу в освіті України (науково-методичне забезпечення» [3, с. 9–13], «Триєдиний підхід до розвитку дитини» [4, с. 7], «Школа-поліцентр: модель, план, організація діяльності» [5, с. 112], в яких започатковано розв'язання цієї проблеми, дозволяє виділити не вирішені раніше частини загальної проблеми – об'єднання української учнівської та студентської молоді задля утворення нової якості суспільства – нормальних людей нормального суспільства.

Основна тема статті – сформулювати основні положення ідеологічної програми загальнолюдського та загальнонаціонального руху Балансу інтересів народу – руху гуманістичного Відродження XXI століття, в якому вже беруть участь ЗМІ, Інтернет, сили соціальної безпеки, представники різних верств населення, звернувши особливу увагу на молодь, якій жити і працювати в тому суспільстві нової якості економіки, політики, духовності, культури, педагогіки, освіти і життя.

Свого часу ми звернулися до народних учителів СРСР з проханням відповісти на запитання «Чи вважаєте ви правильними окремі оцінювання «навченості» та «вихованості», коли не дається цілісна характеристика розвитку особистості?», «Які показники роботи ви запропонуєте, щоб оцінювалися не тільки кількість, а й якість педагогічної праці?»

Частково відповіді цих видатних діячів народної освіти надруковано в нашій монографії «Поліцентричний метод: перша педагогічна технологія цілісного розвитку особистості», виданій у Харкові в 1999 році [6, с. 280]. Деякі матеріали зберігаються в архіві автора.

Працюючи далі над цією проблемою, нами було розроблено зошит діагностики цілісного розвитку особистості школяра як форму обліку тенденцій розвитку особистості. Це втілення вимагає значних перетворень у середній школі, спрямованих на створення цілісної середньої освіти і цілісної педагогічної освіти.

Зараз треба звернути увагу на ідейно-політичне гартування учнівської та студентської молоді як передового загону сучасності нашого українського суспільства, заради якого живуть їхні батьки і матері.

Програма ідейно-політичного виховання молоді може здійснюватися на засадах розробленої нами програми загальнонаціонального руху Балансу інтересів народу.

Програма загальнонаціонального руху балансу інтересів народу (БІН)

Мета – об'єднати всі здорові сили суспільства, щоб перетворити Україну на „Мекку" світу, тобто створити сприятливі умови життя, діяльності (роботи), відпочинку всіх громадян, а також тих, хто приїжджає, відвідує нашу країну. Побудувати незалежну європейську державу.

Стратегія – самостійний шлях розвитку економічної, політичної, соціальної, духовної незалежності України на основі взаємовигідних відносин з усіма державами світу, насамперед із сусідами, у тому числі з Росією, з урахуванням національних інтересів більшості української нації.

Ідея – загальнолюдська, що може бути національною: «Цілісний розвиток кожного як умова цілісного, повноцінного розвитку всіх».

Гасло – Бог, Україна, воля.

Форма і зміст – гуманістичне Відродження XXI століття в духовній і матеріальній сферах держави, яке вже зараз підтримується і поширюється в Україні і світі.

Тактика – розвиток загальнонаціонального руху Балансу інтересів, що об'єднує більшість людей (від дітей до ветеранів, від лівих до правих ідеологічних орієнтацій, не виключаючи їхніх прав на самостійні організації). Розмежування тільки з фашистами.

Сенс – виховати, висунути організаторів «творчості мас», тобто особистостей, які мають професійні і моральні якості, незалежно від національності, віри, соціального походження й інших обмежень. Розвинути процес розвитку цілісних особистостей у всіх сферах суспільства й держави як об'єктивний. Повернути процесу розвитку нормальний хід.

Ідеологічна орієнтація – центризм у союзі з позитивними лівими та правими політичними силами.

Ставлення до держави – помірне регулювання державою самодостатніх можливостей вільної соціальноорієнтованої економіки. Створення системи влади, гідної народу-трудівника.

Форма власності – стратегічні галузі держави (оборонна промисловість, енергетичні ресурси з ринковими відносинами функціонування). Колективна (комунальна) власність – соціальноорієнтовані галузі. Приватна в міру можливості – житло, бізнес, підприємництво, сфера обслуговування.

Права і свободи особистості – правова, соціальна, економічна безпека, захист прав і свобод кожної особистості.

Зовнішньополітичні орієнтири – самостійний шлях розвитку реальної незалежності на засадах поєднання народних, національних і загальнолюдських цінностей.

Політична течія – загальнонаціональний рух Балансу інтересів народу.

Національне питання – полікультурна держава з офіційною і регіональними мовами.

Мовно-культурна політика – розмаїття культур: українська мова офіційна, російська мова й інші в місцях компактного проживання – регіональні. Вільне функціонування регіональних мов аж до ведення діловодства. Багатоконфесійність із вірою в духовні засади людини.

Створення на основі об'єднання всіх здорових політичних сил реально незалежних умов життєдіяльності кожної людини в Україні. Інтеграція в ім'я національних інтересів із європейськими, азіатськими, світовими економічними організаціями, у першу чергу, із сусідніми державами. Духовна близькість східних слов'ян із толерантним ставленням до людей будь-якої національності.

Податки – платять усі (крім пенсіонерів, інвалідів) диференційовано, відповідно до одержуваних прибутків.

Головні програмні пріоритети загальнонаціонального руху

Балансу інтересів народу:

Економіка – незалежна, сучасна, ефективна.

Енергетика – вигідна для України.

Сільське господарство – сучасні економічні механізми повернення рентабельності і родючості українських чорноземів.

Міжнародна політика – досягнення світових стандартів безпеки і якості життя.

Культура – поєднання народних, національних і загальнолюдських цінностей (пріоритетів). Підтримка всіх духовних центрів піднесення особистості людини на моральних засадах.

Духовність, освіта – створити сучасну середню і вищу школу XXI століття – цілісну середню і вищу педагогічну освіту на основі триєдиного підходу до розвитку людей як біо-, духо-, соціоістот. Забезпечити фізичне, психічне та духовне здоров'я дітей і молоді, розвиток їхньої творчої активності.

Політична тактика:

1) створення фракції більшості руху БІН у парламенті;

2) контроль більшістю прихильників БІН центральних і місцевих органів влади;

3) розвиток і поширення ідеології, політтехнологій, сучасних підходів різноманітних форм руху БІН у партійних структурах і серед народу (від дітей до ветеранів). Дитяча і молодіжна політика. Врахування інтересів працюючих, що навчаються. Охоплення всіх соціальних верств більшості, аж до інвалідів, пенсіонерів, людей із соціально обмеженими можливостями. Важливо кожне небайдуже серце. Активістом руху БІН вважати кожного, хто хоче змінити життя на краще, починаючи із себе;

4) забезпечення права кожного на творення добра на основі моральності з метою піднесення людської гідності, у тому числі й тих, хто порушив суспільні норми поведінки.

Поширення ідеології й об'єднання в рух БІН прихильників на основі загальнолюдської ідеї, Маніфесту цілісного розвитку людей, Революції духу і дійсної програми. Створення організаційного механізму «по

горизонталі + багатовекторності/вертикалі», об'єднання активно працюючих у процесі гуманістичного Відродження XXI століття ЗМІ, Інтернету, народної творчості, усього, що сприяє духовному, фізичному і психічному здоров'ю людей.

Шлях розвитку держави – демократично-ліберальний у поєднанні з персональною відповідальністю державного апарату за забезпечення функціонування всіх сфер життєдіяльності суспільства з чітко обґрунтованою (ідеологічно, науково, юридично, економічно, експериментально) стратегією і тактикою.

Рух БІН – не опозиція, а виразник інтересів більшості, у нього немає зовнішніх і внутрішніх ворогів (крім фашизму). Лояльно ставиться до філософії «принижених і ображених», хоча і вважає, що багатим бути не соромно на чесно зароблені гроші. Виступає за рівноправні стосунки всіх громадян у державі з високим рівнем демократії, якістю життя, прав і свобод людини, свободи слова, верховенства права, цивілізованих форм взаємодії людей у суспільстві, захист взаємовигідних інтересів національних товаровиробників.

Історія – відновити об'єктивну правду національного розвитку України з позиції всесвітньо-історичного процесу. Подолання настроїв «хай гірше, аби інше».

Система конкретних дій

Забезпечити єдність думки, слова і справи.

1) **Думка**. Створення системи чітких уявлень про цілі, шляхи і засоби реалізації програми.

2) **Слово**. Створення атмосфери толерантності і творення на засадах нової ідеології на Землі цілісного розвитку людей. Подолання право- і ліворадикальних поглядів.

3) **Справа**. На основі єдності думки і слова забезпечити:

а) об'єктивний діагноз розвитку всіх сфер життя держави і суспільства;

б) розробку позитивних програм ефективного функціонування того, що є в реальності (економіка, політика, соціальна сфера);

в) сформулювати систему цілей і дій професіоналів щодо реальної зміни і прогресивного розвитку держави з урахуванням наявних можливостей на основі створення сучасних економічних механізмів (перерозподілу грошей, їхньої концентрації на пріоритетних напрямках розвитку) в інтересах більшості народів.

Перспективи

Не виключати можливості об'єднання слов'янських народів (України, Росії, Білорусі) на взаємовигідних умовах без обмеження економічних, правових, духовних прав кожного з проживаючих у цих державах людей, національностей, націй.

Шлях до цього – створення ефективного економічного базису реальних взаємин. Справа не в кордонах. Справа в створенні реальних, у

першу чергу матеріальних, економічних можливостей для всіх користуватися благами європейської і світової цивілізації та культури.

Кінцеві результати цього руху – реалізація загальнолюдської ідеї, розробленої нами для виховання, навчання та розвитку нормальних людей у нормальному суспільстві з устроєм в інтересах більшості, ефективною соціальноорієнтованою економікою, гуманною духовною сферою (ідеологією, політикою, освітою).

Усе викладене вище – продовження гуманістичного підходу в освіті України, розробленого педагогами-практиками Антоном Макаренком, Василем Сухомлинським, Олександром Захаренком та Валентином Курочкою. Ці славетні педагоги зробили неперевершений внесок у розробку такої моделі школи, яка б забезпечувала фізичне і психічне здоров'я дітей та молоді, духовність та творчу активність.

Заради такої школи, її створення та поширення по всій Україні потрібен розвиток такого громадянина, який би боровся і жив в ім'я підвищення на моральній основі людської гідності.

Завершено підготовку статті 28.06.07 в День Конституції України.

Література

1. В. О. Сухомлинський. Народження громадянина. Вибрані твори. В 5 т. – Київ: Рад. шк., 1977. – Т. 5. – С. 283–657.

2. Наумов Б. М. Люди самі вирішують усе! Маніфест цілісного розвитку людини. – Гуманітарні науки. – 2006. – № 1. – С. 4–10.

3. Наумов Б. М. Стратегія і тактика цілісного підходу в освіті України (науково-методичне забезпечення). – Рідна школа. – 2007. – № 1. – С. 9–13.

4. Наумов Б. М. Триєдиний підхід до розвитку дитини. – Педагогічна газета. – 2007. – № 2. – С. 117.

5. Наумов Б. М. Школа-поліцентр: модель, план, організація діяльності. – Харків: Видавнича група «Основа», 2007. – С. 112.

6. Наумов Б. М. Поліцентричний метод: перша педагогічна технологія цілісного розвитку особистості. – Харків: РВП «Оригінал», 1999. – С. 278.

Федяєва В.Л.

ГРОМАДЯНСЬКЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ В СІМ'Ї У НАУКОВОМУ ДОРОБКУ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

В умовах розбудови громадянського суспільства в Україні значно зростає значущість сім'ї, батьків у формуванні молодих громадян України. Питання громадянського виховання дітей та молоді посідають чільне місце в педагогіці, історії педагогіки.

До проблем громадянського виховання у своїх наукових працях, дослідженнях зверталися як вітчизняні (К.Ушинський, В.Сухомлинський, М.Стельмахович), так і зарубіжні вчені (Г.Кершенштейнер, П.Блонський).

Аналіз історико-педагогічної літератури свідчить, що одним із засновників громадянського виховання є німецький педагог Г.Кершенштейнер, який ще на початку XX століття визначив, що громадянське виховання формує у молодих людей необхідність слугування громаді.

В історії педагогіки існують підходи до тлумачення “громадянське виховання”, до визначення мети, завдань, напрямів його реалізації. Вітчизняний учений К.Ушинський у своїх працях довів, що основу громадянського виховання становлять такі складові, як почуття національного самоусвідомлення, так і безмежна любов до Батьківщини. Інший підхід до визначення завдань громадського виховання був у російського вченого П.Блонського. Його праці свідчать про те, що громадянське виховання передбачає такий компонент як політичне, що стосується безпосередньо виховання особистості, то саме воно (громадянське виховання) є фундатором моральності.

Завдання, зміст, форми, прийоми і методи громадянського виховання значною мірою визначаються “об’єктивним станом країни, рівнем розвитку демократії і гуманності в суспільстві. Водночас, рівень розвитку суспільства багато в чому залежить від позиції кожної людини” [2].

Одним із важливих напрямів громадянського виховання є формування у дітей громадянської дії, яка дає змогу людині на практиці реалізувати свої можливості в суспільстві. Досягти такого рівня реалізації можливо за умови формування правової культури, яка сприяє людині виконувати свої обов’язки у ставленні до своєї країни і з повагою ставитися до інших громадян.

На сьогодні в науково-педагогічній літературі, навчальних підручниках і посібниках з педагогіки громадянське виховання розглядають у тісній єдності з моральним, патріотичним, правовим вихованням.

Громадянський досвід отримує дитина в навчальних закладах, неформальних колективах, дитячих та молодіжних об'єднаннях, сім’ї тощо.

Таким чином, слід зазначити, що формування ціннісних орієнтацій молоді у контексті громадянського суспільства є першочерговим завданням державної стратегії в Україні. Соціально-економічні й політичні процеси, що відбуваються в країні, актуалізують необхідність виховання особистості, здатної здійснювати самостійний ціннісний вибір, визначати свою громадянську позицію та моральні орієнтири своєї життєдіяльності.

Особливе місце в розв’язанні цих нагальних питань на всіх етапах розвитку суспільства та державотворення відведено сім’ї. Саме сім’я, сімейні цінності є фундаторами громадянського суспільства, носіями цінностей громадянського виховання дітей та молоді.

Питання сімейного виховання дітей та молоді сьогодні є досить актуальними у педагогічній науці. З огляду на наш науковий пошук, ми, по-перше, досліджували такий напрям, як громадянське виховання, формування громадянина України. По-друге, виходили з того, що на всіх історичних етапах розвитку українського суспільства сім’я завжди була фундатором збереження національних, культурних, духовних, державних інтересів і спрямовували виховну роботу в родині на виховання майбутнього громадянина України.

В українській родині завжди існували ідеали сім’ї, на них із покоління в покоління передавалися звичаї і традиції сім’ї щодо виховання

молоді взагалі і громадянського виховання зокрема. Громадянська позиція виховувалась як ... "відчуття особистої належності до рідної землі, держави, сім'ї, роду, способів життя, традицій і звичаїв, відповідальності, захисту і збереження їх, розвитку й примноження, добробуту країни" [3, с.189].

Історія також дає підстави говорити й про те, що сім'я зі своїм консерватизмом, культом і авторитетом батьків, старших членів родини у певні історичні часи розвитку суспільно-економічних відносин не завжди сприяла розвитку демократичних традицій. Ці уроки минулого треба враховувати в сьогоденні. Маємо приклади, коли в сім'ї й діти засвоювали такі відносини, як поділ влади, чітка вікова ієрархія, безумовне підпорядкування тощо. Цю історичну дійсність слід пам'ятати, формувати у молоді думку про те, що демократія – найцінніша та найбільш ефективна форма життєдіяльності держави і суспільства, яка базується на народовладді, рівноправності, свобод і особистості. Якщо людина живе у демократичній країні, то вона може самореалізуватися, проявляти ініціативу й творчість у всіх сферах життя - в навчанні, освіті, вихованні. Саме в сім'ї дитина повинна отримати перші уроки демократизму, довіри і толерантності. Для молодого покоління цінним є усвідомлення того, що принципи демократії в державному житті можуть позитивно вплинути на цивілізовану організацію стосунків сім'ї у соціально-культурній сфері.

Аналіз вітчизняної теорії й практики громадянського виховання дає підстави стверджувати, що громадянське виховання тривалий період здійснювалося дуже повільно. Значною мірою це пояснюється відсутністю досвіду, суспільних традицій громадянського виховання молоді, духовною спустошеністю, політичною і загальною життєвою апатією певної кількості громадян українського суспільства.

Основна мета громадянського виховання полягає у вихованні в молоді моральних ідеалів суспільства, відчуття необхідності діяльності на благо суспільства, країни; чесне ставлення до громадян своєї країни, а також інших країн. Громадянське виховання дає змогу людині відчувати себе юридично, соціально, морально й політично дієздатною.

В історії педагогіки громадянське виховання молоді формувалось під впливом народної педагогіки, а також знайшло подальше втілення в теоретичних працях із класичної зарубіжної педагогіки (Я.А. Коменський, Дж.Локк, Й.І.Песталоцці та ін.).

Багато актуальних для сьогодення положень щодо громадянського виховання молоді знаходимо також у працях відомих вітчизняних педагогів, громадських діячів і просвітників. Особливу увагу питанням громадянського виховання, вихованню громадянина приділяв В.Сухомлинський. Кожна його праця пронизана ідеєю про те, що саме моральні цінності є основою громадянського виховання: "На мою думку, дуже важливо, щоб з дитинства в людини було духовне життя в світі моральних цінностей – святинь нашої ідеології, нашої Батьківщини, нашої історії, нашого народу. Суть духовного життя маленького громадянина повинна бути в захопленні, одухотворенні красою людини й красою ідеї, у

прагненні стати справжнім патріотом, справжнім борцем. Той, хто живе в світі моральних цінностей, з малих років почуває себе сином Батьківщини" [8, с.159].

В.Сухомлинський вважав сім'ю невід'ємною складовою соціальної структури суспільства і віддавав належну роль сім'ї у вихованні громадянина країни. Стабільність, демократизм, гуманізм і моральний клімат суспільства, на його думку, багато в чому залежить саме від сім'ї, етичних норм і правил поведінки, які панують у родині. Вчений наголошував, що сім'я – першооснова, де "... шліфуються найтонші грані людини-громадянина, людини-трудівника, культурної особистості. Із сім'ї починається суспільне виховання, тут, образно кажучи, закладається коріння, з якого виростають і гілки, і квіти, і плоди. Сім'я – джерело, водами якого живиться повноводна річка нашої держави" [8, с.368].

Для того, щоб допомогти дитині стати повноцінним і повноправним членом суспільства сім'я покликана зосередити спеціальні зусилля на тому, аби сприяти посиленню виховного впливу батьків на формування громадянськості, любові до Батьківщини, установленню духовної єдності поколінь. Усі концептуальні положення В.Сухомлинського з питань сімейного виховання концентруються навколо виховання у дітей означених якостей. Він наполягав, щоб спочатку сім'я, потім сім'я разом зі школою використовували в роботі з дітьми всі джерела, які живлять любов до Батьківщини, починаючи з любові дитини до батьків та інших членів сімейного середовища, місця, де вона народилася і зростала. Невипадково видатний учений так часто асоціював поняття "мати" і "Батьківщина".

Щоб підвищити якість виховного впливу сім'ї на становлення та розвиток у дітей громадянських і патріотичних якостей В.О.Сухомлинський вважав за потрібне:

а) вдаватись до таких виховних засобів, які сприяють розвитку у дітей потягу до героїчного і величного. Ідея відданості й вірності Батьківщині, – стверджував педагог, стає переконанням тільки тоді, коли Батьківщина постає перед дитиною в ореолі героїчного і прекрасного. Багаторічний досвід виховання став для В.Сухомлинського основою для висновку: "сила і ефективність патріотичного виховання зумовлюється тим, як глибоко ідея Батьківщини оволодіває особистістю, наскільки яскраво бачить людина світ і саму себе очима патріота" [6, с. 210]**;**

б) якомога повніше використовувати потенціал виховної дії патріотичних ритуалів і традицій, присвячених героїчним подіям у житті нашого народу. "Від того, як ставиться людина в роки дитинства до героїчного подвигу своїх батьків і дідів, – наголошував у цьому зв'язку В.О. Сухомлинський, – залежить її моральне обличчя, ставлення до суспільних інтересів, до праці на благо Батьківщини [5, с**.** 262];

в) заповнити життя дитини доступними для її віку громадянськими справами. Громадянська зрілість, зауважував педагог, не падає з неба, не вкладається в паспорт як додаток, її корені сягають у дитинство і отроцтво;

г) з раннього віку відкривати перед дитиною через навколишнє середовище ті джерела, які посилюють почуття любові до Батьківщини. Йдеться про включення дітей у світ природи, осмислення її гармонії і краси те, що формує у свідомості дитини образ Батьківщини-матері, має бути хвилюючим, принадним і красивим. Тільки за цих умов у пам'яті дитини залишається глибокий слід "патріотичного бачення" [8, с.436].

Не потребує доказів той факт, що В. Сухомлинський високо оцінив роль і значення сім'ї у вихованні підростаючого покоління. У величезному педагогічному доробку українського педагога важко навіть знайти праці, в яких би він не оспівував, не опоетизовував сім'ю, не піклувався її проблемами. Вражає не тільки наукова виваженість і переконливість його тверджень і висновків, але їх емоційність і художність. Сім'я, в інтерпретації педагога, – це казкова піна морська, з якої народжується краса, і якщо немає таємничих сил, які породжують цю людську красу, функція школи завжди буде зводитися до перевиховання [4, с.3].

Як першооснова виховання, зауважував В.О.Сухомлинський, сім'я чинить найбільший вплив на розвиток суспільства і особистості. Всупереч позиції офіційних властей, які недооцінювали, а то й ігнорували роль і значення сімейного виховання у цілісному процесі становлення особистості, видатний педагог протиставив власну точку зору: відмовитися від прожекторських планів та штучних експериментів і повною мірою використати виховний потенціал сім'ї як засіб кращих особистісних якостей підростаючої людини.

Виховання дітей, наголошує В. Сухомлинський, вимагає від батьків величезного напруження сил, веде не лише до гармонійного розвитку дітей, але й до самовизначення батьків, утвердження їх людської гідності. "Є десятки, сотні професій, спеціальностей, робіт – зазначає педагог, - один будує залізницю, інший зводить житло, третій вирощує хліб, четвертий лікує людей, п'ятий шиє одяг. Та є найуніверсальніша – найскладніша і най благородніша робота, єдина для всіх і водночас своєрідна, неповторна в кожній сім'ї – це творення людини" [8, с.188-189].

В.Сухомлинський довів, що громадянське виховання ґрунтується на духовному багатстві народу, його мудрості, традиціях і звичаях, народній педагогіці, і що в цій виховній системі сім'я посідає чільне місце і є носієм цінностей громадянського суспільства.

Література

1. Боришевський М.Й. Духовні цінності в становленні особистості – громадянина // Педагогіка та психологія. – 1997. - № 1. – С.144.

2. Педагогический энциклопедический словарь / Гл. ред. Б.М. Бим-Бад. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2002. – 528 с.

3. Постовий В.Г. Ціннісні орієнтації української сім'ї (історико-педагогічний аспект)// Педагогіка та психологія. – 1997.- № 1.– С. 185.

4. Сухомлинский А.В. Мудрость родительской любви. – М.: Молодая Гвардия, 1988. – 304 с.

5. Сухомлинский А.В. Сердце отдаю детям. – К.: Радянська школа. – 1969. – с.262

6. Сухомлинский В. А. Рождение гражданина. – М.: Молодая гвардия, 1971. – С.210
7. Сухомлинська О.В. Сучасні цінності у вихованні: проблеми, перспективи// Шлях освіти. – К., 1996. – С.24-25.
8. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5-ти т. Т.2. – К.: Радянська школа, 1976. – 670 с.

Шевців З.М., Кочубей А.В.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ ПРОЕКТІВ З МЕТОЮ ГУМАНІЗАЦІЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ

Постановка проблеми. Національна доктрина розвитку освіти в XXI столітті передбачає перехід до освіти гуманістичного типу. Першочергове завдання щодо освіти – вибудовувати її багатокомпонентною: інформаційний компонент + діяльнісний компонент + особистісний компонент + філософський компонент. Ці гармонійно поєднані компоненти «ведуть» студентську молодь у світ духовно-моральних цінностей; «допомагають» у виборі особистісно важливих ціннісних орієнтацій; «розвивають» особистісні передумови відкриття нових цінностей; «спонукають» опануванню способами самовдосконалення, формування особистісної, соціальної і професійної позиції.

Важливість вирішення вищезазначених завдань у період підготовки фахівця в тому, що студентський вік, за періодизацією *В.Слободчикова*, відкриває ступінь індивідуалізації. У цей період духовний розвиток людини пов'язаний із входженням у новий спосіб життя, залученням до професії, створенням власного світогляду [2, с.38]. *О. Бондаревський* зазначає, що освіта повинна бути спрямована на задоволення екзистенціальних потреб людини і містить у собі все, що необхідно людині для розвитку власної особистості [3, с 12].

Розвиток особистості – головна мета навчання ВНЗ. Тому не варто це протиставляти засвоєнню знань і навичок; професійному становленню. Вища освіта – це свого роду центр духовно – морального розвитку суспільства і окремої людини. Від її якості залежить інтелектуальний, культурний, моральний рівень нації, тому потрібно орієнтувати навчально – виховний процес на загальнолюдські цінності..

У XXI століття люди ввійшли з інноваційними ідеями, планами, масштабним гуманітарним світоглядом; науковці розробляють гуманітарну політику, її стратегію, пріоритети з метою запобігти «варваризації суспільства». Людина стає основою концептуального розвитку суспільства. Зрозуміло, що новому періоду у розвитку людства повинні відповідати і нова філософія освіти, нові моделі, форми і методи навчально-виховної роботи.

Наукове завдання дослідження - моделювання нових, нестандартних підходів щодо підготовки майбутніх інженерів; виявлення результативних сучасних педагогічних технологій з метою гуманізації та гуманітаризації підготовки майбутніх інженерів, адже проблема розвитку і

освіти інженера – фахівця бачиться тепер як проблема становлення людськості (людського в Людині); цілісності людини, здатності її вступати в позитивні комунікативні відносини зі світом і спроможність не допустити духовної катастрофи.

Актуальності у навчально-виховному процесі ВНЗ набуває гуманізація інженерної освіти, адже гуманістичну роль інженера в умовах жорсткого технократизму принижено, хоча суспільство і потребує творчої особистості, здатної на нестандартне мислення, з широким загальногуманістичним кругозором. [6, с.3-9].

Настав час нових технологій інженерії, в яких людинозбережувальний і особистісно-піднесений принципи стали б пріоритетними. Науковці – педагоги шукають, експериментують з сучасними педагогічними технологіями, адже це об'єктивна потреба.

Навчальна потреба в гуманізації та гуманітаризації технічної освіти усвідомлена в світовому масштабі, і ЮНЕСКО виокремлює цю потребу в сучасній вищій освіті як одну з найактуальніших. Однобічна орієнтація на позитивістсько-інженерні знання виявила свої огріхи: людина стала все частіше розумітися не як особистість, а як соціальна функція. Це є виразом тотальної дегуманізації, яка у XX столітті набула загрозливих масштабів [8, с.3].

З огляду на важливість і актуальність вищеокреслених проблем, вони у XXI столітті стають предметом активних пошуків науковців, загалом людей небайдужих до розвитку, розквіту України.

Загальний аналіз досліджень з проблеми. Питання гуманізації підготовки студентської молоді досліджували такі представники вітчизняної та зарубіжної педагогіки, як І.Бех, С.Гончаренко, І.Ісаєв, Б.Косов, А.Новикова, А.Бєланова тощо. Зокрема І.Бех вважає, що гуманізацію виховного процесу можна розглядати як засіб і як мету виховання [2,с.7]. З погляду С.Гончаренка, гуманізація освіти у формуванні відносин співробітництва між усіма учасниками педагогічного процесу, вихованні в них морально-емоційної культури взаємовідносин, створенні матеріально-технічних умов для нормального функціонування, що виховує гуманну особистість [4]. І.Кузнєцова присвятила дисертацію і низку статей дослідженню гуманізації та гуманітаризації вищої технічної освіти [7].

Проведення конференцій з проблем гуманізації освіти в нашій державі та за межами її, створення Міжнародної Академії гуманізації освіти і видання нею психолого-педагогічного журналу «Гуманізація освіти» засвідчують міжнародну значущість гуманізації.

Проблеми гуманізації вищої технічної освіти остаточно не вирішено, але окреслено напрямки і зроблено вагомі спроби щодо їх розв'язання. На щастя, всі розуміють, що гуманізація та гуманітаризація технічної освіти – це олюднення процесу підготовки фахівця. Тому і ***головна мета статті*** **-** обґрунтувати педагогічні умови гуманізації підготовки студентської молоді у ВНЗ. Цікавий і дієвий, на наш погляд, метод досягнення цього – це застосування сучасних педагогічних технологій. І ми у дослідженні

репрезентуємо один із методі особистісно-орієнтованого навчання – метод проектів, який чи не найкраще допомагає гуманізувати процес підготовки фахівців інженерного напрямку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Педагогічна майстерність викладача в умінні відібрати потрібний зміст, використати оптимальні методи і засоби навчання у відповідності з програмою і окресленими освітніми завданнями.

Принципово важливим для розуміння педагогічних технологій є визначення позиції студента в освітньому процесі, ставлення до студента з боку викладачів. Тут можна виокремити декілька типів технологій.

Авторитарні технології. (Викладач – єдиний суб'єкт навчально-виховного процесу, а студент лише «об'єкт», «гвинтик». Жорстка організація студентського життя, подавлення ініціативи і самостійності студентів, застосування вимог і примусу.)

Дидактоцентричні технології (технократичні). (Неуважність до особистості студента. Перевага навчання над вихованням. Головні фактори формування особистості - дидактичні засоби.)

Особистісно зорієнтовані (гуманні). (У центрі – особистість студента, забезпечення комфортних безконфліктних умов розвитку; реалізація природних потенціалів. Особистість студента не просто суб'єкт, а суб'єкт головний; студент – мета освітньої ситеми, а не засіб досягнення якихось абстрактних цілей.)

Особистісно орієнтовані технології – втілення гуманістичної філософії, психології та педагогіки. У центрі уваги викладача – унікальна цілісна особистість студента, який відкритий для сприйняття нового досвіду, здатний на свідомий і відповідальний вибір різноманітних життєвих ситуаціях. Особистісно орієнтовані технології характеризуються антропоцентричністю, гуманістичним змістом, психотерапевтичною направленістю, мета їх – різнобічний, вільний і творчий розвиток студента.

У межах особистісно орієнтованих технологій самостійними напрямками вважають гуманно-особистісні технології, технології співробітництва, технології вільного виховання, езотеричні технології.

Гуманно-особистісні технології вирізняються перш за все гуманістичною сутністю, психотерапевтичною направленістю на підтримку особистості, допомогою їй. Вони «проповідують» ідеї поваги і любові до студента, оптимістичну віру в його творчі сили.

На наш погляд, одним із найобділеніших увагою педагогів методів гуманно-особистісних технологій є метод проектів, який ми представимо і проаналізуємо в нашому дослідженні.

Метод проектів не новий у світовій практиці. Він виник ще на початку минулого століття в США, і його називали методом проблем; і пов'язували його з ідеями гуманістичного напрямку в філософії та освіті, розробленими американським філософом і педагогом *Дж.Дьюі*, а також його учнем *І.Кілпатриком*. Дьюі пропонував будувати навчання на

активній основі, через цілеспрямовану діяльність учня, зважаючи на його власну зацікавленість у цьому знанні.

Викладач може підказати нові джерела інформації, а може лише направити думку студента в потрібному напрямку для самостійного пошуку, стимулювати зацікавленість студентів певними проблемами, які передбачають володіння певною сумою знань, і через проектну діяльність, яка передбачає вирішення однієї чи низки проблем, показати практичне застосування отриманих знань. Щоб студент сприймав знання як дійсно вартісні, йому потрібно поставити перед собою і вирішити важливу для нього проблему.

Зовнішній результат можна побачити, осмислити, застосувати на практиці. Внутрішній результат – це досвід діяльності, який об'єднує в собі знання і уміння, компетенцію та цінності.

Дослідник методу проектів, американський професор *Коллінгс,* запропонував першу в світі класифікацію навчальних проектів:

1. Проект ігор – різні ігри, народні танці, драмгуртки тощо. Мета – участь у груповій діяльності.

2. Екскурсійні проекти – цілеспрямоване вивчення проблем, пов'язаних з навколишньою природою і суспільним життям.

3. Розповідні проекти, мета яких – отримати задоволення від розповіді в різноманітній формі – усній, письмовій, вокальній, музикальній.

4. Конструктивні проекти – створення конкретного, корисного продукту.

Метод проектів привернув увагу й українських педагогів. Ідеї проектного навчання виникли в Україні практично паралельно з розробками американських педагогів. Вітчизняні педагоги активно використовували проектні методи в практиці викладання. За часів радянської влади, ці ідеї широко втілювались, хоча недостатньо продумано і послідовно, тому метод і засудили. З того часу досить довго не було серйозних намагань відродити цей метод у освітянській практиці. Разом з тим у зарубіжній практиці він активно і успішно розвивався. У США, Великобританії, Бельгії, Ізраїлі, Фінляндії, Італії, Бразилії, Нідерландах тощо ідеї гуманістичного підходу до освіти Дж.Дьюі, його методи проектів знайшли широке застосування.

Все, що я пізнаю, я знаю, для чого мені це потрібно і де і як я можу ці знання застосувати – ось основна теза сучасного розуміння методу проектів, який і приваблює освітні системи, які намагаються віднайти розумний баланс між академічними знаннями і прагматичними уміннями.

Метод проектів, здобув нове життя й широко застосовується. Передусім він розвиває дослідницький дух, вміння самостійно здобувати знання, аналізувати та синтезувати накопичений матеріал, самостійно і критично мислити та висловлювати власну думку; творчий підхід до завдання, ініціативність та наполегливість, толерантність і вміння працювати в команді.

Крім того, цей метод створює можливість розвивати комунікативні здібності, мовлення, письмо, читання та сприйняття мови на слух. Це один із найуніверсальніших методів як на заняттях з технічних дисциплін, так і гуманітарних. Уміння користуватися методом проектів – показник високої кваліфікації викладача, його прогресивної методики навчання і розвитку.

Наприклад, на іспиті з математики з метою гуманізації інженерної підготовки доречно використати форму захисту проектної роботи. До роботи можливі такі вимоги: великий обсяг програмового матеріалу; підвищена складність; зміст роботи повинен виходити за межі вузівської програми.

Опоненти під керівництвом викладача готують відгук, а саму роботу студент віддає на рецензію викладачу математики, члену «Вченої ради» на іспиті. Студент-розробник проходить передзахист на «Вченій раді», де виступають і опоненти. На іспит представляють роботу і відгук опонентів. Після виступу студента слово надають викладачу-рецензенту і основному викладачу, який оцінює не лише проектну роботу, але і роботу студента за весь період навчання.

Нову форму складання іспиту пропонувати можна лише студентам, які виявили хороші знання з математики за весь період навчання, тому що традиційний іспит не відповідає ні потребам їх розуму, ні інтересам. Розробка проектної теми мобілізує знання студентів на вирішення проблеми, долучає до наукової роботи.

На іспит може бути запропоновано різні теми. Наприклад, *проектна робота на тему «Коло Ейлера»* може включати:

1. Вступ, у якому варто висвітлити загальний аналіз досліджень з історії запропонованої теми.
2. Формулювання завдання, окреслення вихідних даних і розподіл доказів на два етапи
3. Доведення теореми.
4. Побудова кола Ейлера з детальним описом побудови.
5. Висновки, де відображено зв'язок круга Ейлера з теоремою К.Фейєрбаха.
6. Список використаної літератури.

Студент повинен самостійно зробити пошук літератури, вибір вихідних даних і способів доказу, докази першої частини, побудову кола Ейлера, вибрати способи представлення креслень.

Викладачеві варто контролювати правильність розуміння студентом завдання, підбір доказів, побудови. Він повинен допомагати скласти відгук опонентам; робити свої висновки про проектну роботу.

Ґрунтовні знання програмового матеріалу, впевненість у своїх інтелектуальних можливостях, вільне орієнтування в складних кресленнях, висока культура мовлення забезпечать студенту відмінну оцінку іспитової комісії. Вважаємо, що така система самостійних робіт стимулює розвиток творчих здібностей студентів-інженерів, студент навчається самостійно вибирати освітню траєкторію в детально розробленій і вміло організованій

навчальній діяльності. А працюючи в складі міні-бригади (бажано підбирати студентів із різним інтелектуальним розвитком) з метою створення курсового проекту, студенти не лише набувають досвід соціальної взаємодії в творчому колективі однодумців, але і використовують отримані знання в своїй діяльності, присвоївши їх, окресливши тим самим своє становлення суб'єктом пізнання, розвиваючи в єдності всі сторони особистісного «Я» конкретній діяльності.

Така форма організації навчання дозволяє підвищити ефективність навчання. Вона забезпечує систему дійових зворотніх зв'язків, що спонукає розвитку особистості, самореалізації не лише студентів, але і викладачів, які беруть участь в розробці курсового проекту.

Карл Фрей виділяв 17 важливіших рис проектного методу:

1. Учасники проекту підхоплюють проектну ініціативу від будь-кого з життя;
2. Учасники проекту домовляються між собою про форму навчання;
3. Учасники проекту розвивають проектну ініціативу і доводять її до відома всіх;
4. Учасники проекту налаштовують себе на справу;
5. Учасники проекту інформують один одного про хід роботи;
6. Учасники проекту беруть участь у дискусіях тощо.

Все це вказує на те, що під проектним методом розуміємо систему взаємодії викладача та студента, крім того, студент під час роботи над навчальним проектом усвідомлює реальні процеси. Щоб усвідомити, прожити, долучитися до розкриття, конструювання, потрібні особливі форми навчання. Основна серед них – імітаційна гра.

Гра – найвільніша форма «занурення» студента в реальність з метою її вивчення, виявлення власного «Я», творчості, активності, самостійності, самореалізації. Гра виконує такі функції: психологічні, знімає напругу і спонукає емоційному розвантаженню; психотерапевтичні, допомагає студенту змінити ставлення до себе та інших, змінити способи навчання; технологічні, дозволяє частково вивести мислення із раціональної сфери в сферу фантазії, яка перетворює реальність. Граючись, студент відчуває себе захищеним, комфортно, відчуває психологічну свободу, яка так необхідна для його розвитку.

З метою виокремлення системи дій студента і викладача, заздалегідь важливо продумати етапи розробки проекту.

Обов'язкові вимоги – кожний етап роботи над проектом повинен мати свій конкретний продукт.

Проект може бути груповим і персональним. Кожний із них має певні переваги.

Сучасна класифікація навчальних проектів, зроблена на основі домінуючої діяльності студента: практико-орієнтований проект (від навчального посібника до пакету рекомендацій з порадами щодо стабілізування економіки України); дослідницький проект – дослідження якоїсь проблеми за всіма правилами науки; інформаційний проект – збір і

опрацювання інформації з важливої проблеми з метою презентації значній аудиторії (стаття в ЗМІ, інформація в мережі Інтернет); творчий проект – максимально вільний авторський підхід у вирішенні проблеми. Продукт – альманахи, відеофільми, витвір декоративно-прикладного мистецтва тощо; рольовий проект – літературні, історичні, народознавчі, ділові ігри.

Види презентації проектів: наукова доповідь, ділова гра, демонстрація відеофільму, екскурсія, телепередача, наукова конференція, інсценівка; захист на вченій раді, діалог історичних чи літературних персонажів, реклама, прес-конференція.

Висновки. Таким чином**,** практика показує, що метод проектів, а також дуже близькі до нього Дальтон-технології, найчастіше використовують викладачі, які працюють на високому професійно-творчому рівні педагогічної культури. Справжній педагог не той, хто написав безліч методичних розробок, а той, який віддано працює і його розуміють студенти. І тут на перший план ставимо майстерність викладача, його методики навчання і технології, які він використовує. Нетрадиційні педагогічні технології гуманізують освітній процес у технічних ВНЗ: підвищують мотивацію навчання та інтерес студентів до вузу, формують обставини творчої взаємодії і здорової конкуренції, активізують особистість, виховують у студентів відчуття власної гідності і повагу до національної культури, дають їм відчуття творчої свободи і найголовніше - приносять радість.

Безперечно, проблематика застосування інноваційних педагогічних технологій під час підготовки майбутніх інженерів не може обмежитися розміром однієї статті. Коло сучасних проблем освіти в першу чергу вимагає наукову розробку дидактичних умов, змісту і методів організації підготовки фахівців для використання як методів проектів, так і інших технологій особистісно орієнтованого навчання.

Література

1. Абрамович С.Д., Чікарьова М.Ю. Світова українська культура.-Л., 2004.
2. Бех І. Психологічна суть гуманізму у вихованні особистості.- Педагогіка і психологія, 1994.-№3.-с.3-13
3. Гуманистическая парадигма личностно ориентированного образования/ Педагогика.-1997.-№4.-с.11-17.
4. Гончаренко С. Український педагогічний словник.-К.: Либідь, 1997.-376с.
5. Кузнєцова І.В. Гуманізація та гуманітаризація вищої технічної освіти.- Дисертація доктора пед. наук у формі наукової доповіді: 13001 АПН України. НДІ педагогіки.-К., 1993.-51с.
6. Оніщенко Г. Гуманітарна освіта в контексті Болонського процесу// Освіта.-2005.-9-16 січня.
7. Слободчиков В.И. Категория возраста в психологии и педагогике развития // Вопросы психологии.-1991.-№2.- с.37-49

Забарило Л.

В.О.СУХОМЛИНСЬКИЙ ЯК ЧИТАЧ І ПРОПАГАНДИСТ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ФОЛЬКЛОРУ

Сьогодні ми все частіше повертаємося до наших витоків: рідної мови, народної гри, історії батьківщини, прислів‘їв, приказок, традицій українського народу. Відродження і оновлення духовності нації неможливе без творчих людей, які захоплені щоденним заняттям улюбленою наукою, які втілюють у собі вершини гідності і людського духу. До таких людей належить В.О.Сухомлинський. Його твори особливо відповідають духові нашого часу. Він створив цілісну, оригінальну педагогічну систему, де виховання і навчання школярів проводилось на основі народних традицій. В.О.Сухомлинський старався заронити в душу кожної дитини любов до рідного краю, ознайомити з історією, культурою, побутом, природою рідного краю.

Важливу роль в цьому плані відігравали книги. За допомогою книг, зокрема художньої літератури, В.О.Сухомлинський хотів доторкнутися до найтонших струн дитячих душ, зародити в них любов до прекрасного. ”Щоб дитина цінувала книгу, - пише він у книзі „Батьківська педагогіка”, - треба утвердити в її серці красу пізнання світу”. В.О.Сухомлинський радив батькам своїх учнів дбати про духовне багатство родинного вогнища культури, адже це впливає на розумове і моральне виховання дітей. „Найживотворніше джерело, яке живить родинний струмок культури, - книга. – писав він у книзі „Батьківська педагогіка”. У Павлиській середній школі В.О.Сухомлинський разом з колегами-однодумцями утвердили дуже цінну традицію – дбайливе, шанобливе ставлення до книжки.

Книги ввійшли в життя В.О.Сухомлинського ще з раннього дитинства. Любов до книг привили йому батьки і бабуся. Батько В.О.Сухомлинського був помітною людиною в селі: і тесля, й член правління колгоспу, й учитель праці, й сількор, й активний учасник сільської самодіяльності. Бабуся і мама були обдарованими, творчими натурами, носіями народних традицій, і це значною мірою вплинуло на особистість майбутнього педагога. Батьки В.О.Сухомлинського мали власну бібліотеку. Майбутньому вченому запам’ятався „Кобзар” Т.Г.Шевченка і інші твори з домашньої бібліотеки.

З ранніх років зачаровували В.О.Сухомлинського вірші Тараса Шевченка і Лесі Українки. У віршах він знаходив невичерпне джерело любові до людей, радості, творчості, віри в людину. Бабуся Марія відкрила перед ним дивовижний світ казки, рідного слова і людської краси. Кожну істину бабуся вміла роз’яснити казкою. Знала вона також багато легенд і повір’їв. У своїй книзі „Батьківська педагогіка” В.О.Сухомлинський розповідає, як бабуся за допомогою легенди відповіла йому на питання, що таке кохання. Свою любов до народного слова вона передала і В.О.Сухомлинському. „Скільки є трав і квіток, стільки казок і легенд, і в кожній з них безцінні перлини рідного слова, діаманти фантастичних

образів і втілених у слово картин", - писав В.О.Сухомлинський.

Найдорожчою людиною для Василя Олександровича все життя була його мати. В молоді роки В.О.Сухомлинський писав вірші. Одну з поем він назвав „Оксана" і присвятив своїй матері. У прозі він також не раз звертався до неї з добрими і ніжними словами. У школі, де він викладав, завжди був культ матері. Для В.О.Сухомлинського культ матері – це підсумок роздумів над зв'язком поколінь, над передачею духовної культури. В.О.Сухомлинський вважав, що жінка-мати, займаючись вихованням дітей, передає духовні цінності від покоління до покоління. Під час спілкування з матір'ю дитина отримує інформацію про культурні досягнення суспільства, про звичаї свого народу, про його менталітет. У Павлиській середній школі на видному місці були написані слова О.М.Горького: „Без матері немає ні поета, ні героя".

В.О.Сухомлинський за своє життя прочитав дуже багато книг. У нього була велика домашня бібліотека, до якої він відбирав лише ті книги, які становлять значну художню цінність. В.О.Сухомлинський хотів, щоб його бібліотека була критерієм естетичної культури. „Моя особиста бібліотека, - писав він у книзі „Сто порад учителеві", - це мої мудрі вчителі, до яких я приходжу щоденно порадитися: де істина? Як її пізнати? Як перекласти з душі й серця старших поколінь у душу й серце підростаючого покоління моральні багатства, створені, нагромаджені, здобуті людством? Мої книжки – це мої вчителі життя..." З твору „Contra spem spero!" Лесі Українки починає В.О.Сухомлинський свій перший урок літератури в IX класі Онуфріївської середньої школи в 1938 році.

Великим відкриттям для В.О.Сухомлинського на початку педагогічної кар'єри стали книги Януша Корчака „Коли я знову стану маленьким" та „Як любити дитину". Коли В.О.Сухомлинський дізнався про героїчний подвиг Януша Корчака, як він пішов на смерть разом з дітьми, заспокоював і підтримував їх, у своїй праці „Серце віддаю дітям" В.О.Сухомлинський написав: „Я зрозумів: щоб стати справжнім вихователем дітей, треба віддати їм своє серце".

Джерелом натхнення і радості для великого педагога були книги Антуана де Сент-Екзюпері. Василь Олександрович любив читати і перечитувати твори цього французького письменника і гуманіста – «Нічний політ», «Планета людей», «Військовий льотчик», Але найбільше йому сподобалася казка «Маленький принц», яка вчить бачити щастя в усьому, що тебе оточує і радіти цьому щастю. У листі до сина, говорячи про загальнолюдські цінності, про духовний світ людини, В.О.Сухомлинський пише: «Висилаю тобі книгу – «Вибране» А. Сент – Екзюпері. Хотів би, щоб ти уважно прочитав казку «Маленький принц» і подумав над нею.»

В іншому листі до сина, В.О.Сухомлинський висловлює свою стурбованість тим, що у гуртожитку, де мешкає син, не видно художньої літератури. Він дуже зрадів, коли побачив у сина на полиці дві книги: «Денні зорі», О. Берггольц і «Вир» Г. Тютюнника. «Хороші книги, - пише В.О.Сухомлинський, - мені стало дуже радісно, коли побачив їх: час не

буде змарновано. Книжки – океан, і серед цього океану хороші книжки – як маленькі, віддалені один від одного острівки; зумій побувати на кожному з них…»

Деякі книги В.О.Сухомлинський радив прочитати за життя кілька разів, через деякий проміжок часу, щоб краще осмислити їх і відкрити нові грані краси людської душі.

Кілька разів він прочитав «Воскресіння» Л.Толстого, «Ідіот», «Злочин і кара» Ф.Достоєвського, «Божественну комедію» Данте, «Гамлет» Шекспіра. В.О.Сухомлинський вважав, що одні й ті самі книги по-різному сприймаються у 16, 20, 30 років, а з роками коло улюблених книжок ставатиме все вужчим. «Повторне читання безсмертних творів літератури, - писав В.О.Сухомлинський у книзі «Листи до сина», - це насамперед пізнання людиною себе самої. Читаєш п‘ятий, шостий, сьомий раз «Степ» А.Чехова, його чудові новели, і хочеться стати кращим, ніж ти є.» Як турботливий батько, він радить сину читати твори російських і українських письменників і поетів, як В.Короленко, О.Купрін, М.Пришвін, К.Паустовський, К.Симонов, В.Солоухін, О.Твардовський, О.Берггольц, С.Щипачов, І.Сельвінський, А.Калінін, П.Нілін, В.Тендряков, Л.Мартинов, М.Стельмах, О.Гончар, а також перечитувати такі книги, як «Вершники» Ю. Яновського, «Сьомий хрест» А. Зегерс, «Земля людей» А.Сент-Екзюпері, «Старий і море» Е.Хемінгуея. «Пам‘ятай, що книги – це тисячолітня мудрість людини… Знов прочитати вже читану книжку – значить знову побачити давнього друга. Хай більше буде в тебе давніх добрих друзів», - пише він.

В іншому листі до сина, обмірковуючи проблему співвідношення внутрішньої і зовнішньої краси людини, В.О.Сухомлинський посилається на новелу О.Гончара «Соняшники», відчуттям краси праці, і у зовнішніх рисах світилася краса внутрішня. Педагог переконаний, що зовнішня краса має свої внутрішні, моральні джерела, а улюблена творчість робить людину красивою, перетворює риси обличчя – робить їх витонченими, виразними. Аморальна діяльність, навпаки, нівечить зовнішність. В.О.Сухомлинський радить сину прочитати «Вибране» Гріна. «Цю книжку, - пише він, - треба читати не тільки розумом, а й серцем. Читати не лише рядки, а й між рядками».

Ще в одному листі до сина В.О.Сухомлинський радіє, що син знайшов улюблену справу, але нагадує, що це покликання з’явилося на благодатному ґрунті працьовитості. З цього приводу він розповідає про оповідання Марка Твена «Мандрівка капітана Стормфілда в рай», де говориться, що «на тому» світі живуть люди звичайним трудовим життям , тільки там кожний займається справою за своїм покликанням. «На мою думку, - пише В.О.Сухомлинський, - найвища насолода життя – у творчій праці, що чимось наближається до мистецтва.

У своїй книзі «Сто порад учителеві» В.О.Сухомлинський писав: «Якщо ви не володієте жодним музичним інструментом у ваших руках, у вашому серці має бути інший могутній засіб впливу на людське серце –

художня Література». Він радив молодим колегам створити свою особисту бібліотечку художньої літератури. Пропонував їм щорічно купувати кілька десятків книжок, які допомогли б знаходити доріжку до сердець вихованців. Василь Олександрович пропонував купувати книги з повчальним змістом, щоб позитивний образ героя книги заполонив душу учнів і утвердив в ній впевненість у величі і могутності людини. Сам В.О.Сухомлинський, вибираючи книги для своєї бібліотеки, прагнув збагнути, для кого з вихованців призначається книжка. Вчителям він пропонував читати більше художньої літератури, більше думати, щоб краще виховувати молоде покоління.

У своїй книзі «Павлиська середня школа» В.О.Сухомлинський писав: «Джерелом інтелектуального багатства колективу є насамперед індивідуальне читання вчителя. Справжній педагог – книголюб: таке золоте правило життя нашого колективу…» Василь Олександрович вважав, що суть школи і педагогічної праці полягає в любові до книжки, поваги до книжки, благоговіння перед книжкою. Він писав, що у школі може бракувати багато чого, але не книжок, потрібних для всебічного розвитку людини, для її багатого духовного життя. «Якщо книжку не люблять і байдужі до неї, це ще не школа, - говорив він.

У Павлиській середній школі бібліотека налічувала 18 тисяч книжок. У власних бібліотеках вчителів їх було понад 49 тисяч. У шкільній бібліотеці було зібране все найцінніше, що є в українській, російській, білоруській, болгарській, польській, чеській, німецькій літературі, багато творів східних письменників, а також книжок для дошкільного і молодшого шкільного віку, зокрема всі твори, що ввійшли в золотий фонд світової літератури, той мінімум, який повинен бути прочитаний у роки дитинства, ранньої юності. Шкільна бібліотека була важливим осередком, центром духовного життя у школі. У бібліотеці збиралися вечорами любителі книжки. При бібліотеці – кілька гуртків юних книголюбів. Бібліотечний гурток вів журнал обліку прочитаних книг. У журналі – список учнів, а по вертикалі зазначено назви книжок, які повинен був прочитати кожен школяр. Коли книжку прочитано, учень робив відмітку. У вестибулі головного корпусу висів список книжок, які увійшли до скарбниці світової літератури. Не прочитати цих книжок вважалося ознакою безкультур‘я і невігластва. Разом з учителями бібліотекар намагався добитися того, щоб жодна книга, яка входить до золотого фонду світової культури не лишалася непрочитаною школярами. У школі не було жодної дитини, яка б не прочитала казок Андерсена і братів Грімм, оповідань Гайдара, такі твори, як «Подорож із Петербурга в Москву», «Євгеній Онєгін», «Фауст», «Гамлет», «Репортаж з петлею на шиї» та інші.

«Найважливішим вогнищем захоплення, - писав Василь Олександрович Сухомлинський у книзі «Сто порад учителеві», - має бути читання. Школа повинна бути царством книжки». У Павлиській середній школі скрізь відчувалося панівне положення книжки. У школі закріпились певні традиції щодо книг. Насамперед, при зустрічі майбутніх

першокласників з учнями VI–VII класів, яка проводилася у червні, кожній дитині вручали подарунок: книжку для позакласного читання – збірку віршів О.С.Пушкіна або маленький «Кобзар» Т.Г.Шевченка, а також пригощали фруктами. На свято першого дзвоника учні випускного класу дарували кожній дитині книжку з дарчим написом і саджали яблуню. На свято останнього дзвоника кожному випускникові першокласники підносили квіти і книжки з дарчим написом. Дарували збірки віршів Пушкіна, «Кобзаря» Шевченка, «Дон Кіхота» Сервантеса, «Одіссею» Гомера, збірки віршів та інше.

В.О.Сухомлинський просив створювати у І-ІІІ класах куточки книжки, виставляти там книжки розумні й водночас цікаві для дітей. В.О.Сухомлинський радив вчителям, щоб молодші школярі користувалися книжками, які знаходяться на таких полицях. «Книжка – це також школа, треба навчити кожного вихованця мандрувати у світі книжок», - говорив В.О.Сухомлинський. Він пропонував розпочинати читання з класної бібліотеки, яку відбере вчитель, а вже потім поступово вчити користуватися шкільною бібліотекою.

Крім бібліотеки учні середніх і старших класів користувалися класними бібліотеками. Кожен клас був укомплектований спеціальною літературою. У кабінеті мови і літератури – двісті художніх творів, які потрібно прочитати кожному в шкільні роки, щоб бути художньо освіченим. Там же знаходились списки літератури, рекомендованої для читання в кожному віці; окремо – список книжок, які треба перечитати кілька разів. До списку включені: «Лихо з розуму» Грибоєдова; «Герой нашого часу» Лермонтова; «Батьки і діти» Тургенєва; «Степ» Чехова; «Російський ліс» Леонова; «Вершники» Яновського; «Прапороносці» Гончара; «Знедолені» Гюго; «Мартін Іден» Джека Лондона; «Кобзар» Шевченка та інші. У кабінеті проводилися бесіди за змістом прочитаних книг, щоб у учнів поновився інтерес до них.

В.О.Сухомлинський залучив також дітей до художньої творчості. З першокласниками він завів альбом під назвою «Світанкова зоря». Діти рано йшли у сад, на берег ставка і заповняли альбом. Вони там малювали і писали про щось гарне.

У другому класі зимовим присмерком вони складали оповідання й казки. «Казка, - писав В.О.Сухомлинський у книзі «Серце віддаю дітям», - це…свіжий вітер, що роздмухує вогник дитячої думки й мови.

У ІІІ – ІV класах проводились «вечори книжки», де діти розповідали про зміст прочитаних казок, читали їх уголос. Починаючи з V класу діти вже керували маленькими гуртками поетичної творчості, де вчили малюків складати твори – мініатюри про природу, читали свої твори і вірші. Учні старших класів проводили вечори художньої літератури для колгоспників села у хаті одного з колгоспників.

Крім цього у школі був створений «Куточок краси», де діти читали або слухали твори-мініатюри; проводилися також «Подорожі до джерел думки й слова».

В.О.Сухомлинський за період своєї педагогічної діяльності крім монографій, книг, статей, написав 1500 оповідань та казок для дітей. Свої твори він читав дітям, ділився з ними своїми враженнями і думками від навколишнього світу. Василь Олександрович говорив, що він пише не для опублікування, а для себе, і для того, щоб навчити своїх вихованців дбайливо користуватися словом. «Школа є справжнім осередком культури лише тоді, коли в ній панують чотири культи: культ Батьківщини, культ людини, культ книги і рідного слова.» - писав В.О.Сухомлинський.

Любов до книжок проніс В.О.Сухомлинський через все своє життя. І навіть будучи тяжко хворим, він бере з собою до лікарні збірку віршів Лесі Українки і оповідання А.П.Чехова. В цьому була вся суть цієї людини – великого педагога нашого часу.

Література

1. Родчанин Е.Г., Зязюн И.А. Гуманист. Мыслитель. Педагог. Об идеалах В.А.Сухомлинского.- М.: Педагогика, 1991.- 112 с.
2. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5т. Т. 1.- К.: Радянська школа, 1976.- 654 с.
3. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5т. Т. 2.- К.: Радянська школа, 1976.- 670 с.
4. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5т. Т. 3.- К.: Радянська школа, 1977.- 670 с.
5. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5т. Т. 4.- К.: Радянська школа, 1977.- 638 с.
6. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5т. Т. 5.- К.: Радянська школа, 1977.- 639 с.
7. Українська педагогіка в персоналіях: У 2 кн. Кн. 2: Навч. посібник/ За ред. О.В.Сухомлинської.- К.: Либідь, 2005.- 552 с.

Шумська О.О.

ЕСТЕТИКО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ХАРКІВСЬКОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ ГРОМАДИ (ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ)

Постановка проблеми. Розбудова України як самостійної незалежної держави вимагає становлення якісно нової національної системи освіти, приведення її у відповідність до потреб культурного, соціального й економічного розвитку суспільства. Особливої актуальності набуває проблема духовного розвитку особистості, важливою складовою якого є естетичне виховання. Активне залучення студентської молоді до участі в громадських організаціях і творчих гуртках надає широкі можливості не тільки для громадського, наукового, професійного становлення молодої людини, а й для її естетичного самовдосконалення.

Одним із шляхів вирішення цих питань є опанування історичного досвіду естетико-педагогічної та естетико-просвітницької діяльності, накопиченого студентськими громадськими організаціями в другій половині XIX – на початку XX століття, і зокрема, харківською студентською Громадою. Адже саме в цей період відбувалися процеси організаційного становлення, перевірялися на практиці різноманітні форми

естетико-педагогічного просвітництва.

Аналіз публікацій і досліджень, в яких започатковано розв'язання проблеми. Питання естетичного виховання особистості займають чільне місце в українській педагогічній науці. На необхідність створення системи естетичної освіти й виховання учнівської молоді указували як видатні педагоги минулого (В.Верховинець, А.Макаренко, С.Миропольський, М.Сумцов, В.Сухомлинський), так і сучасні вчені (І.Зячзюн, Г.Падалка, О.Рудницька, Г.Шевченко).

В працях М.Донченко, О.Микитюка, Г.Троцко, С.Черкасової розглядалися окремі напрями діяльності студентських громадських організацій. Однак аналіз сучасних досліджень дає підстави для твердження, що в науково-педагогічній літературі недостатньо висвітлено проблему естетико-просвітницької діяльності студентських громадських організацій.

Формулювання цілей статті. **Мета даної статті** – розкрити зміст, визначити напрями та узагальнити форми естетико-виховної та естетико-просвітницької діяльності харківської студентської Громади в період другої половини XIX – початку XX століття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проведене дослідження дозволило визначити естетико-просвітницьку діяльність як позааудиторну естетико-виховну роботу, що проводилася студентськими громадськими організаціями серед своїх членів, шкільної і студентської молоді та населення щодо розповсюдження естетичних знань.

Участь у різноманітних суспільних культурно-просвітніх організаціях і товариствах, найбільш поширеною серед яких була Харківська громада, задовольняла потребу університетської молоді в творчій самореалізації. Аналіз роботи зазначеної організації у різні періоди дозволив простежити еволюцію цього напряму естетичної підготовки студентів.

Головне завдання Громади полягало в проведенні "культурницької роботи серед народу". Форми ж і методи, за допомогою яких здійснювалась реалізація цього завдання, змінювались залежно від мети, яку ставили перед собою громадівці. Так, якщо в 50-60-х роках XIX століття діяльність Громади була спрямована насамперед на пробудження національної свідомості українського народу, то на початку XX століття – на національно-визвольну боротьбу. На відміну від першого етапу, коли викладачі й студенти були лише членами Харківської громади, найвідомішою діячкою якої була Х.Алчевська, другий етап характеризується переміщенням епіцентру діяльності цієї організації до Харківського університету.

У 60-х роках XIX ст. особливо палку симпатію молодих громадівців, серед яких було чимало студентів-старшокурсників, привертав молодий викладач університету О.Потебня. Адже, за спогадами Х.Алчевської, його захоплюючі розповіді про українську літературу, народну пісню та поезію відповідали національно спрямованим естетичним запитам тогочасної молоді [1, 453]. Вивчення рукописних матеріалів [2] показало, що

громадівці часто збирались у О.Потебні вдома, обговорювали проблеми української культури, співали народних пісень, адже вчений добре знав музику і любив на роялі підбирати народні мотиви [3, 32]. Він навіть пропонував організувати студентів для виступів у земських недільних школах з метою впливу на розвиток естетичних смаків у простого народу. Як указував студент і друг О.Потебні В.Гнилосиров, серед громадівців були досить популярні так звані "ходіння в народ", які мали на меті не лише вивчення звичаїв, побуту, фольклору, а й поширення естетичних знань. Так, студенти Харківського університету в 1861 році на ярмарку в місті Охтирка не тільки продавали художню літературу, українську граматику, збірники українських пісень, але й "читали людям Кобзаря, Катерину, Наймичку, Тарасову ніч, Конотопську відьму" [4, 71].

Проведене дослідження дало змогу встановити, що на початку XX ст. в студентській організації, заснованій у Харківському університеті в 1907 році під назвою "Студентська українська громада", набули подальшого розвитку форми і напрями роботи, що існували в Харківській громаді, а також були започатковані нові, які більше відповідали суспільно-політичним вимогам часу. На відміну від попередньої, університетська студентська організація була легальною. Вона мала власний статут, затверджений Радою університету. Порівняно з попередньою Громадою значно збільшилась кількість її членів, у різні роки вона коливалась від 50 (в 1909 році) до 100 осіб (у 1911 році). Аналіз першоджерел показав, що діяльність Студентської української громади була спрямована на національне культурне просвітництво учнівської і студентської молоді, а першочергове і найважливіше її завдання – допомогти молодій людині "з'ясувати свою ролю у великоруській і українській культурі" [5, 29]. Всупереч реакційному ставленню уряду до українського національного руху основними формами роботи, новими і більш прогресивними для свого часу порівняно з Харківською громадою, були: самостійна підготовка і проведення студентами університету національних за змістом лекцій та заслуховування рефератів, організація національно забарвлених культурних заходів, створення студентської української книгарні. Зокрема, на засіданнях студентської Громади обговорювались реферати за темами: "Українська мова", "Про українську молодь", "Шевченко й українське письменство" тощо. Почесний член Громади М.Сумцов українською мовою читав студентам-громадівцям лекції з української літератури та етнографії.

"Великою культурною місією" своєї організації громадівці вважали засновані при Громаді студентську книгозбірню та "секцію розповсюдження української літератури". Книгарня налічувала понад 600 екземплярів книг як наукового змісту, так і з усіх галузей українознавства та українського красного письменства, таких як "Кобзар" Т.Шевченка, публіцистичні брошури М.Грушевського тощо. Зауважимо, що ця книгозбірня відігравала винятково важливу роль у національно-естетичному вихованні молоді, адже в університетській бібліотеці на той час не було українського відділу. Як відзначалось у періодичних виданнях

тих років, книги розповсюджувались серед учнівської молоді й широких кіл харківської громадськості, а також розвозились по селах. Крім того, в 1912 році громадівцями було вирішено взяти пай у виданні журналу "Український студент", що дало змогу харківським студентам друкувати свої твори в цьому періодичному виданні.

Необхідно також звернути увагу на роль і значення студентської української Громади в житті університету в цілому. Так, у 1907 році на загальних зборах членами Громади були порушені питання про заснування українських кафедр в українських університетах, і насамперед у Харківському, а також справа видання від свого імені літературного збірника творів "починаючих" українських письменників та української студентської молоді. В 1908 році три члени студентської української Громади, обрані як факультетські представники, увійшли до складу професорської Ради університету.

Слід зазначити, що не залишались поза увагою учасників студентської Громади і проблеми тогочасної педагогіки. Наприклад, на засіданнях широко обговорювались питання про права української мови в школі, порушені в рефераті "Шкільне питання". Свої естетико-педагогічні знання, уміння й навички, набуті в університеті, студенти-майбутні вчителі успішно застосовували й на практиці. Так, силами членів Громади були організовані українські гуртки шкільної молоді, в яких упродовж декількох років поспіль громадівці читали лекції з українознавства. Учасниками "Просвітнього гуртка", також заснованого при Громаді, було складено дві програми – одна для самоосвіти українців і друга для селян, а напередодні літніх канікул - випущено відозву до студентів та інтелігенції міста збирати етнографічні матеріали і вести культурно-просвітню працю по селах.

Дослідження показало, що учасниками Громади постійно проводились численні й широкомасштабні культурно-виховні заходи за участю як студентів, так і професорів університету. Зокрема, урочисто святкувались ювілеї українських діячів, письменників та митців Б.Грінченка, М.Грушевського, М.Заньковецької, Г.Квітки-Основ'яненка, М.Коцюбинського, М.Кропивницького, М.Лисенка, Л.Українки, Т.Шевченка та ін. Використання ефективних форм і засобів естетичного впливу за допомогою різних видів мистецтв у цих урочистостях, а саме: читання доповідей та рефератів про літературну, громадську чи мистецьку діяльність ювіляра, художня декламація, виконання сольних та хорових музичних творів, у значній мірі сприяли естетичному розвиткові студентів. Розпорядниками цих заходів, як правило, були викладачі університету. Крім того, учасниками Громади широко популяризувалась серед харківської громадськості, учнівської та студентської молоді ідея так званого "Українського клубу", який певною мірою задовольняв потребу студентства в естетичній діяльності. Так, щотижня влаштовувались українські вечорниці, на яких виступали солісти-студенти та запрошені артисти, студентський хор, кобзарі. Доцільно звернути увагу на той факт, що при Громаді деякий час існував організований за ініціативою одного із

студентів гурток кобзарів.

Однак, як показало проведене дослідження, діяльність студентської української Громади не була постійною і послідовною. Це обумовлювалось насамперед національною невизначеністю, пасивністю та недисциплінованістю багатьох студентів, а також вимушеною роботою в окремі роки в умовах підпілля, зокрема в 1910-1911 роках, внаслідок заборони урядовцями будь-яких студентських організацій.

Висновки. Таким чином, незважаючи на заборону з боку уряду, студентські громадські організації в другій половині XIX – на початку XX століття активно розвивалися і проводили ефективну естетико-педагогічну та естетико-просвітницьку роботу серед учнівської молоді та широких верств населення з метою поглиблення наукових та естетичних знань студентства та школярів, формування національної свідомості студентської молоді, підвищення естетико-освітнього рівня населення. Різноманітні форми діяльності харківської студентської громади, а саме: лекції, бесіди, дискусії, тематичні вечори, народні читання, видавнича діяльність тощо, можуть бути творчо використані у практичній роботі сучасних студентських організацій та органів студентського самоврядування, а також у підготовці навчально-виховних та естетико-просвітницьких заходів у вищих закладах освіти.

Література

1. Алчевская Х.Д. Передуманное и пережитое: Дневники, письма, воспоминания. – М., 1912. - 518 с.
2. Відділ рукописів ЦНБ Акад. наук Укр. ім. В.І. Вернадського: Ф 1, № 362а, 362 б, Щоденник Василя Степановича Гнилосирова. від 23 грудня 1860 р. по 31 серпня 1865 р., 29 арк.
3. Сумцов Н.Ф. Материалы для истории Харьковского университета – Х., 1894. – 35 с
4. Гнилосыров В.С. Пять дней из жизни харьковского студента /В.С.Гнилосыров //Основа. – 1862. - №9. – С.60 – 73. – Подпись: А.Гавриш.
5. Ковалевський О. Наша сучасність, її вимоги та молодь // Український студент. - 1914. - № 3. – С.21 – 30.

ЗМІСТ

РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ І СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУЦІЙ У ВИХОВАННІ ГРОМАДЯНИНА

Прокопенко І.Ф. ***3***
РОЛЬ СТУДЕНТСЬКИХ ГРОМАДСЬКИХ ІНСТИТУЦІЙ У ВИХОВАННІ ВЧИТЕЛЯ-ГРОМАДЯНИНА

Долгая Н.В. ***8***
МОЛОДІЖНА МУЗИЧНА СУБКУЛЬТУРА ЯК ЗАСІБ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Комісар І.С. ***12***
С. РУСОВА І В. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО МАТІР ЯК УКРАЇНСЬКИЙ МОРАЛЬНИЙ ТИП ОСОБИСТОСТІ

Іваненко В.В. ***16***
ВИХОВНІ МОЖЛИВОСТІ ЕПІСТОЛЯРНОЇ ТВОРЧОСТІ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

Кравченко Л.М. ***20***
ІДЕЯ ОПТИМАЛЬНОЇ ШКОЛИ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО ТА ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНИХ МЕНЕДЖЕРІВ ОСВІТИ

Осадча І.В. ***26***
ВИКОРИСТАННЯ ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ В.СУХОМЛИНСЬКОГО В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ АВСТРАЛІЇ

Стражнікова І.В. ***30***
ГОЛОВНІ ПРІОРИТЕТИ ГРОМАДСЬКО-ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ГАЛИЦЬКОЇ ВЧИТЕЛЬКИ ІВАННИ ПЕТРІВ

Топольський В.О. ***35***
ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ВИЩОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ЗАКЛАДУ

Деркач В.Ф. ***38***
ПІДГОТОВКА МОЛОДИХ ВЧИТЕЛІВ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ В ПРАКТИКУ ІДЕЙ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

Сівак Н.А. ***42***
СОЦІАЛІЗАЦІЯ МОЛОДІ ЧЕРЕЗ АКТИВІЗАЦІЮ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ СТУДЕНТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Соколовська О.С. *50*
РОДИНА ЯК ПЕРШОДЖЕРЕЛО ВИХОВАННЯ ДИТЯЧОЇ ДУХОВНОСТІ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

Оришко С. *55*
ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ ШКІЛЬНОЇ МОЛОДІ В ПРОЦЕСІ ПОЗАШКІЛЬНОЇ РОБОТИ

Цибулько Л.Г. *62*
СІМЕЙНЕ ВИХОВАННЯ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

Тарапака Н. *67*
ПОГЛЯДИ СУХОМЛИНСЬКОГО НА РОЛЬ БАТЬКІВ У ФОРМУВАННІ РОЗВИНЕНОЇ ОСОБИСТОСТІ ТА ВИХОВАННІ ГРОМАДЯНИНА

Медведєва Т.В. *74*
ВІРЮ В ТЕБЕ...

Ковальова О.В., Ковальова О.Г. *80*
ВТІЛЕННЯ ІДЕЙ СУХОМЛИНСЬКОГО В ПРОЦЕС ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ

Тернопільська В.І. *84*
ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

Фінін Г.І. *89*
ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО ТА УМОВИ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ В УЧАСНИКІВ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ

Берека В.Є. *93*
В.О.СУХОМЛИНСЬКИЙ: СУТНІСТЬ УПРАВЛІНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

Акімова О.М. *97*
РОЗУМОВЕ ВИХОВАННЯ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

Безкоровайна О.В. *101*
ОСОБИСТІСНЕ САМОСТВЕРДЖЕННЯ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ГУМАНІСТИЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ В РАННЬОМУ ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Запорожец Т.П. *105*
В.А. СУХОМЛИНСКИЙ. ЭСТЕТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ : ПОЗНАНИЕ КРАСОТЫ И ВОСПИТАНИЕ ЧУВСТВ

Кузьмина О.В. ***109***
ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ПО ФОРМУВАННЮ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ СЕРЕД ДІТЕЙ

Чернишова К.Г. ***116***
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ

Заболотська О.О. ***121***
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ І ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Фатальчук С.Д. ***127***
МОРАЛЬНО-РЕЛІГІЙНЕ І ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ У ПРАКТИЦІ ГІМНАЗІЙНИХ ЗАКЛАДІВ СХІДНОУКРАЇНСЬКОГО РЕГІОНУ (КІНЕЦЬ ХІХ − ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)

Лимарєва Ю.М. ***132***
ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ СВІДОМОСТІ НАВЧАННЯ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

Сергєєва І.В., Рожанська Г.В. ***137***
ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОЇ ЗРІЛОСТІ З УСПІШНІСТЮ УЧБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДЛІТКІВ

Чумак Л.В. ***144***
ПРОБЛЕМА СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ ПЕДАГОГА-ГУМАНІСТА В.СУХОМЛИНСЬКОГО

Слесик К. ***148***
ГРОМАДЯНСЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ШЛЯХ ФОРМУВАННЯ ЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В УЧНІВ З ОЗНАКАМИ ЛІДЕРСЬКОЇ ОБДАРОВАНОСТІ

Шестопалюк О.В. ***154***
ПРОБЛЕМИ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ В ЕПОХУ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Наумов Б.М. ***160***
В.О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО НАРОДЖЕННЯ ГРОМАДЯНИНА ТА АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ІДЕЙНО-ПОЛІТИЧНОГО ВИХОВАННЯ Й ОСВІТИ УЧНІВСЬКОЇ ТА СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Федяєва В.Л. ***165***
ГРОМАДЯНСЬКЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ В СІМ'Ї У НАУКОВОМУ ДОРОБКУ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

Шевців З.М., Кочубей А.В. ***170***
ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ ПРОЕКТІВ З МЕТОЮ ГУМАНІЗАЦІЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ

Забарило Л. *177*
В.О.СУХОМЛИНСЬКИЙ ЯК ЧИТАЧ І ПРОПАГАНДИСТ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ФОЛЬКЛОРУ

Шумська О.О. *182*
ЕСТЕТИКО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ХАРКІВСЬКОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ ГРОМАДИ (ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ) 182

ГУМАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Науково-методичний збірник

(Випуск XXXVII)

Відповідальний за випуск:
Чуйко С.М., кандидат фізико-математичних наук, доцент,
проректор з наукової роботи СДПУ

Статті друкуються в авторській редакції.
Матеріали зверстано з дискет, наданих авторами публікацій. Відповідальність за допущені помилки та неточності несуть автори публікацій.

Макет і верстка – ***Черкашина Л.А.***

Видавничий центр СДПУ,
84116, м. Слов'янськ, вул. Генерала Батюка, 19.

Адреса редакції: 84116, м.Слов'янськ, вул.Генерала Батюка, 19.
Слов'янський державний педагогічний університет, кафедра педагогіки.
Тел.: (06262) 3-98-16
Електронна адреса: nauka 2004 @ rambler.ru

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

Згідно з постановою президії ВАК України № 7–05/1 від 15.01.2003 року „про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліку ВАК України” до друку будуть прийматися лише наукові статті, де присутні такі необхідні елементи:

- **анотація;**
- **ключові слова;**
- **постановка проблеми** у загальному вигляді та її зв’язок з важливим науковими чи практичними завданнями;
- **аналіз** останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
- **формулювання цілей** статті (постановка завдання);
- **виклад основного матеріалу дослідження** з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- **висновки** з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку;
- **література.**

Структурні елементи мають бути надруковані напівжирним шрифтом.

Текст має бути уважно вичитаний і перевірений.

Статті подаються повністю підготовленими до друку в одному екземплярі з додатком дискети. Набір тексту здійснюється у форматі Microsoft Word (*doc, rtf), шрифт 14 TNR на папері формату А 4 береги: верхнє, нижнє, праве, ліве – 3 см, верхній і нижній колонтитули – 1,25 см.

На окремому папері подається довідка про автора: прізвище, ім’я, по батькові, звання, посада, місце роботи, адреса, телефони.

Збірник надсилається поштою накладною платою.

ПРЕЗИДІЯ ВИЩОЇ АТЕСТАЦІЙНОЇ КОМІСІЇ УКРАЇНИ

постанова

10 листопада 1999 р. № 3-05/11

м. Київ

Відповідно до постанови президії ВАК України від 13.01.1999 № 1-02/1 «Про публікації результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук», враховуючи п. 7 постанови президії ВАК України від 10.02.1999 № 1-02/3 «Про публікації результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук та їх апробацію», а також на підставі рекомендацій експертних рад президія Вищої атестаційної комісії України

ПОСТАНОВЛЯЄ:

Затвердити Перелік № 3 наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук (додається).

Додаток до постанови президії ВАК України від 10 листопада 1999 р. № 3-05/11.

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ
ЗБІРНИКИ НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Гуманізація навчально-виховного процесу (Інститут змісту і методів навчання, Слов'янський державний педагогічний університет, Міністерство освіти і науки України).

Видавничий центр «Маторін»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДЦ №74, видане Державним комітетом інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України від 10.02.2004 р.

Підписано до друку 06.09.2007 р..
Формат 60×84 1/16. Ум. др. арк. 11,9.
Зам. № 375. Тираж 200 прим.

84116, м. Слов'янськ, вул. Г. Батюка, 19.
Тел./факс (06262) 3-20-99; тел. (0626) 66-53-56